JOSZIF GERASZIMOV

Túl a lehetőség határán

Az emberek legendákat szőnek Remez köré, mert e mellett az eredeti, tudatos, erős jellemű férfi mellett képesek voltak a lehetetlenre. Remez magánélete nem ilyen egyértelmű. Kudarcok érik; bár nem szándékosan, de fájdalmas sebet üt egykori barátja, Golikov mérnök lelkén.

Miért hűl ki egy szerelemmel indult házasság? Meddig bírja az ember a túlfeszített munkát, ha érzi annak társadalmi szükségességét? Elkerülhetjük-e, hogy a termelés, a gépek rabszolgáivá váljunk? Mi a döntő az életben: a sors vagy az akarat? Erre és sok más kérdésre keres választ Joszif Geraszimov izgalmas, fordulatos, korunk egyéni és közösségi problémáit felvető, azok eredetét a múltban és a mai élet változatos jelenségeiben kutató regényében. Hősei sorsa saját élményeinkkel rokon, a regény arra sarkall, hogy rendezzük belső világunkat, s kikeveredjünk életünk kudarcainak útvesztőjéből.

36
ÉRVÉNYTELEN

Joszif Geraszimov

Túl a lehetőség határán

Fordította

Galgóczy Árpád

JOSZIF GERASZIMOV

Túl a lehetőség határán

36

Regény

Európa Könyvkiadó
Budapest 1982

Йосиф Герасимов
Предел возможности
Новый мир, Москва, № 11, 12, 1979
Hungarian translation © Galgóczy Árpád, 1982

Első rész

A repülőgép a levegőbe emelkedett, elérte a megfelelő magasságot, a hajtóművek dübörgése egyenletesebb és tompább lett, az utastérben is egy csapásra feloldódott a feszültség, és az emberek mozgolódni kezdtek, kicsatolták biztonsági övüket, mozdulataik oldottabbak lettek, egyesek cigarettáért kotorásztak, mások szomszédaikat nézegették, mintha csak most vennék tudomásul, hogy ott ülnek mellettük, újságok, könyvek után nyúltak, én is éreztem, hogy fölenged a merevségem, bár addig észre sem vettem, mindenesetre könnyebben kezdtem lélegezni, megszűnt a tompa nyomás a szívem alatt.

– Adj egy cigarettát, apa – szólalt meg Aszja.

Aszja nem dohányzott, néha azonban el-elszórakozott vele, ezt már rég megfigyeltem; alighanem valamelyik férfi, akinek adott a véleményére, azt mondta neki, hogy jól áll neki a dohányzás; most viszont türelmetlenség csendült ki a kéréséből, látszott, hogy nem szeszélyből kéri, hanem mert szüksége van rá. Miután megkapta a cigarettát, sietősen megnyomogatta, ajka közé szorította, türelmetlenül öngyújtóm lángja fölé hajolt, és kifújva a füstgomolyagot, felpillantott, arcát a vállamhoz szorította, úgy, mint egykor, gyermekkorában, és alig hallhatóan motyogta:

– Ó, apu!

Nem emlékeztem, mikor láttam utoljára sírni, mindig úgy éreztem, megvan sírás nélkül is, most viszont itt zokog a vállamon. Megsimogattam a haját, puha, dús, vöröses mézszínű haja volt, ugyanolyan, mint az anyjának. De mit mondhattam volna neki, mivel vigasztalhattam volna meg?...

Rám emelte kisírt szemét, és szipogva mondta:

– Ne menjek oda hozzá?

Azt akartam válaszolni, hogy kár olyan embert háborgatni, aki úgy döntött, hogy egyedül marad. Alig léptünk be a gépbe, ő máris indult az első osztály felé, és szigorúan ránk szólt: „Menjenek a helyükre." Az utaskísérő már ismerte, és tisztelettel csukta be mögötte az ajtót. De nem volt időm válaszolni Aszjának. Az üléssorok között könnyed, sikló lépésekkel jött a navigátor, úgy csillogott tetőtől talpig, mint egy feldíszített karácsonyfa; rézgombos, sujtásos, világos színű zubbonyában, szőkén és déliesen lebarnultan, szívélyesen mosolygott egyszerre minden utasra, de átható kék tekintete Aszjára irányult, egyedül őrá, valaki nyújtotta feléje a kezét, másvalaki kérdezni akart valamit, ő azonban csak jött az ülések között, nem vett tudomást a feléje fordított arcokról. Aszja mindezt azonnal észrevette, és ösztönösen készülni kezdett a találkozásra, pedig tudtam, hogy az ilyen szépfiúk nem az ő ízlése szerint valók.

A navigátor odajött, és lehajolt hozzá:

– Levelet hoztam az első osztályról.

Aszja kibontotta a levelet és hangosan felolvasta:

„Légy szíves, küldd ide a tolladat. Az enyémből kifogyott a tinta." Aszja már ki is vette a kézitáskájából golyóstollát és megkérdezte: – Mit csinál?

– Körülrakta magát papírokkal, mint mindig. Bizonyára sok a munkája.

– Maga talán már repült vele?

– Sokszor. Nincs valamire szüksége?

– Köszönöm, minden rendben.

– Ne hozzak vizet? Itt a gomb a feje fölött... Szerintem mi ismerjük egymást, nem?...

Az ember mindig hülyének érzi magát, amikor a szeme láttára udvarolni kezdenek a lányának, és mindenekelőtt a

lányára dühös: miért nem rázza le ezt a tolakodó frátert... az imént még itt zokogott a vállamon, de... minek rázná le? Hiszen udvarias és szolgálatkész. Aszja meg feltűnően csinos lány.

Az ablak felé fordultam. A fellegek fölött repültünk, a vakítóan kék űrben; sokszor néztem már ezt a végtelen kékséget és a hószerűen puha fellegek alkotta mezőt a repülőgép szárnya alatt, és sohasem éreztem szépnek és meghittnek az űrt, pedig átszőtte a napfény. A képzeletem magamra hagyott ebben a kékeshideg térségben, amely elrugaszkodott a földtől és az emberektől. Szomjú vágyakozással néztem mindig a fellegeket, remélve, hogy rést fedezek fel közöttük, és a zsenge tejszínű ködön át megpillantom a föld lágy színeit, s elmúlik a magány zavaró érzése.

– Lesz három szabad napom – folytatta ábrándosan a navigátor. – Mi lenne, ha megpróbálnám felkeresni?...

– Semmit sem tudok a közeli jövőmről – felelte Aszja.

Nem tudtam, gúnyolódik-e a navigátorral, vagy észre sem veszi, hogy az orránál fogva vezeti?... Jobb, ha nem figyelek rájuk, jobb, ha valóban keresek egy rést a fellegek között... Hány meg hány védelmi reakciója van az embernek... Nemrég vesztettük el, akit szerettünk, s a lányom máris fecseg itt egy navigátorral, én meg igyekszem átkapcsolni a tudatomat az ablak mögött elterülő hideg térségre...

Az utóbbi években egyébként kezdtem hozzászokni a halálesetekhez, én sem vagyok már mai gyerek az ötvenöt évemmel, kortársaim közül, akikkel együtt tanultam vagy dolgoztam, sokan már nincsenek is életben, ez a haláleset azonban különös erővel sújtott le rám és a lányomra és arra az emberre, aki most az első osztályon utazik. Aszja aggódik érte, ez érthető. De miért nyugtalankodom miatta én? Nem barátom, nem is rokonom. Ki ez az ember, aki szinte az

egész életemen végigkísért? Talán meg sem tudom mondani; alighanem túlságosan sok mindenre kellene visszaemlékeznem, hogy kiigazodjam.

Mikor is láttam először?... Persze... a lányom születésének évében, igen, éppen az idő tájt, hogy Aszja megszületett... ha az nem lett volna, talán nem is találkozunk soha... különben, ki tudja... ki tudná megmondani, véletlenek vagy törvényszerűek találkozásaink azokkal az emberekkel, akik aztán megváltoztatják egész életünket?...

A lányom felé fordulok, aki hátradől az ülésén, és a kialudt cigarettát morzsolgatja az ujjai között, a tekintete valahol nagyon messze jár, lebarnult arca lágy, és ahogy az egyik barátja mondta: elmosódott vonásaival olyan titokzatos. Őszintén szólva, sokáig nem tudtam megérteni, mivel vonzza úgy a férfiak pillantását, hiszen nincs benne semmi különleges azon az aranyló mézszínű haján kívül, mindene – a kissé duzzadt szája, az enyhén pisze orra, a tágra nyílt szeme –, mindene teljesen hétköznapi, a világot is túlságosan szigorúan, tárgyilagosan szemléli, kacérnak sem kacér, akkor nyilván csak ezzel a bizonyos „elmosódottsággal" foghatja meg a férfiakat, amiben mindig van valami titokzatos.

Egyre tikkasztóbb a meleg; az utastérbe valószínűleg újabb adag meleg levegőt fújtak, de az is lehet, hogy túlságosan melegen vagyok öltözve. Felállok, hogy levessem a bőrzakómat... Nem szeretem az öltönyöket és a nyakkendőt, inkább azt hordom, ami kényelmesebb. Aszjának ez nincs ínyére, szerinte ezek a „búvárruhák" csak kiemelik a – mint mondani szokta – „deformálódott" alakomat, de ez engem egyáltalán nem zavar...

– Ő meg összeszűrte a levet a rendőrség parancsnokával, Goloscsapov elvtárssal, az egész kerület erről sugdosott, hozzám akkor jutott el a híre, amikor a frontról visszajöttem... – meséli szomszédnőjének az előttünk ülő férfi.

Rögtön felismertem, akaratlanul is felfigyeltem rá a beszálláskor. Hatvan év körüli alacsony, zömök ember, egész megjelenése akkurátusságot tükröz – a jól szabott, de olcsó öltöny, a szinte egymáshoz igazított arcvonások, az erős orr, a szorosan záruló ajkak, az egyenes homlok, fölötte az ősz kefehajjal, a beszéde is olyan szabatos, mintha egymáshoz mérve rakosgatná össze a szavakat. Mellette sovány asszony állt, keserű ráncok a szája körül; új ruhája lógott rajta; a beszélgetésükből azt hámoztam ki, hogy nemrég ismerkedtek meg a repülőtéren, a nő valamiért megtetszett az akkurátus embernek, aki igen szívesen beszélt magáról:

– Meguntam a hányódást a munkásszállásokon, hát házat építettem. Akkoriban telket szerezni semmibe se került, sőt, még támogatták is az egyéni építkezőket. Erőm is volt hozzá, végtére is, hogy mást ne mondjak, az utászoknál szolgáltam. Ez a ház most felbecsülhetetlen érték.

– Csak nem él egyedül?

– Fiam, menyem, két unokám van. A fiam egy garázsban dolgozik, a menyem egy csemegeüzletben részlegvezető...

Erre a beszélgetésre akkor nem figyeltem fel: sok mindent hall az ember sorbanállás közben vagy olyan helyen, ahol sok ember gyűlik össze. Most azonban akaratlanul is hegyezni kezdtem a fülemet.

– Bizonyára nagyon szerettem, de lehet, hogy túlságosan megszenvedtem a háborúban, sokat álmodoztam róla, és úgy éreztem, nincs nála drágább a világon... Hát így történt ez a borzasztó dolog – ő nem tudott Goloscsapov nélkül élni, én meg... De a rendőrparancsnok belebukott, mert besúgták: hogy így, meg amúgy, elszerette egy frontkatona feleségét, ami erkölcstelenség. Már azt hitte mindenki, hogy leváltják, de csak átrakták Brjanszk környékére. És mit gondol, mi történt: a feleségem megtudta a címét, és rohant megint hozzá. Néhány holmit eladott, vonatra ült, és öt

napig hírét sem hallottam... Mindezt most már nyugodtan emlegetem, hiszen sok év eltelt azóta, de akkor bizony roszszabb volt, mint a legsúlyosabb betegség. Ha hiszi, ha nem, arra gondoltam, hogy megölöm. De nem bírtam megtenni. Elmentem Voronyezsbe, elvettem tőle a fiamat. Erre mégiscsak hazajött. Megvolt egy darabig – aztán ment megint Brjanszkba...

– Na és azóta sem nősült meg?

– Azóta sem. Nők voltak az életemben, nem tagadom, anélkül nem megy, de nősülni nem nősültem... Tudja, ha akkor nem hal meg, mégiscsak visszavettem volna. Hát így történt...

A zakómat már rég feltettem a polcra, az ülés fölött állnom kényelmetlen volt, bár szívesen hallgattam volna tovább, a helyemről viszont nem értettem a szavakat. Ebben a ráérős beszélgetésben volt valami, ami belém mart.

Megint az ablak felé fordultam, és megint megpillantottam a kegyetlenül tűző naptól megvilágított űr sarkvidéki kékségét és a felhők végtelen hóbuckáit...

Mindnyájunk mögött van egy indulópálya, még gondolatban sem olyan egyszerű oda visszatérnünk. Nekem már volt részem hasonló élményben, és tapasztaltam, hogy az újonnan felfedezett múlt hirtelen-váratlan fellázadhat a jelen ellen és romba is döntheti. Hatalmas erő ez; akaratlanul is visszatorpan az ember, mielőtt úgy döntene, hogy visszapillant a múltba.

Azzal az első osztályon utazó emberrel 1949 augusztusában találkoztam, de nem olyan egyszerű csak úgy visszatérni ehhez a naphoz, mert előtte egészen más volt az életem...

Hátradőltem az ülés támlájára, a szomszéd dörmögő hangja elhallgatott, a lányom lehunyta a szemét, alighanem elszunyókált. Az emlékezést nem zavarta senki.

Milyen boldog is voltam akkor! Most filozofálgatok, kutatom örömöm kézzelfogható okát, akkor viszont rohantam, akár az őrült az ócska füstös üzemben, kockáztatva a nyaktörést, vagy hogy valamelyik szállítóeszköz alá kerülök, a kék papír a ráragasztott távírószalaggal: „laanyunk szueletett csokollak lena" nemcsak arról értesített, hogy világra jött egy új, egy drága teremtés, bár ez önmagában is elegendő lett volna a boldogságomhoz, a Lenától kapott sürgöny olyan volt, mint az ablakomon berepülő fecske, hozta a reményt, hogy átléptem a sors egy újabb határvonalát, és lehet, hogy végre célja és értelme lesz az életemnek. Emlékezzenek csak vissza, micsoda idők voltak azok: a háború utáni negyedik évet tapostuk, bár mindig úgy rémlett, hogy a harcok csak tegnap értek véget. A hetek és hónapok eszeveszett gyorsasággal repültek, nem úgy, mint a fronton, ahol a napnak gyakran se vége, se hossza nem volt, egy órányi élet pedig egy évvel is felérhetett. Most viszont kevés volt az idő, pótolni kellett a háború által elrabolt éveket – így gondolkodtak sokan a barátaim közül, bár... mit is kellett tulajdonképpen pótolni?...

Berontottam sürgönyömmel az üzemvezető irodájába, egy keskeny szobába, amelynek falait sötétzöldre festették, ugyanúgy, mint a gyárigazgatóság folyosóit és egyetemünk előadótermeit – a háború szinte mindenütt törvényesítette ezt a színt, az emberek pedig, akik hozzászoktak a hivatalos épületekben, nem vették észre mogorvaságát. Az üzemvezető az asztalnál ült, és rekedten káromkodott a telefonba; akármikor mentem hozzá, mindig rekedten káromkodott, mindig fáradtan, mintha egyszer s mindenkorra eldöntötte volna magában, hogy ennek így kell lennie – és ő szorgalmasan eleget tesz ennek a kötelezettségének. Magas, gör-

nyedt testtartású ember volt, fázósan húzta össze széles vállát, hosszúkás arca szürke volt, a haja is, a zakója is szürke, tele olajfoltokkal, felgörbülő hajtókái akár az összezsugorodott falevelek, felső zsebéből ceruzák meredeztek. Egyébként jó ember volt, hamar összebarátkoztunk; Szemjon Andrejevics Kulikovnak hívták.

Diploma előtti gyakorlatomat töltöttem az üzemben, és sikerült kidolgoznom egy műszaki eljárást, az üzem túlteljesítette a havi tervét, az üzemvezető értékelte ezt, és igyekezett maga mellett tartani.

Elébe raktam a táviratot. Szemjon Andrejevics elolvasta, egy darabig sodorgatta a papírlapot az ujjai között, hosszút káromkodott a telefonba, és lecsapta a kagylót. Értetlenül meredt rám – vagy nem tudott magához térni a kellemetlen beszélgetésből, vagy azt igyekezett megérteni, hogy mi köze neki ehhez a távirathoz. Megmagyaráztam:

– El kell utaznom.

A gyakorlati időm végéig volt még vagy két hetem, de az idő úgysem számított, a programot régen túlteljesítettem, Kulikov nyugodtan elengedhetett a gyárból. Számítottam is rá, és már el is terveztem: ma vagy holnap vonatra ülök, aztán stoppal megyek vagy negyven kilométert Jarszkig.

Szemjon Andrejevics hamar méregbe gurult, és ez gyakran fordult elő vele: ilyenkor mozdulatlanul ült, és mintha egy rugó nyomódott volna össze benne, amikor pedig az összenyomódás elérte a határát, a rugó egyetlen pillanat alatt kipattant. Most is: hallgatott egy ideig, majd hirtelen előrelendítette a kezét, majdnem megbökött a jókora fügét mutató hüvelykujjával:

– Ezt neked!

Felnevettem. Boldog ember voltam, akármit megbocsátottam volna.

– Nem baj – mondtam –, annyi baj legyen. – És szemre-

hányóan kezdtem ingatni a fejem. – Aj-jaj-jaj, Szemjon Andrejevics, hát így gratulál nekem! Nem szép dolog ez magától, nagyon nem szép...

Szemjon Andrejevics régi értelmiségi családból származott, az apja ismert mérnök volt a városunkban, egykor egyetemen is tanított. Régebben bizonyára Szemjon Andrejevics is jól nevelt ember volt, de a háború alatt lett üzemvezető, és a nehéz robot évei fáradt káromkodót csináltak belőle. Szavaim nyomán kisfiúsan elpirult, széles tenyerével zavartan megsimította az állát, és ezt dörmögte:

– Igen, valóban...

Megint várt egy darabig – ez a szünet nyilván arra kellett, hogy lecsillapodjék –, felállt, kezet nyújtott.

– Gratulálok, kedves barátom, gratulálok. Nagy dolog... Komoly esemény. De miért olyan sürgős az az utazás?

– Hogy lássam a lányomat. Nevet kell adni neki. Rendben van?

Szemjon Andrejevics előjött az asztal mögül, magas, görnyedt termetével hátratett kézzel fel s alá sétált, majd megállt, és tanulmányozni kezdte a szoba falát, amely vázlatokkal, diagramokkal volt teleaggatva, plakátok hirdették a békekölcsönt.

– Rendben – mondta. Éreztem, hogy nehezére esik –, kiállítjuk az okmányaidat.

Már fel akartam ugrani, hogy megrázzam a kezét, köszönetet mondjak neki, de Szemjon Andrejevics szomorúan nézett rám és megkérdezte:

– Ha megkapod a diplomádat, visszajössz?

Nem volt könnyű felelnem, még nem tudtam, mi vár rám az elosztáskor.

– A lakást kiharcolom – ígérte meg határozottan Szemjon Andrejevics. – Gondolkodj rajta.

– Gondolkodom.

Másnap kiállították az irataimat, kifizették a járandóságomat is, este pedig Szemjon Andrejevics kikísért a pályaudvarra, én hívtam meg, hogy az utazás előtt elüldögéljünk egy kicsit az étteremben.

Ez utóbbi magas terem volt, márványutánzatú festéssel, a falon tükrök függtek, homályosak és foltosak, akár az acéllemezek, amelyeken itt-ott megmaradt a reve, a fából ácsolt színpadon parányi zenekar játszott, időnként kijött egy éltesebb énekesnő, és mielőtt énekelni kezdett volna, megkocogtatta a mikrofont – a mikrofonok akkoriban kezdtek divatba jönni –, s miután meggyőződött róla, hogy működik, odahajolt hozzá, és lágyan énekelt, mintha el akarná altatni a hallgatókat, ebben az ütemben sikerült elénekelnie még egy olyan vidám dalt is, mint a „Találtam egy csodás kiskocsmát". Nekem tetszett itt minden: az álmatag énekesnő, a hideg ételekkel megrakott asztal, a hatalmas csillár, amely színes szivárványok sokaságát lövellte a mennyezetre – életemben másodszor voltam étteremben.

Szemjon Andrejevics szomorú volt, eleinte ő is feszengett, igyekezett rendbe szedni a zakóját, többször megfésülködött, időnként a tükörbe pillantott. Gyorsan és határozottan felhajtotta az italát: hunyorogva nézte a pálinkáspoharat, majd kitátotta a száját, mintha ki akarná fújni a levegőt, és viharos gyorsasággal kiitta, arcizma sem rezdült. Megesett rajta a szívem, örömet akartam neki szerezni, és így szóltam:

– Jó volt maga mellett, Szemjon Andrejevics. Maga rendes ember, hagyott önállóan dolgozni. Ezt nem mindenki csinálja így. A fiúk mesélték, néha olyan kemény emberek keze közé kerültek, hogy mukkanni se mertek, azt se tudták, kinek mit hozzanak, kit hogyan szolgáljanak ki.

– Na, én elkapok akárkit, hogy meg se mukkan. Ahhoz is értek – mondta, de éreztem: jólesik neki a dicséretem.

– A háború alatt elnehezedett a kezem. Régen mindig azzal mentem be az üzembe, hogy „legyen szíves" meg „kérem szépen"... Egyébként azokban az időkben ezt így kívánták meg – a munkásokkal nagyon udvarias hangon beszéltek. Később minden megváltozott. Más lett, testvér, a fegyelem. Minél kegyetlenebb, annál jobb. Ha kilenc hónap alatt kell a tervet teljesíteni, meglesz kilenc hónap alatt. Ha fél év alatt kell, meglesz fél év alatt. Háború volt. Arra sem volt időnk, hogy lélegzetet vegyünk. Most is... így ni – és öszszeszorította az öklét. – Ha valamit, hát ezt megtanultam.

– Lehet, hogy csak én nem éreztem.

– Tőled féltem – folytatta Szemjon Andrejevics; azt hittem, tréfál, az arca azonban kifürkészhetetlen volt, a szeme pedig hideg és szomorú. – Féltem, hogy többet tudsz nálam... Aztán meg – te kint voltál a fronton, én meg itt, a hátországban kovácsoltam a győzelmet. Tőletek, frontkatonáktól, minden kitelik, ahogy ti visszajöttetek, velünk mindjárt másodrendű polgárokként bántak. Ti hősök vagytok, győztesek, mi meg csak...

Nem tudom, miért nem volt Szemjon Andrejevics a harctéren; annak idején aligha volt több harmincévesnél, igaz, most idős embernek látszott...

Miután befejezte monológját, sietve fogta az üveget, töltött magának, de nem a pálinkás-, hanem a borospohárba, megint szélesre tátotta a száját, beleöntötte a vodkát, nekidőlt mellével az asztal szélének, és megkérdezte:

– Te tudod, mihez fogsz kezdeni? – Valami nagy-nagy zaklatottság érződött a szavában, és a szemében beteges, sárga fény lobbant, szürke arcát rózsaszín foltok lepték el; megfenyegetett az ujjával. – Teljesíteni fogjuk a tervet! Életünk végéig terveket fogunk teljesíteni... Nyomd a tervet, és kész! Énnekem egyébként három bejegyzett talál-

1123721 36

mányom van. Tudományos területre kellene mennem, ott én... E-eh, kár a szóért.

– Na, még sok mindent lehet tenni – vigasztaltam. – Hiszen még nem késő.

– Késő – mondta határozottan Szemjon Andrejevics, és görbedt ujjaival megkopogtatta a mellét. – Kiégett itt minden, mintha forró vassal öntötték volna le. Remezről hallottál?

Remezről mindenki hallott, aki a műegyetemen tanult, rengeteg történet járta róla mint gyárigazgatóról és mint mérnökről egyaránt; igaz, az utóbbi években ritkábban emlegették a nevét, amely a háború éveiben bejárta az országot.

– Keresztülgázolt rajtam ez az ember – mondta Szemjon Andrejevics, és ökölbe szorította a kezét. – Mint a tank, úgy ment rajtam keresztül. Pedig együtt tanultunk. Alig idősebb nálam. Főiskolás korában szeretett hozzánk járni. Az apám könyvtárában szinte minden könyvet elolvasott. Családtagként kezelte az apám. Aztán... Huh!

Kulikov arca megrándult, a tekintetéből eltűnt az értelem, s én megijedtem – ez volt az a bizonyos pillanat, amikor kezdett benne összenyomódni a rugó. Lágyan megveregettem összeszorított öklét, és így szóltam:

– Hagyjuk a csodába ezt a Remezt. Úgy sincs már itt, Na, igyunk még egy keveset, aztán mennem kell a peronra... Hozok majd magának mézet, az anyósomnak méhészete van. Első osztályú a mézük. Meglátja, hogy hozok.

Az volt az érzésem, hogy semmit sem hall, olyan mozdulatlan volt a szeme, de mindent hallott, és tovább beszélt. ugyanazzal a dermedt arckifejezéssel:

– Remez itt van. Ő mindig itt van... Tüzet raktunk, tudod, nem volt meleg, hát tüzet raktunk. A gépek mellett gyerekek meg asszonyok. A termoszokban jéghideg leves. Tíz napig ki sem tettem a lábam az üzemből... Egy pohár

alkoholt ittam, érted, egy pohár alkoholt. És ezért a homokbányába... És kicsodát, he? Engem, az üzemvezetőt... A homok... – Valahol mélyen a belsejében forrt a régi sérelem. – Vödörrel hordtam a szenet. He? Térden állva könyörögtem neki: eressz a frontra! Hát igen... A lelkemet marcangolta, a lelkemet, a nyomorult...

Éppen nem figyeltem oda, amikor Szemjon Andrejevics teljesen elveszítve az önuralmát, felkapta a vodkásüveget és úgy vágta az asztalhoz, hogy a szilánkok szanaszét repültek. Az énekesnő, aki lágyan mondogatta a mikrofonba a dal szövegét, felkiáltott: „Jaj, istenem! Kezdődik!" De szavai belevesztek a pincérnő hisztérikus sikolyába:

– Rend-őőr!

Ettől a pillanattól kezdve minden a feje tetejére állt: én kérlelni kezdtem a pincérnőt, pénzt dugtam oda neki, valaki megfenyegetett, valaki a vállamra ütött, és egyszerre a pályaudvari rendőrség homályos helyiségében találtuk magunkat, ahol ellenőrizték az iratainkat, én meg könyörögtem, esdekeltem, megmutattam a vonatjegyemet és a lányom születéséről szóló táviratot. Valami, úgy látszik, megenyhítette a rendőrt, lehet, hogy nem is az én rábeszélésem, hanem a közben teljesen kijózanodott Szemjon Andrejevics, aki ezalatt restelkedve, bűnbánóan támasztotta a falat. Amikor végre elbocsátottak bennünket, rohantam a csomagmegőrzőbe, mivel már bent állt a vonat.

Szemjon Andrejevics búcsúzóul átölelt:

– Te meg... ne haragudj. Magam sem tudom, mi történt...

Így vettünk búcsút egymástól.

Aztán ott feküdtem a harmadik polcon, a csomagtartón, másutt nem jutott hely, mivel szinte az utolsó pillanatban ugrottam fel a vonatra. Horkolás, alvó emberek morgása jutott el a fülemig, a levegő fülledt volt, sokáig nem tudtam

elnyugodni, hasogatta a fülemet egy név, amely éles volt, mint a borotva: Remez...

Amikor a kocsi utasai felébredtek, elvégezték reggeli teendőiket, megteáztak és ügyes-bajos dolgaikról kezdtek beszélni, én az ablak elé álltam, amely mellett verőfényes augusztusi mezők és ligetek húzódtak el...

...Lenával a kórházban ismerkedtem meg, egy boltíves mennyezetű, komor teremben; hasonlított egy pályaudvari váróteremhez, csak a támlás padok voltak fehérre mázolva, a falak viszont ugyanazok a sötétzöld falak, nemrég még hadikórház volt, a falakon a régi frontújságok és háborús plakátok függtek.

Amíg a köpenyre vártam, a padon ültem egy lány mellett. Az édesanyámhoz jöttem látogatóba, a lány pedig, ahogy később kiderült, a kollégiumbeli barátnőjéhez. Akkor még nem tudtam, hogy anyám hónapjai meg vannak számlálva, ezt ő maga sem tudta, azt hitte, hogy a nyakán és a hóna alatt megduzzadt mirigyek egy csúnya megfázás következményei, és csak egy kicsit kell feküdnie a kórházban, máris elmúlik. Anyám türelmesen viselte a betegségét, tőlem semmit sem kért, azt mondta, hogy a kórházi koszt tökéletesen elegendő a gyógyulásához, a szomszédasszonyok azonban megsúgták, hogy gyümölcslevekre és félig sült borjúmájra van szüksége. Előre fölvettem háromhavi ösztöndíjamat, a rektorhelyettes igen nagylelkű volt, úgy írta alá a kérvényemet, mintha frontkatona volnék – az ócskapiacon elsóztam a ruhaanyagomat, amelyet pótjegyre kaptam...

Egyszerre kaptuk meg a köpenyünket, és együtt indultunk felfelé a széles márványlépcsőn, ugyanabba a kórterembe. Nos, ott, a lépcsőn néztem csak meg jobban a nagy szemét és a kötött sapka alól kibújó, szokatlanul sűrű, mézszínű haját. Csodálkoztam, hogy a gondtalanul lefelé igyek-

vő orvostanhallgatók nem veszik észre, de nyomban rájöttem: mindezt csak én látom, mindez csak nekem szól.

– Hogy hívnak? – kérdeztem.

Nem lepődött meg, bizonyára úgy vélte, hogy az a hosszú idő, amelyet a padon egymás mellett töltöttünk, feljogosít a kérdésre.

– Lenának – felelte. – Maga meg Kosztya. Együtt voltunk itt három napja, és hallottam, hogy így szólítja az édesanyja.

Nem emlékeztem rá, és bosszantott, hogy nem emlékszem.

– Hol laksz?

– Diákszálláson – válaszolta –, a második egyetemin.

– Elkísérlek a kórház után, jó?

– Jó lesz.

Odaértünk a kórterem széles ajtajához, kitártam a két ajtószárnyat, előreengedtem Lenát, és rögtön megláttam anyámat, az ágya szélén ült, nem messze az ablaktól; nézte, hogyan lépek be egy lánnyal, s abból, ahogy a válla elernyedt, ahogy a szederjes ajka csendes mosolyra nyílt, láttam, hogy régóta vár. Átöleltem, megcsókoltam, megjegyeztem, hogy ragyogó színben van, bár arcának bőre még inkább megsárgult; amíg az éjjeliszekrényére tettem a meggyleves üveget és egy tányér májat, egy szuszra elmeséltem, milyen csodák történtek velem az alatt a három nap alatt, amíg nem láttuk egymást: mindenkit lepipáltam a szemináriumon, végre-valahára bebizonyíthattam tudományos felkészültségemet; pótjegyet kaptam díjtalan étkezésre; az évfolyamon minden lány bolondul értem; rengeteg részletet találtam ki, amíg lent ültem a padon, így volt ez mindig, mert tudtam: az a fontos, hogy minél több újsággal halmozzam el, anyámnak is élénk volt a képzelőereje, és na-

gyon szerette, ha mesélnek neki. Egy szavamat sem hitte, de jólesett hallgatnia.

Amíg meséltem, alig vettem le a szememet Lenáról, aki a barátnője, egy pufók, fekete hajú lány ágyához ült le, mézzel telt csiszolt üvegpoharat tett le az éjjeliszekrényére – fenséges ajándék akkoriban –, és élénken sugdolóztak.

Anyám mindent észrevett.

– Régóta ismered? – Komolyan kérdezte, komolyan kellett válaszolnom.

– Még nem ismerem.

– Meg fogod ismerni – mondta határozottan anyám, és nyomban hozzátette: – tetszik nekem ez a kislány.

Azóta hiszek a halálos betegek megérzéseiben...

Kéklő alkonyatkor mentem el Lenával a kórházból, hó ropogott a járókelők szapora léptei alatt, a park pázsitja fölött magas hóbuckák gyémántcsillagjai sziporkáztak. Lena felhajtotta kabátja prémgallérját, éreztem, hogyan járja át a hideg a háborúban megfagyott lábamat – még a marhabőr katonacsizmámat hordtam, amelynek felső része tele volt foltokkal, amúgy járkáláshoz meleg volt, ezen az estén azonban erősen fagyott.

– Szálljunk villamosra, csak három megálló.

A kocsi hátsó peronján álltunk, az ablaküveget jégvirágok borították. Lena pelyhes szemöldökén és kissé felfelé hajló felső ajka fölött csillogó zúzmara képződött; kötött kesztyűbe bújtatott ujjait a leheletével melengette. A szeme vidám volt.

– Szép kis séta – kacagott fel. – Ne menjünk be hozzánk a diákszállásra? Megihatnánk egy teát. Ebben a csizmában nem is bírja ki haláig.

– Nem számít, megszoktam már. De egy teára beszaladok.

Amíg a lépcsőn az emeletre mentünk, Lena folyton ma-

gyarázott: az a fontos, hogy elkerüljük a gondnoknőt, a Rondabanyának csúfolt gonosz nőszemélyt, aki maga szeret ügyelni a bejáratnál, és ki nem állhatja az idegeneket; igaz viszont, hogy a diákszállás vegyes, ugyanazon a folyosón fiú- és lányszobák is vannak, ez megkönnyíti a dolgot. Szerencsénk volt, habár mindjárt az elején beleütköztünk Rondabanyába. Ez a karvalyorrú, magas, görnyedt nő rövid vattakabátjában csípőre tett kézzel állt, sötét „kalózkendője" alól ősz hajfürt lógott, de nem minket nézett: a széles folyosón, fehér lepedőbe burkolózva, égő gyertyákkal valami gyászdalfélét éneklő menet haladt, a legelső alak egy botra erősített furnérlemezt vitt, amelyen pirossal áthúzott patkány volt látható, mellette meg néhány fiú egy egérfogót meg egy nagy fazekat tartott, amelyre mérget jelképező koponyát és csontokat rajzoltak.

– Mi ez?

– Egérellenes körmenet. A fiúk rendezték – kacagott fel Lena, odabiccentett a döbbenettől mozdulatlanná meredt Rondabanyának, kézen fogott és gyorsan megindult velem a folyosón.

A szoba, amelybe beléptünk, régi, repedezett mintás, magas mennyezetű, tágas helyiség volt, vagy tizenkét ággyal, ugyanannyi éjjeliszekrénnyel és középen egy nagy, viaszosvászonnal leterített asztallal. Lena hangosan így szólt:

– Lányok, vendégünk van.

Egyesek kíváncsian, mások gúnyosan, de minden meglepetés nélkül néztek rám – nyilván gyakran látogattak ide vendégek.

Ketten ültünk a hosszú asztalnál, erős teát ittunk illatos mézzel, és Lena arról mesélt, hogyan élt itt eddig: most már tűrhető, most már legalább nincs zúzmara a falon, ha fagy odakint, csak az egerek leptek el mindent, de már azokat is irtják, egy éve azonban még sírva ébredt reggelenként, ami-

kor le kellett ráncigálnia odafagyott haját az ágy vasrúdjairól; most nevetve idézte fel, hogyan készültek a szemináriumra a fürdőben. Hallgattam, közben ott lebegett előttem nagy, tiszta fényű szeme, és amikor körülnéztem, láttam, hogy a szobában csak ketten vagyunk; megfogtam a kezét, először éreztem a tenyeremben csodálatosan sima ujjait, és így szóltam hozzá:

– Tetszel nekem... nagyon.

– Te is nekem – felelte.

Attól a fagyos naptól fogva, amely sivár volt, mint egész akkori életünk a gyári koromtól fekete hóval borított, huzatos városban, attól a naptól fogva állandóan vártam a találkozást Lenával, vártam a sétáinkat hóolvadás idején, találkáinkat a kicsi szobában, ahol oly sokáig laktam az anyámmal – mindez valami boldogító, fényességes érzésben teljesedett ki. Egy alkalommal ezt mondtam Lenának:

– Költözz át hozzám, kettesben fogunk élni. Anyám megörül majd, ha visszajön.

Lena átköltözött. És a napjaink egyetlen, nagyon hosszú nappá folytak össze az emlékezetemben. Úgy éltünk, hogy észre sem vettük, hogy hol kenyerünk, hol meleg ruhánk, hol meg pénzünk nincsen.

– Jó lenne úgy élnünk, hogy se házunk, se lakásunk ne legyen – mondta egyszer Lena. – Megérkeznénk egy városba, dolgoznánk egy ideig, aztán gyerünk az ország másik végébe! Úgy kell élni, mintha folyton úton lennénk. Mindig mindent elölről kezdeni.

Máskor meg ezt mondta:

– Nagyon jó lenne, ha sok gyerekünk volna. Mindegyiknek volna valami különös képessége, és mindegyik értene valamihez, amihez mi nem. Az lenne az igazi család.

Vagy:

– Híres mérnökké kell lenned. Hogy mindenki azt mon-

dogassa: „Ott megy Kosztya Golikov, a soha nem volt gépek tervezője." Én meg híres újságíró leszek, és rólad írom minden cikkemet.

Néha sikerült pénzt keresnem, főleg műszaki rajzokkal, ilyenkor finom ételeket vásároltunk, jól tartottuk a kórházban anyámat, otthon pedig lakomát csaptunk; senkit sem hívtunk vendégül.

Édesanyám március elején halt meg. Ketten temettük. Egész nap nem csendesedett a nyirkos hóvihar; két részeg sírásóval meg Lenával megástuk a gödröt, teledobáltuk fagyott agyagrögökkel, és a halmot gyorsan belepte a tapadós hó. Az ódon kis kápolna fölött alacsony és szürke volt az égbolt. Habár Leningrád blokádja alatt meg a kis porosz városokig vezető hosszú úton számtalan halálesetet láttam, mégis úgy éreztem, hogy vége az életemnek. Lena karon fogott, és a temető kapujához kísért.

Aztán lefeküdtünk, igyekeztünk felmelegedni; a nyirkos hóförgeteg még tombolt odakint, a szélrohamok vadul döngették és hóval csapkodták az ablaküveget; a gyárban zúgtak a próbapadra tett motorok, korábban is így zúgtak; és mindez olyan volt, mintha vég nélküli harckocsioszlopok vonulnának az úttesten; rég hozzáedződtünk már ehhez a morajhoz, és észre sem vettük, most azonban ránehezedett a dobhártyánkra; a szél üvöltésétől és a motorok dübörgésétől minden olyan bizonytalannak látszott körülöttünk. Lena hozzám simult, átölelt és sírva fakadt.

– Gyereket akarok – mondta könnyei között. – Nagyon akarom, hogy gyerekünk legyen... Mi meghalhatunk. De a gyerek megmarad.

Hát így volt...

Éjjel egy órakor szálltam le a vonatról, szitált az eső, a peronon rothadó fa és frissen sült kenyér illata terjengett; közvetlen a pályaudvar mögött áthatolhatatlan sötétség kez-

dődött, egyetlen fény, egyetlen kis szikra sem látszott; meg kellett várnom a reggelt, hogy keressek egy kocsit, amellyel elmehetek a városig. Átmentem a váróterembe, homályosan égett a villany, néhány padon emberek aludtak, ki zsákot, ki bőröndöt rakott a feje alá. Találtam egy szabad helyet, elhelyezkedtem és gyorsan elaludtam az eső csobogása mellett, de nem sokáig aludtam: zseblámpa erős fénye csapott a szemembe.

– Ké-rrem az igazolványokat! – harsant egy öblös hang mellettem.

Már számtalan ellenőrzésen estem át, tudtam, hogy kell viselkednem.

– El azzal a lámpával, hé! – parancsoltam most már én.

A zseblámpa kialudt. Málnaszínű vasutassapkás ember állt előttem.

– Igazolványt, neked? – kérdeztem. – Nono... Aztán mi jogon? Tán rendőr vagy?

Az én emberem láthatóan nem ezt várta; úgy látszik, eddig csupa szelídebb emberrel volt dolga.

– Az a parancs, hogy ellenőrizzem – mondta most már jóval szelídebben.

– Jól van, na. Menj a dolgodra, nincs időm veled foglalkozni.

Ismét hozzáfogtam, hogy elhelyezkedjem a padon, biztos voltam benne, hogy most már békén hagy, de alig tettem le a fejem a bőröndre, a fénysugár ismét a szemembe vágott; felugrottam, hogy kiüssem az emberem kezéből a zseblámpát, de melléütöttem, és alig tudtam megmaradni a lábamon. Amaz hahotázni kezdett.

– Na, mi kell? – kiáltottam.

– Felismertelek ám – kacagott fel ismét; a kacagása kötekedő volt és szaggatott. – Májusban jegyet kunyeráltál tőlem. Tán elfelejtetted? Akarod, hogy megmondjam, ki

vagy? – És büszkén kivágta: – Lenka Szapozsnyikova embere vagy!

Most már jobban szemügyre vettem, de nem emlékeztem rá, bár májusban valóban jártam itt valakinél jegyért, az anyósom mondta, hogy a volt szomszédjuk a főnök a pályaudvaron.

– Te meg nem a szomszédjuk vagy? – kérdeztem.

– Szom-szé-é-éd! – kiáltott fel boldogan, éneklő hangon. – De hisz én is Szapozsnyikov vagyok. Úgyhogy atyafiak vagyunk. Ne feküdj itt, gyerünk az irodámba.

Be sem fejezte a mondatot, felkapta a bőröndömet, és a váróterem végében lévő ajtó felé lódult. Utánasiettem.

Alig léptem át a forgalmi iroda küszöbét, amelynek falán valamiféle műszerek és egy masszív telefon függött, Szapozsnyikov rögtön megkérdezte:

– Van egy tízesed?

– Van.

– Ide vele – folytatta fontoskodva, és gyorsan a zsebébe süllyesztette a pénzt. – Itt maradsz. Reggelig úgy sincs vonat, elszaladok a pékségbe, hozok egyet s mást. – És a küszöbről kiáltotta: – Csak egy perc!

Csakugyan, amíg én nézelődtem és cigarettáztam, Szapozsnyikov visszatért, egy meleg serclit és metszett poharakat tett elém: az asztalfiókból szalonnát, savanyú uborkát vett elő.

– A találkozás örömére, he?

Nem kívántam az italt, de nem volt mit tennem, meg aztán láttam is: ettől a Szapozsnyikovtól nem szabadulok. Ittunk egyet, a kisüsti erős volt, nemcsak nekem, hiszen nem voltam hozzászokva, de Szapozsnyikovnak is könnyet sajtolt a szeméből, hangosan krákogott, közben csámcsogva ette az uborkát.

– Hh-u-u-u, de jó – préselte ki magából, olyan mozdula-

tot téve a fejével, mintha öklelne. – Gabonavodka. – És tüstént megint felkacagott, örvendezve. – Mindjárt felismertelek ám! Hű, de jó az én emlékezetem! Különösképpen a rokonaimat illetően. Hiszen te is laktál nálunk, tudod: akik a folyón innen laknak, városiak, akik a folyón túl, falusiak. Emezek rubelt kapnak, amazoknak munkaegységet jegyeznek. Jarszknak van ilyen kontingense... Hát te, csak nem a gyereket jöttél megnézni?

– Ezt is tudod? – lepődtem meg.

– Még szép! – válaszolta büszkén. – Petyka Szapozsnyikov amolyan ütköző a nagyvilág meg a kis porták között. A mi Jarszkunk vásáros faluból amolyan kisvárossá lett. A háború előtt, a járási főnökségen kívül, szántóvetők meg állattenyésztők laktak benne, na jó, volt egy vágóhíd, egy szappanfőzde, a háborúban azonban felszereltek egy alkatrészgyárat tankoknak, később traktorokra álltak át, vegyes lett a lakosság, és az ember azt sem tudja, falusias város-e ez vagy városias falu... Neked viszont szép kislányod született. Láttam. Odanyújtja az ember az ujját, ő meg jól megszorítja. Meg fog maradni. Én tudom, kik maradnak meg, kik halnak meg... Na, igyunk a gyerekedre. Kívánok neki erőt, egészséget... Hű-ű, de jó! Igyál már, ne félj, reggel felültetlek a Dolgolobov teherautójára, egy szempillantás alatt odavisz. Minden reggel van itt teherautó. A sofőr rá se hederít a rakományra, ha kell, csinál még egy fordulót, csak utas legyen. Ekkorára hízott a pofája, ni! Erre mifelénk nincs ma gazdagabb ember a pilótáknál! Ezreket zsebelnek be. Feketefuvarokat csinálnak utasokkal, no meg építkezni is elkezdett a nép, valakinek mindig kell szállítani valamit, kinek faanyagot, kinek téglát. Most mondd meg, hogy összezavarodott minden a világon: Dolgolobov öt osztályt járt, mégis felveti a pénz. Mellette egy tábornok lakik, annak meg kilátszik a...

– Miféle tábornok? – lepődtem meg.

– A legvalódibb. Igaz, azt mondják, civilben dolgozik, de mégiscsak sarzsija van... Ami azt illeti, sok mindent beszélnek róla. Hogy lehet az, hogy májusban nem láttad?... A Győzelem Napján felrakta a kitüntetéseit – hiszed-e: az állától a derékszíjáig –, életemben annyi kitüntetést nem láttam egyetlen emberen. Elment a teázóba, rendelt egy üveggel, hogy az ünnepről megemlékezzen, erre mindenki úgy pucolt ki a teázóból, mintha ott se lett volna: ő meg ott ült egyedül, kortyolgatott a poharából és énekelt. Még a gyárigazgató is fél tőle – fél tőle mindenki –, pedig csak művezető. De hát mér' nem iszol?

– Elég volt. Több nem megy. Elfáradtam. Jó lenne aludni egy órácskát.

– Hát feküdj le akkor. Ott a fekete köpenyem. Terítsd le, és feküdj rá. Én is horkantok egyet.

Elhelyezkedtem a lócán, Szapozsnyikov eloltotta a villanyt; a műszerek kattogásának hangjára gyorsan elaludtam, és álmomban mindjárt a tábornokot láttam teljes díszben, megszámlálhatatlan teherautót vezényelt; hamar felébredtem, az egész testem viszketett, felpattantam, felgyújtottam a villanyt – a falon poloskák szaladtak szerteszét.

– Mi lelt? – riadt fel Szapozsnyikov, de rögtön látta, miről van szó. – Elszaporodtak az átkozottak. Petróleummal meg gázolajjal irtottam őket, de hiába. Rá se ránts, feküdj vissza, kibírod. – A fal felé fordult és horkolni kezdett.

Kimentem a fedett peronra, az eső elállt, bár az ereszek még csepegtek; a hosszú teherszerelvény mögött a közelgő hajnal homályossárga csíkja derengett, az éjszaka megritkult, kékülni kezdett. Leültem a padra, nagyokat lélegeztem a langyos, párás levegőn. Nem messze tőlem két nő ült, és korai reggelijét fogyasztotta, kemény tojást és friss uborkát, jó erősen megsózva mindegyiket. Lefeküdtem a padra,

és észre sem vettem, elaludtam. Amikor felébredtem, az asszonyok már nem voltak mellettem, de ott állt előttem Szapozsnyikov, és boldogan kacagott.

– Kelj már fel, hallod – mondta vidáman. – Amott vár Dolgolobov, egy egész rakomány fehércselédet felszedett.

A térségen, közvetlenül a lépcső előtt, egy asszonyokkal telezsúfolt teherautó állt. A vezetőfülke mellett vörös arcú, enyhén pocakos ember várakozott. Fényesre tisztított csizmájával a felhágóra lépett, jóízűen hersegtetett egy almát, és gúnyosan nézett engem.

– Ő az? – kérdezte Szapozsnyikovtól.

– Ő – válaszolta Szapozsnyikov.

– Na, ülj fel – fordult hozzám Dolgolobov, és hátrakiáltott: – Húzódjanak össze, asszonykák, adjanak helyet ennek a diáknak!

Amazok rögtön szót fogadtak, én felültem hátulra, és máris elindultunk, alig volt időm inteni Szapozsnyikovnak.

– Nemsokára találkozunk! – kiáltotta utánam.

Megkezdődött a hosszú, tócsáktól fénylő pusztai út, a nap már jó melegen sütött, az út két oldalán hol szúrós tarlók, hol zsenge vetések húzódtak, feltűnt egy ütött-kopott kombájn, mellette maszatos emberek tettek-vettek.

Néztem a földeket, és visszaemlékeztem, hogy amikor májusban itt jártam, meleg, száraz idő volt, az út kőkemény, és a mezők fölött enyhe szél kavarta a szúrós port; valamiféle ládákon utaztunk. Lenát folyton hányinger környékezte, én igyekeztem nyugtatni, az asszonyok sóhajtoztak, panaszkodtak mellettünk, hogy tavasszal még nem volt eső, minden kiszárad, mindent elvetettek, de nem kél ki semmi, rossz lesz a termés. Másnap a ház tornácán ültem, és láttam, amint a kőkemény úton asszonyok vonulnak, elöl egy ikont visznek, közvetlenül utánuk fekete apácaruhában egy öregasszony haladt; körmenet volt, az asszonyok esőért könyö-

rögtek, pópát nem találtak a környéken, kerítettek hát a városkából egy öreg apácát, aki még emlékezett erre a szertartásra. Lena édesanyja, amint az ablakból megpillantotta a menetet, kiszaladt a házból. A körmenet nem Jarszk felé haladt, hanem ellenkező irányban. Lena kilépett a tornácra, én pedig megkérdeztem: „Hova mennek?" „Hát a patakhoz. Ott ni, látod, ahol az a fűzfa áll, azon a helyen valamikor egy kápolna volt." Amikor Lena édesanyja hazajött, megkérdeztem tőle: „Csak nem hisz Istenben, Natalja Mihajlovna?" Elröstellte magát, legyintve mondta: „Ó, tudom is én! Egyszer hiszek, máskor meg nem. De hát az eső nem esik. Hátha ez segít..." Aztán megjött az eső is, de a vetés satnya lett...

A kocsi egy téren fékezett.

Dolgolobov ott állt a vezetőfülke mellett, és nyíltan szedni kezdte a pénzt az asszonyoktól, akik sorban odamentek hozzá, és átadták az előkészített tízrubeleseket, ő átszámolta, ha gyűröttek voltak, kisimította a térdén, és takaros kötegekbe rakta őket; amikor rám került a sor, Dolgolobov elvigyorodott és így szólt:

– Diákoktól nem szedünk pénzt. Majd elszámol helyetted Petyka Szapozsnyikov.

– De hát miért Petyka? – gurultam dühbe. – Fogd!

– Hagyd már! – kacagott föl Dolgolobov. – Ne ellenkezz! Ez a mi dolgunk... Inkább nézz be majd hozzám, amott a jobb oldali kis utcában a negyedik ház az enyém. Új, bádogtetős ház. El ne kerüld a házunkat. Megígéred?

– Elmegyek.

– Na, ezt köszönöm.

Még vagy másfél kilométernyit kellett cipekednem, vállamra vetettem hát a bőröndömet és elindultam.

Úgy látszik, megelőztek; amint a házhoz közeledtem, megpillantottam a kisajtóban az anyósomat új blúzban és új

fejkendőben; hunyorogva, vidáman nézett rám, majd lesegítette a vállamról a bőröndöt, adott egy cuppanós csókot az arcomra, közben váltig mondogatta:

– Micsoda öröm, micsoda öröm...

Lena a könyökére támaszkodva feküdt a hatalmas faágyon.

– Lena! Lenka! – kiáltottam a küszöbről, és elcsuklott a hangom.

Lena rám emelte a szemét, sápadt volt, és erőtlen a mosolya is. Mielőtt még hozzáléptem volna, ujját figyelmeztetően az ajkához emelte, és szemével gyorsan a gyerek felé intett; ez nyomban lecsillapított. Lábujjhegyen mentem oda, és megdermedtem, amint megláttam az ajkával mohón cuppogtató, parányi, vörös arcú, lehunyt szemű teremtést.

Lena megint rám pillantott, és megint elmosolyodott, mintha csak azt kérdezné: Na, hogy tetszik? Én meg nem tudtam, mit válaszoljak, csak kinyújtottam a kezem és megsimogattam Lena fejét.

Natalja Mihajlovna bejött a bőröndömmel, és már a küszöbről kérdezte:

– Mi legyen a kislány neve? Merthogy már régen megvan, de neve még nincs. Nem jó ez így. – A hangja oktató volt és zsémbes.

– Legyen Aszja – feleltem –, mint anyuka.

Lena beleegyezően bólintott.

– Hát az Aszja éppen nem rossz név, jó név az – egyezett bele Natalja Mihajlovna...

Így érkeztem meg Jarszkba, ahol életem rövid boldog szakasza zajlott, és ahol sok minden elkezdődött abból, ami később a sorsom lett.

Hány és hány ilyen kisváros van Oroszország-szerte; az ember alig tér le a nagy országutakról – máris beleütközik egy ilyen Jarszk-szerű településbe, ahol a régi időkben vásárra gyűltek a környező falvak parasztjai, ahol vendégfogadókat, kocsmákat, műhelyeket, itt-ott kisebb gyárakat is építettek; az emberek magukba zárkózva éltek itt, a helybelieket ismerték, mint a tenyerüket, az idegeneket viszont nem szerették, meg tartottak is tőlük; később ezekben a kisvárosokban összekeveredett, összezavarodott minden, nem lehetett tudni, ki a helybeli és ki az idegen. Ágrólszakadt nyomorultak kerestek itt békés kikötőt, akik hasztalan kóboroltak be siker reményében a világot; özvegyeket, árvákat sodort ide az élet, vagy olyan embereket, akik torkig voltak már a nagyvárosok zűrzavarával, a háború alatt pedig, ha a kisváros a messzi hátországban volt, evakuáltak telepedtek le, tanítók, orvosok, zenészek, olykor olyan mesterségek művelői is, amelyekről a helybeliek még csak nem is hallottak. Az ilyen kisvárosok egy része ma már kiépült, átalakult, némelyik még a nevét is megváltoztatta, de vannak olyanok is, amelyek mintha csak az időből kivetve élnének ma is, pedig megvan a maguk gondja-baja. Jarszknak szerencséje volt, hatalmas kohóművet kezdtek benne építeni; aki itt született, de nem járt itt a háború óta, rá sem ismerne, egyetlen régi utcát sem talál benne az ember. Az én emlékezetemben viszont él a régi Jarszk és élnek 1949 csodálatos nyárvégi napjai.

Natalja Mihajlovna gondos gazdasszony volt, és bár a férje halála után minden rá szakadt, azt a régi hírüket, hogy jómódú parasztok és semmiben sem szenvednek hiányt, szenvedélyesen és ügyesen ápolta. Volt egy tehene, néhány kaptár méhe, tyúkjai, veteményeskertje, mindezt nehéz volt

egyedül rendben tartania, ezért időnként a jarszki férfinéphez, főleg a gyáriakhoz fordult segítségért – hol mézzel, hol zöldséggel fizetett érte; amíg a férfiak a gazdaságában dolgoztak, ő a mezőre járt a brigáddal.

Megérkezésem napján, úgy emlékszem, senkit sem hívott meg, de a kemencéhez korán felkelt, lángost, lepényt sütött, alighanem tudta, hogy a szomszédok hívás nélkül is elárasztják majd a házat. Úgy is történt. Elsőnek Dasa, egy magas, erős csontú, markáns arcú asszony érkezett, és amint meglátott, már a küszöbről örvendezve kiáltotta:

– Aha! Megjött az emberünk! – És megölelve három cuppanós csókot adott. Kenyér és tej illata áradt belőle.

– Nanana! – fenyegette meg Natalja Mihajlovna. – Előbb keríts magadnak, aztán viháncolj.

– Ugyan honnan kerítsek? Ma más idők járnak. A férfiak igencsak válogatósak manapság. Éppen most készülök írni Sztálinnak, adja rendeletbe, hogy ezután minden férfi legalább három asszonyt tarthasson. Másképpen kitől szüljön az ember?

– Szégyentelen voltál, az is maradsz – fenyegette meg Natalja Mihajlovna, de a szeme nevetett.

Mindjárt Dasa után, mankójára támaszkodva, kopottas gimnasztyorkában megjött Natalja Mihajlovna unokaöccse, a féllábú Vaszilij Szapozsnyikov, elfogultan megszorította a kezemet, és félénken leült az asztalhoz; tudtam, hogy három gyereke van, s mihelyt hazajött a hadikórházból, elkergette a feleségét, mert a gyári férfiakkal szűrte össze a levet, tudott róla az egész falu, igaz, hogy ezek a férfiak még tejfelesszájú kölykök voltak, de hát Jarszkban azokban az években az öregeken kívül mást nem lehetett találni. Vaszilij nagy lármával, kegyetlenül kiebrudalta a feleségét, nadrágszíjjal kergette a hídig, az asszony lopva megpróbált visszajönni a házba, hogy a három kisfiú közül valamelyiket

magával vigye, de a férje észrevette, odapörkölt a vadászpuskájával, meglőtte az asszony vállát; az asszonyok lemosták, rendbe tették, elmentek Vaszilijhoz, kérlelték: „Engedd vissza a feleségedet, hiszen ki nem vétkezett ebben az átkozott háborúban." „Én nem vétkeztem" – válaszolta Vaszilij, és ez a különben jóravaló, szelíd ember makacsul ragaszkodott az elhatározásához; egy tapodtat sem engedett. Azóta is úgy él a három gyerekkel, maga fürészti őket, mos rájuk, eteti őket, ügyel, hogy jól tanuljanak, a volt felesége pedig elment valamelyik nagyvárosba, és mintha a föld nyelte volna el.

Megérkezett a tanító, Ivan Mitrofanovics, keskeny vállú, alacsony, betegesen ráncos arcú férfi, aki ősz kecskeszakállt viselt, és hatalmas táskák voltak a szeme alatt; kopottas, de jól vasalt, stoppolt ujjú zakó volt rajta; sokáig szorongatta a kezemet, barátságosan nézett a szemembe és így szólt:

– Örvendek, nagyon örvendek, hogy láthatom a mi civilizációtól oly messze eső vidékünkön...

Ő volt az egyetlen tanító az itteni elemi iskolában, az idősebb gyerekek a folyón túli Jarszkba jártak, ahol tízosztályos iskola volt, de a negyedik osztályig Ivan Mitrofanovics tanította őket, mindenhez értett – tangóharmonikázott, olajfestményeket készített, verseket írt és zenét szerzett hozzájuk, és a gyerekek az ő dalait tanulták meg, ha ünnep jött. Néha beleszeretett volt tanítványaiba, amikor érett korba léptek, hosszú szerelmes leveleket írt, amelyeket teletűzdelt versekkel, az emberek általában nevettek a levelein, minden házban felolvasták őket, de rendszerint nem rosszindulatúan nevettek, magát Ivan Mitrofanovicsot pedig igyekeztek megkímélni a gúnyolódásoktól. De úgy esett, hogy a háború alatt egy Szima nevű huszonöt éves lány, miután kapott egy ilyen levelet, komolyan vette a dolgot, elment Ivan Mitrofanovicshoz, és azt mondta: „Beleegyezem." Ivan Mitrofa-

novics kezdetben megijedt, magyarázkodni kezdett, hogy a szerelme plátói, ő maga pedig egész életében agglegény volt, és alighanem az is marad – akkor már az ötvenhez közeledett –, de Szima hallani sem akart semmiről, és Ivan Mitrofanovics beadta a derekát, megesküdtek; elmúlt egy év, és mindenki látta, hogy a két ember boldog. Szimával azonban szörnyű baleset történt kaszálás idején: a kazalról leereszkedve, belecsúszott egy vasvillába; nem tudták megmenteni, és Ivan Mitrofanovics alig élte túl ezt a tragédiát.

Natalja Mihajlovna az asztalra tett egy demizson savanyúlevet – így nevezték errefelé a mézzel forralt házisört; az ő savanyúleve különleges volt, messze környéken híres, még megboldogult férje, a híres méhész eszelte ki, hogy méhkenyérrel főzzék – virágporral, amelyet a méhek raknak le a lépbe –, mert fölfedezte, hogy ez a bizonyos méhkenyér a komló minden sajátosságát magában hordja; a savanyúlé erősebb, csípősebb lett tőle, és a receptet Natalja Mihajlovna családi titok gyanánt őrizte. Lena is asztalhoz ült, bár gyönge volt, de együtt akart lenni a többiekkel; Lenuskának becézték, és láttam, hogy büszkék rá; lám, a mi lányunk elment a nagyvárosba, és ott egyetemet végez. Első ittlétem óta tudtam, hogy nekem mint Lena férjének nem nagyon örülnek, nyilván azt tartották, hogy egy ilyen lánynak, ha már egyszer kitört a nagyvilágba, férjet is különbet kellett volna hoznia, valami magas állásút, nem holmi műegyetemistát. Erről a véleményről véletlenül szereztem tudomást. Lenával mentünk az úton, és találkoztunk egy hajlott hátú öregasszonnyal, aki rám nézett élénk, fiatalos szemével, elmosolyodott, és így szólt Lenához: „Csak a hold ragyogjon, a csillagokra meg fütyülj!" Én mindebből semmit sem értettem, de Lena megfejtette a szavak értelmét.

Natalja Mihajlovna a hóna alá szorította a demizsont, megdöntötte, töltött a poharakba az ürömfű- és mézillatot

árasztó zavarossárga folyadékból, majd felemelte a poharát és így szólt:

– Na, igyunk a vendégünk egészségére.

– Ugyan, miféle vendég! – dörögte Dasa. – Tán gazda inkább.

– Na, ahhoz, hogy gazda legyen, még kell egy s más – szólt vissza nyomban Natalja Mihajlovna. – Nem baj, jó az Isten, meglesz az is... Egészségére, Kosztyenyka, minden jót neked. Meg a mi csöppségünk, Aszenyka egészségére... – Felhajtotta, elfintorította az arcát, s mintha égette volna, kezével legyező mozdulatot tett.

Mindenki kiitta a poharát, de Ivan Mitrofanovics csak belekortyolt az italába. Ahogy ittak, és lepényt meg lángost ettek utána, egyszerre megélénkültek. Dasa odafordult hozzám, és így szólt:

– Te meg, Kosztyenyka, elmesélhetnéd, hogy élnek az emberek a nagyvárosban; ott mégiscsak közelebb vagytok a fejesekhez, hátha van valami jele annak, hogy jobbra fordul a sorsunk?

– Neked tán rosszul megy a sorod? – kérdezte Natalja Mihajlovna. – Szerintem a mi sorunk most a lehető legjobban megy. Nincs már háború, azt az időt megszenvedtük, még az emléke se jöjjön vissza annak a kegyetlen életnek. Mekkora Jarszk? Nézd csak meg, hogy megnőtt a temető ez alatt az idő alatt, ott fekszenek a messzi vidékekről evakuáltak, a gyáriak meg a mieink mind... Csupán az éhségtől hány ember pusztult el. Mennyi halálesetről kaptunk értesítést... Hiszed-e, Kosztyenyka, senki sem akart postásnak menni, az volt a legpocsékabb munka. De hát most mi a baj, Dasa?

– Mi a baj, mi a baj? Egy munkaegységre, meglásd, megint nulla egész semmi tizedet adnak majd...

– Ejnye – fakadt ki Natalja Mihajlovna –, és munkaegység nélkül nem élsz meg?

– Megélni megélek, de én szeretnék úgy élni, mint mások...

– Te a mát becsüld meg – szólalt meg hirtelen fenyegető hangon Ivan Mitrofanovics, és megvakarta hegyes kis szakállát. Egyszerre mindenki elhallgatott, megszokták már, hogy amikor a tanító beszélni kezd, tisztelettel hallgassák. Ő pedig figyelmesen végignézett mindenkin, mintha csak meg akart volna győződni róla, hogy valóban lecsillapodtak. Aztán köhintett egyet, és komolyan így szólt: – Te Dasunya, ne zúgolódj, semmi értelme. Meg kell értened, hogy az ember hatalmasnak született, és ezért nem lehet magával elégedett. Ezt már az ókori bölcsek megmondták... Mindig minden szűk neki, ő hát igyekszik átlépni saját magán, hogy megnézze, mi van ott, túl azon a határon, meglehet, hogy ott gazdagabb az élet. Éppen ebben van a mi létezésünk lényege – a cselekvésben. Nem háborogni kell, Dasunya, hanem cselekedni...

– És én nem cselekszem, mi? – kérdezte kihívóan Dasa. – Három férfi helyett gürcölök.

– Nem az a lényeg – ráncolta össze a homlokát Ivan Mitrofanovics. – Én a társadalmi hasznosságot értem ezen.

Dasa megint mondani akart valamit, de Natalja Mihajlovna olyan fenyegetően nézett rá, hogy Dasa magába fojtotta a mondanivalóját. Vaszilij szemrebbenés nélkül nézett a tanítóra, széles tenyerébe szorítva a savanyúlével telt poharat. Ivan Mitrofanovics pedig felemelkedett, kihúzta magát, a szakálla felkunkorodott.

– Mi az, hogy gazdag ember? Az ember akkor gazdag, ha még a szenvedésben is meglátja a jót, és cselekedni is tudja... Hogy kínlódtam én annak idején Szima miatt, milyen rettenetes volt; járkálok egyedül, a szél üvölt, süvít a kéményben,

én meg fogom a festőállványt, a festéket, és leülök festeni... Azt a képet ott a klubban, a „Szima almái"-t, abban az időben festettem, nem volt könnyű erőt vennem magamon, hogy az embereknek adjak valamit... Hogy azt az örömet, amivel Szima ajándékozott meg, átadhassam másoknak. És nem kell zúgolódni sem. Olyan volt az én boldogságom, hogy meglehet, egy egész életre elég...

Most nem látszott alacsonynak és véznának, sőt, mintha csakugyan megnőtt volna, még a ráncok is kisimultak az arcán. Mindössze egy évet élt Szimával, ő mégis egy hosszú életnek érezte, amely csupa örömmel volt tele. Be sem fejezte az elmélkedését, amikor Vaszilij, erősen megmarkolva a poharát, felordított:

Dörögve és acélos fényben égve
csatába ment a sok mogorva gép...

Dasa nem hagyta, hogy végigénekelje a strófát, a szájára tapasztotta a tenyerét, felháborodva kiáltotta:

– Hogy lehet ekkorát ordítani!... Natalja, gyerünk inkább a mieinkkel.

– Jó, gyerünk – rezzent fel vidáman Natalja Mihajlovna, és lopva Ivan Mitrofanovicsra pillantott, nem sértődött-e meg. De nem sértődött meg, ajkához emelte a savanykás itallal telt poharat, és várakozóan tekintett Dasára. Az asszony tenyerébe támasztotta az állát, összehúzta a szemét, és váratlanul könnyedén kivágta:

Könyörgött a kakukknak a csalogány:
szállj el, kakukk, messze tájra énhozzám...

Erre mindannyian, mintha csak vezényszóra vártak volna, vele énekeltek:

Messze tájon két jó fészket rakunk majd,
kiköltünk majd két fiókát magunknak...

Ivan Mitrofanovics behunyt szemmel énekelt, apró, aszott tenyerével verve hozzá a taktust. Natalja Mihajlovna összefonta a két karját, és lassan ringott jobbra-balra. Vaszilijnak kellemes, bársonyos hangja volt – alighanem azokhoz az énekesekhez tartozott, akik egymagukban nem tudnak énekelni, másokat viszont szépen kísérnek. Lena, akárcsak az anyja, ringatózva énekelt, önfeledten átadva magát a dalnak, és én, nem ismerve a szöveget, halkan csatlakoztam hozzájuk, de úgy, hogy ne zavarjam a közös éneklést.

Néked kakukkot, nékem meg csalogányt,
hogy vigadjunk és daloljunk egyaránt.

Átöleltem Lenát, ő a vállamra hajtotta a fejét, hozzáérintve súlyos haját az arcomhoz; észre sem vettem, mikor gyújtotta meg Natalja Mihajlovna a petróleumlámpát, amelynek üvege megsárgult és helyenként megpörkölődött papírral volt összeragasztva; hosszú árnyékok vonultak a szoba sarkaiba, a láng fölött muslicák raja keringett; olyan nyugalmat éreztem, hogy azt kívántam: bárcsak itt ülhetnék örökké, és hallgathatnám a könnyen szárnyaló éneket... Még el sem hallgatott utolsó hangja, amikor megzörrent a kitárt ablak, valaki megkopogtatta az ablakkeretet, és egy szokatlanul mély, öblös hang szólalt meg kívülről, betöltve az egész házat:

– Jó estét a ház gazdáinak. Lakomáznak?

Mindenki elhallgatott, összehúzta magát. Éreztem, hogy ez a hang nem közönséges emberé, a helybeliek, a jarszkiak, nem szokták ilyen tagoltan ejteni a szavakat. Az asztal fölött

egy ideig még óvatos csönd lebegett, amíg meg nem törte Natalja Mihajlovna hangja:

– Jöjjön csak be, jöjjön, Ignat Matvejevics, legyen szerencsénk... Kerüljön beljebb!

Az ablak alatt az úton lépések csikordultak, ajtó csapódott. Az ajtó fénykeretében középtermetű szikár férfi jelent meg; átható, szénfekete szeme végigpásztázta az asztalnál ülőket, rajtam valamivel tovább pihent, mint a többieken, és úgy éreztem, mintha ez a pillantás megperzselte volna az arcomat.

– Jó estét – mondta Ignat Matvejevics, és elmosolyodott; különös volt a mosolya, keskeny arca, amelyet mintha gránitból faragtak volna – olyan éles vonásai voltak –, belülről világosodott meg, szabályos, erős foga megcsillant.

– Jöjjön az asztalhoz, éppen van egy hely Kosztyenyka mellett – invitálta Natalja Mihajlovna.

A vendég katonás szabású gimnasztyorkát viselt tűzött zsebekkel, amelyet széles tiszti derékszíj fogott össze, és puha, enyhén nyikorgó csizmát; két tenyerével végigsimította, elrendezte a ráncokat a derékszíja alatt, odajött hozzám, mielőtt leült volna, kezet nyújtott, megvárta, amíg megmondom a nevem. A tenyere kemény volt és száraz.

– Golikov – mondtam –, Konsztantyin.

– Nagyon örvendek, hallottam már magáról. – Megszorította a kezemet és hozzátette: – Remez... Ignat Matvejevics.

Leült, én meg csak álltam, néztem a rövidre nyírt vörös kefehaját. Nem tudom, lehet-e ezt elképedésnek nevezni? Valahogy elhittem, hogy éppen ő az a bizonyos Remez, a „vérszomjas igazgató", az a Remez, akinek a neve egész városunkat bejárta a háború alatt, ő az, akiről búcsúztatásom közben mesélni próbált Szemjon Andrejevics, az üzemvezető. Az emlékezetemben felmerült Petyka Szapozsnyikov

alig érthető mormogása egy bizonyos tábornokról, aki ezen a környéken lakik...

– Mit áll, Konsztantyin? Üljön le – szólalt meg Remez, és szavaiból mintha gúny csendült volna ki.

Akkor aztán megkérdeztem tőle:

– Ön nem az a bizonyos?...

Ivan Mitrofanovics nem hagyta, hogy befejezzem, hadonászni kezdett száraz kis kezével, és fuldokolva kiáltotta:

– Ő az! Ő az a bizonyos, Kosztyenyka! Nálam szállt meg... Ott lakik nálam...

– De hát hogy kerül ide? – szaladt ki a számon.

– Nos, ez hosszú história... Majd egyszer – felelt vidáman Remez, és felemelve a savanyúlével telt poharat, amelyet közben már eléje tett Natalja Mihajlovna, így folytatta: – Az újszülött egészségére, ha jól látom! – És Lenára pillantott.

Lena azonnal rámosolygott, és úgy mondta:

– Az Aszjáéra.

– Gyönyörű név! – kiáltott fel Ignat Metvejevics, és ivott.

Mindenki a pohara után nyúlt, mintha csak sietett volna a kedvében járni, még Vaszilij is elmosolyodott, közben hűséges szemmel nézte Ignat Matvejevicset, Dasa meg kiegyenesedett, gyors mozdulattal megigazította a blúzát meg a haját. Nyomban láttam, hogy Remez itthon van, ismerik, adnak a szavára, bizonyos hatalma van az összes jelenlévő fölött. Mindenki kiitta a poharát és megvárta, amíg az új vendég megeszi a lángosát; Remez befejezte az evést, megtörölte az ujjait a törlőruhában, és csak azután szólalt meg:

– Félbeszakítottam a dalukat... Szép dal volt.

– Kezdünk egy újat – ajánlotta nyomban Dasa.

– Ha új, hát legyen új – egyezett bele Ignat Matvejevics. – Ez jó lesz? – És máris rákezdte mély, egyenletes hangján:

Volga partján szikla áll...

Ezt a dalt ismertük, és mindannyian belekaptunk.

Hát így találkoztam azzal az emberrel, aki berobbant az életembe. Évekkel a történtek után mindezt nem tekinthetem véletlennek, sok okom volt, hogy kivonjam magam Remez befolyása alól, de nem tettem meg, nem lázadoztam, nem indítottam ellene háborút, hanem alázatosan alávetettem magam a rám kényszerített körülményeknek, tehát azzal, hogy az eseményeket törvényszerűnek tekintettem, megérdemeltem, ami velem történt; a Remezzel való első találkozásomat sem tekintettem véletlennek, mint ahogy nem lehet véletlennek tekinteni egy gyermek születését, de egy hirtelen fellobbant szerelmet sem – ezek az élet mérföldkövei, amelyeket mi értünk el, és amelyekért a miénk a felelősség.

Azon a nyári estén semmi különös nem történt, ültünk az asztalnál, énekeltünk, aztán elszéledtek a vendégek, Natalja Mihajlovna eloltotta a lámpát, elvonult a maga sarkába, én meg odafeküdtem szélről Lena és parányi kislányom mellé a széles ágyra, és boldog álomba szenderedtem, nem emlékezve Remezre és nem törődve azzal, hogyan kerülhetett Jarszkba...

Másnap este találkoztam vele, addig azonban bármit csináltam, akár a ház körül segédkeztem Natalja Mihajlovnának, akinél jócskán felgyűlt a férfikézre váró munka, akár a kis Aszjával játszadoztam, vagy egyszerűen csak pihentem, – emlékezetemben mindent végigsoroltam, amit csak Remezről hallottam. Tudtam, hogy a keze között rendkívül éles fordulatot vettek a gyár ügyei, amelyet kimondottan békés célú vállalatból hatalmas hadiüzemmé fejlesztett, és azóta Remezről úgy beszélnek, mint sziklaszilárd akaratú emberről, aki képes rá, hogy hónapokig ne aludjon, hogy

észben tartsa a legbonyolultabb számításokat és sok ezer munkás nevét, akinek még a legvakmerőbbek sem mernek nemet mondani, vagy azt, hogy „nem tudom megtenni".

Tudtam, hogy a „vérszomjas igazgató"-ról keringő szóbeszéd túloz, de maguktól csak nem születtek ezek a ma már hihetetlennek tűnő történetek?

...Megfeneklettek a dolgok a homokbányában – ez a gyár egyik kisegítő üzemága volt –, homok nélkül viszont lelassult az új üzemek építése; Remez ott termett a bányában, az exkavátorosok lármázni kezdtek, valaki elkiáltotta magát: „Gyere, dolgozz magad, mi majd nézzük!" Remez bebújt az exkavátor kezelőfülkéjébe, egy gyufaszálat dobott a homokra, és a másfél köbméteres serleggel felemelte – az exkavátorosok közül senki sem látott még ilyen finom munkát.

...Az egyik hadseregparancsnok panaszra ment az Állami Honvédelmi Bizottsághoz, hogy a gyár rossz minőségű harckocsikat szállít. Remez a soros harckocsioszloppal megérkezett a frontra, és maga vezette harcba az oszlopot, harckocsija betört a német állásokba, lerohanta az ágyúkat, a roham sikerrel járt, de Remez megsebesült a vállán, a hadseregparancsnokhoz vitette magát, páncélos módjára jelentett, majd így szólt: „Ne hárítsák a maguk hibáit a munkásokra, tábornok, azok kitűnő tankokat gyártanak, inkább maguk tanulják meg kitűnően vezetni a tankokat."

...Két vagon nemezcsizmát hoztak a munkásoknak, a front osztozott a hátországgal. Remez kiadta a parancsot: adják ki az utolsó párig azoknak, akik a kegyetlen fagyban a szabad ég alatt dolgoznak. Másnap eligazítást tartott, és látta, hogy a vezetők egyike-másika nemezcsizmát visel, felállt és elkiáltotta magát: „Sorakozó!" – felsorakoztatta őket, megparancsolta, hogy vetkőzzenek mezítlábra, aztán:

„Irány az üzem, indulj!" – és elindultak a ropogó havon; de hát mit volt mit tenni – háború volt...

Számtalan hasonló történet járta Remezről; aki nem akarta, nem hitte, aki akarta, nevetett rajta, de a történetek szájról szájra jártak, akár a legendák, még arra is akadtak vállalkozók, hogy egy-egy eset után eljátsszák a történteket, Remezt utánozva.

Remez nevével azonban nemcsak különféle históriákat hoztak összefüggésbe, mi, műszaki főiskolások azt is tudtuk róla, hogy komoly tudású mérnök, műszaki megoldásai sok mindenben eltérnek a korábbiaktól, ezért nem is mindenki ismerte el, és nem is mindig vezették be őket a gyakorlatba. Mindenki ismerte például azt a hegesztési módszert, amelyet Jevgenyij Oszkarovics Paton javasolt, amikor intézetével az Urálba evakuálták; kidolgozták a harckocsi-karosszériák olvasztásos hegesztési módszerét, és létrehozták a híres GyHB-t, a gyorshegesztő berendezést. Mindez a technika csodájának, rendkívüli felfedezésnek számított – valóban az is volt –, de kevesen tudták, hogy Remez egy más eljárást javasolt, amelyet akkor „védőgázban való hegesztésnek" neveztek, csak a mi gyárunkban alkalmazta, igazán csak úgy tizenkét évvel a háború után terjedt el. Mindez annál is érdekesebb, mert a hegesztés egyáltalán nem volt Remez szakmája. Tudtunk Remez más merész műszaki megoldásairól is. Igaz, hogy amikor az utolsó évfolyamot végeztem, Remez nevét egyre ritkábban emlegették előadóink, míg végül teljesen nyoma veszett; kezdetben ez csak fokozta az érdeklődést iránta, vadabbnál vadabb hírek keltek szárnyra; Remez főbe lőtte magát a dolgozószobájában... Remezt letartóztatták... Remezzel a fedélzetén felrobbant útközben egy repülőgép... Remezt leváltották és az ország belsejébe irányították... Egyet s mást beszéltek még a feleségéről, valamiféle nyaralókról, személyautókról, de én távol álltam

ezektől a szóbeszédektől, nem nagyon hallgattam meg őket, és nem nagyon gondoltam rájuk.

Akkor az volt az érzésem, hogy az olyan emberek életében, mint Remez, nincsenek apróságok, hanem mindennek, ami történik, komoly jelentősége van, a nagy számok törvénye alapján. Első ízben a fronton volt ilyen érzésem, amikor egy magaslati megfigyelőponton, ahol az alattunk lévő elláposodott lövészárok felől oszlásnak indult hullák bűze terjengett, megérkezett hozzánk a frontparancsnok egy tábornokkal, mindössze néhány percig maradtak, bennünket hátraküldtek a távolabbi fedezékbe, távcsöveztek, tanácskoztak, és amikor elmentek, illatos dohány és egy más, tiszta élet szagát hagyták a fedezékben... Később persze megértettem, hogy tévedtem, megértettem, hogy a tábornok és a közkatona között talán sokkal kisebb a különbség, mint az ezredes és a tábornok között. Abban az időben még élt bennem ez a távolságérzet, ezért, amint Remez ott ült Natalja Mihajlovna házában, énekelt, itta a savanyúlevet és mindenkivel szemben közvetlenül viselkedett, nem bíztam benne, nem hittem neki, és amikor elment, úgy éreztem, hogy a házban valamilyen titokzatos élet furcsa szaga maradt utána is, mint a tábornok után a megfigyelőponton.

– Hogy került ide ez az ember? – kérdeztem Natalja Mihajlovnától.

Éppen együtt görgettük ki a dézsát a napra, a káposztának készítettük elő.

– Mármint Ignat Matvejevics? – kérdezte. – Hát hogy került volna? Ahogy szokás... Valamit nem tett kedvére a főnökeinek, így hát ide küldték a gyárunkba művezetőnek.

– Ez lehetetlen!

Nem tudtam elképzelni, hogy egy gyárigazgatót, aki a háború alatt akkora hírnévre tett szert, egyszerű műveze-

tőnek küldjenek egy isten háta mögötti kis alkatrészgyárba. Natalja Mihajlovna azonban mindezt másképpen látta.

– De hát miért volna lehetetlen? – kérdezte nyugodtan. – Nagyon is lehetséges. Az élet, Kosztyenyka, forgandó: máma kerék, holnap talp. Semmi sem állandó. Az okos ember ezt megérti, ezért könnyebb is neki, amikor lefelé esik. Aki nem érti meg, akkorát zuhan, hogy fel sem kél többet. Ahogy ez lenni szokott.

– És Ignat Matvejevics érti?

– A miénk? Már hogyne értené! A mi emberünk. Nem néz le másokat, tehát könnyű az élete.

Natalja Mihajlovna belülről mosta a dézsát, ronggyal dörgölte a sárga, kemény dongát, blúzának ujját feltűrte a könyöke fölé, lemeztelenítve vörös eres karját.

– De ez mégis furcsa – szólaltam meg újra.

– Te, Kosztyenyka, úgy látom, még katonamódra nézed a rangokat. Mi meg itt hozzászoktunk a különféle emberekhez. A háború alatt mindenféle népség megfordult nálunk. Itt gyorsan lekopott róluk a máz, és egyszeriben meglátszott, ki kicsoda... Úgy láttuk, hogy aki ember, azzal könnyen szót értünk, aki meg fel van fuvalkodva, és egyetlen egyszerű szót sem képes szólni, úgysem bírja ki itt az életet...

Felállt a dézsától, kihúzta magát, tenyerével megtörölte verejtékező homlokát, hátrasimította a fejkendője alól kilógó nedves hajtincsét, és rám nézett a Lenáéhoz hasonló nagy, kerek szemével:

– Menj el hozzá este, Kosztyenyka. Lehet, hogy érdekes lesz.

– Valahogy idegenkedem tőle.

– Ugyan miért idegenkednél. Meglátod, örülni fog. Szereti, ha emberek veszik körül... Ahogy megjön a műszakból, menj el hozzá. Itt nincsenek városi ceremóniák...

Estefelé megértettem, hogy ha ma nem megyek át Remezhez, később nem bocsátom meg magamnak; a bennem felébredt érdeklődés olyan erős volt, hogy legyőztem gátlásomat és elindultam Ivan Mitrofanovics tanító háza felé, amely nem messze a hídtól, majdnem a folyó partján állt. Útközben látogatásom különféle indokain gondolkodtam, de semmire sem volt szükségem, mert alig értem a kisajtóhoz, máris megszólított Ivan Mitrofanovics. Ott állt az alacsony verandán, két tenyerét a nadrágszíjába akasztotta, hegyes kis szakállát magasba emelve vidáman hunyorgott, mintha régóta várna már rám.

– Hé, Kosztyenyka, kedves diákom, isten hozott a mi kis tűzhelyünknél! Gyere, gyere, nagyon örülök, hogy itt vagy!

Felmentem, ő meg mellettem tipegve bevezetett a házba; átmentünk a homályos pitvaron, ahol nehéz és dohos volt a levegő, és egy tágas szobában találtuk magunkat. Ivan Mitrofanovics háza egy idő óta féloldalas lett, de az is meglehet, hogy amikor a gerendázatot csinálták, elszámították magukat, és most a padló a kályhától az ablak felé lejtett. Remez könyvekkel és papírokkal telezsúfolt széles deszkaasztalnál ült, amint azonban meglátott, elém jött, derékszíj nélküli, kigombolt nyakú gimnasztyorka volt rajta, vidáman és barátságosan nézett rám.

– Áá – nyújtotta a szót. – Tessék, tessék...

De még oda sem értem hozzá, a kezdeményezést máris átvette Ivan Mitrofanovics; karon fogott és sietősen beszélni kezdett:

– Hisz maga, Kosztyenyka, első alkalommal jár nálam... Nos, nézzen a falakra. Hogy úgy mondjam, a munkám gyümölcse... A háború alatt egy evakuált festő járt nálam, jó véleményt mondott. Amikor elbúcsúztunk, egy képet ajándékoztam neki – „Reggel vihar előtt". Igen elégedett volt... Na, nézze, nézze, azután majd beszélgetünk...

El kellett fordulnom Remeztől, és végig kellett néznem a képeket. Az ágy fölött az egész fal tele volt aggatva velük, és még az ablakok közötti falrészen is függött néhány. Nem értettem a festészethez; igaz, közvetlen a háború előtt, kisfiú koromban, átéltem az impresszionisták iránti vonzódás időszakát, ez azonban csak tudásvágy volt. A falon függő képek nagyon rikítóak voltak, és nekem nem tetszettek, de láttam, hogy Ivan Mitrofanovicsot nem szabad megsértenem; lehet, hogy ezt az evakuált festő is tudta, amikor megdicsérte a házigazdánkat. Én is megdicsértem, ő meg valósággal belepirult, megfiatalodott, kihúzta magát, és felfelé ágaskodó kis szakálla végigvonult a szobán.

– Jarszkban múzeumot nyitnak. Ráhagyom a munkáimat – jelentette ki büszkén Ivan Mitrofanovics.

Remez meg csak állt az asztalnál, mintha csupán azt várná, mikor végzünk a képek szemléjével, igyekezett nem háborgatni bennünket. Csak később vettem észre, hogy közben állandóan engem vizsgálgatott.

– Tegyek fel teát? – kezdett el sürögni Ivan Mitrofanovics. – Egy pillanat az egész. Van primuszfőzőm.

És meg sem várva beleegyezésünket, kirohant a válaszfal mögé, az „éléskamrába", és csörömpölni kezdett az edényeivel; hallani lehetett, ahogy pumpálja a primuszt, meggyújtja a lángot.

Remez a padra mutatott, ő maga szélesen szétvetett lábbal leült egy sámlira, és valahonnan a papírok alól elővett egy egyenes szárú, fényesre polírozott pipát, amely már meg volt tömve – alkalmasint nem szívta végig, s most újból meggyújtotta –, és a házat azonnal mézszag töltötte meg. Ignat Matvejevics cuppantott néhányat piros ajkával – élvezte a dohány ízét –, és megkérdezte:

– Azt mondják, hogy a mi gyárunkban volt gyakorlaton?

Úgy mondta ezt a „mi gyárunkban"-t, hogy én az „én gyáramban"-t hallottam.

– Igen, természetesen – válaszoltam –, Szemjon Andrejevics Kulikovnál.

– Nocsak! – kiáltott fel élénken Ignat Metvejevics. – No és ő mit csinál most ott?

– Üzemvezető.

– Mindössze! Aj-jaj-jaj. Ideje lenne, hogy karriert csináljon.

Nem tudtam megfejteni, komolyan mondta-e vagy gúnyos árnyalattal: a hangsúlya elkerülte a figyelmemet, mint ahogy egyébként egész állapota.

– No és mi újság a gyárban?

Szerettem volna ledönteni ezt a falat közülünk, szerettem volna bármilyen kis kontaktust teremteni. Mesélni kezdtem, eleinte bizonytalanul, aztán egyre inkább nekihevülve arról, hogyan működik a gyár, milyen üzemrészek és gépsorok jelentek meg az utóbbi években, aztán egyszerűen a gyári újdonságokról – kit hova neveztek ki, kit hova helyeztek át –, vagyis mindenről, amit megtudtam a diploma előtti gyakorlatom ideje alatt. A válaszfal mögött zúgott a primuszfőző, forrt a tea, én meg csak meséltem, és Remez szótlanul figyelt, miközben a pipáját simogatta.

Ivan Mitrofanovics behozta a teáskannát, fesztelenül félretolta az asztalon lévő könyveket és papirosokat, hogy helyet csináljon. Remeznek egy arcizma sem rándult, mintha semmi köze sem volna hozzájuk, nyilván tudta, hogy könnyen eligazodik a feljegyzései között. Ivan Mitrofanovics mézet, dzsemet, csészéket hozott, ügyesen kitöltötte a teát, látszott a mozdulatain, hogy hozzászokott az agglegényélethez. A deszka válaszfalon, amely az „éléskamrát" elválasztotta a szobától, Remez váll-lap nélküli, jó minőségű tábornoki köpenye, mellette pedig, fűzfavesszőből házilag készí-

tett vállfán, sötétkék bosztonszövetből varrt ünneplő öltöny függött, az ágy alól egy bőrönd kandikált ki, a polcon néhány műszaki kézikönyv sorakozott – ez volt Remez minden vagyona. Mindez mégis megfoghatatlan módon arról tanúskodott, hogy Remez nem ideiglenes lakó itt, hanem tartósan letelepedett. Ezt világosan éreztem.

Remez élvezettel, hangosan hörpintett egyet az erősre főzött, forró teából, kialudt pipáját félrerakta, egyenesen a papírok közé, vett magának egy kis kanál mézet, és sokáig, elmélyülten kavargatta a csészéjében, Ivan Mitrofanovics lassan kortyolgatott a teából, és szótlanul tekingetett Remezre – alighanem tudta már, hogy Remez ilyenkor fontos dolgokról gondolkodik.

– No igen – szólalt meg végre vontatottan Remez. – Elég lehangoló mindaz, amit most elmesélt...

Én meg úgy éreztem, hogy a változások eléggé részletes képét vázoltam fel. És mintha megértette volna elképedésemet, azonnal megmagyarázta szavait:

– Járt út, járt út. Mi kitapostuk, most azon szalad a kocsi. Pedig ideje lenne kitalálni valamit... Máskülönben mi értelme az egésznek? A régi igazgatót leváltották, új emberek jöttek, az út meg ugyanaz, és a módszerek is ugyanazok, semmi új...

– De hát mi újra gondol? – kérdeztem zavartan.

– Hát azt már nem tudom – válaszolta Remez. – Nekem is megvoltak a magam elképzelései, legyenek meg azoknak is, akik a helyemre jöttek. Azért kaptak hatalmat... Na jó, az üzemrészeket kibővítették, új gépsorokat állítottak be – ehhez mindenki ért... De mi újat hoztak, mi olyat, ami azelőtt nem volt? Mit találtak fel? Úgy látszik, semmit. Csak a régit folytatták. Siralmas!

Az utolsó szót szaggatottan ejtette ki, úgy, mintha tenyerével az asztalra csapott volna, és, mintha csak közelebb ke-

rült volna hozzám, nyomban megéreztem törhetetlen akaratát megkeményedett vonásain, horpadás nélküli, sovány arcán, előreugró, élesen metszett állán, belülről fénylő fekete szemén, szúrós, vörös kefehaján. Ugyanilyen vörös szőrzet borította apró rozsdaszínű foltokkal tarkított széles kezét is. Ez a kéz macskaszerűen puhának, simogatónak, sőt gyámoltalannak látszott.

– A tervet viszont teljesíti a gyár – tettem hozzá, de alig ütköztem bele perzselő pillantásába, máris éreztem, hogy badarságot mondtam.

– Örülök neki – felelte és elnevette magát.

Remez kiitta teáját, megint a pipája után nyúlt, meggyújtotta, majd kibocsátva egy füstoszlopot, rám nézett és váratlanul elmosolyodott, éppen úgy, mint Natalja Mihajlovnánál: az arca belülről megfényesedett, kivillant szabályos, erős fogsora.

– Na jól van, lehet, hogy beletanulnak – mondta, mintha szabadulni akarna a gyárról folytatott beszélgetéstől.

Szavai mintegy jeladásként szolgáltak Ivan Mitrofanovicsnak; összerezzent, felhúzta keskeny vállát, beteges arca kipirult a mézes teától, de a szeme alatt a táskák még inkább megduzzadtak.

– Az a gondolat, hogy mindenkinek valami újat kell teremtenie, rendkívül fontos, ahogy én értelmezem, rendkívül... Mi, Kosztyenyka, már régóta nagyon komolyan vitatjuk ezt a témát Ignat Matvejeviccsel. És arra a következtetésre jutottunk, hogy az embernek, ha szabadnak akarja érezni magát, meg kell értenie, hogy az, ami most folyik körülötte, még korántsem minden. Ennek megértése nélkül lapos hétköznapiságba süllyed, amelyet – úgy érzi – semmivel sem kell gazdagítania vagy módosítania. És ez a hétköznapiság valóságos ketrec az ember számára. És hogy szabad lehessen, szét kell zúznia ezt a ketrecet, a mi realitásunkhoz

hozzá kell adnia a magáét, ki kell egészítenie vele. Hát ilyen fontos gondolat ez, Kosztyenyka. Helyesen elmélkedem, Ignat Matvejevics?

– Majdnem, majdnem – bólintott Remez, miközben a pipa csutoráját rágta és még mindig mosolygott.

Ivan Mitrofanovics megörült, úgy vélte, hogy Remez megdicsérte, és még inkább nekipirult, még magasabbra lendítette a szakállát, én viszont beleremegtem, mert Remez szavaiban rejtett iróniát fedeztem fel. Rögtön eszembe jutott a pályaudvari vendéglő, Kulikov izzadt arca, sárgás, beteges szeme fehérje, akadozó, lázas suttogása Remezről. És váratlanul megszólaltam:

– Amikor Kulikov búcsúztatott, magáról is beszélt.

Remez semmit sem kérdezett, csak rám nézett, és a szemében megéreztem a kérdést: na és? Válaszolhattam, de ha akarok, hallgatok. Végül mégis kimondtam:

– Szidta magát, nagyon.

Remez lágyan elmosolyodott, még mindig a pipa csutoráját rágta. Ivan Mitrofanovics értetlenül meredt rám.

– Furcsa volt az egész – mondtam. – Elutazásom előtt Kulikov búcsúztat, szidja magát, úgy szidja, hogy majdnem a rendőrségen kötünk ki. Ide érkezem, maga meg itt van. Miért van itt?

Remez nem válaszolt. A pipára nem volt szüksége, az már rég kialudt, de még a szájánál tartotta, nézett rám, kikivillantotta szabályos fogsorát, és változatlanul nagyon messze volt tőlem, a távolság mit sem csökkent közöttünk, és én nem értettem, hogy miféle ember is ez, csak azt éreztem, hogy iróniája most már rám is kiterjed, sőt, talán egész környezetére.

– Mi az, Kosztyenyka, te valóban nem tudod, miért van itt Ignat Matvejevics? – törte meg a hallgatást Ivan Mitro-

fanovics. – Hiszen ezt Jarszkban mindenki tudja. Ő az igazságért szenved – fejezte be büszkén.

Szegény Ivan Mitrofanovics! Vendége iránti elragadtatásában kész volt azonnal a védelmére kelni.

Én azonban nem hagytam magam, tovább erőszakoskodtam:

– Aztán miféle igazságért? – kérdeztem szigorúan.

– Helybeli legenda – válaszolta azonnal Remez, s a hangja nyugodt volt, egy kissé még bágyadt is. – Újabb változat a megfeszítettről. Ha nem váltottak volna le, és nem küldtek volna ide, nem emlegetnék az igazságot.

– Már megbocsásson, Ignat Matvejevics – készült közbeszólni Ivan Mitrofanovics.

– Mit bocsássak meg? – vágott közbe Remez. – Hányszor mondtam már: a határozat megfogalmazása pontos volt: hatáskörének túllépése miatt. Lehet, hogy ez felel meg a valóságnak is.

– Hát ez az! – kiáltott fel nyomban Ivan Mitrofanovics. – Hiszen ön maga is kételkedik! „Lehet"... Az emberek viszont önnek hisznek!

– Az emberek azt hiszik, amit akarnak – szakította félbe Remez. – A hit gyakran legendákból táplálkozik. Megláttak egy volt tábornokot művezetőként, és megesett rajta a szívük. Hogy is ne sajnálták volna?

Könnyedén, sportember módjára felállt, végigsétált a szobán; a lejtős padlódeszkák meg-megreccsentek a léptei alatt.

– Na és mit mondott még magának Kulikov? – kérdezte.

Nem válaszoltam.

– Arról, hogy megöltem az apját, hallgatott?

– Milyen értelemben ölte meg? – kérdezte Ivan Mitrofanovics.

– A szó szoros értelmében – válaszolta Remez. – Különös,

hogy nem mondta el, hiszen megírta. Tárgyalták is, sokáig tárgyalták az ügyet... Egyébként mindez már a múlté. Apróság. Egyelőre egy dolog biztos: pihenőre volt szükségem... Fenemód szükségem volt pihenőre, különben teljesen elégtem volna. Megkaptam. És hála istennek... Úgy látszik, minden, ami történik velünk, csak hasznunkra válik.

Odament az ablakhoz, két kezével az ablakpárkányra támaszkodott, és úgy állt hátat fordítva sokáig, amíg kékes homály nem ereszkedett a szobára. Volt valami nyugtalanító a hallgatásában, és én csak ültem, féltem megtörni a csendet. Remez eljött az ablaktól, sóhajtott, és váratlanul fáradt hangon mondta:

– Gyújtsa meg a lámpát, Ivan Mitrofanovics. Dolgoznom kell még.

Éreztem, hogy ideje távoznom.

Hány év múlt el azóta, egy egész élet, és én mégis mindenre emlékszem a legapróbb részletekig, pedig azon a találkozáson jószerivel semmi sem történt – végül is úgy távoztam a falusi tanító házából, hogy nem tudtam képet alkotni Remezről, de éppen azon a napon támadt az a vágyam, hogy megértsem ezt az embert...

Ha jobban megerőltetem az emlékezetemet, hosszú évek távlatából kívülállóként is láthatom magamat, amint ott ülök Ivan Mitrofanovicsnál a padon, jegyre kapott kockás amerikai ingemben – ez az ing bizonyára azokból az amerikai ajándékokból maradt, amelyeket a háború vége felé küldtek a hátországnak, bő nekem, le-lecsúszik sovány vállamról, de kényelmes, és jól érzem magam benne, olyan lehetek, mint egy cowboy, talán azért is vagyok olyan nagy legény, hogy szemtelenkedem is Remezzel. Kérdezgetek mindenfélét, nyíltan... Nem, alighanem azért érzem magam olyan szabadnak, mert a hátam mögött ott tudom a háborút, a szörnyű, nehéz, véres háborút, amelyből épen ke-

rültem ki... Abban az időben még fütyültem az öltözködésre, járhattam bármiben, abban az ingben, a gyűrött, olajfoltos nadrágban, az ócska cipőben inkább szánalmasnak, nevetségesnek látszottam, semmint harciasnak. De érezni érezhettem magam akár cowboynak is. A világ akkoriban olyan volt számomra, mint egy szélesen kitáruló, végtelen síkság. A háborúban megölt ifjúság feltámadt és követelte a jussát, bár az ideje már lejárt. A világot is úgy jártuk, hogy gyermekek és aggastyánok voltunk egy személyben, olyan tapasztalat nyomta a vállunkat, amely nem mindig volt hasznunkra a háborút követő mindennapi életben, néha még ártott is.

Jó volt, milyen jó volt pitymallatkor kelni, sietni a harmatos fűben a zavaros Jaronykához, fekete farönkökön ülve horgászni, dajkálni a kis Aszját, szüntelenül csodálkozni azon, hogyan tárul fel naponta valami új ebben a parányi teremtésben, becézni a hallgatásba merült, elmélázó Lenát és segédkezni a ház körül Natalja Mihajlovnának. A szabadság, a megelégedettség, a pihenés jóleső érzése töltött el. Nem akartam arra gondolni, hogy mi vár bennünket, ha majd visszatérünk a városunkba, a mi kicsiny szobánkba. De a nyugalmunk mégsem volt teljes. Időnként be-betört ebbe a csodálatos életbe a mások baja, amelyet oly nagy igyekezettel próbáltam elhatárolni a mi boldogságunktól.

Korábban ébredtem fel, semmint szerettem volna, az ablakon át megpillantottam az éledező hajnalt, de mégis elfojtottam magamban annak a vágyát, hogy újból elaludjam – sietnem kellett a folyóhoz, hiszen este mindent előkészítettem a horgászáshoz; legyűrtem az álmosságomat, felkeltem, ám abban a pillanatban zajt, fojtott hangokat hallottam a pitvarból... Tehát ez a motozás ébresztett fel. Mezítláb mentem az ágytól az ajtóig, igyekeztem zajtalanul, lábujjhegyen lépkedni, a kályha melletti padon megpillantottam a baltát, óvatosan, nehogy zajt csapjak, megmarkoltam a sima baltanyelet. A küszöb előtt megálltam... A pitvarban gyorsan lélegeztek, valamit görgettek és közben halkan beszéltek, de a szavakat nem lehetett kivenni; húztak vagy törtek valamit... Nagy lendülettel kirúgtam a súlyos ajtót, amely kivágódott jól kent sarkain, és éreztem, hogy emberhez ütődött, odakint meg felkiáltottak a meglepetéstől. Fejem fölé lendítettem a baltát, és suttogva odavetettem a pitvar homályába:

– Ne moccanj!

Abban a pillanatban Natalja Mihajlovna ismerős hangját hallottam:

– Úristen! Mit csinálsz, Kosztyenyka?...

Menten leeresztettem a baltát, az ajtófélfához támasztottam, és kiléptem a pitvarba, közben betettem magam mögött az ajtót, nehogy Lenocska és Aszja felébredjen.

– Hű, az anyád! – hallatszott a sötét sarokból. – Úgy idevágtál, hogy a hátam is sajog bele. Mi van, te szélütött, nem tudod ember módjára kinyitni az ajtót? Vagy úgy rád jött, hogy szaladnod kell, mi?

A szomszédasszonyunk, Dasa közeledett felém, félrecsúszott, ócska fejkendője alól ziláltan lógott a haja. Nyilván megijedt váratlan kirohanásomtól, és az ijedségtől lett ilyen harcias:

– Úgy odavágok mindjárt, hogy egy hónapig vakaródzol utána.

– Csillapodj már, hé! – kiáltott rá Natalja Mihajlovna. – Hiszen látod, nem tudta, miről van szó. Tán azt hitte, idegenek motoznak a pitvarban.

– Nincs itt senki az idevalósiakon kívül – morogta Dasa.

Az udvarra nyíló ajtó tárva volt, és a készülődő reggel gyönge fényében három tömött zsákot pillantottam meg a pitvar földjén. Nyilván azokat görgették az asszonyok. „De hát miért éjnek idején? – ötlött fel bennem. – Nappal tán nem érnek rá?" De nyomban ki is találtam: itt valami nincs rendjén, valamit titkolnak az avatatlan elől. Egy szempillantás múlva ki is derült minden. A kapu előtt súlyos léptek csikordultak, és a kitárt ajtón Dolgolobov sofőr dugta be kerek, vörös fejét.

– Élénkebben, élénkebben, asszonykák – mondta súgva. – Daskának is el kell vinnem, meg még valakinek, ti meg itt piszmogtok... – Észrevett engem, menten mosolyra húzta a száját, kacsintott egyet. – Ahá, kiráncigálták a diákot. Nem

baj, nagyon helyes... Hadd segítsen. A kenyeret a diákok is szeretik.

Alighogy kimondta, nyomban kitaláltam, miről van szó: a szérűről hordják a gabonát. Lehet, hogy ki sem találtam volna, ha az állomáson, amikor a kisüstit ittuk a friss kenyérrel, Petyka Szapozsnyikov el nem panaszolja: „Már megint grammokat osztanak egy munkaegységért, de lehet, hogy azt is ellopják – és gondterhelten sóhajtott. – Faluhelyre kéne menni, beszerezni egy kis kenyeret." „És hogyan?" – kérdeztem. „Hát úgy, ahogy a többiek: éjjel a szérűn gabona térül." „Elkaphatnak." „Igen, de még senkit sem kaptak el. A gabona most még méretlen, mázsálatlan – most kell hát vinni... Különben kenyér nélkül maradunk..."

Lám csak, hogy megy ez itt! És én még hencegésnek vettem a Petyka szavait.

– Daska – szólalt meg újból Dolgolobov –, leszórom a küszöböd előtt és továbbmegyek. Hárman vagytok, egy perc alatt felszeditek. Mert mit lehet tudni, még itt terem valaki Jarszkból.

Azzal nyomban el is tűnt. Hallottam, amint a kocsi távolodik a háztól.

– Na, mit állsz ott? – kiáltott rám Dasa. – Segíts elpakolni a zsákokat, ha már úgyis kijöttél!

Én azonban nem mozdultam. Felkavart az az undor, amelyet még gyermekkoromban belém neveltek mindenféle lopással szemben, az volt a meggyőződésem, hogy inkább haljak éhen, semmint a máséhoz nyúljak... Erre nemcsak anyám, hanem a háború is megtanított: nem volt szörnyűbb bűn, mint amikor valaki a saját bajtársa fejadagját lopta el. Aki erre vetemedett, hosszú időre elvesztette becsületét a társai szemében...

Az undorom rémülettel párosult: egy szempillantásig úgy éreztem, hogy a zsákokban lévő gabonát menthetetlenül

megtalálják, akkor pedig Natalja Mihajlovnát elítélik: el is képzeltem nyomban, hogyan kísérik be ezt az idős, jóságos szemű asszonyt. A méreg egyre sűrűsödött bennem.

– Mit képzelnek?! Ezért megbüntetik magukat!... Rájönnek, biztosan rájönnek... Bizonyára látták Dolgolobovot is, meg a kocsiját is. Hát megőrültek maguk?

Az asszonyok lába földbe gyökerezett a meglepetéstől.

– Mi lelt, Kosztyenyka? – kérdezte Natalja Mihajlovna.

Dasa meg, ahogy magához tért, hozzám lépett, és szinte hangosan súgta:

– Hát aztán miért büntetnének meg?

– Hogyhogy miért?... Hát lopásért.

– Láttad ezt? – intett felém a fejével Dasa. – Ezek szerint mi a másét vesszük el. Ezt a gabonát, ezek szerint, nem mi vetettük el, nem mi arattuk, nem mi csépeltük... Valaki idegen tehette, keservesen megdolgozott érte, nekünk pedig fáj rá a fogunk. Így gondolod?... Mit értesz te ehhez, te taknyos?! Lángossal meg lepénnyel tömöd a pofádat, ahhoz értesz. Nézd meg, Natalja, az egész kolhoz viszi a gabonát, ki mennyit bír, a főnökség szemet huny fölötte, mert az is megérti, hogy a paraszt nem él meg kenyér nélkül. Ez meg jártatja a száját... Na, eridj, eridj! – taszított vállon. – Eridj a járásba, köpjél be. A feljelentésre majd intézkednek. A feljelentésre egyből kiküldik az ügyészt. Akkor aztán el is ítélnek. Na, mit állsz? Eridj! – Megint jól vállon lökött.

– Hagyd már, Daska! – kiáltott rá Natalja Mihajlovna. – Iszen nem tudja, mi a szokás errefelé.

– Ha meg nem tudja, ne ugráljon. – Dasa csípőre tette a kezét, és megint beszélni kezdett gyors, mérges suttogással: – Mit gondolsz, nekünk nem fáj a szívünk, hogy a magunkét titokban hordjuk a szérűről? De még hogy fáj! De másképp mi a fenéből telelnénk ki?...

– Nem jól teszed te, Dasa – feddte meg Natalja Mihajlovna.

– Hát hogy tegyek, hogy jó legyen?! – válaszolta dühösen Dasa, azzal sarkon fordult és a kijárat felé indult. – Minden jót, Natalja, ő majd segít neked. Én megyek... A magamét is be kell hordanom.

Lekicsinylő pillantást vetett rám és kiment. Odakint egészen szürke volt már az ég, bár a nap még nem kelt fel. Dasa leszaladt a lépcsőn, és egy perc múlva meghallottam szilaj, szenvedélyes hangját: úgy énekelt, mint egy részeg, felverve a kora hajnali óra csendjét:

Mulass, mulass, Dasuha édes,
de ne széress már senkibe,
a te korodban ez veszélyes,
kiszáradsz, mint a rét füve!

Natalja Mihajlovna odajött hozzám, és mintha mi sem történt volna, nyugodtan így szólt:

– Segítsél csak, Kosztyenyka...

Csak most vettem észre, hogy a válaszfal sötét deszkái félre vannak húzva, és mögöttük felemelt fedelű, széles láda áll. Ebbe a ládába öntöttük bele a zsákokban lévő gabonát. Natalja Mihajlovna a helyükre erősítette a deszkákat, az üres zsákokat meg egy szögre akasztotta. Zavaros, rossz érzés kerített hatalmába, kimentem a tornácra, rágyújtottam... A faluban már csattogtak a kiskapuk, tehenek bőgtek – a pásztor menet közben szedte össze a csordát; Natalja Mihajlovna kinyitotta az istállót, kihajtotta barna szőrű tehénkéjét, és miután ezzel is végzett, leült mellém.

– Haj-haj – sóhajtott fel, és megkérdezte: – Gyötrődsz?

Nem válaszoltam.

– Na gyötrődjél csak, gyötrődjél – mondta. – Iszen hasztalan bántottad meg Dasát...

– Meglehet – mondtam.

– Nem „meglehet", hanem igenis megbántottad – folytatta most már határozottabban Natalja Mihajlovna. – Ez az asszony, Kosztya, hét ember helyett gürcöl a kolhozban, és semmiféle segítsége nincsen. Az embere elpusztult a háborúban, otthon meg két taknyos kislánya van. És különben is, fiatal fehércselédnek nagyon nehéz férfiember nélkül... Jó, jó, háború volt, igaz. De most már hányadik éve nincs háború... Tudod, mit, Kosztyenyka – élénkült meg hirtelen Natalja Mihajlovna –, elmehetnél a városba, a boltba. Szappan is kéne már, só is, meg vehetnél egy üveg italt. Dasunya jobban szereti a boltit, mint a savanyúlevet. A kedvében járhatnál. Hiszen szomszédunk, nem élhetünk vele haragban. Elmégy?

– Persze – egyeztem bele.

Korán érkeztem Jarszkba, de a piactér mellett már kinyitottak a boltok, gyorsan megvettem mindent, amit Natalja Mihajlovna rendelt, és készültem volna visszafelé, amikor a tekintetem megakadt egy zöld kapu fölötti hosszú feliraton: „Tartalékalkatrészek gyára"... A portára pillantottam – a bódé mellett fekete munkaruhás öregasszony ült egy sámlin, és a reggeli nap sugarainál melegedett. „Ez nem ereszt be" – gondoltam. De a pillanatnyi ötlet most már megszilárdult bennem, és tudtam, hogy nem hagy nyugton: „Be kell jutnom... okvetlenül be kell jutnom..." Nem maga a gyár vonzott – Remez jutott eszembe, még mindig képtelen voltam elhinni, hogy egy ilyen ember, mint ő, közönséges művezetőként dolgozhat egy isten háta mögötti vállalatnál. A saját szememmel akartam látni Ignat Matvejevicset az üzemben... Nyomban végiggondoltam a helyzetet: jó, van egy porta, de nincs olyan gyár, amelyet áthatolhatatlan fal

vesz körül, egyetlen titkos búvónyílás nélkül, valahol mégiscsak lennie kell átjárónak. És magabiztosan megindultam a rosszul meszelt kőfal mentén, amelyet hamarosan deszkakerítés váltott fel néhány sor szögesdróttal a tetején; kisebb vízmosás állta utamat, leereszkedtem az aljára, és keményre taposott ösvényt pillantottam meg, amely a kerítésen tátongó, eléggé tágas búvónyíláshoz vezetett.

A gyárudvarnak e távoli végében hajlott síndarabok, fogaskerekek, forgattyústengelyek rozsdásodtak; elhaladtam e száraz, szúrós gazzal benőtt, elhagyott hely mellett, és egy üzemrész kormos téglafalához értem; két villanyszerelő fekete huzalokkal bajlódott. Megszólítottam őket, és megkérdeztem:

– Hol találom meg Remez művezetőt?

– Menj csak be ebbe az üzembe. Ott meglátod – válaszolta az egyik, rám se pillantva.

Ócska kis üzembe értem, alighanem műhely volt itt korábban, aztán átalakították, a közfalakat ledöntötték, hogy teret nyerjenek, a füstös ablakok között a falból itt-ott téglacsonkok meredeztek. A gépek zsúfoltan álltak, úgy mentem át közöttük, hogy megkerültem egy kész fogaskerekekkel megrakott targoncát... Remezt hirtelen pillantottam meg, majdnem beleütköztem, de még jókor félreugrottam. Nem sokban különbözött azoktól, akik a gépek mellett dolgoztak: jócskán bepiszkított fekete munkaruhát és olajfoltos sapkát viselt, még az arcán is olajfoltok látszottak. Egy idős munkással tett-vett az egyik leállt gép mellett. Remez fokozott figyelemmel matatott az állványon a csavarhúzójával, közben pöfékelve szívta a cigarettáját – nem a pipáját, mint otthon, hanem vékony, olcsó cigarettát, alighanem Rakétát. A csavarhúzót gyakorlottan forgatta, és a munkás reménykedve pillantgatott rá, nyilván bízott benne, hogy még néhány perc, és a gép megint működni fog.

A kijárat felé kezdtem hátrálni... „Ez a helyzet" – gondoltam magamban, és csalódást éreztem. Nem tudom, miért, de a gyár felé jöttömben öntudatlanul is abban reménykedtem, hogy Ignat Matvejevicset nem művezetőként, hanem okvetlenül valamilyen magasabb rangú főnökként látom viszont.

A kijáratig mentem, hogy rendezzem gondolataimat, és körülnéztem; a kapunál egy padot pillantottam meg, amely fekete volt a beleivódott olajtól. Mellette félig földbe ásott vizeshordó állt – ez volt a dohányzásra kijelölt hely, de nyilván senki sem járt ide dohányozni, a gépek mellett dohányoztak, akárcsak Remez. Leültem a padra, cigarettát vettem elő. Elgondolkodva cigarettáztam, egyszer csak mély basszus hangot hallottam a fejem fölött:

– Nicsak, ez meg Golikov! Hogy kerülsz te ide?

Felkaptam a fejem, és egyik iskolatársamat, Sztyepan Bortovot pillantottam meg; az alacsony, tagbaszakadt, szinte nyak nélküli férfi ott állt előttem a botjára támaszkodva, és mosolyogva nézett rám.

– Nahát ilyet! – kiáltottam fel. – És te mit keresel itt?

– Még hogy mit? – csodálkozott el Bortov, és úgy mondta, mint valami magától értetődő dolgot: – Hol legyek, ha egyszer ebbe a gyárba neveztek ki igazgatónak?

Sohasem barátkoztunk különösebben, együtt végeztünk, Sztyepan csak a nyolcadik osztályban került hozzánk. Igaz, nyomban felfigyeltünk rá, az alcsony termetű fiú azzal ejtett bámulatba mindenkit, hogy könnyedén meghajlította az ujjai közé fogott szöget. Verekedéskor féltünk tőle, az ő ütéseit kevesen állták. Egykorúak voltunk, de amikor a háború után beiratkoztam az egyetemre, Bortov már csaknem végzett, mivel még negyvenegyben letudta a háborút: megsebesült a lábán, és a kórház után leszerelték. Szevasztopolban a tengerészeknél szolgált, és egyetemistaként sem vetette le

a csíkos matróztrikót, folyton kérkedett vele, most is kilátszott a kihajtott fehér inge alól.

– Várj csak! – kiáltott fel, és a vállamra csapott. – Csak nem hozzánk jöttél dolgozni?

– Nem, nem – feleltem. – Még meg kell védenem a diplomámat.

– Nos, védd meg, és aló hozzánk! – mondta örömmel. – Olyan beosztásba helyezlek, amilyenbe akarod.

– Köszönöm – mosolyodtam el, és nyomban megkérdeztem: – De hát hogyan kerülsz Jarszkba?

– Mi sem volt könnyebb – válaszolta. – Hiszen jarszki vagyok. A városban egyik rokonomnál laktam, hogy jó iskolát végezzek. De a szüleim jarszkiak. Így hát ide kerültem... Miért is ne? Itt mindenki rokonom. Meg lehet élni... – Hirtelen a homlokára csapott. – Ó, de bolond vagyok! Mindent értek. Hiszen te Lenka Szapozsnyikovát vetted feleségül! Hát ez hozott téged ide... Lenka tán nem említett neked engem? Pedig megemlíthetett volna. Na, jól van. De hát mit állunk itt? Gyerünk hozzám – mondta ellentmondást nem tűrő hangon.

Gyorsan átszeltük a gyárudvart, felmentünk egy ócska kis épület emeletére, ahol a gyárigazgatóság székelt. Minden olyan volt itt, mint a többi gyárban: előszoba, az írógépnél titkárnő – pattanásos arcú kövér lány –, két ajtó egymással szemben, az egyiken „Igazgató" felirat, a másikon „Főmérnök". Bortovnak a dolgozószobája is tekintélyes volt: a falnál magas hátú bőrdívány, a diószínűre polírozott hatalmas asztal körül bőrfotelek és egy bordó színű páncélszekrény.

– Senkit sem fogadok! – kiáltott oda a titkárnőjének, miközben átment az előszobán, és előreengedett az ajtóban. – Hát így élünk. – És elégedetten körülnézett a szobában. Bicegve, botjára támaszkodva az asztalhoz sietett. – Most iszunk egy kupicával a találkozás örömére. – A páncélszek-

rényből egy üveg vodkát vett elő, és töltött a vizeskancsó mellett álló poharakba.

Ittunk. Bortov egy zacskó nagy fehér tablettát vett elő az asztalfiókból, egyet odadobott nekem.

– Mentolos. Tudod, hogy ne érződjék a vodkaszag, mert bármikor hívathatnak.

– Engem nem hívatnak.

– Ja, igaz – mondta egyetértően.

Leült az asztalhoz, széles, erős mancsával a szemközti fotelre mutatott, én bele is ereszkedtem, Bortov ettől azonnal magasabbnak látszott, az állkapcsa szinte előreugrott, és mintha a hangja is megváltozott volna: felülről hallatszott, határozottan és parancsolón.

– Gondold csak meg a dolgot, Golikov. Itt Jarszkban jól meg lehet élni. Élüzem vagyunk. Mindent a kezünkben tartunk. Az üzemet kibővítik. Anyagilag is jobban járunk. Neked meg családod is van. Lesz mit enned, lesz mit felvenned, és még félre is teszel. Lenka végez, elmegy a járási újsághoz. A sajtónál is a mi emberünk lesz... Mi ketten megjártuk a háborút, megszenvedtünk, most már ideje, hogy nagyon jól éljünk. Úgyhogy gondold meg, Golikov. A főmérnököm vén semmirekellő. Egy év alatt kiismered a dörgést, bizonyítasz, és máris főmérnökké léptetlek elő. És együtt fogunk ügyködni... A traktoralkatrész ma országszerte hiánycikk. És még sokáig az lesz. Az egész országból ide gyülekeznek majd a nagyfejűek. Úgyhogy, mondom neked, megéri. Hiszen te nem az az ember vagy, aki ragaszkodik a nagyvároshoz, mindenféle vendéglőkhöz, színházakhoz. Itt is lehet jó életet teremteni... Na, meggondolod?

– Meggondolom – mondtam, mert féltem, hogy ha másképpen válaszolok, még megsértődik.

– Na, ez a beszéd, pompás, nagyszerű – örvendezett. – Igyunk még egy cseppet... Ide figyelj, van egy almám.

Egyél rá mégis valamit. – Valóban elővett egy almát az asztalfiókból, könnyedén kettétörte, és odanyújtotta a felét.

Ittunk még, és Bortov megint bekapott egy mentolos tablettát, száját csücsörítve erőteljesen szopogatni kezdte. Úgy éreztem, itt az ideje, hogy Remez felől kérdezzem.

– Te, Sztyepan, itt kínlódsz a főmérnököddel, közben meg olyan híres szakember dolgozik a kezed alatt, mint maga Remez, és te nem használod ki.

Bortov abbahagyta a tabletta szopogatását, nyelvével a foga mögé tolta, figyelmesen a telefonra pillantott, és nyomban suttogásra tért át.

– Hogyan használjam ki? Mit képzelsz?... Van fogalmad arról, hogy mit beszélsz?

– De hát mi van ebben? – kérdeztem naivan. – Sohasem árt jó szakemberekkel dolgoztatni.

Bortov hirtelen elvörösödött, és végighúzta a torkán széles tenyerét.

– Nos, eddig vagyok a te Remezeddel... Úgy kibabráltak velem, ha eszembe jut, máris rosszul vagyok!

– De hát miért?

– Hát gondolj csak bele. Egy ilyen rangos személy... Minden parancsnokok parancsnoka – és nálam csak művezető. Hát lehet így nyugodtan élni? Megmondom őszintén, el akartam bocsátani. Formális indokom is volt. Az éjszakai műszakban meó nélkül adta tovább az alkatrészeket. Igaz, selejt nem volt, de hát mégis... Vége volt a negyedévnek, hát ő leadta, hogy meglegyen a terv. Már megírtam a felmondást, de a járási pártbizottság nem engedélyezte. Azt mondják, ha egyszer ide küldték hozzám, hadd dolgozzon. Ki tudja, mit hoz a holnap. Ha! Itt tartják egy darabig, aztán mire észbe kapsz, már miniszter. Volt már ilyen... Nehéz eset. – És megint a telefonra sandított.

– Csak nem félsz tőle, Sztyepan? – kérdeztem.

– Félek – ismerte be őszintén. – No, amúgy nem kever bajt. Becsületesen dolgozik. A részlegén is minden rendben van, túlteljesítenek... Csak ünnepeken félelmetes, amikor felrakja a kitüntetéseit. Meg kéne neki mondani, hogy ne tegye fel, mert összeszalad a nép, hogy megbámulja, de kínos vele erről beszélni.

– De ha rendesen dolgozik, miért kell félni tőle?

– A fene tudja... Tudod, milyen időket élünk, Golikov!

– Milyeneket? Háború utániakat.

– Hát ez az, ami nem olyan egyszerű. Nézz csak bele az újságokba, mi minden történik. Megjelentek a kozmopoliták. Most meg a mindenféle genetikusok.

– És mi köze ehhez Remeznek?

– Egyelőre semmi, de minden előfordulhat. Ma semmi, holnap viszont... Remez nálam dolgozik. Tehát én felelek érte.

Kinyílt az ajtó, a pattanásos arcú titkárnő dugta be rajta a fejét és így szólt:

– Sztyepan Tyimofejevics, vegye fel a kagylót, a járási párttitkár...

– Na, látod – sóhajtott fel Bortov, és rosszallóan ingatta a fejét –, kellett neked ez a beszélgetés. – Felkapta a kagylót, és egész arcával ráborult. – Hallgatom, hallgatom... Jó napot...

Valamit mondtak neki, ő meg egyetértően bólogatott, megerősítve a hallottakat:

– Igen... Természetesen... Igen...

És a beszélgetés befejeztével, anélkül, hogy rám nézett volna, maga elé húzott egy nyitott jegyzettömböt, és állát a melléhez szorítva nagy igyekezettel írni kezdett valamit, én pedig, ahogy elnéztem, egyre jobban csodálkoztam: valóban, hogy összezavarodott minden ebben a háború utáni időben. Abban az évben, amikor ki-ki hazatért, és összegyűl-

tünk az egyetem falai között, azt hittük, elérkezett a tartós békesség kora. Ezért lázadozott hát bennem minden az újabb izgalmak ellen.

Bortov felállt, fogta a botját, és gondterhelt arccal így szólt:

– A járási pártbizottságra kell mennem, Golikov. Ne haragudj. De azért nézz be, én is elmehetek hozzátok. Hiszen maradtok még?

– Egy hétig.

– Akkor jó – hagyta rá.

Együtt mentünk ki a gyárigazgatóság épületéből, Bortov beült egy öregecske Willisbe, amelyet alighanem valamelyik megszüntetett katonai alakulat adott át a gyárnak – akkoriban sok vállalat tett szert kocsira a hadsereg jóvoltából. Bortov elhajtott, én meg elindultam a jól ismert úton a folyón túlra, vittem a szatyrot, amelyben só és szappan volt, meg egy üveg vodka a kibéküléshez Dasával.

Az üveg vodkának azonban másnap vettük hasznát, és nem is Dasával. A szomszédasszony aznap este valahogy nem szaladt át hozzánk, de hirtelen-váratlan betoppant Remez. Vidáman lépett be a házba, három hatalmas aport* almát hozott Lenának, mifelénk nem termett ilyen, tehát a piacon vette, és Lena úgy megörült, hogy nem állta meg és arcon csókolta Remezt, amaz meg elnevette magát, s huncutul rám nézve így szólt:

– Én meg magához jöttem, fiatalember. Nem horgásznánk holnap kettesben? Szabadnapos vagyok. Hátha összehozunk egy jó halászlére valót.

– Persze, hogyne, persze – válaszolt Lena helyettem, és felém fordulva meg is indokolta: – Ignat Matvejevicsnek nagyon jó felszerelése van.

* Almafajta.

– Itt gyaloghálóval is lehet – mondtam.

– Miért ne lehetne? Lehet gyaloghálóval is – hagyta rá Remez.

Megegyeztünk, hogy jó korán felébresztem, és együtt indulunk a Jaronyka mentén lefelé, ott jó örvényes, jól lehet horgászni.

Így is történt. Alig pitymallott, már talpon voltam, fogtam az előző este előkészített gilisztákat és egyéb csalétket, elmentem a tanító házához, bezörgettem az ablakon. Az volt az érzésem, hogy Remez már nem aludt, mert rögtön válaszolt, és gyorsan kijött.

Elértük az örvényt. Remeznek valóban kitűnő felszerelése volt – pergetőkészség és olyan horgok, amilyeneket addig sohasem láttam. Ki-ki helyet választott magának.

Hajnal óta borult volt az ég, minden pillanatban eleredhetett az eső, a folyó fölött duzzadt fellegek vonultak, a felkelő nap lilára festette őket, de az eső nem eredt meg. Jó volt a kapás: úgy elmerültem a horgászatban, hogy észre sem vettem: kezd melegen sütni a nap. Amikor a zsákmányt összeszedtük, kiderült, hogy több mint félvödörnyi halunk van. Fogtuk és hazavittük Natalja Mihajlovnáékhoz. Ott az udvar hátsó részén volt egy hely, ahol tüzet lehetett rakni, mert hát miféle halászlé az, amely nem nyílt tűzön fő?

Kijött Lena, hozott bográcsot, és hárman hozzáláttunk halat tisztítani. Remeznek pompás kése volt, nyilván megrendelésre készítette valaki, könnyedén, hozzáértéssel tisztította a halat. Hamarosan fellobogott a tűz is, a bográcsban rotyogni kezdett a hallé, és olyan illatot árasztott, hogy Natalja Mihajlovna is kiszaladt, a karján Aszjával, a tűz mellett felbontottuk az előző napi üveget, és forró lével öblítettük le a vodkát. Remez szinte sugárzott az élvezettől, tetszett így nekem, mindenkire mosolygott, viccelődött, érezni lehetett, hogy jól érzi magát. Egyszer csak megkérdezte:

– Maga meg mit keresett tegnap a gyárban?

Én pedig azt hittem, nem vett észre.

– Találkoztam egy iskolatársammal – válaszoltam, és alighanem zavarba is jöttem, s mert Lena meglepetten pillantott rám, igyekeztem gyorsan megmagyarázni: – Sztyopa Bortovval. Együtt jártunk iskolába. Ismered?

– Hogyne ismerné – vágott közbe Natalja Mihajlovna. – Hiszen amikor szünidőre hazajött, Lenának udvarolt. Képzeld, Kosztyenyka, órákig ácsorgott az ablakunk alatt. Magunk között lovagnak hívtuk... Ugye, Lena?

– Úgy, úgy – nevetett Lena. – Csak akkor még egészen kislány voltam. Később aztán elfelejtett.

– Nem – vetettem közbe. – Emlékszik rád, megígérte, hogy eljön.

– Te meg ne féltékenykedj – mondta Lena szigorúan. – Nem mindegy, hogy mi volt? – És azzal máris Ignat Matvejevics felé fordult. – Ha jól tudom, Bortov az igazgatójuk. Bírja az iramot?

Remez felnevetett, elővette a pipáját, megtömte, megnyomogatta erős ujjaival, és így válaszolt:

– Persze, persze. – És megint nem lehetett tudni, hogyan érti.

– Hát maga jó igazgató volt? – kérdezte meg váratlanul Natalja Mihajlovna.

– Igen – válaszolt Remez gondolkodás nélkül.

– Mindig kíváncsi voltam rá, hogyan lesz valakiből igazgató. Elmondhatná, Ignat Matvejevics.

– Hát legyen – válaszolta Remez, rám nézett, majd Lenára, és bólintott –, elmondom... Ha már egyszer így alakult ez a nap.

Harmincéves volt akkor – azokban az időkben ez egy érett, tekintélyes mérnök korának felelt meg, Remez is ilyen volt, a pályája elég könnyen ívelt felfelé: az egyetem után

művezetőként kezdte, majd műszakvezető mérnök, utána pedig üzemvezető lett, sok mindent sikerült korszerűsítenie, a korszerűsítéseire felfigyeltek, beszélni kezdtek róla, közvetlenül a háború előtt pedig a gyár főmérnök nélkül maradt, és akkor őt nevezték ki. Októberben, amikor a városba egymás után érkeztek az evakuáltakat szállító szerelvények és a berendezésekkel megrakott pőrekocsik, megtörtént az a szörnyű szerencsétlenség, amelyet évekkel később is emlegettek a városban: hivatali szobájában főbe lőtte magát Dolgov gyárigazgató. Remez volt az első, aki felfedezte Dolgovot, amint egy hatalmas, sötét vértócsában a szőnyegen hever, előrelendített, könyökben félig behajlított kezében pisztolyát szorongatva. A titkárnő hisztériás rohamot kapott, Remez pedig telefonált a megyei pártbizottságra.

Egy ideig rejtély maradt Remez számára, miért lőtte főbe magát Dolgov. Nem ismerte eléggé ezt a deresedő rozmárbajuszos, testes, komoly embert. Dolgov hallgatag ember volt, szeretett keményen, röviden rendelkezni. Remezt nem engedte közel magához, talán az volt róla a véleménye, hogy túlságosan gyorsan jutott előre. Mindenesetre csak hivatalos ügyekben hívatta, és Remez, valahányszor elhagyta az igazgatói irodát, mindig úgy érezte, hogy az igazgató elégedetlen vele. Remez akkoriban még maga sem szokta meg beosztását, továbbra is egyszerű mérnöknek érezte magát. Szerette a nyugalmat és az otthon kényelmét, szerette a könyveket, a fantázia játékát a technikában, és magát a technikát is végtelen lehetőségeivel. Amikor korszerűsítette az üzemet, úgy oldotta meg az átszervezést, mint valami rejtvényt.

Ő maga munkáscsaládból származott, de mindig vonzódott az olyan emberekhez, mint Andrej Kirillovics Kulikov, szerette a professzor lakásának csendjét, a mennyezetig érő

könyvespolcokat, és szerette magát a fiatalos, jól öltözött Andrej Kirillovicsot is, szeretett vele teázni, hallgatni professzori elmélkedését, nemcsak a technikáról, hanem például Ivan Bunyin íróról is.

Andrej Kirillovics aspiránsát vette feleségül – egyre járogatott hozzájuk, gyakran találta ott a lányt, később kiderült, hogy Ljudmila már rég szemet vetett rá, huszonhat éves volt. Akkorára, vagyis 1941 októberére, már saját lakásuk volt, és Ljudmila szépen berendezte a lakást.

Egyszóval, az volt a véleménye, hogy előléptetése véletlen, némileg terhére is volt az új beosztás, és nemcsak a Dolgov és közötte lévő nagy távolság nyugtalanította, hanem tartott is az igazgatótól. Egy órával azután, hogy Remez felfedezte Dolgov holttestét a szőnyegen, megérkezett az NKVD három munkatársa a gyárba, bezárkóztak Remezzel a dolgozószobába, faggatni kezdték, de ő semmiről sem tudott. Látta, hogy nem hisznek neki, de semmiben sem tudott segíteni, megígérték, hogy másnap hívatják, egész éjjel ez járt a fejében, de a hívásra nem került sor. A gyárban suttogni kezdték, hogy Dolgov gyógyíthatatlan beteg volt, hogy leváltására készültek, mások meg azt beszélték, mindennek az az oka, hogy zavaros viszonya volt a fekete hajú titkárnőjével, aki azonnal eltűnt valahova. Sokan sajnálták Dolgovot, azt tartották, hogy ha kissé goromba is, de mégiscsak jó ember, mindig a munkások pártját fogta, reggelenként a boltokat, éttermeket járta, ellenőrizte, mit árusítanak, mit szolgálnak fel, gondoskodott róla, hogy több lakást építsenek a gyárnak.

Remez azt várta, hogy hamarosan új igazgatót küldenek, de csak nem küldték, munka viszont sok volt, és ő belemerült a munkába, amíg egyszer sürgősen nem hívatták este tíz órakor a megyei pártbizottságra. Már november volt, abban az évben korán beállt a tél, a hegyekből fagyos szelek

kezdtek fújni, a városi tó befagyott, fekete jég csillogott rajta, és az utakon szúrós, száraz havat söpört a szél. A megyei pártbizottság épületének minden ablaka világos volt – éjjel is dolgoztak –, Remez belépett a tágas, jól fűtött előcsarnokba, noha az őrök ismerték, gondosan ellenőrizték az iratait, aztán felküldték a második emeletre, az első titkárhoz. Felszaladt a lépcsőn, átment az előszobán, belépett a titkár szobájába; azonnal feltűnt neki, hogy a jelenlévők – és a szobában vagy öten voltak, többek között az első titkár, egy katonás szabású acélszürke gimnasztyorkát s fehér halinacsizmát viselő, vállas, zömök ember – mind állnak, és az asztal zöld posztóján heverő telefonkagylót nézik némán.

– Jó napot, elvtársak – köszönt hangosan Remez.

De senki sem válaszolt, az első titkár a kagyló felé bökött és súgva mondta:

– Vegye fel...

Remez az asztalhoz lépett, úgy érezte, hogy minden tagja nyomban megdermed, de nemcsak attól, hogy neki kell felvennie azt a posztón heverő kagylót, hanem a szobában uralkodó feszültségtől, s hogy csupa mozdulatlan, a várakozástól duzzadt arcot lát. Felvette a kagylót, erősen megszorította, és a füléhez tartotta.

– Tessék.

– Remez elvtárs?

– Igen, én vagyok.

– Egy pillanat...

Csend lett, a kagylóban halk kattogás és azzal egy időben valami elmosódott zaj hallatszott, mint amikor szél lebegteti az asztalon heverő papírlapokat; a csend megnyúlt, Remeznek az volt az érzése, hogy elzsibbadt a keze, végre ugyanazt a kérdést hallotta:

– Remez elvtárs?

De ezt most már egy fáradt hang mondta, idegenes kiej-

téssel, ráérősen, mintha csak azon gondolkodna, érdemes-e egyáltalán beszélnie.

– Igen, én vagyok.

A drót túlsó végén vártak egy ideig, és ugyanolyan fáradtan és ráérősen mondták:

– Mennyi időre van szüksége ahhoz, hogy a gyár tankokat kezdjen gyártani?

Ha nem hallgatta volna olyan figyelmesen, aligha értett volna meg minden szót, a beszélő elharapta a szavak végét, de lehet, hogy csak a telefonban hallatszott így... Remez nem készült fel erre a kérdésre; igaz, hogy még júniusban érkezett a gyárba egy csoport mérnök Moszkvából, hogy felmérjék, miként lehetne átállítani a gyárat harckocsik gyártására. Tanácskoztak egy sort, aztán távoztak.

Várták a választ, ő viszont nem talált más válaszolnivalót:

– Nem tudom.

Amint ezt kimondta, látta, hogy az első titkár szeme nyugtalanul villan, zömök testével már-már előrelendül, mintha bele akarna avatkozni a beszélgetésbe, de rögtön visszatántorodik és megmerevedik. És a drót másik végén megint hosszú hallgatás következett, majd halk kattogás és halk szellőre emlékeztető zizegés.

– A Honvédelmi Bizottságnak olyan adatok állnak rendelkezésére – jutott el a hang Remezig –, hogy önökhöz érkezett a leningrádi és harkovi gyár berendezésének egy része és személyi állománya. Öntől mint igazgatótól határozott lépéseket várunk... – Egy rövid pillanatra a hang megszakadt, és most már úgy hangzott, mintha legyűrte volna a fáradtságot, külön ejtett minden szót, és a hanghordozása is egyértelműbb, keményebb lett. – Két hónap múlva a gyárnak tankokat kell szállítania. Mindent megértett, Remez elvtárs?

Remez szólni akart, hogy ő nem is igazgató, és különben

sem tudja elképzelni, hogyan lehet két hónap alatt úgy átállítani egy gyárat, hogy harckocsik tömeggyártásába kezdjen, ez sokkal nehezebb, mint új gyárat építeni... De semmi hasonlót nem mondott, mert azonnal megértette: elég egy szemernyi ingadozás – és máris elveszett; háború van, a németek Moszkva felé nyomulnak, és most csak egyetlen válasz lehetséges, amit meg is talált nyomban:

– Értettem.

– Sok sikert – hallatszott a kagylóból, valami máris kattant, de búgás nem következett, hanem továbbra is az a zizegés jött valahonnan messziről.

Remez egy ideig még tartotta a kagylót – nem mondanak-e még valamit –, aztán megértette: a beszélgetés véget ért. Letette a kagylót.

A szobában azonnal mozgolódni kezdtek, valaki rágyújtott, valaki odább tolt egy széket, és az első titkár így szólt:

– Üljön le, Remez elvtárs.

De ő csak állt.

– Üljön le, üljön le – mondta a titkár most már lágyan, mint közeli emberének. – Meg kell önt hallgatnunk, Ignat Matvejevics.

Remez akkor fogta fel, hogy ettől a pillanattól kezdve egyetlen percet sem veszíthet, cselekednie kell, méghozzá viharos gyorsasággal, megkezdődött a visszaszámlálás, és minden pillanat közelebb hozza a végső határidőt... két hónap... hatvan nap...

– Holnap délben már jelenteni tudok – válaszolta. – De most...

A titkár nem tett ellenvetést, nyilván fél szóból megértett mindent.

– Jól van – mondta.

És Remez kilépett a szobából.

Így kezdődött az az éjszaka, amely olyan hosszú volt,

mint egy egész élet, és amelyen két döntés között lehetett választani: vagy túllépni a lehetőség határát, elölről kezdeni mindent, nem törődni a múlttal, hanem csak a jövővel, amelyet még meg kell teremteni, vagy leszámolni az élettel, ahogy azt Dolgov tette hivatali szobájában – ez volt a választás és semmi más. De Remez nem azonnal, nem nyomban értette ezt meg, mert kezdetben a tettvágy erősebbnek bizonyult az okoskodásnál. Száraz, kora éjszakai hóviharban hagyta el a megyei pártbizottság épületét, kocsiba ült, meghagyta a sofőrnek, hogy robogjon a gyárba, és a kocsi nekiiramodott a néptelen utcának, fekete árnyként repült tova a szorongva meghúzódó házak mellett, figyelmeztetőn tülkölve a kereszteződéseknél.

Az előszobájában az ügyeletes ült – akkor vezették be az igazgatóságon a mérnöki ügyeletet –, és úgy esett, hogy azon az éjszakán Szemjon Kulikov, a professzor fia ügyelt. Ott ült az asztalnál a lámpa fényében, körülrakva folyóiratokkal és papírokkal, valamit írt, és valószínűleg nem vette észre, hogy Remez belépett...

– Álljon fel – parancsolta Remez. – Nézze meg, mennyi a pontos idő. Egy óra múlva és egyetlen perccel sem később, a gyár vezetősége legyen itt a szobában.

Kiadta a parancsot és kiment.

Nem tudta volna megmagyarázni, hogy amint kilépett a gyárigazgatóság épületéből, miért irányította a sofőrt azonnal a rendezőpályaudvarra – oda érkeztek nyugatról a szerelvények, megtöltve a szabad és holtvágányokat; talán annak a vágya hajtotta oda, hogy a tulajdon szemével lássa azt, amiről említés történt a telefonbeszélgetés során: „...önökhöz érkezett... a berendezés egy része és a személyi állomány..."

A sofőr a felüljárónál fékezett, ezután már a kerítés kezdődött, továbbmenni nem lehetett, Remez kiszállt hát a ko-

csiból, felment a lépcsőn, megállt a védőrács mellett, amelyre pelyhekben rakódott rá a korom, és a reflektorok fényében vasúti szerelvényeket látott, belevesztek a messzi homályba, és úgy látszott, sehol sem érnek véget; lakókocsi lakókocsi után, vaskéményükből gomolygott a füst, a vágányok között tűzrakások, gépekkel rakott pőrekocsik; és ahogy figyelmesebben nézett, világosan látta, hogy a lakókocsik tetejét helyenként golyók verték át, egyik-másik pőrekocsinak hiányzott az oldala, megrongálódott a váza... Az állomás fölött, a szerelvények fölött és távolabb, a vaksötét éjszakában üvöltött a szél, szúrós porhó vágott az arcába.

Lejött a felüljáróról, és Andrej Kirillovics lakására vitette magát. Felment az ismerős lépcsőn a második emeletre, megnyomta a csengő gombját. Sokáig nem nyitottak ajtót, erre újból és újból csöngetett, amíg meg nem hallotta Andrej Kirillovics izgatott hangját:

– Ki az?

– Én vagyok – szólt Remez –, kérem, gyorsabban...

Az ajtó kinyílt. Andrej Krillovics állt ott hosszú, bordó atlaszköpenyben, amelyet sebtében kötött át széles övével, mezítlábra felkapott papucsban, és nyugtalanul nézett Remezre.

– Mi a csoda történt?

Remez határozott mozdulattal dobta le a kabátját.

– Kevés az időnk, Andrej Kirillovics – mondta. – Menjünk át a dolgozószobájába... – És elsőnek indult el a folyosón.

A papucsban csoszogó Kulikov azonban megelőzte, elsőnek lépett be a dolgozószobájába, meggyújtotta a zöld szöveternyős asztali lámpát, és a fotelre mutatott Remeznek, maga pedig vele szemben ült le, várva, hogy amaz megszólaljon. Remez így szólt:

– Most neveztek ki a harckocsigyár igazgatójának.

Ezt a mondatot hallva Kulikov felállt, és egész testével előredőlt. Remez röviden ismertette a lényeget. Andrej Kirillovics hallgatta, és amint Remez befejezte, sietve felvett az asztalról egy karéliai nyírfából faragott dobozt, kivett belőle egy cigarettát, rágyújtott, és kérdően nézett Ignat Matvejevicsre, mintha azt tudakolná: „Hát nekem meg mi közöm mindehhez, miben lehetek a segítségére?..." Kulikov az utóbbi években csak az egyetemen tanított, előadásaira más karok hallgatói is összesereglettek – olyan széles körből és olyan váratlanul válogatta a témáit –, de oktatási munkája előtt hosszú évekig tervező volt, traktorokkal és gépkocsikkal foglalkozott, és bár nem lehetett azok közé sorolni, akiknek országos a hírük, de a munkáit széles körben ismerték, tankönyvek hivatkoztak rájuk.

– Vissza kell jönnie a gyárba – szólalt meg újra Remez.

– Hogy képzeli... – kérdezte Kulikov, és némi szünet után, mintegy megzavarodva, ismeretségük kezdete óta első alkalommal szólította Remezt teljes keresztnevén – Ignat Matvejevics?

– Főkonstruktőrként – válaszolta Remez –, így képzelem.

Kulikov hallgatott, hosszú ujjai között forgatva elgondolkodva szívta cigarettáját, majd Remez szemébe nézett és kurtán így szólt:

– Visszautasíthatom?

– Nem – válaszolta Remez.

– Értem – bólintott Kulikov. – Akkor hadd kérdezzem meg: van fogalma arról, milyennek kell lennie egy gyárnak, hogy tankokat gyárthasson?

– Egyelőre csak általánosságban.

– Dieseleket küldenek?

– A Diesel-gyár vasúti pőrekocsikon van. Ukrajnából érkezett. Két hengerműszintén. Összesen öt új üzemrész.

A hegytől északra eső üres területen állítjuk fel. Ha emlékszik arra a helyre... A láp mellett.

Kulikov másodszor is rágyújtott, felállt, sétálni kezdett a szobában; Remez nézte meztelen lábát, nézte, hogy mozog, hogy csoszog papucsában a szőnyegen... Kulikov végre megállt, hátával a könyvespolcnak támaszkodott, és egyszerre egész testében elernyedt, elvesztette a tartását, meggörnyedt, arcára kiült a tehetetlenség kifejezése, és reményvesztetten mondta:

– Nem, nem... képtelen vagyok.

Andrej Kirillovics akkoriban ötven körül lehetett, de Remez most öregembernek látta – libabőrös kék lábszárával görnyedten, összehúzódva állt az idétlen, lógó köpenyben. Remez mindig tanítómesterének, első számú tanácsadójának tekintette a professzort, s most hirtelen rádöbbent, hogy Andrej Kirillovics voltaképpen üres, jelentéktelen ember. Mert más dolog jól öltözötten, az elmaradhatatlan csokornyakkendőben, amelyet akkoriban már senki sem hordott, felmenni a katedrára, és a tenyerében tartott órával úgy előadni, hogy a hallgatók tapsoljanak, és megint más dolog tankokat gyártani... Remezt kétségbeesés fogta el: elvesztette egyetlen támaszát, amelyhez hozzászokott hosszú évek munkája során... Visszaemlékezett az igazgatói irodára, a szőnyegen a barna foltra, amelyet Dolgov halála óta sem tudtak kimosni; amikor arra a szőnyegre lépett, mindig igyekezett kikerülni, nem észrevenni azt a foltot... Alighanem véletlenül, Andrej Kirillovics úgy állt, hogy fejét annak a polcnak támasztotta, amelyen könyveinek gerince fénylett, azoknak a könyveknek, amelyekből Remez tanult, és amelyeket szeretett; Remez nyomban látta: Andrej Kirillovics is kétségbe van esve, a kétségbeesés megölt benne mindent. Saját magának sem szabad hát hinnie, saját

magának sem, mert nincs más út, csak egy – amely megvalósíthatatlannak látszik.

– Öltözzék fel, Andrej Kirillovics – szólt rá keményen Remez –, tizenöt perc múlva a gyárban kell lennünk. Ott gyülekeznek a gyár vezetői.

Andrej Kirillovics ellépett a könyvespolcoktól, és amint elszakadt tőlük, azonnal visszanyerte egyenes testtartását, határozottan az ajtóhoz lépett, és menet közben oldva meg köpenyének fonott övét, így szólt:

– Ne aggódjék... Sietek.

Együtt érkeztek a gyárba, három perccel a megszabott idő előtt felmentek az igazgatói irodába, ahol az emberek szorosan egymás mellett ültek, és szótlanul, türelmesen várták, mit mond majd Remez. Remez agya forrt, pillanatok leforgása alatt számolt, mérlegelt, adatok tömegét fogadta magába, kirostálta a pelyvát, és kiválasztotta a legfontosabbat, amit meg kell valósítani...

Minden munkát párhuzamosan kell végezni, sorrend nincs, mindent egyszerre: a tervezők megkezdik a munkát a tervrajzokkal, a szabad területen lerakják a betonalapot, rá a kitelepített gyárak berendezését, és csak azután húzzák fel az épülettömbök falait, az embereket pedig fel kell készíteni arra, hogy a gépek mellett a fagyban dolgozzanak. Nincs elég energia, tehát sötétben kell lakniuk, a villamosokat is le kell állítani. Az evakuáltakat el kell helyezni a telepen vagy a városban, szét kell osztani őket a családokhoz. Brigádokat, munkaterületeket, üzemrészeket kell szervezni.

Lelki szemeivel már látta ennek a különböző jellegű és rendkívül nehéz munkát végző óriási embertömegnek a mozgását; ebben a munkában minden fontos lesz, a legkisebb csavartól a Diesel-motorig, maga is része ennek a tömegnek, összeforrott vele. Azon az éjszakán egyetlen vezetőségi ember sem aludt. Remez szólította azokat, akik nyu-

gatról érkeztek, a volt gyárigazgatókat üzemvezetőkké nevezte ki, a tervezőket Andrej Kirillovics keze alá, az építőket pedig külön részlegbe osztotta be... Délre a megyei pártbizottságra készült, a gyár átszervezésének általános terve kész volt, ideje jelentést tenni róla: de a megyei pártbizottságra végül is nem kellett elmennie, mert az első titkár jött a gyárba, és az igazgatói irodában maga hallgatta meg Remez jelentését.

Hát ilyen volt az a novemberi éjszaka...

Félkörben ültünk a pislákoló tűz körül, és hallgattuk Remez elbeszélését; lassan beszélt, mintha csak maga is bele akart volna tekinteni a múltba, amely most hirtelen feltárult előtte, beletekinteni és megérteni.

– Nem tudom, értik-e? Hiszen ezt olyan nehéz jól elmondani... Mindenki elment, és én egyedül maradtam, első ízben egyedül az irodámban... Azt a hatalmas területet, amelyet a németek elfoglaltak az országból, nemhogy megláttam, hanem megéreztem... nem tudom, hogy magyarázzam meg – fizikailag, lelkileg éreztem meg, mintha a testemnek egy része lett volna valahogy... És a milliós hadsereg minden katonáját úgy érzékeltem magamban, mint akit nem véd páncél, nem bújhat fedezékbe a reá irányuló tűz és a csikorgó tankok elől. És annak a katonának nem lesz segítsége, ha mi itt most nem fogunk össze mindent egyetlen ökölbe, egyetlen tömör csomóba, hogy gépeket indíthassunk a segítségére... Nem szeretem a nagy szavakat, de pontosan olyan érzésem volt, hogy minden szál az én tenyeremben fut össze, és iszonyatos súlyt kell fölemelnem. Pattanjanak bár el az izmaim, az idegeim, roppanjanak meg a csontjaim, de meglesz, meglesz... bármi áron is! Más nincs, aki megtegye... És minden eszköz jó, kivétel nélkül minden, de föl kell emelni a súlyt... Hogy jobban megértsék, elmondok valamit. Ismerik a város határában a Kősát-

rakat? Igen, azokat a sziklákat az erdőben, a tó mellett. Van ott két sziklatömb – a Kis Oszlop és a Nagy Oszlop; a Nagy Oszlopon van egy keskeny ösvény, nem szélesebb a tenyeremnél, csak a legmerészebb srácok tudtak felkapaszkodni rajta. Aki eljutott a barlangig, hős volt. Egyszer-kétszer jártam azon az ösvényen, semmi bajom sem történt, sikerült. És képzeljék el, egyszer eső után indultam el a Kősátrak felé egy kislánnyal, be akartam bizonyítani neki, milyen bátor vagyok. A cipőm talpa átázott, csúszott. Annál a bizonyos barlangnál megcsúsztam, az ujjaimon csüngtem, véresre horzsoltam őket, az ösvény peremén mégiscsak sikerült megfogódznom. Alattam sziklák... A kislány meg ott futkos kétségbeesetten. Senki sem segíthet, csak magamban bízhatom. A kezemből elfogyott az erő. És mégis igyekeztem felkapaszkodni. Jól emlékszem, hogy többször is úgy éreztem: nem érdekel már semmi, és a fejemben megvillant a gondolat, hogy elengedem a sziklát, de valami nyomban arra ösztökélt: tovább! Centiméterről centiméterre küzdöttem feljebb magam. Lassan ura lettem a helyzetnek – először egyik kezemet nyújtottam ki, majd a másikat. Már a lábammal is segíthettem. Mindenemet véresre horzsoltam – a tenyeremet, a térdemet, a hasamat –, de mégiscsak felkapaszkodtam. Később értettem meg, amikor a kis barlangban feküdtem, hogy a lehetetlent vittem véghez. Utána egy hónapig beteg voltam... Azon a napon, az igazgatói irodában, ismét úgy éreztem, mintha csak az ujjaim hegyén függnék, mégis kapaszkodnom kell, össze kell szednem minden erőmet, és fel kell kapaszkodnom. Most, ahogy mesélem, érzem magam is, hogy ez a példa leegyszerűsíti a dolgot.

Remez kivett a tűzből egy széndarabot, egyik tenyeréből a másikba dobta, megfújta, s amikor alig látható kék láng lobbant fel a végén, a pipájába dugta, élvezettel cuppogott

hozzá, felszította a pipát, és élvezkedve lehunyta a szemét. De ismét összeráncolta a homlokát.

– És tudják, miért lőtte főbe magát Dolgov?... Az a szóbeszéd a titkárnőjéről, a betegségéről meg a többiről ostobaság. Dolgov azokhoz az időkhöz mérten tapasztalt igazgató volt, nem csupán kiemelt káder, hanem valódi jó mérnök. Igaz, magasan hordta az orrát, azt tartotta, hogy az igazgatót egy bizonyos misztikus távolságnak kell elválasztania a többiektől. Az égiek afféle megközelíthetetlensége. Ami, úgymond, növeli a tekintélyt. De mint ember gyöngének bizonyult... Említettem már a moszkvai bizottságot, amely azért jött, hogy megállapítsa: át lehet-e állítani a gyárat harckocsik gyártására. Akkor egyfajta konfliktushelyzet jött létre. Egyesek végképpen elvetették ezt a lehetőséget, azok pedig, akik szerint adva volt – ők voltak kisebbségben –, azt tartották, hogy legalább egy év kell hozzá. Télen pedig... Egyszóval Dolgovval közölték, hogy az átállás elkerülhetetlen, és megadták a határidőt: két-három hónap. 1942 januárjában eljött hozzám Dolgov felesége. Sovány, beteges asszony, félarcnyi kék árkokkal a szeme alatt. Nagy bajban volt: a lánya nyílt tébécét kapott, sürgősen el kellett helyezni valahol gyógykezelésre. Különféle gyógyintézetekhez fordult, hiába. Dolgov családja szűkösen élt, az eltartottaknak járó élelmiszerjegyeket kapták. Az asszonynak nem volt szakmája. Segítettünk rajta. De nem erről van szó. Dolgov feleségétől tudtam meg, hogy Dolgov, amikor megkapta a gyár átállításáról szóló hírt, rettenetes pánikba esett. Mint mérnökember biztosra vette, hogy képtelen megbirkózni az átállítással. Éjszakákat virrasztott át, egyeseket telefonon hívott fel, másokkal tanácskozott, és mind inkább kétségbeesett. Aznap, amikor a tragédia bekövetkezett, munkába induláskor azt mondta a feleségének: „Inkább közkatonaként mennék akár a pokolba is... Könyörögni fo-

gok, hogy küldjenek a frontra." Ezzel ment el, és nem tért vissza. Délelőtt tizenegykor lőtte főbe magát. Bizonyára a tette előtt is lezajlott már néhány beszélgetés... Úgy érezte, hogy bárhová is fordul, teljesen kilátástalan minden, körös-körül szakadék tátong, és nincs más hátra, mint fejest ugrani a mélységbe. Lehet, hogy én is ide jutottam volna, ha tapasztaltabb vagyok. De én akkor csak egyet tudtam: KELL! És nem nekem kell, és nem is azoknak, akik nekem megparancsolták... Hanem mindenkinek, aki csak él, lélegzik. Hát nekivágtam...

Natalja Mihajlovna állát tenyerébe támasztva ült egy kis gerendán, és időnként nagyokat sóhajtott, Lenának csillogott a szeme, meg kellett szoptatnia Aszját, de nem ment el, csak hátat fordított Remeznek, úgy szoptatta a kislányt, s mohón hallgatta a beszélőt. Könnyen elképzeltem, milyen volt a város és a gyár 1941 telén, mert amikor leszereltem, még sok minden maradt meg olyannak, amilyen azokban a nehéz időkben volt: hótorlaszokkal tele utcák, fűtetlen házak. És amikor arról kezdtem beszélni, mi volt a blokád alatt Leningrádban, tisztelettel hallgatták, de úgy, mint aki mindezt a saját bőrén tapasztalta, és hamarosan meggyőződtem róla, hogy így is volt, mert itt a hátországban nekik is kijutott. Láttam, hogyan megy a váltás műszakra a sötét városon át – az áramot kikapcsolták, csak a gyár kapott – reggel öt órakor, bele a kegyetlen, fagyos kékségbe (nálunk a fagy is különleges, csontig ható, súlyos, nemhiába nevezik kőkeménynek), megy, csikorgó lépésekkel verve fel a csendet, megy a villamossíneken, amelyekre páncéllemezeket raktak, keresztülmegy a lápon a hegy lábához, ahol töménytelen tűzrakás ég, és ott szétoszlik, ki-ki a munkahelyére. A szabad ég alatt betontalapzatra helyezett szerszámgépek dübörögnek. A kés alól fut a fémforgács, a tűzrakások nemcsak azért égnek, hogy melengessék az embereket, hanem

azért is, hogy felmelegítsék az emulziót, valamivel távolabb kovácsok kalapálnak, hegesztőszikra pattog szerteszét, és a gyér fény földszínű arcokat világít meg – többségükben kendőkbe és ócska pokrócokba bugyolált, kopott füles sapkát viselő gyermekeket és nőket... Néha haza sem mennek, hosszú és nehéz az út, a műszak pedig tizenkét órás, elvergődnek a martinüzemig, ott meleg van, lefekszenek az átmelegedett fémlemezekre, amelyek beborítják a földet, vagy a meleget sugárzó salakrakásokon keresnek maguknak helyet. Aztán megint a géphez, megint a műszakra. Nem mindenki bírta, volt, aki lerogyott a cementpadlóra, és ott aludt el; nem hagyták őket megfagyni, odavonszolták őket a tűzhöz, és a művezető, a műszakvezető mérnök, olykor meg éppen az üzemvezető állt a géphez; megesett, hogy akik összeestek, többé már nem is keltek fel, a városi kórházba, onnan meg gyakran a temetőbe vitték őket...

Igen, el tudtam képzelni, kívülről láttam Remezt, és ugyanakkor megpróbáltam beleélni magam a helyzetébe. Mekkora akaraterő kellett mindehhez! Láttam, amint megjelenik a gyárban, messziről felismerni gyors, kissé hintázó járásáról, a törzse előredől, mintha meg akarná előzni saját magát, hatalmas füles sapkájáról és meleg bőrzekéjéről – a sarkvidéki repülők hordanak ilyent; fekete, beesett arcából szinte sütött a szeme. A tervértekezleteken gyors volt és tömör, mindenki csak a tárgyról beszélhetett, senkinek sem bocsátott meg semmit, a büntetéseit azonban többnyire belenyugvással fogadták, talán azért, mert látták, hogy saját magát sem kíméli, és elnyomja magában a szánalmat, pedig részvéttel volt a bajbajutottak iránt, és gyermekkorától fogva könyörületes természetű... Gyermekek, nők, öregek százai tekintettek rá hittel és reménységgel, és ő nem tudott segíteni rajtuk, pedig tudta, hogy mindannyian, akárcsak ő, rég átlépték a lehetőség határát...

Elmúlt a legszörnyűbb hét. Két hét – mintha évek lettek volna. Ezalatt öt üzemrészt építettek fel, és újabb két hét múlva lánctalpát csörgetve, lassan forgatva páncéltornyát, elhagyta a szerelőüzemet az első tank. Mindenki összeszaladt, aki csak szabad volt, két sorba álltak az emberek, folyosót alkottak, nézték, hogyan halad a nehéz, ormótlan páncélos harckocsi – az ő emberfeletti munkájuk gyümölcse, sírtak, mert ebben a csikorgó, dübörgő gépezetben szabadságuk megcsillanó fényét látták. Remez is sírt, hangtalanul, könny nélkül, egész testével előredőlve, és egyetlen szó sem jött ki a torkán.

Harmadnap, amikor újra elmentem Jarszkba bevásárolni, meghalt Ivan Mitrofanovics. Natalja Mihajlovnától tudtam meg, mihelyt átléptem a ház küszöbét, és megpillantottam Lenát, aki a párnájába fúrta a fejét.

Simogatni kezdtem Lena haját, igyekeztem megnyugtatni, és képtelen voltam megérteni, hogyan történhetett a dolog: tegnap még együtt teáztam a tanítóval, erős volt és mozgékony, és hegyes szakállát előremeresztve, büszkén járkált a lejtős padlódeszkákon.

– Hogyan történt? – kérdeztem Lenától, de ő csak nem tudott megnyugodni, rázta a zokogás, a homloka forró volt és izzadt.

– Hagyd abba – kérleltem –, még beteg leszel.

Lena felemelte vörös arcát a párnáról, és olyan acélkemény tekintettel nézett rám, hogy feljajdultam magamban – soha nem nézett még rám ilyen dühödten.

Ez a düh segítette, hogy elfojtsa könnyeit, felült az ágyon, fehér blúzának ujjával megtörölte az arcát és így szólt:

– Adj innom.

Felkaptam az asztalról egy bögre tejet, mohón kortyolva gyorsan megitta, és körülpillantott a szobában.

– Anya hol van?

Megmondtam, hogy Natalja Mihajlovna nemrég ment el Dasával, hogy megmosdassa és felöltöztesse a halottat.

– És én? – rezzent fel Lena.

– Neked nem szabad – tartottam vissza.

Haragosan nézett rám, talán ellenvetést akart tenni, de abban a pillanatban felsírt Aszja. Lena felkapta, magához szorította, hátat fordított nekem, mintha idegen lennék, és szoptatni kezdte a kislányt. Türelmesen vártam, leültem a padra a szoba sarkában. Lena megszoptatta Aszját, lefek-

tette, járkálni kezdett, dideregve dörzsölte a kezét, mintha fázna, pedig a házban fülledt meleg volt; az arca komor volt, magas homlokát mély ránc szántotta.

– Elmondanád, hogyan halt meg? – kérdeztem.

Lena váratlanul megállt velem szemben, a szeme villámlott, és ujjait olyan erővel kulcsolta össze, hogy kifehéredtek.

– Minek neked?! Minek?! – kiáltotta, és a hangja elcsuklott.

Odafutottam hozzá, megragadtam a kezét, és így szóltam:

– De hát miért kiabálsz így... énrám?

– Szörnyű, Kosztya... Jaj, de szörnyű! – És a vállamra borult.

– De hát mi történt itt tulajdonképpen? – kockáztattam meg.

Mesélni kezdett, közben a szoba közepén állt, hozzám simult, de nem nézett rám:

– Ráijesztettek. És a szíve nem bírta ki... Jött egy illető kocsin. Azt mondják, nemrég tűnt fel Jarszkban... Ivan Mitrofanovics ezután átszaladt anyuhoz. Egészen kikelt magából. Elmondta: az idegen meghagyta, hogy figyelje Ignat Matvejevicset... De hát ő szerette Ignat Matvejevicset! Elkergette az idegent. Amikor hazaért, szívrohamot kapott. Amíg anyu elszaladt orvosért, megállt a szíve... Nem volt nála jobb ember a világon. Az ábécére is mindenkit ő tanított meg...

Lena megint remegni kezdett, lefektettem, betakartam, és sokáig ültem mellette.

Estefelé elmentem Ivan Mitrofanovics házához, amely körül nemcsak a falusiak tolongtak, hanem jarszkiak is – halálának híre Jarszkba is eljutott; a kiskapu mellett Bortov ismerős Willise állt, és amint a lépcső felé indultam, az al-

mafa alatti padon megláttam magát Bortovot is. Mellette Remez ült gimnasztyorkában, és elmélázva pöfékelt pipájából. Feléjük bólintottam, és beléptem a házba.

Ivan Mitrofanovics ügyetlenül megkötött nyakkendővel, fehér ingben feküdt az asztalon; a haja simára volt fésülve. Amint így megláttam, megdermedtem. De hát éppen én féljek a halottaktól?... Néztem Ivan Mitrofanovics elszürkült arcát, felpuffadt, elkékült szemhéját, a mellén összekulcsolt, fáradt kezét. A holttest fehér lepedővel volt letakarva, alatta felmeredt két szorosan egymáshoz illesztett lábfeje. Egész lényén érződött valami büszke ünnepélyesség. Az arca egyre sötétebbé vált, s az ablakon túl, éppen úgy, mint azon az estén, amikor először jöttem ide, sűrűsödött a távoli alkony; a földből, a folyóból, a messzi rétekből, a füvekből és a fák gyökereiből áradt a bizonytalan sötétség. A házban súlyos lett a levegő, érezni lehetett az oszlásnak indult test szagát.

Odaléptem Ivan Mitrofanovicshoz, megérintettem a kezét, amely mintha meleg lett volna. Nagyon megkívántam egy cigarettát. Odamentem ahhoz a padhoz, amelyen Bortov és Remez ült. Nem messze a kertben, a fészer mellett Vaszilij Szapozsnyikov kalapált, koporsót ácsolt frissen gyalult deszkából.

Rágyújtottam, Bortov csüggedten mondta:

– El kéne menned, Ignat Matvejevics.

Csak miután elhangzott, néztem rájuk. Meglepett Remez arca: mozdulatlan volt, mint egy maszk, és úgy látszott, hogy az arcába szökött vértől vörösödött el, pedig csak az alkony sugarai festették meg. Némi szünet után nagyon nyugodtan válaszolt:

– Bocsáss meg, de butaságot beszélsz, Sztyepan Trofimovics.

– Ez neked butaság? – kiáltott fel szenvedélyesen Bortov,

és fejével a ház felé bökött. – Látod, hogy jár a nyomodban a baj.

– Hát ez megint butaság – válaszolt Remez.

Bortov akkorát csapott a padra széles tenyerével, hogy úgy éreztem, elreped alattunk.

– Feleslegesen izgatod magad – mondta Remez. – Kíméld az idegeidet, szükség lesz még rájuk. Ki tudja, kire milyen sors vár.

– Mit tudsz te? – mondta fojtott haraggal Bortov. – Itt laktál, mégsem érted... Olyan volt, mint egy szent. Egy ujjal sem volt szabad érinteni...

Bortov megdöntötte a fejét rövid nyakán, és ebben az öklelő helyzetben maradt, hogy magába fojtsa fellobbanó dühét. Remez hallgatott egy ideig, majd, mintha észre sem vette volna Bortov kitörését, így szólt:

– Inkább szereznél nekem egy szobát a városban. A munkásszálláson vagy valahol másutt... Látod, hogy itt nem maradhatok...

– Tudom – csikorgatta a fogát Bortov. – Majd keresünk... De nem most azonnal. A város nő, a lakás viszont...

Éreztem, hogy Bortov semmit sem fog keresni, egészen más jár most az eszében: csak hadd hányódjon-vetődjön még egy darabig Remez, hátha mégiscsak otthagyja Jarszkot a saját jószántából.

Remez felnézett Ivan Mitrofanovics házára, a szemében szomorúságot láttam, és azonnal felajánlottam:

– És mi lenne, ha addig is hozzánk jönne lakni, Ignat Matvejevics? Hiszen Lenával hamarosan elutazunk. Ellakik egy ideig Natalja Mihajlovnánál, aztán majd csak kerül valami...

Bortov mérges pillantást vetett rám, valamit mondani akart, alighanem káromkodni szeretett volna, de visszatartotta magát.

– Köszönöm, Kosztya – mondta Remez. – Köszönöm.

Köszönte, de nem érződött öröm a szavában.

Ivan Mitrofanovicsot másnap temették, a temetőben sokan voltak, a tanítónak a felesége, Szima mellett ástak sírt. Amikor a koporsót leeresztették, az asszonyok sírni kezdtek, és mindenkinél keservesebben Dasa siratta Ivan Mitrofanovicsot.

Ivan Mitrofanovics házában találtak néhány füzetet, amelyekbe az élettel kapcsolatos gondolatait jegyezte fel. Ezeket a füzeteket a községi tanács Natalja Mihajlovnának adta át megőrzésre – Ivan Mitrofanovicsnak nem voltak hozzátartozói –, Natalja Mihajlovna pedig átadta őket nekem. Kezdetben semmi érdekeset nem találtam bennük – a feljegyzések többnyire Ivan Mitrofanovicsnak a fehér asztal melletti dagályos kijelentéseire emlékeztettek –, de az évek múltával néhány elmélkedés felkeltette az érdeklődésemet, ezek annak az időnek a dátumaival voltak megjelölve, amikor Remez nála lakott, és valószínűleg esti beszélgetéseik lényegét tükrözték. A tanító nagyon sokat írt arról, hogy az embernek véghez kell vinnie a lehetetlent, hogy lényegében erre rendeltetett. Kezdetben ezt a gondolatot elvontnak találtam, mint aminek nincs köze Ivan Mitrofanovicshoz, hiszen éppen ő volt az, aki az éveit visszavonultan élte le, írásraolvasásra oktatva negyedikes korukig a gyerekeket. Amikor azonban kiépült Jarszk, és létrehozták a városi múzeumot, kiállították Ivan Mitrofanovics néhány képét. Akkor derült ki, hogy milyen jó és nem mindennapi képek ezek. Amikor magam is megnéztem őket a múzeumban, meghökkentem, és sokáig képtelen voltam megérteni, hogy is nem figyeltem fel rájuk korábban. Különösen jó volt a „Szima almái" című kép, amelyet elvittek a megyei múzeumba és valamilyen moszkvai kiállításra is, és mindig nagy közönséget vonzott, az emberek nézték a két csodálatos piros almát, amelyek

szinte függtek a térben, mintha nem is almák volnának, hanem két szív, amely a világ fölött lebeg.

Ugyanabban a füzetben fedeztem fel egy idézőjelbe tett bejegyzést, zárójelben pedig IR állt, ami természetesen Ignat Remezt jelentett. Nos, a bejegyzés így szólt: „Ha megalkuszom azzal, hogy kisebb vagyok, csak azért, hogy ezáltal többet kapjak az életben, akkor lemondtam a reményről." Megjegyeztem ezt a beírást, mivel akkoriban szerettem a különféle aforizmákat...

Remez még aznap, amikor meghívtam, hogy lakjék nálunk, átköltözött Natalja Mihajlovna házába, aki boldog volt, helyet csinált neki egy kis kamraszerű helyiségben, Remez pedig áthordta kevés holmiját. Így kezdtünk egy fedél alatt élni.

Remez is akkor kelt, amikor a brigádvezető bekopogott botjával az ablakunkon, hogy munkába hívja Natalja Mihajlovnát, együtt ittak tejet, együtt ették a serclijüket egy-egy tojással, majd együtt távoztak – Natalja Mihajlovna a mezőre, Remez pedig fogta a botját, amelyet a kutyák ellen hordott, és vagy két kilométert gyalogolt a gyárig.

Világos nappal tért mindig haza, sokáig, gondosan mosakodott a szabad ég alatt a mosdónál, tenyerével alulról nyomkodva a mosdó rézcsapját, azután felvette a gimnasztyorkáját, megteázott és pipára gyújtott, de hogy Aszját megkímélje a füsttől, a saját helyiségében dohányzott, vagy pedig kijárt a tornácra.

Mindig türelmetlenül vártam ezt az időt. Akkoriban a napjaimat semmittevéssel töltöttem, ezért fogadtam olyan mohón mindent, amit Remez mondott. Most már megértettem a megboldogult Ivan Mitrofanovicsot, megértettem azt az érdeklődést, amit ez iránt az ember iránt tanúsított: Remez megjárta azokat a csúcsokat, amelyekről teljesebben és világosabban látjuk életünket, össze tudta hasonlítani a

múltat a jelennel. Abban az évben azonban válaszút előtt állt. Ő már a jövőre gondolt, engem még a múlt izgatott. Kikérdeztem Szemjon Kulikovról, és ő elmondta, mi is történt.

Az anyagbeszerzők kerítettek szeszt; bizonyára nem volt könnyű dolog, mivel az összes szeszt a frontra küldték. Éppen akkor köszöntöttek be a harmincfokos decemberi fagyok, ráadásul a szél is fújt, és ő kiosztotta a szeszt azoknak, akik a szabadban dolgoznak, de csakis azoknak.

Valamikor déltájt megérkezett a tankszereldébe – ez volt a fő munkaterület, ide futott össze minden, amit gyártott a gyár, ezért nem volt nap, hogy Remez meg ne fordult volna a szereldében –, és szokásához híven belépett a műszakvezető mérnök szobájába; a széles csontú, vattazekés Kulikov felállt az íróasztala mellől, jelentett, még görnyedtebb volt, mint máskor, és alkoholszagot lehelt Remezre.

– Szesz? – kérdezte Remez.

– Miután kiosztottuk a munkásoknak – magyarázkodott Kulikov.

Remezzel együtt mentek be az üzemvezető irodájába a különböző részlegek vezetői; a mérnökök szorosan a fal mellett álltak. Gyorsan és keményen kellett dönteni, mert ha egyvalaki megszegheti a parancsát, megtehetik mások is.

– Holnaptól kezdve segédmunkásnak megy a homokbányába. – Így szólt, azzal kiment az irodából, és igyekezett azon nyomban elfelejteni a történteket.

A homokbányában a Demak cég gyártotta régi exkavátorok működtek, marták az átfagyott, megülepedett homokot, a gépeket szénnel fűtötték, a segédmunkásnak fel kellett másznia a tetőre, kötéllel felhúzni a nehéz vödröt, megtölteni a tüzelőteret. Amikor szél támadt, nehéz volt lábon maradni odafent; a homokkal keveredett hó az ember arcába csapott. Szemjonnak megfagyott az arca és az ujjai, alig tudott haza-

menni. Egy alkalommal, amikor a titkárnő papírokat adott oda Remeznek aláírásra, Remez felfedezte közöttük Szemjon Kulikov kérvényét, amelyben azt kéri, hogy azonnal engedje ki a frontra. Remez félretette ezt a kérvényt, nem írt rá semmiféle döntést.

Andrej Kirillovics, akivel Remez akkoriban szinte elválaszthatatlanul együtt dolgozott, hallgatott, nem igyekezett megvédeni a fiát, lehet, hogy világosan látta a védelem teljes hiábavalóságát, de két hét elmúltával mégiscsak ezt mondta Remeznek:

– Szemjon otthon van, három napig magas láza volt, harminckilenc kilenc. Azt hittük, amputálják a kezét, úgy megfagyott. Ha benézne... Aligha mehet újra a homokbányába.

Idősb Kulikovnak nehezére esett a beszéd, és Remez tudta, hogy milyen nagy erőfeszítésébe került ez is, összeszedte hát magát és így szólt:

– Menjünk együtt, most azonnal.

Megérkeztek a régi professzori lakásba, beléptek Szemjon szobájába, aki fehér ingben, tiszta lepedőn feküdt, az arca elgennyesedett, valamivel be volt kenve, két keze gézben, a szeme fénytelen; sokáig nézte Remezt, nyilván nem fogta fel mindjárt, ki áll az ágya előtt, de amint felfogta, gonosz fény villant a szemében, és repedezett ajkát erőltetve így szólt:

– Gyűlölöm magát.

– Jól van – bólintott Remez. – Ha talpra áll, visszatér az üzemébe...

Együtt távozott Andrej Kirilloviccsal, egymáshoz szorított vállal ültek a kocsiban, nem volt miről beszélniük. Remez érezte, hogy a professzor, ha nem adott is neki igazat, egy bizonyos fokig megértette: egyikük sem a maga ura, és bár számtalan ember fölött rendelkeznek, nekik is alkalmazkodniuk kell a körülményekhez. Remez keserűséget érzett,

de nem azért, mert azt mondta neki valaki – most első ízben –, hogy gyűlöli, az bántotta, hogy nem hozhat más döntéseket: *háború* van, és most a háború határozza meg mindazoknak a sorsát, akik ebben a gyárban meg más gyárakban, más városokban, telepeken, falvakban dolgoznak, és azokét is, akik a lövészárokban fagyoskodnak, vagy rohamra mennek.

Remeznek nem volt szabad választása, és az, ami Szemjonnal történt, csak egy parányi része volt ennek a kötöttségnek... Hiszen valakinek a homokbányába is ki kellett mennie, ott kellett állnia a homokos havat hordó fagyos szélben... Az emberek állják az emberfeletti munkát, mert tudják, hogy máskképpen nem lehet.

Most őszintén emlékezett vissza a keserűségére, és úgy láttam, nem hallgat el semmit. Kértem, hogy meséljen még, aztán újra kértem... Elnevette magát, és azt mondta:

– Ha állandóan a múltba nézünk, akaratlanul is hátrálva megyünk a jövőbe... Arra kell gondolnunk, hogy mit vár még tőlünk az idő.

Magától értetődik, hogy én elsősorban mérnöknek tekintettem magam, különösen a diploma előtti gyakorlatom után, amikor sikerült kieszelnem egyet-mást, amire a lelkem mélyén büszke is voltam, de a műszaki ismeretet tartottam a legfontosabbnak, azt, hogy megértsem a technológiai folyamatokat, s ha kell, tökéletesítsem őket. Erre oktattak bennünket az egyetemen, és véleményünk szerint helyesen tanítottak. Sohasem hallottam, hogy egyetemisták arról vitakoztak vagy beszéltek volna, hogyan kell vezetni egy üzemrészt vagy gyárat, az volt a nézetük, hogy nem nagy művészet az, egyetlen képlet volt az egész, amelyből nem sokat értettek: vezetni annyi, mint előre látni; és ettől a választól a kérdező megnyugodott. Persze tudtam, hogy egyszer én is vezető leszek, egyszer minden mérnök vezető lesz. De

nem sokat töprengtem azon, hogyan kell majd irányítanom egy munkaterületet vagy egy üzemrészt, azt hittem, hogy elég kiadnom az utasítást.

Remez felnevetett és így szólt:

– Zűrzavar van a fejedben, Kosztya. De nemcsak a tiedben. Hány meg hány ember téveszti össze ezeket a fogalmakat: parancsolgatni és irányítani! Az irányításban az a legfontosabb, hogy pontosan lássuk a célt. A valóságban pedig az történik, hogy a gondok közepette az ember elveszti a tájékozódási képességét. A vezető számos apró kérdésben dönt, tegyük fel, hogy a legjobb lelkiismerettel teszi, első pillantásra nincs is huzavona meg bürokrácia, de a kis ladikot elragadják a hullámok, és valójában senki sem irányítja. Az a fontos, hogy szilárdan tudjuk, mit tegyünk és hogyan tegyük, főleg pedig hogy miért.

– A háborúban minden világos volt.

– Igen, a háborúban minden világos volt – értett egyet velem Remez, és meg is magyarázta. – A háború minden struktúra legmerevebbike. Tapasztalata nem használható fel teljes egészében a békés élet céljaira, még akkor sem, ha néhány összetevője elragadtatást kelt. A háború, például, megszüntette a bürokráciát. A döntések pillanatok alatt születtek, mindenféle egyeztetgetés, késedelem nélkül. Ezek a döntések azonban, akárcsak az ipar egész tevékenysége, egy rájuk nem jellemző feladatnak voltak alárendelve. Egyetlen cél volt: győzni. És az ipar a védelmet segítette, vagyis megsemmisítő fegyvereket gyártott. Az ipar tevékenységének valódi értelme pedig egészen más: az emberi élet maximális javítása. A különböző célok, mint ismeretes, különböző eszközöket diktálnak. Háborúban a minden áron kivívandó győzelem a cél. Békeidőben viszont csak azok az eszközök a jók, amelyek nemesítik az embert...

– Hogy értsem ezt? – kérdeztem. Kezdtem izgalomba jönni ettől a beszélgetéstől.

– Hát egészen egyszerűen – nevetett fel Remez. – Egy és ugyanaz a tevékenység lehet nemes, de lehet aljas is. Mint, teszem fel, a szekerce az ember kezében. A szekercét forgató ács házat épít, a hóhér fejet vág le... Amint látod, egy és ugyanaz a munkaeszköz megnemesítheti az embert, de le is aljasíthatja... De nem erről van szó, hanem bonyolultabb dolgokról. A háborúban a munka termelékenysége soha nem látott méreteket öltött. És ami a legérdekesebb – az emberek mintegy maguk szervezték a munkát, maguk rövidítették a határidőket és fokozták az iramot, a felelőssége pedig mindenkinek akkora volt, hogy minden külső kényszer és ellenőrzés feleslegessé vált. Mi lehet ennél jobb a termelés számára? – gondolhatná az ember. De hogy lehetne békében elérni ekkora termelékenységet?

– Hogyan?

– Nem tudom. Még nem tudom – mondta nevetve. – Gondolkodni kell, kutatni kell.

Amikor így beszélgettem vele, kezdtem érteni, mi élteti őt Jarszkban, a lénye mintha két részre oszlott volna: pirkadatkor kelt, ment a gyárba, dolgozott az ócska, füstös üzemben, majd hazajött, és gondolkodott, gyötrődve gondolkodott azon, mi volt addig az életében, és minek kell még történnie, és lassan az lett a legfőbb gondja, hogy a távolba nézzen, hogy kifürkésszе a jövőt... Ezután évek múltak el, és amikor ezek a beszélgetések eszembe jutottak, gyakran csodálkoztam, hogyan tudhatta ő már akkor, hogy érlelődik a tudományos-műszaki forradalom, a technika viharos fejlődése, és már akkor, amikor erről a fejlődésről elmélkedett, azt bizonygatta nekem, mennyire fontos, hogy a technikát az emberi szükségletek szolgálatába állítsuk, ne ruházzuk fel független, önálló értékekkel, mert különben a fontosat

a másodrendű váltja fel: az ember lesz a gép szolgája. Mohón szívtam magamba a gondolatait.

És mégis, bármiről beszéltünk, akaratlanul is arra gondoltam: hogyan történhetett, hogy kénytelen volt otthagyni igazgatói állását, és ide került, ebbe a kis üzembe?... Egyes kijelentéseiből, elbeszéléseiből lassanként kialakult bennem valami vázlatos elképzelés... Egyébként nem mindenről szereztem tudomást Jarszkban, egyet s mást a gyárban meséltek el, amikor ott kezdtem dolgozni.

Aligha lesz világos ez a történet, ha nem említem meg Andrej Kirillovics Kulikov professzort. Számos fényképét láttam, hiszen a róla készült monográfiában is benne vannak, egy arcképe a háborút közvetlen követő idők óta ott függ a gyári klubhelyiségben, ismeri mindenki, aki a gyárban dolgozik. Magas, gunyoros és okos arcú, enyhén kidülledt szemű férfi volt, szabályos kis gödörrel az állán, különösen csinos volt egyenruhában, amely illett hozzá, és a fényképekről ítélve, amikor felvette az egyenruhát, igen szabályos, mondhatnám klasszikus formájú bajuszt is növesztett, minden hetykeség vagy szándékosság nélkül. Nemhiába járta róla, hogy tetszik a nőknek. Ráadásul jó modora volt, tudott könnyedén társalogni... Kulikovot kedvelték, és semmi meglepőt nem találtak abban, hogy a felesége halála után a gyöngébb nemhez tartozó aspiránsai és hallgatói sem titkolták érzelmeiket, mindenki hozzászokott megszámlálhatatlan kapcsolatához, habár abban az időben az erkölcsi alapelvek megszegését szigorúan büntették, róla viszont minden lepergett, azt tartották, hogy mindez természetes, panasz sem érkezett soha senkitől, akivel szakított...

Remez éppen Andrej Kirillovics lakásán találkozott Ljudmilával. A lány a professzor aspiránsa volt, és Remez nyomban észrevette, hogy Ljudmila különleges helyzetet élvez. Andrej Kirillovics szigorú, de figyelmes is volt vele, és a

kreol arcú, sűrű fekete hajú és élénkpiros ajkú Ljudmila is tartotta a három lépés távolságot. Ljudmilának egyenes testtartása volt, ha eltűnődött, pelyhes, vastag szemöldöke fölött mély ránc képződött. Remez kezdetben tartott tőle, bár a lány mindig barátságosan fogadta. Remez megérezte, hogy a professzor és aspiránsa között semmilyen intim kapcsolat nincs... Később Ljudmila maga mesélte, hogy még kollégiumi barátnőitől tudta: Andrej Kirillovics lakására nem tanácsos járni, mert bár sohasem viselkedik durván vagy türelmetlenül, ért hozzá, hogy olyan helyzetet teremtsen, amelyben az ember elveszti a fejét. Ljudmila hallotta ezt, de nem hitte el, az volt a véleménye, hogy Andrej Kirillovics öregember; a professzor valóban idős ember benyomását keltette benne, de a lány jó véleménnyel volt róla, neki is tetszett, mint mindenkinek, aki az előadásait hallgatta vagy konzultációra járt hozzá, de ez a tanítvány szokásos rajongása volt a professzora iránt.

Amikor Kulikov meghívta a lakására, szívesen ment.

Ljudmila akkor kezdett a disszertációján dolgozni, Andrej Kirillovics pedig segített neki. A lány dolgozószobájában kereste fel a professzort, leültek szorosan egymás mellé az íróasztalhoz, és úgy dolgoztak egy-két óráig. Andrej Kirillovics meg-megdorgálta a hibáiért, tanácsokat adott, hogyan kell őket kijavítani. Majd, amikor befejezték a munkát, meghívta teára, megmutatta, hogyan kell teát főzni, és meghagyta, hogy jöjjön el máskor is. Ljudmila bosszúsan távozott, mert felkészült rá, hogy visszaveri Kulikov támadását, és eltervezte, hogyan teszi majd... „Bizonyára később kerül rá sor. Egyelőre csak puhít" – döntötte el magában.

De a következő találkozásuk is ugyanolyan volt, a harmadik is, a negyedik is... A professzor barátságos volt hozzá, örült az érkezésének, nyugodt volt és kimért. Ljudmila fokozatosan odaszokott Andrej Kirillovics házához, gyakran

ott maradt ebédet főzni, amikor Sztyosa, a házsártos bejárónő szabadnapos volt. Sértődöttsége azonban megmaradt, meglapult, mintha csak várná, mikor jön el az ő órája, és Ljudmila maga dajkálta ezt az érzést, habár külsőleg azt mutatta, hogy elégedett a kialakult helyzettel, sőt, büszke is rá. Ezt a sérelmet elsőnek a professzor fián torolta meg; Szemjon kikísérte a sötét lépcsőházba, és hirtelen durván és erőszakosan magához vonta, hörgő lélegzése a lány arcába csapott, Ljudmila ellökte magától, Szemjon elesett, elvesztette a szemüvegét... Másnap Ljudmilának Andrej Kirillovicshoz kellett mennie, és ő el is ment, bár az éjszaka folyamán sok mindent végiggondolt, és többször elhatározta, hogy életében többé át nem lépi annak a háznak a küszöbét, meg volt győződve róla, hogy a professzor azért viselkedett úgy vele, mert a fiának tartogatta. Szemjon nyitott ajtót, és nyomban félre is állt, az arca dagadt volt, véraláfutásos, Ljudmila először megsajnálta, de aztán kárörvendve megállapította: azt kapta, amit keresett. Andrej Kirillovics úgy fogadta, mint mindig, leültek dolgozni, és a lány végül sem tudta megállapítani, hogy tud-e Andrej Kirillovics arról, ami közte és Szemjon között történt a lépcsőházban, vagy a fiúnak sikerült valami mással megmagyaráznia a külsejét apjának...

Ljudmila többször találkozott Remezzel Kulikovéknál, a férfi már mérnök volt a gyárban, de még mindig oda járt Andrej Kirillovicshoz – hol a könyveire volt szüksége, hol a gyár ügyeit akarta megtanácskozni tanítómesterével. Tetszett neki ebben a nyugodt, magabiztos emberben, hogy nem igyekszik magát behízelegni Andrej Kirillovicsnál, meghallgatja, de nem ért vele mindenben egyet, olykor vitatkozik, s az érveit úgy válogatja meg, hogy mindig neki legyen igaza; Kulikov ilyenkor nem haragudott meg, csak ezt mondta:

– Maga legalább tíz lépéssel előttem jár... Nagyszerű!

Egyébként Andrej Kirillovics egy kicsit sznob volt, szerette, ha értékes tárgyak veszik körül, szeretett jól öltözködni, és korábban, még azelőtt, hogy Ljudmila a lakására kezdett járni, gyakran hívott társaságot: művészek, írók, katonatisztek látogatták; szeretett verseket hallgatni, és maga is szépen mondott verseket Kacsalov stílusában, később azonban elfáradt. Mostanában csak a tanítványai jártak hozzá, egyszer meg is jegyezte Ljudmilának:

– Minél kevesebb ismerősünk van, annál jobb.

Néha rossz hangulat vett rajta erőt. Ilyenkor az arca felpuffadt, a szeme elfénytelenedett, és jobb volt nem elmenni hozzá, mert szórakozottan hallgatta az embert, és nem tudott dolgozni sem.

Egy alkalommal odapillantott, amint Ljudmila és Remez egymás mellett ült a díványon, és szomorúan mondta:

– Szép pár lenne magukból. Nagyon illenek egymáshoz.

Ezt csak úgy futólag vetette oda, de aztán, egy fél óra múlva, ismét visszatért ehhez a gondolathoz.

– Ha esküvőt akarnak rendezni, tegyék meg máris, ne halogassák!

Ljudmila akkor ezt gondolta magában: „Miért is ne? Remez tökéletesen megfelelő férj lenne..."

Mindez persze nem egyszerre alakult ki, itt-ott találkozgattak, sétáltak, operettbe jártak, a városban jó operettszínház volt. Remez szívesen járt az előadásokra, élvezettel járogatott Ljudmilával hangversenyre, jegyeket szerzett Utyoszov vendégszereplésére, új gramofont, lemezeket vásárolt...

Egy este, a városi tó mellett, az eső áztatta rácskerítés mentén igyekeztek hazafelé a színházból; a szél fekete hullámokat görgetett, süvítve tört át a nyárfák lombjain, nyirkos leveleket tépdesett, amelyek elborították az aszfaltot,

hallatszott, hogy recsegnek az ágak, az égen súlyos fekete fellegek kergették egymást, sárgásszürke réseket nyitva maguk között. A háztetőkön csattogott a bádog, zúgtak az ereszcsatornák, lengtek a villamosvezetékek, pattogva-ropogva össze-összeértek, lila és sárga szikrákat szórva a macskakövekre, amelyek feketén fénylettek, mint az antracit. Nehéz volt lélegzetet venni, a szél az arcukba vágott, utat tört a tüdejükbe.

– Vihar – szólalt meg Remez, és felnevetett.

Egy erős szélroham letépte Ljudmila kendőjét, de nem sodorta el, a lány még vissza tudta tartani a csomójánál fogva, a haját viszont szétzilálta; Ljudmila ijedten simult a férfi vizes kabátujjához.

Szorosan a házak mellett mentek, egyre gyorsítva lépteiket, míg végül Remez betuszkolta Ljudmilát egy kapu alá és így szólt:

– Itt...

Volt egy társbérleti szobája, kicsi volt, de száraz és világos; alig léptek be, Remez ledobta nedves kabátját, segített Ljudmilának kibogozni a kendőjét, majd két tenyere közé fogta a lány fejét, és csókolni kezdte a nedves arcát.

– Hozzám jössz feleségül? – kérdezte.

– Hozzád – felelte Ljudmila.

Másnap házasságot kötöttek – akkoriban ez gyorsan ment; kezdetben Remez szobájában laktak, egy év elteltével azonban a férfi lakást kapott az egyik új házban. Ljudmila elvégezte az aspirantúrát, és szintén a gyárba, a tervezőirodába ment dolgozni. Egészen a háborúig jól éltek.

Remez azt szerette Ljudmilában, hogy társaságban kimért, tartózkodó, fegyelmezett, de viharosan felszabadult, ha kettesben maradtak, ami a férfit szüntelenül csodálkozásra késztette; szerette, és mindent nagyon meghittnek érzett benne – a haragosfekete haját, a kemény száját, a sötét

pihét a felső ajka fölött, az okos pillantását. Ha kiküldetésben volt, már az első napon vágyakozott Ljudmila után, amint idegen városba érkezett... De a háború alatt, az után az emlékezetes megyei pártbizottsági berendelés után Ljudmila mintha kiszorult volna az életéből. Két-három órát aludt hivatali szobájában, egyébként dolgozott, hol röpgyűléseket, tervértekezleteket tartott, hol a gyár különböző részeiben szaladgált, mert mindenütt mindig szükség volt rá, és a gyár csak folytatása volt a két kezének, az agyának, az idegeinek, rajta kívül semmije sem volt. Néha megjelent nála Ljudmila, tiszta fehérneműt hozott, ő boldog volt, hogy láthatja az asszonyt, a találkozásaik azonban csak pillanatokig tartottak, és egy alkalommal félelmet fedezett fel az asszony szemében.

– Mi az, csak nem félsz tőlem? – kérdezte Remez.

– Tőled mindenki fél – válaszolta Ljudmila. – És én ebben a gyárban dolgozom.

– Tréfálsz!

– Nem tréfálok.

És Remez megértette, hogy a felsége valóban nem tréfál, mert a második, a harmadik alkalommal is ott volt a szemében a félelem. Remez azon kezdett tűnődni, hogyan tudná feloldani ezt a félelmet, de nem volt ideje ezen gondolkodni... Csak később tudta meg, milyen pánikszerűen féltek tőle a gyárban, és mit jelentett bármelyik dolgozó számára a „Remez rendelte el... Remez mondta". Néha viszont képtelen hírek járták róla, azt rebesgették, hogy kis híján agyonlőtt egy embert a hivatali szobájában. Holott még revolvert sem hordott, pedig járt volna neki, egyébként is, még a legnagyobb felindultságában sem lett volna képes emberre lőni. Előfordult, hogy indulatba jött, de a feje ilyenkor is mindig világos maradt. Mással hatott az emberekre, hogy pontosabban fogalmazzunk: saját magával, a

saját emberi megszállottságával. Nemhiába mondták: Remez mindenütt ott van. Valóban úgy volt. Neki mindennap éreznie kellett, hol mi történik. A gyárban aludt, hivatali szobájában aludt, szinte menet közben étkezett... Néha az a szóbeszéd járta, hogy Remez otthon lakomákat rendez, s jut az asztalára császármadár, ananász is. Kiemelt fejadagot hordtak neki, azaz nem is neki, hanem Ljudmilának, a beszerzők olykor kitettek magukért, és hogy a kedvében járjanak, ritka csemegéket kerítettek, ő azonban nem is tudott róla, mint ahogy arról sem, hogy a lakásukon Ljudmila gyakran vendégül látja főiskolai barátnőit, csoportjának tervezőit és rajzolóit... A város éhezett. A lakomáról szóló híreket, amelyeket nyilván azok terjesztették, akik őt egyáltalán nem ismerték, senki sem hitte el.

1942 őszén Remezt és Kulikovot Moszkvába hívatták a Honvédelmi Bizottságba. Más harckocsigyárak igazgatóit és tervezőit is meghívták. Levetítettek egy német dokumentumfilmet: a mezőn, árkon-bokron keresztültörve hatalmas páncélos harckocsi halad hosszú csövű ágyújával: páncéltörő ágyúval lövik, a lövedékek azonban lepattannak róla, nem ütik át a páncélját; a tank hatalmas hernyótalpával letiporja az ágyúkat, könnyen tör át az akadályokon. A film után megnézhették a tankot a valóságban is. „Tigris"-nek hívták, és Leningrád alól hozták, ahol a németek a frontviszonyok között próbálták ki, s a tank a Szinyavszki-magaslatok alatti mocsárba süppedt. A Tigrissel saját tervezésű tankot kell szembeállítani, mégpedig sürgősen.

Moszkvából éjjel érkeztek meg, és nyomban összehívták a tervezőket, Remez beszélt a Tigrisről, elsorolta az adatait – akkoriban ijesztően hatottak.

– Három hónapot kaptunk az új harckocsira – jelentette be.

Őrült határidő volt, ezt ő is tudta, de a tervezőinek semmi mást nem mondhatott.

Éjt nappallá téve dolgoztak. Andrej Kirillovics Kulikov akkorára valóban a legnagyobb tervezők egyike lett, gyorsan, energikusan dolgozott, mintha dupla tüdeje lett volna. Nyilván a pedagógus tapasztalata is segítségére volt: úgy el tudta osztani a feladatokat a tervezők között, hogy minden beosztottja képes volt váratlan, eredeti megoldásokra.

Két és fél hónap múlva elkészültek az új harckocsi tervrajzai, amelyek alapján újabb két hónap múlva két kísérleti példányt szereltek össze.

Kora reggel, februári hóviharban kivitték az új harckocsikat a gyárból a kísérleti lőtérre, ellenőrizték, és mindenki, aki jelen volt az ellenőrzésen, nagyszerű véleményt mondott róluk. Valódi ünnep volt ez, és azon nyomban meg is ünnepelték a tervezőirodában, az ég tudja, honnan, hoztak egy láda pezsgőt, a tervezők ittak a válaszfalak között és csókolgatták egymást. Remez is megjelent, koccintott mindenkivel, gratulált, bejelentette, hogy azonnal elküldi Moszkvába a kitüntetésre felterjesztettek névsorát, és távozott – sok volt a munka a gyárban. Nem is sejtette, hogy a tervezők mulatsága csak most kezdődik. Ljudmilának az az ötlete támadt, hogy mindenkit meghív a lakásukra, volt otthon némi tartalék készlete. Egyenesen a gyárból indultak, útközben beugrottak az élelmiszerboltba, ahol sikerült vodkát szerezniük, aztán együttesen elkészítették a harapnivalót. És elkezdődött, majd pedig mindenkit magával ragadott a mulatság. A gramofont úgy feltekerték, hogy elpattant a rugója. A szomszédból hoztak egy gitárt, gitárszó mellett rekedtre énekelték magukat, aztán megint ittak és táncoltak. Úgy négy óra felé valakinek eszébe jutott, hogy kihívja a gyárból az ügyeletes kocsit, azzal kezdték hazafuvarozni a vendégeket. A csoportokat Andrej Kirillovics állította össze

és indította útnak, tetszett neki a közlekedésirányító szerepe, és elemében volt, búcsúzáskor kezet csókolt a nőknek, tréfált, a szeme vidáman csillogott; mindnyájan együtt kacagtak. A kocsi mindig gyorsan visszatért – nem messze laktak egymástól –, és amikor Andrej Kirillovics elindította az utolsó csoportot, kiderült, hogy kettesben maradtak Ljudmilával. Az asszony felkacagott:

– Maga ravasz!

– Hát persze! – válaszolt a férfi, és kinyújtotta a két kezét.

Ljudmila nyomban odament hozzá, nem gondolt semmire, szinte részeg volt az örömtől, odasimult a férfihoz, az pedig rögtön türelmetlenné vált. Később a mámortól kábultan hallották, hogy valaki csengetett – a sofőr volt... De ez csak felvillant az asszony kábult tudatában, és el is tűnt nyomban, mert körös-körül nem létezett semmi, csak az az ember, akit Ljudmila titokban rég gyötrelmesen várt és szeretett. És most eljött hozzá...

Mégis elérkezett az a pillanat, amikor Ljudmilán átvillant a gondolat: „Most aztán mi lesz?"...

A hálószobában feküdtek a széles ágyon, az ablakon nem volt összehúzva a függöny, és az üvegen keresztül látszott, hogyan világosodik a borús égbolt, a hajnal még nem virradt fel, csak a sötétség oszladozott, és piszkoskék félhomály derengett a házak fölött; ebben az órában indultak az emberek műszakra, de a léptük nem hallatszott, mindent elnyomott a tankok bőgése és a visszhang, amely felerősödött a zsákutcákban és a sikátorokban. A tankok betonfal mentén álltak leláncolva, és hernyótalpukkal döngették a földre rakott páncéllemezeket. Így járatták és szabályozták be őket üresjáratban. Remez találta ki ezt a módszert, elrendelte, hogy a tankokat láncolják a falhoz, és a tankok napokon keresztül bőgtek, mintha ki akarnának törni a nyílt mezőre, a szabadba...

Ljudmilát éles fény ébresztette fel. A szemébe vágott, de nem az ablak felől, ahol továbbra is borús volt az ég. Az ágy fölött égett a csillár. Egyetlen lendülettel felült, és az ajtónyílásban megpillantotta Remezt.

Csak most értette meg, mi történt, egész testében remegni kezdett, a keze nem engedelmeskedett. Nagy nehezen felöltözött, az agya mintha kikapcsolódott volna, nem tudta eldönteni, hogyan viselje magát, mit csináljon.

– Jöjjenek ide – hangzott a szobából. – Mozgás!

Az asszony érezte, hogy Andrej Kirillovics keze megérinti, a férfi megfogta a könyökét, és ha nem lett volna ez a segítség, Ljudmila aligha tudta volna átlépni a küszöböt. Remez az ebédlő közepén állt, az esti mulatság nyomán maradt pusztítás kellős közepén.

– Azt hiszem, Ignat Matvejevics... – kezdte Andrej Kirillovics.

Remez azonban nem nézett rá, az arca vörös volt, a pillantása csak az asszonyra, Ljudmilára irányult.

– Összeszedsz mindent, amire szükséged van, és átköltözöl hozzá – mondta Remez, és csak azután fordult mindkettőjükhöz: – Egy hét leforgása alatt hivatalosan rendezik a viszonyukat. Végeztem! Egy fél óra múlva a kocsi a ház előtt lesz!

Gyors léptekkel a kijárat felé indult. Dörrent az előszoba ajtaja, és Ljudmila tudta, hogy túl van a nehezén, azon a pillanaton, amikor férje ítélőszéke elé kell állnia; ő oda állt, és az ítéletet meghozták. Az egész lényét marokra fogó feszültség feloldódott, az asszony leült egy székre, és sírva fakadt. Andrej Kirillovics gyorsan rágyújtott, nyilván restellte magát, állát simogatva járt fel-alá a szobában, közben ezt mormogta:

– Micsoda képtelen helyzet, úristen, micsoda képtelen helyzet...

Még járkált egy darabig, aztán az asztalhoz lépett, vodkát ivott egy piszkos pohárból, amelyen világosan látszott a rúzs nyoma; Ljudmila szerette volna ezt megmondani, de nem tudott szólni. Andrej Kirillovics, miután kiitta a vodkát, felélénkült:

– Hát akkor... Ideje szedelőzködnünk.

Ljudmilát meglepte a hétköznapi hang, szót fogadott, bőröndöket vett elő, a szekrényhez ment és kirakosgatta a holmijait. Andrej Kirillovics türelmesen várt és cigarettázott...

Nagyjából így képzeltem el az egészet. Sokszor hallottam már erről, és mindannyiszor csodálkoztam rajta, hogy sem Ljudmilának, sem Andrej Kirillovicsnak eszébe sem jutott szembeszegülni Remez akaratával, a szavait parancsnak vették, és engedelmeskedtek. Természetesen mindegyikük dönthetett volna másképpen is: Ljudmila, mondjuk, elmehetett volna munkásszállásra, vagy odakéredzkedhetett volna valakinek a lakására, és Andrej Kirillovics sem lett volna köteles feleségül venni őt – ők mégis alázatosan összeszedték a holmikat, átvitték Kulikovékhoz, és ahogy Remez elrendelte, hivatalosan is összeházasodtak...

És senki sem tudta, hogy ez az eset mekkora csapás volt magára Remezre. Nehéz lett volna megmagyarázni, mi is hajtotta tulajdonképpen haza azon a februári reggelen, mintha valamilyen jelzést kapott volna, és nem tudta, hogy ez a balsors szólítása volt... Átkozott józansága, amely az elkeseredés pillanatában sem hagyta el, a megszokott pontossággal jelölte meg az ilyen esetekben egyedül lehetséges döntést, s azt késlekedés nélkül meg is hozta. Amikor azon a reggelen kilépett a házból, azonnal a gyárba ment, de nem az irodájába, hanem a szerelőüzembe: ösztönösen érezte, hogy számára ott a menekvés... A gyár akkoriban azt a feladatot kapta, hogy tíz nap alatt állítson elő háromszáz harc-

kocsit; hallatlanul nehéz feladat! Két nap volt még hátra, és már nyilvánvaló volt, hogy a gyár vagy harminc tankkal kevesebbet fog szállítani. A szerelőüzemben a műszakok tizenkét órások voltak, az emberek ki voltak merülve, ott étkeztették őket az üzemben, és ott is aludtak... Oda ment hát Remez azon a februári reggelen. Szemügyre vette a hatalmas térséget, ahol a szerelés folyt. Vakító szikrákat szórva zúgtak a hegesztőberendezések, emelődaruk húzták fölfelé a löveggel egybeépített páncéltornyokat... A tekintete azon a helyen állapodott meg, ahol a motoralapzat szerelése folyt. Odament, megérintette az egyik erős köhögéstől fuldokló lakatos vállát, egy kézmozdulattal utasította, hogy tegye szabaddá a helyét. Anélkül, hogy átöltözött volna, forgatni kezdte a villáskulcsot. Elsőnek a műszakvezető mérnök szaladt oda, aztán az üzemvezető, riadtan sürgölődtek Remez körül, ő pedig, tudomást sem véve róluk, szótlanul dolgozott, akár a többiek. A mérnökök jeladásnak vették ezt a ténykedést, és egymás után kezdték felváltani a munkásokat, ennek híre hamarosan eljutott a gyárigazgatóságra, és ott valaki úgy rendelkezett, hogy adminisztratív dolgozókból állítsanak össze egy szerelőbrigádot... Remez két napig dolgozott, mint a megveszekedett, mintha csak vasból lett volna, senki sem látta, tartott-e szünetet, hogy egyen vagy rágyújtson... A szobájában szakadatlanul csörömpölt a telefon, sürgős iratok érkeztek... Ma mindez már történelem, évkönyvekben van megírva, hogy a gyár elképzelhetetlen körülmények között gyártott le és küldött ki a frontra egy háromszáz tankból álló harckocsioszlopot; a gyárban évekig emlegették, hogyan dolgozott Remez azokban a napokban – az arca fekete volt, kesztyűt nem húzott, a keze sebekkel és vérhólyagokkal volt tele, bőrzekéje elszakadt, nadrágja és inge tele volt olajfoltokkal. Ügyes volt és fürge, és az emberek igyekeztek lépést tartani vele. Sokat hallottam erről.

Korábban azonban nem tudtam, miért vetette bele magát Remez olyan dühödten a fizikai munkába, hiszen sokan mindmáig úgy tudják, hogy egyetlen cél vezette: a parancsot akarta teljesíteni.

A harckocsioszlop kijutott a frontra, Remez visszatért az irodájába, hiszen tovább kellett dolgozni az új harckocsin. Hívatta Kulikovot, úgy beszélt vele, mintha mi sem történt volna, és Andrej Kirillovics átvette ezt a hangnemet. Kulikov azt hitte, hogy Remezben minden felégett az alatt a két nap alatt, amíg a szereldében dolgozott, pedig a lelkében élesebb lett a fájdalom, csupán mélyebbre került.

Egy hónap múlva parancsot kaptak, hogy az új tankot a fronton ellenőrizzék, és a gyárnak megfigyelőket kellett küldenie. Ilyen esetekben általában Remez ment ki a frontra. Őt azonban sürgősen Moszkvába rendelték a Honvédelmi Bizottságba, az új harckocsi összes adatával együtt. Az első vonalba Remez helyett csak egy ember mehetett ki – Andrej Kirillovics Kulikov. Remez hívatta, de közölték vele, hogy Kulikov otthon van, beteg, nem tudni, megfázott-e vagy szívrohama van.

– Ha lábra tud állni, jelentkezzék – rendelkezett Remez.

Andrej Kirillovics egy negyedóra múlva érkezett meg, nemezcsizmájában csoszogva nehéz léptekkel ment be az igazgatói irodába, megsárgult arca püffedt volt, szeme alatt is megduzzadtak a táskák, a bajusza meredezett – látszott, hogy régen nem nyírta. Remezben, amint ránézett, hirtelen felötlött: „Milyen öreg már... Egy öregemberhez ment el..." De elfojtotta a gondolatát.

– Ki kell mennie a frontra, megnézni, hogy mutatkozik be a tankunk – szólt Kulikovhoz. – Ha személyesen nem tud menni, azonnal jelöljön ki egy csoportot. Bár jobb lenne személyesen. Ettől függ, fogjuk-e sorozatban gyártani...

Andrej Kirillovics egy alkalommal már volt az első vonal-

ban, Kalinyin város alatt ellenőriztek egy korszerűsített harckocsit, és onnan megtörten, elgyötörten tért haza. Nem volt gyáva, de amikor megkezdődött a tüzérségi előkészítés, remegés vett rajta erőt, amelyet nem volt képes legyűrni... Később tudta meg Remez, hogy amikor Andrej Kirillovics kilépett az igazgatói irodából és visszatért a tervezőirodába, kijelentette:

– Nem tagadhattam meg, mert akkor valóban gyávának éreztem volna magam...

Mindjárt a frontra érkezésének másnapján érte a halál, elég ostoba módon, amikor egy erdei úton ment a hadosztályparancsnok bunkere felé a tábornok segédtisztjének kíséretében. A németek szórványosan lőtték az erdőt messzehordó ágyúikkal, egy eltévedt lövedék a fák ágait tördelve az útra hullott és felrobbant. Andrej Kirillovicsnak még elesni sem volt ideje, a szilánkok szitává lyukasztották, ám ennek a robbanásnak senki más nem esett áldozatul, pedig az erdő tömve volt emberekkel, még a segédtiszt sem kapott egyetlen karcolást sem, talán mert idejében beugrott egy bombatölcsérbe.

Kulikov földi maradványait harci repülőgépen hozták haza városunkba, és nem a temetőben hantolták el, hanem a gyárkaputól nem messze levő parkban... Hány ember pusztult el akkoriban, a gyárba naponta kötegével érkeztek az értesítések, az erejüket meghaladó munkától, a fagytól és az éhségtől is sokan meghaltak, de Andrej Kirillovics eleste mindenkit megindított, mintha az emberek a körülöttük történt összes többi halál tükröződését látták volna benne, ezért is gyűlt össze a temetésére akkora tömeg, és sírtak olyan keservesen azok, akik utolsó útjára kísérték. Kulikovot halála után kitüntették a Szovjetunió Hőse címmel, a sírján elhelyezték mellszobrát, és a csöndes kis parkba gyakran jöttek el az emberek, hogy tisztelegjenek emléke

előtt. Nehéz idők voltak azok Remez számára, teljesen magára maradt, az évek folyamán hozzászokott Andrej Kirillovics tanácsaihoz, de akkor még nem tudta, milyen vádat kovácsolnak ellene a főkonstruktőr halála miatt...

1944 őszén történt: telefonáltak, Remezt másnapra felrendelték a népbiztosságra; számos alkalommal történt ez így, és bármilyen volt is az idő, a repülőgép felszállt a repülőtérről, hogy a fővárosba vigye. Remez készült az útra, magához vette a gyárral kapcsolatosan szükséges adatokat. A népbiztosságban feszült hangulatú beszélgetésre került sor: már elmúlt éjfél, amikor az esős utcákon a Moszkva szállóhoz vitte a kocsi, ahol szobát foglaltak számára. A nap folyamán alaposan kimerült, reggel, amint virradt, ismét repülni kellett, haza, azonnal bebújt a fertőtlenítőszagú ágyba, és igyekezett elaludni, de nem bírt. A háború évei alatt felgyülemlett fáradtsága valósággal rászakadt. Sokáig állt mezítláb az ablak előtt, amelyen túl a puha, nyúlósan tapadó sötétségben ömlött az eső, patakokban csurgott le az ablaküvegeken; még hajnalra sem sikerült elaludnia...

Visszament a gyárba, és megint magával ragadta a munka, de különféle apró jelekből érezte, hogy valami megbomlott; nehezebbé vált a szokásos érintkezés az üzemvezetőkkel és a parancsnokokkal, mind türelmetlenebbül beszélt a feletteseivel, és vele is mind élesebben beszéltek. És bár a gyár sokkal jobban működött, mint a háború első éveiben, no meg a főbb mutatókban is felülmúlt más gyárakat, érezni lehetett, hogy nincsenek vele megelégedve. Sokáig, nagyon sokáig tartott ez így, egészen a háború végéig... Aztán még két évig dolgozott hihetetlenül feszített iramban: át kellett szervezni a gyárat, átállítani az üzemrészeket a békés termelésre.

Váratlanul és viharos gyorsasággal szakadt a nyakába minden: Moszkvából bizottság érkezett, eleinte csendben,

nyugodtan dolgozott, Remez nem várt tőle döntő következményekkel járó megállapításokat, de azok hirtelen követték egymást: elmarasztalták, mert rideg a magatartása, mert nem tiszteli a kollektívát, felszínre került Kulikov esete is, hogy, úgymond, Remez a biztos halálba küldte. Remeznek a fülébe jutottak a Moszkvában mondott szavak: „Úgy látszik, elfáradt az emberünk. Kikészült."

A határozat hamar megérkezett. A gyárban annak idején művezetőként kezdett dolgozni, menjen tehát új helyre, ugyanolyan beosztásba.

Jarszkot nem ő választotta, helyette választották. Amikor az ügy véget ért, Remez hazament, az utóbbi évek alatt először fordult elő vele, hogy sehova sem kellett sietnie, senkivel szemben sem volt semmilyen kötelezettsége, egyedül volt, szabad volt, közömbös volt minden iránt, ami körülvette, végigfeküdt az ágyán, és ott feküdt egy teljes napig, álmatlanul. Az volt az érzése, hogy a teste a súlytalanság állapotába került, és úgy forog a négy fal között, mintha akváriumban volna... A csengő berregése riasztotta fel. Kedvetlenül ment ajtót nyitni, és a küszöb előtt Ljudmilát pillantotta meg. Fülledt nyári este volt, az asszony könnyű ruhában állt ott, amely fedetlen hagyta lebarnult karcsú nyakát, és a nyaka körül hullámosan hullott a vállára áthatolhatatlan fekete haja. Sűrű szemöldöke fölött verejtékcseppek gyöngyöztek, érezni lehetett, hogy tele van feszültséggel, de szilárdan, a rá jellemző kissé színtelen hangon mondta, mintha hivatalos dolgot közölne:

– Szervusz. Beszélni akarok veled.

Remez hátralépett a küszöbről, előreengedte az asszonyt, aki bátran, magabiztos léptekkel ment be a szobába, gyors pillantással körülnézett, és leült az asztalhoz. Remez leült vele szemben és várt. Ljudmila nem szólalt meg azonnal,

a táskájából zsebkendőt vett elő, megtörölte az arcát, aztán még egy ideig hallgatott. Végül így szólt:

– Ignat, azt követelték tőlem, hogy rosszat mondjak rólad... Azt akarták hallani tőlem, hogy te bosszúból küldted a halálba Kulikovot... Megmondtam nekik, hogy ez ostobaság. De boldogultak nélkülem is... Te elmégy, és szeretném, ha tudnád, hogy nekem nincs részem benne.

– És mit számít mindez? – vonta meg a vállát a férfi.

– Nekem számít – mondta határozottan Ljudmila.

Remez csak most látta, hogy Ljudmila milyen szép: sötétbarna szeme mély volt, nyakának napbarnított bőre kipirult az izgalomtól. Rámosolygott az asszonyra, örült a szépségének és gyönyörködött benne. És Ljudmila, amint észrevette a férfi pillantását és mosolyát, két egymásra tett tenyerét a keblére szorította, és szinte súgva kérdezte:

– Hiszel nekem?

– Természetesen – mondta a férfi még mindig mosolyogva.

És ahogy nézte az asszonyt, egyszerre úgy érezte: mindaz, ami vele történt, nem is olyan nagy baj, még így is elég jól megúszta, és a jövőben még jóra fordulhat minden – még nem öreg, egészséges, tud dolgozni, és nem kell gondoskodnia senkiről, még erről a vele szemben ülő szép, barna bőrű asszonyról sem.

Ljudmila hirtelen feléje hajolt, és ugyanazon a suttogó hangon mondta:

– Akarod, hogy veled menjek?

Remezt megnevettette ez az áldozatkészség. Nem, nem akarta, hogy az asszony elmenjen vele, szüksége volt rá, hogy érezze a szabadságát.

– Mit nevetsz? – csodálkozott el Ljudmila. – Nem akarod, hogy veled menjek?

– Nem.

– Miért?

– Mert neked szabadnak kell lenned.

– És neked?

– Nekem magamhoz kell térnem... Most úgyis olyan vagyok, mint az üszök. Ne aggódj, talpra állok.

Ljudmila hallgatott egy ideig, nyilván fel akarta fogni a férfi szavainak lényegét.

– Örülök, hogy így látod a dolgot, Ignat... Megengeded, hogy majd írjak neked?

– Inkább ne... Ne haragudj, de egyszer majd megérted, hogy jobb így. – És felállt, mintegy tudtára adva az asszonynak, hogy ideje távoznia.

Ljudmila megértette, odament hozzá, arcon csókolta, és gyorsan, anélkül, hogy visszafordult volna, az ajtó felé indult...

Remez még aznap éjjel elutazott Jarszkba.

Láttam mindennap, ahogy mosdott derékig levetkőzve, sötét szeplőkkel borított izmos testét dörzsölve, ahogy evett, ütemesen mozgatva állkapcsát, gömbölyű rózsaszín dudorok mozogtak ide-oda a simára borotvált bőr alatt, láttam, ahogy pipázott, ahogy el-elmélázott, kemény vörös sörtehaját simogatva. Amikor hallgattam szűkszavú elbeszéléseit, majd, amint igyekeztem elképzelni, hogyan történhetett mindaz a valóságban, néha kigondolva vagy gondolatban kiegészítve egyes részleteket, biztosra vettem, hogy ezek a visszaemlékezések még megközelítően sem tudják visszaadni azt, ami a gyárban történt a háború éveiben.

Amint nálunk jártakor figyeltem, egyre jobban örültem annak, hogy utamba akadt ez az ember, mert egyre világosabban láttam, mi vár rám a diplomám megvédése után; Remez mintha csak feltárta volna előttem a munkánk titkát, melyben az a legfontosabb, hogy el tudjunk viselni bármilyen kényelmetlenséget, kibírjunk bármilyen veszteséget, még a legsúlyosabbat is, azoknak a feladatoknak a teljesítése érdekében, amelyeket kitűzött elénk az élet. Nem tudtam, képes vagyok-e elsajátítani ezt a tulajdonságot, ahogy azonban Remez figyeltem, kezdtem remélni, hogy igen, képes vagyok, hiszen végigcsináltam a háborút. Vagy három nappal azelőtt, hogy Jarszkból elutaztunk, Remez még egy leckét adott önfegyelemből és bátorságból...

A pótalkatrészgyárban tűz ütött ki délben – egy hosszú, fából épített raktár gyulladt ki, amelyben a késztermékeket tárolták, s amelynek a távolabbi végében tüzelőanyagot és festékeket dugtak el. A tűz nem egyszerre terjedt át a raktárra, először a raktár mellett lévő deszkarakások kaptak lángra. A veteményeskertünkből láttam, hogyan csapnak az égre a fekete füstoszlopok, de nem tudtam, hogy a gyár-

ban van a tűz... A lángok viszont mind szilajabban lobogtak, egyre gyorsabban terjedtek, és a tűzoltók riadójele is csakhamar megszólalt: eszeveszetten kongatni kezdtek, és erre a riasztó hangra kirohantak az üzemekből a munkások, kiszaladt irodájából Bortov is, aki botjával hadonászva rohangált összevissza. Ő jobban tisztában volt vele, mint mások, hogy ha a tűz eléri a raktár túlsóg végét, menthetetlenül felrobbannak a benzineshordók, a láng átterjedhet az üzemekre, és a gyár ekkora tűznek nem képes ellenállni. Ezt kiabálta a téglafal mentén csoportba verődött embereknek. A gyári tűzoltók lefektették a vitorlavászon tömlőket, kinyitották a fővezeték csapját, a fecskendőből sugárban tört elő a víz, a láng oldalra csapott, de nem aludt ki. Bortov egyre futkosott az emberek között, de szavait senki sem értette, kiáltásainak értelme nem jutott el a tudatukig, kétségbeesésében néhány gyors lépést tett a tűz felé, a láng megperzselte az arcát, erre megállt, nem tudta, mitévő legyen. Másodperceken múlt minden, minden elvesztegett pillanat közelebb hozta a katasztrófát... És akkor az udvaron álldogálók egy traktor dübörgésére figyeltek fel; a traktorok az üzemtől nem messze egy védőtető alatt álltak. A traktor egyre gyorsabban közeledett, és a raktárfal egy olyan része felé fordult, amely még nem fogott tüzet, nekirontott, és hallatszott, amint ropogni kezdenek a gerendák; ekkor visszafarolt és újból nekivágódott, ezt a fal már nem bírta ki, egy része leomlott. A traktor fülkéjéből Remez ugrott ki, és kiabálni kezdett, hogy azok, akik tudnak traktort vezetni, a többi traktort is vezessék neki a raktárnak, erre egyszerre három ember futott a traktorok felé... Ettől a pillanattól kezdve Remez mintha mindent magára vállalt volna, parancsokat osztogatott, hallgattak rá, végrehajtották a parancsait, és amikor nem értették a szavait, nekirontott a tűznek a traktorával, és a többi traktor is követte. A raktárat szét-

rombolták, a tűz nem érte el a tüzelőanyagot... Akik a tüzet oltották, ott helyben lemosdottak a vízvezetéknél, akik égési sebeket kaptak vagy horzsolásokat szenvedtek, elmentek a segélyhelyre, aztán elszívtak egy cigarettát, és ismét ment ki-ki a maga üzemébe, a műszak végére pedig már el is felejtették a történteket, mint ahogy elfelejtették mindahányszor a többi gyári balesetet is.

Ignat Matvejevics a megszokott időben jött haza, a szemöldöke és a haja enyhén meg volt pörkölődve, az arcán és a két kezén is égési sebek voltak. Natalja Mihajlovna, amint megpillantotta, elővett a kamrából egy tégely mézzel, szalmavirággal meg még néhány fűvel kevert borzzsírból házilag készített kenőcsöt, ezzel a kenőccsel szokta kezelni a zúzódásokat, a horzsolásokat, az égési sebeket, és általában sikerrel. Felszólította Remezt, hogy mosakodjék meg, öltözzék át, és csak azután kente be az égett helyeket. Remez sorban tartotta oda az arcát, a kezét, és közben nevetett. Natalja Mihajlovna azonban el sem mosolyodott erre a nevetésre, és hangosan mondta:

– Ez az orvosság jobb a maguk patikai gyógyszereinél, ezt nemzedékek próbálták ki...

Remez felgyűrt ujjú fehér alsóingben ült velünk az asztalnál, a teáját itta, amikor az ablak alatt egy kocsi állt meg, és Natalja Mihajlovna hangosan jelentette:

– Maga a gyárigazgató tisztel meg bennünket.

És valóban, egy perc múlva, lehajtva rövid nyakán ülő fejét, Bortov lépett a szobába és meghajolt:

– Jó étvágyat. Bocsánat, hogy zavarok...

– Gyere csak nyugodtan – szólt Natalja Mihajlovna. – Tedd a botodat oda a sarokba, és ülj asztalhoz... Egyél lepényt, igaz, hogy tegnapi, de tudod, hogy milyen finom. Hozhatok savanyúlevet is, ha már ilyen vendégünk akadt. Mert amióta főnök lettél, lenézed a régi ismerősöket.

Bortov zavartan megköszörülte a torkát, a botját azonban engedelmesen a sarokba tette, az asztalhoz ült, és széles kezét dörzsölgetve dörmögte:

– Miért ilyen szigorú hozzám, Natalja néni?

– Ez neked szigorúság? – csodálkozott Natalja Mihajlovna. – Isz nem vágtalak nyakon. Bár a régi időkre visszagondolva, nem volna szabad felhúznod az orrod. Na, iszol savanyúlevet?

– Csak nem utasítom vissza a maga savanyúlevét, Natalja Mihajlovna!

– Na, akkor jó – egyezett bele az öregasszony, kiszaladt a pitvarba, és behozott egy üveget.

Bortov megforgatta a poharat vastag ujjai között, és Remezre sandítva így szólt:

– Köszönöm, Ignat Matvejevics, amit ma tettél. Körlevélben adtam ki a köszönetet, és persze prémium is lesz... ha nem is sok, de mégis...

Remez nem válaszolt, szótlanul nézett Bortovra, de láttam, hogy szénfekete szemében huncut kis szikrák cikáznak, és a pillantásától Sztyepan Bortov feszengeni kezdett, egyre csak forgatta a poharat, míg Natalja Mihajlovna rá nem szólt:

– Hát lehet ilyenkor nem inni? Igyál, Sztyopuska...

Bortov felsóhajtott, aztán határozott mozdulattal kiürítette a poharát, de semmit sem evett. Kínos csend következett, voltaképpen semmi sem történt, és senki sem mondott semmit, de én, és alighanem Natalja Mihajlovna meg Lena is érezte, hogy Remez és Bortov között valami nem mindennapi dolog megy végbe.

Az a huncut fény pedig ott ugrált, ott izgett-mozgott Remez szemében, ő azonban egyre csak hallgatott; Sztyepan cigarettát vett elő, de az ágyon fekvő Aszjára pillantva

észbe kapott, és mégsem gyújtott rá, s Remez ekkor kérdezte meg hirtelen:

– Azt hiszem, Sztyepan Tyimofejevics, nemcsak ezért jött ide. Jó, hogy kiadta a körlevelet, de azért...

És Sztyepan mogorván válaszolt:

– Igen, persze...

– Hát akkor ki vele – biztatta Remez.

Bortov erre felvetette a fejét, és most már kihívóan nézett Remezre.

– Nos, Ignat Matvejevics – mondta határozottan. – Megint ugyanazt akarom mondani: nem lehet egy gyárnak két igazgatója. Nem megy az, hogy akármi történik, csak azt hallani: menjen Remezhez, beszélje meg Remezzel... Márminthogy így felfújták a maga tekintélyét. Most meg ez a tűzeset... A városban, az italboltnál mást sem hall az ember, mint a maga nevét. Rám meg ujjal mutogatnak...

– De hát magát, Sztyepan Tyimofejevics, senki sem fogta vissza. Maga is felülhetett volna a traktorra...

– Az ám! De nem ülhettem – ráncolta össze a homlokát Bortov. – Nem jutott eszembe. Hiszen magának mekkora tapasztalata van!

– Tehát maga szerint inkább égett volna le a raktár, semmint Remez a saját tekintélyét növelje?

Bortov döbbenten nézett Remezre, pislogott egy ideig, aztán elnevette magát:

– Hát ezt kár volt mondania. Ez már a soknál is több, Ignat Matvejevics... Miért varr ilyesmit a nyakamba?

– De hát akkor mi a probléma? Akkor hát minden rendben – nevetett fel ismét Remez.

– Nem, nincs minden rendben – makacsolta meg magát Bortov. – Mert ha rajtam múlna, már holnap megtenném főmérnöknek, és biztos vagyok benne, hogy több hasznát venném, mint a mostaninak. De nem engedik. Magam meg

nem vállalhatom ennek a felelősségét. Az viszont, hogy maga művezető, a lehető legrosszabb megoldás. Mert hogy néznek most magára? Mintha egyedül csak maga tudna igazat meg okosat szólni. Ha főnök lenne, mindjárt másképpen néznének magára...

– Hát akkor mi legyen? – kérdezte nyugodtan Remez.

– Ugyanaz, mint eddig – válaszolt hirtelen támadt méreggel Bortov, és ökölbe szorította hatalmas, széles tenyerét. – Éppen eleget hallottunk már a viselt dolgairól. Én a maga gyárában töltöttem a gyakorlatomat. Micsoda vihar kavart, amikor magát leváltották! Még ide, Jarszkra is elértek a hullámok... Magára csak itt néznek úgy, mint egy szentre, de azokban az időkben magától jobban féltek, mint a háborútól. És volt is miért. Úgy gázolt keresztül az emberek életén, mint egy tank. Le se köpte azokat, akik a gépek mellett haltak meg, vagy akinek egy darab kenyeret tízfelé kellett osztania. Magának bezzeg volt mindenből, amennyit akart. Maga még az emberi arcokat sem különböztette meg egymástól, magának csak a gépek számítottak. Merthogy a háborúba minden belefér. Noiszen!... Most viszont nincs háború. Nem lehet mindent elkendőzni. Ezt mindenki tudja. Manapság ésszel meg emberséggel lehet tekintélyt szerezni a munkásember előtt. Kiparancsolgatta magát! A maga ideje lejárt, hát farba is rúgták... Dugnám csak be vezetői állásba, megint letörné a szarvát mindenkinek. Így persze jó dolog az angyal képében járni... Isten bizony elmehetne innét, Ignat Matvejevics! Földig hajolnék maga előtt... – Sztyepan feszes arcát vörös foltok lepték el, amint beszédét befejezte, mohón nyúlt a savanyúleves pohár után, és egy hajtásra kiitta.

Egy darabig csend volt. Aztán váratlanul felcsattant Lena; hirtelen felugrott a padról, egész magasságában kiegyenesedett, súlyos haja a vállára hullott, a pillantása pe-

dig acélkemény lett, ugyanolyan, mint amikor Ivan Mitrofanovics meghalt. Ökölbe szorított kézzel kiabálta:

– Gyáva vagy, Bortov, gyáva vénasszony! – Egész testében remegett, és nagyon gyorsan kezdett beszélni: – Bezzeg, amikor tűz volt, berezeltél, mi? Ez az ember kisegített téged, te meg mindenféle pletykát összeszedtél és idehoztál, hogy bemocskold, te meg tiszta maradj! Szánalmas ember vagy, Bortov!

Sohasem hittem volna, hogy így tud kiabálni, de Natalja Mihajlovna számára mindez aligha volt újság, mert nyugodtan mondta:

– Csillapodj, Lena!

Lena azonban nem engedelmeskedett, odalépett Bortovhoz, és egyenesen a szemébe nézve kiáltotta:

– Menj innen, Sztyepan! Undorodom, ha rád nézek. Menj, hallod?

Bortov zavartan vakarta meg az állát, kínjában krákogni kezdett, és felállni készült. Ekkor történt az, amire senki sem számított.

– Várjon, Lena – mondta gyöngéden Remez, és elmosolyodva felállt. – Mire ez a sok izgalom?

Vette a pipáját, megtömte, megnyomogatta kemény, nem hajló ujjaival, az ablakhoz ment, kinyitotta, és a padra ülve felszította a pipát, a füstöt meg kifújta a szabadba. Vidám pillantással nézett végig mindenkin, és így szólt:

– Jól van, Bortov. Elmegyek... Csak arra kérem, várjon addig, amíg levelet váltok valakivel. Tíz napot, nem többet. Megfelel?

Bortov azonban semmit sem válaszolt, vette a botját, határozottan sarkon fordult, és anélkül, hogy valakire is ránézett volna, így szólt:

– Minden jót. – Lehajtotta a fejét és kiment...

Alig hallgatott el a távolodó kocsi zaja, Lena Remezhez fordult, és csendes szemrehányással mondta:

– Mi az, Ignat Matvejevics, fogja magát és meghátrál?

Remez ránézett, és tréfásan összetéve a kezét, fogai közé szorított pipával mondta:

– Szánom-bánom bűnömet. – És nem tudva türtőztetni magát, felnevetett. – De jól áll magának, Lenocska, ha mérges! Isten bizony, pompásan áll! Mintha kész lenne meghalni is...

Lena váratlanul zavarba jött, elpirult, kezével eltakarta az arcát, mint a falusi lányok, ha zavarukat akarják éreztetni, aztán elnevette magát:

– Ugyan, menjen már!

Remez felém fordult, és most már komolyan mondta:

– Vigyázzon rá, Kosztya. Látja, milyen feleséget kapott? – És kifújva egy füstoszlopot az ablakon, így folytatta: – Nem, Lenocska, nem hátráltam meg. Egyszerűen meghánytam-vetettem: csakugyan jobb, ha elmegyek innen.

– Na és hova megy most? – érdeklődött Natalja Mihajlovna.

– Ezt majd meglátjuk – válaszolta Remez. – Itt-ott maradtak még barátaim. Oroszország nagy ország, a munkáskézre meg mindenütt szükség van... Nem baj, találunk helyet.

És én meg voltam győződve róla, hogy ő valóban talál helyet magának.

Két nap múlva költöztünk el Jarszkból, korán reggel vettünk búcsút Remeztől, amikor műszakra indult; nemsokára értünk jött teherkocsival Dolgolobov, aki már teleültette a kocsit asszonyokkal. Nekem nyomban szemrehányást tett:

– Hát te, diák, miért nem jöttél el hozzám? Vagy lenézed az egyszerű embereket?

– Ugyan... Egyszerűen elszaladt az idő – feleltem.

– Vigyázz, nehogy az egész életed elszaladjon.

Natalja Mihajlovna elkísért bennünket, és Petyka Szapozsnyikovval együtt segített felülni a vonatra. Így tértünk vissza a nagyvárosba, így kezdődött el nyomorúságos, nehéz életünk. Lena nem akart évet veszíteni, és Aszját dajkálgatva készült a vizsgáira; gyakran felváltottam, írtam a diplomamunkámat, és ugyancsak vizsgákra készültem, no meg futkostam a különféle szervezetekhez, hogy némi pénzt keressek műszaki rajzokkal vagy diagramokkal, ez a kereset nem volt sok, de akkoriban kevéssel is beértük.

A következő év júniusára befejeztük a tanulást, és a gyárba mentem dolgozni, Szemjon Andrejevics Kulikov üzemébe, ahol a gyakorlati időmet töltöttem, s bár megígérte, hogy kiverekszi a lakást, mégsem verekedte ki, tovább éltünk hárman a mi kis szobánkban. Lena a városi ifjúsági lapnál kapott állást, és lassanként minden, ami Jarszkban történt velünk, kezdett feledésbe merülni... Igaz, hogy még ősszel, amikor hazatértünk, levelet kaptunk Natalja Mihajlovnától, amelyben egyéb jarszki újságok mellett közölte, hogy vagy tíz nappal utánunk Remez is elutazott. Natalja Mihajlovna nem tudta, hogy hol van, mivel Remez azt mondta, hogy először Moszkvába megy, és majd ott dönt a továbbiakról...

Mindennap a gyár melleti téren át mentem munkába, a mellett a kis park mellett, ahol Andrej Kirillovics Kulikov volt eltemetve, és a betontalapzaton álló tank mellett, amelynek páncéltornyát nyaranta ellepték a verbek, télen pedig hósapka borította; tudtam, mint ahogy mindenki tudta a gyárban, hogy ez volt az utolsó harckocsi, amelyet 1945-ben összeszereltek, és hogy Remez hozatta ki ide a térre...

Ahogy az üzembe kerültem, azonnal belesodródtam a munka forgatagába, és bekövetkezett az, amire Jarszkban

Ignat Matvejevics figyelmeztetett – a kis ladikot elragadták a hullámok.

Szemjon Andrejevics Kulikovval jó volt dolgozni, engedékeny volt és figyelmes, bár keveset változott azóta, hogy nem láttuk egymást, továbbra is fáradtan ült magas, görnyedt termetével aprócska irodájában, fázósan rángatta a vállát, és csüggedten káromkodott a telefonba. Csupán öltözködni kezdett másképpen, a korábbi szürke zakó helyett divatos villámzáras zekét hordott, egyébként alighogy megjelent rajta ez a zeke, azonnal eltűntek arcáról az ápolatlanság nyomai: simára borotválkozott, mindig tiszta inget és nyakkendőt viselt. Nem mondtam el neki, hogy Jarszkban találkoztam Remezzel, és nem mutattam, hogy tudok a közöttük kialakult viszonyról. Így teltek a napjaink állandó gondok és munka közepette.

De bármit csináltunk is, akárhogy merültünk el a munkában, időnként hol az üzemben, hol az igazgatói értekezleten, hol pedig éppen az „ivóban" a pult mellett bukkant fel Remez árnyéka: egy-egy mérnöki megoldását, egy-egy rendeletét emlegették, vagy egy-egy olyan esetét, amikor hirtelen megváltoztatta a kitűzött terveket. Ő maga valahol messze élt, az ismerőseim közül senki sem tudta, hol lakik és mit csinál, de egyéniségének, szellemének befolyása alól azok sem tudtak szabadulni, akik el akarták felejteni, mert túlságosan is sokat adott magából a gyárnak, olyan magjává lett, amely tovább éreztette hatását, akár a föld vonzásának rejtett erői...

Most, sok év múlva kezdtem mindezt megérteni, mert több alkalommal meggyőződtem róla, hogy egy-egy ember távozása nem csupán veszteség a környezetre nézve, hanem a távozónak még hosszú ideig tartó jelenléte is, amely tovább befolyásolja az események menetét. Bennünk mindig jelen vannak más emberek, a szeretetük vagy gyűlöletük,

megvetésük vagy megbecsülésük, és távozásukkal ezek az érzések nem tűnnek el.

Remez láthatatlanul is tovább élt a gyárban, és minél jobban távolodott tőlünk a háború, annál gyorsabban merült feledésbe az a sok szenvedés, ami az ő nevéhez fűződött, az emberek elfelejtették a tőle származó sérelmeket, azokat a könyörtelen döntéseket, amelyek elcsigázott embereket késztettek erejük végső megfeszítésére, és inkább arról beszéltek, hogyan tudott, sok mindent kockára téve, másokon segíteni, hogyan vállalta néha magát a poklot is, csakhogy a munkások dolgát megkönnyítse.

Az „ivóban" – egy méregzöldre festett és ezért „Papagáj" gúnynevet viselő fabódéban –, ahol szürkéssárga műmárvány lapokkal borított magas állványok sorakoztak, s ahova műszak után be-betértem néha, szinte nem volt nap, hogy ráérős beszélgetés közben ne emlegették volna a „vérszomjas igazgatót". Városunk messze földön híres volt söréről, amely világos volt, illatos és erős, sűrű hófehér habbal a tetején; azt beszélték, hogy egy öreg cseh a fő sörfőző, aki a polgárháború óta él nálunk, és a sörfőzés olyan titkával rendelkezik, amelyet örökségül hagyott a már orosz földön született fiaira. A Papagáj amolyan klubféle volt, ahova bebetértek az emberek, hogy szomjukat oltsák, tereferéljenek egy kicsit. Vodkát ide nem hoztak, és amennyire én emlékszem, részegek sem voltak, a sörhöz száraz sósperecet árultak, néha még vobla is volt.

Nos, ott hallottam a szállítási részleg alacsony, ládaszerűen szögletes termetű, fekete vasutaszubbonyt hordó, egykor állomásfőnökként szolgált diszpécserétől egy történetet arról, hogyan tartóztatott fel Remez egy kenyérrel és más élelmiszerrel megrakott szerelvényt. Ez az alacsony ember, ha jól emlékszem, Burenkovnak hívták, mély, érces hangon beszélt, nem rejtve véka alá elragadtatását afelett, ami a

szeme láttára történt 1942 februárjában, bár ő maga nem játszott irigylésre méltó szerepet ebben a történetben...

Ma már lehetetlen kideríteni, hogy milyen oknál fogva, a város élelmiszer-ellátása elakadt, a jegyekre nem lehetett élelmiszert kapni, az üzemi étkezdékben híg levesen kívül nem volt semmi. Remez magához rendelte a beszerzőket, ám ők jelentették, hogy azokat a szerelvényeket, amelyek a munkások számára kiutalt élelmiszert tartalmazták, a katonai parancsnok utasítására nyugatra irányították, hogy aztán ezzel kapcsolatban utasítást kapott-e a parancsnok, vagy valamilyen különleges oka volt rá, nem sikerült megtudniuk. Remez megparancsolta, hogy szedjék össze a tehergépkocsikat, állítsanak össze egy rakodóbrigádot, és velük együtt elindult az állomásra. Bement Burenkovhoz, megkérdezte, hogy várnak-e az állomásra valamilyen élelmiszerszerelvényt. Burenkov megtagadta a választ, kijelentvén, hogy ez hadititok, itt egyébként sem az ő szava a döntő, hanem a katonai parancsnoké. Remeznek azonban Burenkov nélkül is jelentették, hogy az egyik vágányon egy liszttel és konzervekkel megrakott szerelvény áll, amely minden pillanatban útnak indulhat; Remez ekkor utasítást adott, hogy küldjék oda a rakodóbrigádot és a tehergépkocsikat. Berobbant a katonai parancsnok, aki idegesen és az álmatlan éjszakáktól kimerülten felszólította Remezt, hogy azonnal vonja vissza az utasítást. „Az élelmiszer a frontra megy! – kiabálta. – Szabotázs! Aknamunka!" Remez így válaszolt: „Itt is front van." És a kijárat felé indult. A katonai parancsnok idegei felmondták a szolgálatot, pisztolyt rántott, és rekedt hangon, szinte fuldokolva üvöltötte: „Állj, nyomorult! Letartóztatlak!" Remez egy lépést tett feléje, a parancsnok pedig meghúzta a ravaszt. A keze azonban remegett, és elhibázta a lövést, Remez pedig anélkül, hogy ránézett volna, gyorsan a telefonhoz lépett, és parancsoló hangon

így szólt: „Remez beszél. Azonnal kapcsolja Moszkvát, a Honvédelmi Bizottságot." Úgy látszik, ez kijózanította a parancsnokot, és úgy rogyott le egy székre, akár egy zsák. Burenkov nem tudta, kivel beszélt Remez, mert a parancsnok lövése után rémületében bevette magát egy sarokba, de a gyárigazgató szavait egyszer s mindenkorra az emlékezetébe véste: „Jelentem, hogy vezetőhöz méltatlanul partizánkodnom kellett. Valakinek az ostobasága folytán a gyár munkásait élelem nélkül hagyták. Most üríttetem ki az élelmiszert szállító szerelvényt, mivel nem látok más kiutat. Ha nem adunk enni az embereknek, leállíthatjuk a harckocsigyártást... Igen, tudom, hogy a gyárnak küldtek élelmiszereket, de azok elkerülték a várost... Nem, nem tudom, ki a vétkes. Ehhez vizsgálatra lenne szükség, de erre most nincs idő... Nem, a parancsnokot nincs miért letartóztatni. Legalábbis egyelőre nincs rá okunk. Kérem, írják ezt a szerelvényt a gyárunk számlájára, a frontra pedig irányítsanak másikat... Jó, köszönöm." Remez letette a kagylót, a szinte kékesfehérre sápadt parancsnokra nézett és így szólt: „Maga nem tud bánni a fegyverrel. Jobban tenné, ha nem hordaná" – és kiment a helyiségből... „Utána két óra hosszat itattam hideg vízzel, hogy magához térjen – mesélte a parancsnokról Burenkov. – De én magam is álmatlanságba estem néhány napra – minden percben azt vártam, hogy elkapják a grabancomat. A háború nem tréfadolog..."

Amikor mindezt elmesélte, a Papagájban csend volt, mindenki mozdulatlanná merevedett a söröspohara mellett, majd valaki keservesen felsóhajtott:

– Háát, kenyér nélkül bizony nem megy a munka...

Más elbeszélések is megmaradtak emlékezetemben, amikor az elbeszélők véleménye szerint Remez „egyáltalán nem igazgatói ügyekkel" foglalkozott, és ezt élvezettel és helyeslően emlegették. Az egyik brigádvezető mesélte, hogy

kezdetben, amikor tankokat kezdtek gyártani, az önindítókat egy másik városban készítették, a mi gyárunkban még nem indították be a gyártásukat. Megesett, hogy egy egész oszlop harckocsit előkészítettek, az önindítókat viszont nem szállították le: kegyetlen hóviharok dühöngtek, és a szükséges rakományt szállító repülőgép útközben balesetet szenvedett. A front várta a tankokat, egyetlen napra sem lehetett őket visszatartani. Ekkor Remez megparancsolta, hogy a tankokat tegyék pőrekocsira; kiadták a parancsot, hogy a szerelvény érkezéséig készítsék elő az önindítókat, amelyekkel együtt elindult nyugatra Remez és szerelőbrigádja is... Az önindítókat a vonaton útközben szerelték fel a tankokra, éjjel és nappal dolgoztak, nem törődtek a hóviharokkal, Remez személyesen irányította a munkát.

Mindez megtörtént, és megmaradt az emberek emlékezetében.

Egy alkalommal Szemjon Andrejevics Kulikov így szólt hozzám:

– Na, kedves kolléga, megválok magától... És a gyártól is.

Rendkívül fel volt villanyozva, kimondottan vidám volt, szürke arca kipirosodott.

– Aztán hova? – kérdeztem, mivel tudtam, milyen nehéz manapság kilépni egy gyárból.

– Tudományos területre, kedves barátom! – jelentette ki ünnepélyesen. – Kerítettem magamnak egy kis zugot egy kutatóintézetben. – És elnevette magát: – Egyébként ez az egész a feleségem cselszövése. Tudja mit, Kosztya, hazatelefonálok, maga meg estefelé jöjjön el, még jobb, ha a nejével jön, és megünnepeljük ezt az eseményt...

Ez újság volt számomra, mert úgy tudtam, hogy Kulikov nőtlen, egyedül él...

– De hát mikor nősült meg? – kérdeztem, mert nem tudtam visszatartani kíváncsiságomat.

– Már legalább másfél éve – válaszolta, és nyomban meg is lepődött: – Hát maga erről nem tudott? Furcsa...

– Mi ebben a furcsa?

– Furcsa – ismételte meg. – Az én házasságomat minden oldalról kitárgyalták... A feleségem családtagnak számított. A nevét sem kellett megváltoztatnia. Az maradt, aki volt – Ljudmila Kulikova...

Hát így tudtam meg, mi történt Remez volt feleségével. Rögtön eszembe jutott minden, amit Jarszkban hallottam, és különleges, felfokozott kíváncsisággal készültem az esti vendégségre.

Lena nem tartott velem, no nem azért, mert nem volt kire hagynia Aszját, akkorára a lányunk már megnőtt, és mi beadtuk az üzemi óvodába, ahonnan csak a hétvégekre hoztuk haza. Lena ügyeletes volt a szerkesztőségben, ez pedig mindig későig tartott.

Ismertem a házat, amelyben Kulikov lakott. A harmincas évek elején épült szürke, patkó alakú tornyával a város nevezetességének számított, a háború előtt színészek, írók, tudósok, felelős tisztségviselők laktak benne; feltűnést keltett szokatlan külsejével, komor szürke színével és erkélyeinek bordópiros bemélyedéseivel. Beléptem a kapun, és megindultam felfelé a masszív lépcsőn, látszott, hogy az emberek itt jól élnek. Ezzel az érzéssel nyomtam meg a csengőt. Kulikov nyitott ajtót, fehér ing volt rajta, örvendezve tárta szét a kezét:

– Tessék, tessék, de hát miért felejtetted otthon a nejedet?... Kár, kár...

Beléptem, és az előszobában találtam magam, ahol magas, antik, tükrös fogas állt, meg egy kopott karosszék, amelyen folyóiratok hevertek, drága bundák és teasütemény illatát éreztem, s magamba szívtam ezt az illatot, elmosolyodtam,

mert arra gondoltam, hogy a jóllakottság és a meleg érzete, amely a lépcsőházban fogott el, nem csapott be.

– Na, gyere bátrabban – mondta Kulikov. – Amíg Ljudmila elkészül, menjünk be ide a dolgozószobába...

Ebbe a szobába mégis bátortalanul léptem be, és, miközben körülnéztem, bátortalanul ereszkedtem bele a bőrfotelbe is. A fal mellett magas hátú sárga bőrdívány, hosszú, egészen a mennyezetig érő könyvespolcok, zöld posztóval bevont íróasztal, fölötte a falon Andrej Kirillovics egyenruhás portréja. Ugyanilyen függött a mi gyári klubunkban is.

– Iszol valamit addig is? – kérdezte Kulikov, és válaszra sem várva kiment.

Hamarosan egy üveg vodkával és két pálinkáspohárral tért vissza.

– Na, igyunk egy kupicával bevezetőnek.

Gyorsan töltött, koccintottunk és ittunk. Engem azonban továbbra is nyomasztott ez a dolgozószoba, hiszen sok mindent tudtam abból, ami itt történt az évek folyamán.

– Mi van veled? – kérdezte Kulikov.

– Ne törődjék velem – feleltem. – Egy kicsit szokatlanul érzem magam.

– Megesik, megesik – kacagott fel Kulikov, és máris felállt, a könyvespolchoz lépett. – Na, nézz csak ide... Ezek mind az öregem munkái. Nem rossz, mi? Nos, látod, ez a sok vastag mappa: a bölcsesség kútfeje. Ljudmila nemrég rakta rendbe őket. Ezekben, azt mondja, nagyszerű dolgok vannak. Szóval, apám hagyott ránk egyet s mást. És ez az, kedvesem, amivel majd az intézetben foglalkozom... Az évek, persze, már elmúltak felettem, de hát nem számít. Ez mégiscsak érdekesebb, és nagyobb jövőt ígér, mint egy életen át tervet teljesíteni... Mi a véleményed?

Én azonban semmit sem mondhattam, üzemmérnök voltam, és más munkát nem láttam a magam számára.

Ekkor megzörrent az üvegajtó, a szobába bársonyruhás, magas, karcsú nő lépett be. Meztelen karját a törzse mellett leeresztve tartotta, hosszú, napbarnította nyaka szabadon maradt, fekete hajába ősz szálak vegyültek, ez azonban illett hozzá, nem öregítette, inkább kiemelte friss, sima arcát.

– Maga az a Golikov? – mosolyodott el. – Örülök, hogy látom. Szemjon telebeszélte a fejemet, hogy maga milyen tehetséges mérnök. Igaz ez?

Zavarba jöttem, bizonytalanul válaszoltam:

– Nem tudom...

– Nos, tehát igaz – kacagott fel az asszony. – Én kész vagyok. Gyerünk az asztalhoz.

Az előszobán keresztül átmentünk egy másik szobába, amelynek közepén hosszú asztal, mellette antik tálaló állt; leültünk a terített asztalhoz. Ljudmila ételt rakott a tányéromra, de nem figyeltem meg, hogy mit; ittunk, az asszonyt figyeltem és Kulikovot, közben arra gondoltam: milyen különböző emberek, az asztalnál is úgy ülnek, mint akik idegenek egymás számára. Vajon mi hozta össze őket? Hogyan történhetett?... Hiszen évekig éltek itt, egy lakásban, az idő meg csak múlt, egyre múlt, végül elérkezett az a nap, amikor sem az asszony, sem a férfi nem bírhatta már többé a magányt, és egymást választották, hogy együtt felejtsék el a múltat. Lehet, hogy így történt, meglehet...

– Maga mindig ilyen morcos? – mosolygott rám Ljudmila.

– Nem, dehogy – feleltem, és minden előzmény nélkül kiböktem: – Találkoztam Remezzel, Ignat Matvejevicscsel...

Ljudmila tovább ügyködött a késsel és a villával, egy arcvonása sem rezdült.

– Nocsak – mondta –, aztán mikor?

– Hát úgy három évvel ezelőtt – válaszoltam.

– De hát miért nem beszéltél róla soha?! – kiáltott fel Kulikov.

– Valahogy nem volt rá alkalmam – válaszoltam.

– És most volt? – kérdezte Ljudmila, és az ajka körül gúnyos vonást fedeztem fel, amit ő nyomban eltüntetett, és megkért: – Hát ha most volt, akkor mesélje el.

– Jól van. Csak igyunk még egy kicsit...

Ittunk, aztán mesélni kezdtem, mi volt Jarszkban, meséltem Ivan Mitrofanovicsról is, Bortovról is, a tűzesetről is... Közbeszólás nélkül hallgatták, Kulikov a szokásos fáradt arckifejezéssel, Ljudmila pedig rágyújtott egy cigarettára, barna szeme mélyén bánatot fedeztem fel, ezért nem beszéltem arról, amit Remez a kettejük életéről mesélt. Amint befejeztem, Ljudmila váratlanul szilárd hangon így szólt:

– Nagyon érdekes. – És felsóhajtott. – Különös ember ez az Ignat Matvejevics... Nagyon különös ember.

– Mennyiben különös? – kérdeztem.

Ljudmila a süteményes tál után nyúlt.

– Hadd tegyek a tányérjára, Kosztya. Ez a sütemény hallal készült... Kóstolja meg, kezeskedem, hogy ízleni fog...

– A halacska pedig, mint ismeretes, szeret úszni – örült meg azonnal Szemjon Andrejevics, és fürgén felkapta az üveget.

És hogy semmiképpen se térjek vissza a Remezről folytatott beszélgetéshez, Ljudmila vidáman mesélni kezdett:

– Nálunk az egyetemen rendkívül érdekes eset történt... Figyeljenek ide, elmesélem...

Számtalan hasonló történet keringett akkoriban Oroszország-szerte arról, hogyan tért vissza családjához a háborúban elesettnek vélt férfi, amikor már senki sem várta: a felesége máshoz ment férjhez, a gyerekek elfelejtették az apjukat... Hatodik éve, hogy befejeződött a háború, mégis kí-

sértetként járta ez a történet a városokat és a falvakat... Megint ittunk, aztán megint, és elkezdődött a szokásos asztal melletti fecsegés, később bekapcsoltuk a rádiót – remek zsákmányolt Telefunken – és táncoltunk. Éjfél körül búcsúztam el, Szemjon kikísért a lépcsőig, és így szólt búcsúzóul:

– Te, Kosztya, gyere el máskor is. Ljudmilának megtetszettél. Ez jó dolog...

Akkor értem haza, amikor Lena épp hogy megjött az ügyeletről, azonnal mesélni kezdtem a Ljudmilával való találkozásomat, és amikor bevégeztem, a feleségem szigorú, elkomorodott arcára esett a pillantásom. Lena megrázta súlyos haját, és ellenséges hangon kijelentette:

– Ez a Ljudmila egy szemét.

– És miért? – hökkentem meg.

Ellentmondást nem tűrő hangon válaszolta:

– Áruló.

Tudtam, hogy Lenával hiába vitatkoznék, újabban makacs lett, és volt egy olyan tulajdonsága, amit korábban nem vettem észre: kategorikusan ítélkezett, nem bocsátott meg semmilyen gyöngeséget, az embereket olyan szigorúan bírálta, hogy szigorúbban már nem is lehet, és ilyenkor a szemében acélkemény, fanatikus, ijesztő fény lobbant...

Lefeküdtünk egymás mellé, Lena a fal felé fordult, mondván, hogy nagyon fáradt, én meg sokáig nem aludtam el, és egyre csak arra gondoltam, hogy azelőtt egyáltalán nem ismertem a feleségemet, elfogadtam mindenestül, számomra ő volt a leggyöngédebb, legörömtelibb teremtés a földön, akkoriban nagyon közel álltunk egymáshoz, most viszont történt valami, és fokról fokra távolodtunk egymástól.

Először akkor beszélt velem ilyen megvetően, amikor megtudta, hogy Kulikov beosztottja leszek; magyarázni kezdtem, hogy Szemjon Andrejevics egyáltalán nem rossz em-

ber, ismerem, és ő is ismer engem, de különben sem volt lehetőségem válogatni, a személyzeti osztályon megkaptam a kinevezésemet, ott pedig nem szokás vitatkozni. Ő azonban csak fújta a magáét, egyre csak azt ismételgette:

– Tudod jól, hogy ő jelentette föl igazságtalanul Remezt.

Nagyon mérges lettem:

– Nem, nem tudom. És a feljelentést sem láttam...

– Á, szóval úgy? – kiáltott fel, és szinte elfehéredett a dühtől. – Tehát te nem hitted el Ignat Matvejevicsnek?

– Miért ne hittem volna – zavarodtam meg ettől a heves támadástól –, elhittem én... De hát tévedhetett is.

Ekkor Lena vak dühvel így kiáltott:

– Ha véded Kulikovot, magad is olyan lehetsz, mint ő!

Ez már több volt a kelleténél, össze is vesztünk, három napig nem beszéltünk egymással. Tudtam, hogy Lena nem fog elsőnek békülni, nekem kell bocsánatot kérnem, hiszen nem élhetünk így örökké.

Feküdtem Lena mellett az ágyon, és ezen járt az eszem, no meg Ljudmilán és Kulikovon. Milyen váratlanul fordulnak az emberi sorsok, és hogy változnak az emberek. De hát mit tudunk mi róluk?... Ljudmilát egészen másnak képzeltem, olyannak, amilyennek Remez festette le. Akkor azonban még fiatal volt, tele volt reményekkel... Úgy látszik, nem kell félni a váratlan fordulatoktól, minden alkalommal úgy kell őket fogadni, mint valami rejtélyes szükségszerűséget... Ez az, amit én tudtam meg Remeztől. Lena viszont, úgy látszik, mást tudott meg: hiszen azelőtt, az Ignat Matvejeviccsel való találkozásunk előtt nem fedeztem fel benne sem gorombaságot, sem ezt a vak dühöt. Akkor még fiatalok voltunk, és mohón szívtuk magunkba mindazt, amit rendkívülinek láttunk...

Eltelt még néhány nap, aztán levelet kaptunk Natalja Mihajlovnától, amelyben a maga és a falu újságairól írt, a levél

végén azonban ezt olvashattuk: „Tudatom még veletek, hogy egy ember érkezett Jarszkba messzi vidékről, Szibériából-e vagy még messzebbről, keletről, nem jegyeztem meg. Rossz hírt hozott, állítólag Ignat Matvejevics, aki rövid ideig a lakónk volt, eltávozott az élők sorából. Valami rossz dologba keveredett, valami robbanásba. Hogy mi robbant fel, nem vettem ki az illető szavából. A gyáriak tudják. Voltak áldozatok is. Köztük ő is, szegény. Hát ilyen rossz újság van..."

Vakítóan kék űr lebegett a repülőgép ablaka mögött, Aszja a vállamon aludt... A repülőgép hirtelen zökkent egyet, és mi hószerűen puha fellegek sík tömegébe hatoltunk, majd hamarosan át is törtük, és akkor lent, a fehéres, ritka ködön át kivehetőkké váltak a föld színei. Aszja felemelte a fejét és megkérdezte:

– Megérkeztünk?

– Még nem. Tranzitleszállás...

Második rész

– Azt mondta, nem száll ki – válaszolta néma kérdésemre Aszja, amikor visszatért az első osztályból.

Nedves betonon, komor fenyőfák között, amelyek tűleveleiről apró esőcseppek hullottak alá, ünnepélyesen tűzpiros kannaágyak mellett mentünk át a többi utas után a repülőtér épületébe. Aszja gyorsan végignézett a hatalmas ablakokkal ellátott tágas csarnokon, és máris gyakorlatiasan rendelkezett:

– Várj meg ott a büfében. Kérj nekem egy kupica konyakot és egy csésze erős kávét... Én pedig az interurbán telefonhoz megyek. Azt hiszem, Moszkvát gyorsan kapcsolják...

– Ő kérte, hogy telefonálj?

– Igen... Ljudmila Szergejevnának. Ő most Moszkvában van.

– Milyen Ljudmila Szergejevnának?

– Kulikovának... Hát nem ismered? Tanszéke van az acélipari egyetemen.

Tényleg nem tudtam, hogy Kulikova most Moszkvában lakik. Minden bizonnyal nemrég költözött oda. Szerettem volna kifaggatni erről Aszját, ő azonban határozott lépésekkel abba az irányba indult, ahol kék tábla függött: „Posta. Távirat. Telefon." A vékony szövetből készült kékes árnyalatú szürke kosztüm jól szabottan simult törékeny, arányos alakjára, aranyló mézszínű haja súlyos hullámokban omlott a vállára... Nem, mégsem hasonlít Lenára, neki az Aszja korában súlyosabb, keményebb volt a járása, meg aztán Lena szemre is erősebb volt; bár a város viharosan csi-

szolta, mégis hol a járása árulta el paraszti származását – általában mezítláb, puha füvön járnak így –, hol pedig egy-egy mozdulata: az asztalnál néha hirtelen a kanál alá tartotta a tenyerét, nehogy a leves az abroszra cseppenjen... Aszjában semmi ilyesmi nem maradt, úgy járt, mintha előre tudná, hogy nézik, ő pedig nagylelkűen megengedi... Gyorsan a büféhez mentem...

A pult vitrinjében mindent túlságosan gusztustalannak találtam: a fekete húst, a szendvicseket az összeszáradt, felkunkorodó szélű sajtdarabokkal és a rozsdaszínű apró sült halat; kávé azonban volt, méghozzá jó, és volt konyak is. Az ablak mellett találtam egy szabad asztalt. Nem kellett sokáig várnom. Aszja először a táskáját akasztotta a székre, aztán leült és hunyorogva vette szemügyre a csészéket és kupicákat. Arra számítottam, hogy rögtön nekem esik, és ellenvetést nem tűrve kijelenti: „Megőrültél! Hogy képzeled a vastagbélgyulladásoddal, ki akarod készíteni magad?" – és elveszi a konyakot és a kávét, ő azonban semmi ilyesmit nem tett, ivott egy korty konyakot és közölte:

– Várni fognak bennünket a repülőtéren. Galja is kijön.

– Jól van – mondtam.

– Még egy újság van: megjelent az anyu könyve. – És elsírta magát.

– Ne sírj – kértem.

Aszja elhallgatott, ivott egy korty konyakot, hörpintett a kávéjából és így szólt:

– Adj egy cigarettát.

– De itt nem dohányoznak.

– Nem baj, valahogy majd csak megússzuk.

Kifújta a füstöt, és váratlanul élesen mondta:

– Különös ember vagy, apám. Mondd meg őszintén: szeretted valaha is?

– Kire gondolsz? – mondtam zavarodottan, bár pontosan tudtam, kiről beszél.

– Anyura – felelte Aszja.

Dühbe jöttem: mi az ördögöt üti bele az orrát, ki hatalmazta fel, hogy beleavatkozzon, még ha felnőtt nő is már, nekem továbbra is a lányom, és nincs miért elnéznem bármit is.

– Ez nem tartozik rád.

– De rám tartozik – felelte makacsul, éles hangon.

Ezt aztán valóban Lenától örökölte.

– Hát akkor döntsd el magad, és ne kérdezz ostobaságot.

Aszja elkomorodott, eloltotta a cigarettát, kiitta a konyakot meg a kávét; éppen akkor kezdődött meg a beszállás. Zuhogó esőben mentünk a gépig. Arra gondoltam, hogy a gyermekek sohasem fogják megismerni a szüleik közötti valódi viszonyt, és egyáltalán, senkinek sem adatik meg, hogy behatoljon két ember érzésvilágába... „Szeretted valaha is?" Nincs a világon kíméletlenebb és egyértelműbb ennél a kérdésnél. Amikor ketten összekötik az életüket, egy különös világot teremtenek, amelyben minden lehetséges, a szerelemtől a gyűlöletig, és ahol egyaránt megtalálható azon két érzés számtalan árnyalata, amelyek összecsapnak, majd győzelmet aratnak egymás fölött, s gyakran nehéz megállapítani, hogy most éppen melyik az erősebb. És lehet, hogy ebben a különös világban egyetlen mentő körülmény van csupán: a másik fél teljes szabadságának elismerése, még akkor is, ha ennek az elismerésnek nagy az ára... Ehhez a felismeréshez azonban hosszú és nagyon nehéz út vezet. És ezt hogyan magyarázzam meg a lányomnak?

A repülőgép felszállt. A fellegek piszkosszürke tömege karcolásokhoz hasonló esőnyomokat hagyott az üvegen, úgy siklott tovább az ablak mögött, amíg ismét el nem árasztott bennünket a nap... „Nem baj – gondoltam. – Majd elmúlik."

Nem, Ignat Matvejevics nem halt meg, mint ahogy ezt levélben tudatta velünk Natalja Mihajlovna, élt, egészséges volt, sőt virult, de ezt Lenával csak nyolc év elteltével tudtuk meg. Ugyanabban a kis szobában laktunk, amit anyám hagyott ránk, szűkösen és nehezen éltünk, mert most már négyen voltunk: átköltözött hozzánk Natalja Mihajlovna, aki szemmel láthatóan megöregedett az utóbbi évek alatt, gyakran betegeskedett, többször kellett orvoshoz vinni, ráadásul Jarszk egyik percről a másikra hatalmas iramban kezdett nőni, átlépett a folyón, elsöpörte a falusi életformát, és azon a helyen, ahol Szapozsnyikovék háza állt, emeletes házat építettek, meg aztán Aszja is felcseperedett, iskolába kezdett járni, enni kellett neki adni, szemmel kellett tartani, hogy megcsinálja-e a házi feladatát. Lena néha nem bírta tovább, nekem esett:

– Nyimnyám alak vagy, nem tudsz berontani az üzemi párttitkárhoz, vagy elmenni az igazgatóságra, nem tudod kikövetelni, hogy lakást adjanak, nézd meg, hányan kaptak már, bennünket meg mindig kihagynak.

Igazat adtam neki, jártam a vezetőség nyakára, de úgy látszik, nem tudtam kérni: nem utasítottak vissza, ígérgettek, sőt, a jegyzékre is felvettek, én meg nyugtatgattam Lenát, mondván: „Nemsokára átadnak egy új házat", a házat át is adták, engem viszont egy láthatatlan erő minduntalan hátrább tolt, én meg dühösen tettem szemrehányást Lénának:

– És te a szerkesztőségedben nem tudsz igényelni? Éjjelnappal dolgozol...

Viszályok hosszú sora kezdődött, aztán ment ki-ki a maga dolga után, majd megbékéltünk a megszokott helyzettel. Csak Natalja Mihajlovnát nem keserítette el a zsúfoltság,

egyetlen dologtól félt – a veszekedéseinktől, de meg sem kísérelte soha, hogy kibékítsen bennünket, nyilván meg volt győződve róla, hogy a béke elkerülhetetlen. Így éltünk tehát. Akkorra végérvényesen tisztázódott helyzetem a gyárban: mélyrehatóan kezdtem foglalkozni a hengerművekkel, különösen a hideghengerlés érdekelt, levelezni kezdtem más gyárakkal, papírra vetettem megfigyeléseimet és tapasztalataimat, és ehhez beosztást is megfelelőt kaptam – a berendezéseket beszerző és karbantartó üzem vezetőjének helyettese lettem.

1959 tavaszán Lenát hivatalosan Moszkvába küldték, a sajtó munkatársainak szemináriumára. Tíz napot töltött ott, és rendkívül felvillanyozva tért haza. Kimentem elébe a pályaudvarra. Lena nyugtalanul kandikált ki a kalauznő háta mögül; amikor észrevett, örvendezve integetni kezdett, és nekem úgy tetszett, mintha még ugrált is volna türelmetlenségében. Régóta nem láttam ilyennek, és alig állt meg a kocsi, alig lépett a peronra a kalauznő, odarohantam Lenához, magamhoz szorítottam, mintha réges-régen nem láttuk volna egymást, és ő vidáman dörgölte az ajkamhoz meleg arcát.

– Mennyi újságot hoztam, Kosztyik, mennyi újságot! Meg lehet őrülni! – súgta a fülembe titokzatosan és forrón.

Felkaptam a bőröndöt, karon fogtam Lenát, örültem, hogy felszabadultnak és boldognak látom.

– De hát miért nem kérdezel? – mondta türelmetlenül Lena.

– Várom, hogy magad mondd – mosolyodtam el.

– Ó, milyen érdektelen vagy – duzzogta gunyoros-szeszélyesen. – Lehet, hogy most már az egész életünk megváltozik.

Kijutottunk a pályaudvar előtti térre, beálltunk a sorba

taxiért; ebben az időben gyakran jöttek a kocsik, és a sor gyorsan mozgott előre.

– Na, mondd már! – kérleltem.

– Most viszont megbüntetlek. Amíg taxiba nem ülünk, egy szót sem szólok.

És elhallgatott, de a szeme csillogásából kitaláltam, hogy nem könnyen türtőzteti magát. Mintegy hét percig vártunk kocsira. Lena türelmetlen volt, egyre-másra a tér bal széle felé pillantgatott, ahonnan általában a szabad taxik jöttek, és amikor végre elérkezett a mi sorunk, meghagyta a sofőrnek, hogy ne nyissa fel a csomagtartót, ne töltse ezzel az időt, és segített nekem elhelyezni a bőröndöt az ülésen; alig indultunk el, csillogó szemmel felém fordult:

– Sohasem találnád ki, kivel találkoztam!

– Persze hogy nem – hagytam helyben azonnal.

És Lena gyorsan kivágta:

– Remezzel!

Nem tudom, miért, de nem lepődtem meg. Lehet, hogy Ignat Matvejevics úgy élt az emlékezetemben, mint amilyennek Jarszkban megismertem, és valahol a tudatom mélyén ott motoszkált a gondolat: Remez él, s ha majd eljön az ideje, mi is tudomást szerzünk erről. S lám, eljött az ideje. Hogy el ne szomorítsam Lenát – hiszen ő Moszkvából jövet egész úton nyilván azt igyekezett elképzelni, mennyire megdöbbent majd ezzel az újsággal –, meglepett arcot vágtam és felkiáltottam:

– Lehetetlen!

– De bizony így van! – válaszolta büszkén, és máris mesélni kezdett...

...A Moszkva-szállóban kapott szobát. Ezen az estén a szeminárium szinte valamennyi résztvevője színházba készült, és Lena lejött az alsó előcsarnokba, ahol a gyülekezőt

megbeszélték, leült egy fotelbe, és valamin elgondolkozott, amikor valaki megszólalt a feje fölött:

– Jó napot, Lena Alekszandrovna.

Felemelte a fejét, és nem akart hinni a szemének: Remez állt előtte puha szürke öltönyben, kék ingben és kék nyakkendővel, ez az öltöny nagyon jól állt neki, jól kiemelte ősz nyilakkal átvert vörös sörtehaját. Sokáig nézte a férfit, és amikor világosan megértette, hogy ki ez, ráadásul mintha fel is frissült, sőt, meg is fiatalodott volna vidám, szénfekete, fényes szemével. Lena hirtelen felkiáltott, mire néhányan feléjük fordultak, de Remez mosolya elhárította az érdeklődőket. Lena felállt és feléje indult, Remez karon fogta, és lágyan, részvéttel így szólt:

– Az ég szerelmére, bocsásson meg, hogy megijesztettem...

– Hát maga... él? – kérdezte Lena.

– Maga szerint meg kellett volna halnom?

Ekkor Lena gyorsan mesélni kezdett azokról a hírekről, amelyek eljutottak Jarszkba meg a mi városunkba.

– Lehet, lehet – bólintott Remez. – De azt tartják, hogy ez jó jel, sokáig fogok élni. Mindenesetre, ha Jarszkban jártak is ilyen hírek, már elfelejtették őket.

Remez rögtön felajánlotta, hogy vacsorázzanak együtt, ha Lenának szabad az estéje; persze, Lena most már gondolni sem tudott a színházra; lifttel felmentek a legfelső emeletre, az étterembe, kerestek egy szabad asztalt. Ignat Matvejevics elmondta, hogy hosszú hányódás után egy éve Moszkvába jött, lassan érdeklődni kezdtek iránta, voltak természetesen olyanok is, akik a háborúból jól emlékeztek rá, leginkább a minisztériumba hívták, ő azonban nem szeret apparátusokban dolgozni, és visszautasította, most viszont nemrég kinevezték a novo-jarszki kohómű igazgatójává. Ott lényegében mindent újonnan kell megteremteni, és ő örröm-

mel beleegyezett, annál is inkább, mert a vidék már ismerős...

– ...És a maga keringéséhez visszatér a szél.*

Miután mindezt elmondta, az iránt kezdett érdeklődni, hogyan élünk, hogyan alakult a sorsunk Lenával, és Lena mindent elmesélt: hogyan szűkösködünk, és hogy én hengerművekkel foglalkozom... Remez, miután végighallgatta, megörült, és így szólt: a gyárának, úgymond, nagyon kellenek az olyan szakemberek, mint én, most készítik átadásra a hideghengerlő üzemet, amely nagyszerű, egyedülálló létesítmény, és meggyőződése, hogy Golikovot, vagyis engem érdekelni fog ott a munka. Egyszóval, azt javasolja, hogy költözzünk át mindnyájan Jarszkba, lakásról nem kell gondoskodnunk, ők a szakembereket jól ellátják, ha pedig mégis felmerülnének nehézségek, az igazgatói alapból igyekszik majd lakást adni... Lena, természetesen, nem tudott azonnal sem igent, sem nemet mondani, meg kellett beszélnie velem, de egyébként is ingadozott. Két nap múlva azonban még egy esemény történt, ami arra késztette Lenát, hogy nagyobb figyelmet tanúsítson Ignat Matvejevics javaslata iránt: a szemináriumon odament hozzá az ipari szaklap szerkesztője, és kijelentette, hogy örömmel látnák a lap különtudósítói között: a legjobb lenne, ha egy olyan új iparvidékről jelentkezne, mint Jarszk... Hát ilyen újságok vannak...

Lena mindezt egy szuszra mondta el, amíg taxin mentünk a pályaudvartól hazáig.

– És most mit akarsz, hogy azonnal döntsem el, hogy menjünk vagy maradjunk? – kérdeztem.

– Nem kell azonnal – válaszolta Lena. – Meg kell várni, amíg kikérnek.

* A prédikátor Salamon könyve, 1,6.

– Na, nem vagyok én olyan nagy kutya...

– Elutazásom előtt telefonált Ignat Matvejevics, és közölte, hogy a kikérőt már elküldték...

Rájöttem, hogy Lena mindent nélkülem döntött el, ezért olyan boldog, egész lényét eltölti ez a döntés, és valószínűleg számtalan terv rajzik a fejében. Akárhogy is magyarázkodnék, bármilyen érveket hoznék is fel a Jarszkba való átköltözés ellen, nem fogadná el, ragaszkodnék az álláspontjához, mert életünk megváltozását, sorsunk jóra fordulását várja tőle.

– Odakint morajlott az éjszakai város, amely kedves volt a szívemnek, mert itt születtem, innen mentem a frontra, és ott is utcáiról, parkjairól, házairól álmodoztam. Az udvarunkon, az utcánkban sok gyermekkori ismerősöm volt, sokat tudtam róluk, mint ahogy ők is sokat tudtak rólam. Itthagyni ezt a várost, talán örökre, elköltözni egy olyan isten háta mögötti zugba, mint Jarszk, nem volt könnyű dolog... Nem, sehogy sem tudtam rászánni magam...

Reggel, alig pirkadt, kimentem az utcára. Leültem a kapualj előtti padra, rágyújtottam, fejem fölé egy öreg hárs nyújtotta fiatal, üdezöld levelekkel teli vastag ágát, a levelei nedvesek voltak, és én szerettem volna megsimogatni őket... Ez az én hársam volt, gyermekkoromban sokszor felmásztam rá, egyszer le is estem, és sokáig jártam dagadt nyakkal, esténként néztem, hogyan hull rá az ablakból a fény, amelytől olyan lett, mintha remegnének a levelei. Hányszor mentem el úgy, hogy észre sem vettem a hársat, és ma is, ha nem teszi Lena ezt a bejelentést, elrohanok műszakra anélkül, hogy a fára pillantanék, mint ahogy gyakran nem vettem észre sok mindent magam körül. Tiszta fejjel arra gondoltam: „Kell, kell a megújulás!" És nyomban kiderült, hogy ez a gondolat már rég bennem él, réges-régen. Hányszor irigyeltem azokat, akik egyik percről a másikra

elmentek, de szerettem volna néha követni őket... Micsoda időket éltünk! Valami kitaszítja az embereket jó meleg fészkükből, és tovasodorja a boldogság keresésének útján. „Mindenki utazik valahova – gondoltam. – Miért féljünk hát mi? Hiszen nem akárhova megyünk, hanem az ismerős Jarszkba." És eldobva félig szívott cigarettámat, elindultam a buszmegálló felé, hogy a gyárba menjek. A döntés megérett, nem lesz visszaút.

Néhány nap múlva megkaptam a kikérőt, táviratban válaszoltam rá, és miután kiléptem a gyárból, elutaztam Jarszkba. Úgy egyeztünk meg, hogy egyelőre szállodába megyek, vagy keresek egy ideiglenes szállást, és amint lakást adnak, nyomban átköltözik a családom is.

Készülődésünkhöz némileg váratlanul viszonyult Natalja Mihajlovna. Hiszen úgy tűnt, örülnie kellene, hogy visszatér szülőföldjére, ő azonban, miközben kikísért, hogy Lena ne hallja, így szólt:

– Te meg, Kosztyenyka, ne siesd el. Ha nem lesz kedvedre, inkább gyere vissza. Minek is hányódni hasztalan. Lakást itt is kaptok... De hát majd meglátod...

És láttam, hogy komolyan aggódik.

Jarszkban minden, minden megváltozott. Most már nem kellett negyven kilométert utazni az állomásról: új vasútvonalat fektettek le, és felhúztak egy kocka alakú szürke állomásépületet, amelytől széles utcák nyíltak, a régi központ eltolódott, a folyó közelében pedig új tér született a szállodával meg az üvegből és betonból épült városi tanáccsal. Erről a térről indultak az autóbuszok a gyárba, mintegy tíz percig tartott az út, kezdetben a város utcáin, majd a nyírfaerdő mellett, amely régen a város peremétől is messze esett, most viszont egy kőhajításnyira volt a központtól... Szóval, ez már nem egy isten háta mögötti kisváros volt, mint ahogy egykor Petyka Szapozsnyikov magyarázta, hogy

nem tudni, falusias város-e avagy városias falu, hanem új, modern épületek tömege, és az autóbusz ablaka mögött a modern idők szellemében készített cégérek suhantak tova: „Aelita eszpresszó", „Ifjúság étterem", „Lada fodrászat", az üzletek előtt emberek nyüzsögtek, a mozi bejáratánál és az utcán nagy volt a tömeg, nem úgy, mint a régi Jarszkban. Alig hagytuk el a ligetet, máris szemünk elé tárult egy domb, amelyen új házak épültek, és ezek a házak egészen a gyár melletti térig húzódtak. Az üzemépületeket még nem lehetett látni, csak a gyárigazgatóság épületét, a portákat és a hosszú, betonlapokból emelt falat, de mögötte hatalmas méretek sejlettek.

Nem mentem fel a gyárigazgató irodájába, hogy rögtön megjelenjek Remez előtt, ahogy azt Lena meghagyta, hanem a szükséges irataimmal a személyzeti osztály felé indultam – a gyári szokásokat mégiscsak jobban ismertem Lenánál. Gyorsan felvettek, hamarosan kiderült, hogy vártak, megkapták a táviratomat, és szobát is foglaltak a szállodában, a gyár fogja fizetni, amíg a lakásügyem nem tisztázódik, másnap reggel pedig jelentkeznem kell a hideghengerlő-üzemben, és nyomban munkába is állnom. Mindez tetszett, büszke voltam, hogy olyan előzékenyen fogadtak, megint autóbuszra szálltam, elmentem a szállóba, ahol kaptam egy nem nagy, de a huzamos tartózkodás minden kellékével ellátott és érzésem szerint nagyon lakályos és kényelmes szobát. Mindjárt lezuhanyoztam, bebújtam a tiszta, kikeményített huzatú ágyba, és boldog megkönnyebbüléssel elaludtam.

A jelek szerint mélyen és gondtalanul aludtam, és amikor felébredtem, az ablakon túl, a síksági erdő sötét vonulata fölött kihunyni készülő alkonyt pillantottam meg. Rögtön eszembe jutott: ugyanígy látszott az erdő és az alkony Ivan Mitrofanovics házából.

Ez az emlék nem hangolt le, ellenkezőleg, jókedvet kölcsönzött, nem éreztem magam idegennek, hanem idevalósinak, aki gyökereket eresztett ezen a vidéken. Ezzel a magabiztos érzéssel gyorsan felöltöztem, rendbe hoztam magam, és lementem az étterembe.

A megszokott szállodai étterem volt, sok ilyet építettek az utóbbi években: a bárban félhomály, alacsony mennyezet, amelyről színes lámpák lógtak, parányi emelvény háromtagú zenekarral és különböző színűre festett falakkal. A terem félig üres volt, és én minden nehézség nélkül választottam magamnak egy asztalt.

Szabadnak éreztem magam, mint aki kitört az egyhangú hétköznapok, kicsinyes gondok és bajok szorításából. Rég nem éreztem már magam ilyen könnyűnek, és amíg a pincérnő a teendőit végezte, szemügyre vettem a teremben ülőket. A szemközti sarokban társaság ült. A sportos zakók a székek támlájára akasztva, három férfi cigarettájával füstölve kártyázik, ketten pedig – az egyik sűrű fekete körszakállas, szemüveges, a másik sovány, megnyúlt földszínű arcú és csillogó szemű – vitatkoznak, időnként ceruzájukkal bökdösve egy papírlapot, mindnyájuktól valamivel távolabb egy nő mélyed gondolataiba. Az asztalon egy üveg bor és könnyű harapnivaló. Ezek az emberek láthatóan törzsvendégek voltak, mert a kártyások mögött két pincérnő állt, és érdeklődéssel figyelte a játékot. Még egyszer végignéztem az egész társaságon – voltak közöttük fiatal fiúk és velem egykorúak, a szabad élet csábító levegője áradt felőlük. Tetszett, ahogy ülnek, ahogy kártyáznak, ahogy beszélnek. A pincérnő kihozta a vacsorámat és a konyakot, enni kezdtem. Élvezettel ettem, élvezettel ittam, és rágyújtottam. A hosszú asztalnál semmi sem változott – továbbra is kártyáztak, ketten továbbra is vitatkoztak, és az asztal sarkánál elgondolkodva ült a nő. Csak most vettem igazán szem-

ügyre, rövidre vágott gesztenyeszín haja lehajtott fejét támasztó meztelen karjára hullt, a homlokán a két szemöldöke között mély redő húzódott, az arccsontja kissé kiállt, a szeme sötét volt; egyik lábát átvetette a másikon. Nem tudtam levenni róla a szemem, megsajnáltam: lám, ott ül mindenkitől félrehúzódva, lehet, hogy valami gondja vagy bánata van, a társai meg nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni. Ekkor a kis zenekar a viharos twist után, amelyet mindeddig nem tanultam meg, egy lassú bluest kezdett játszani, és ebben a pillanatban szokatlan dolog történt velem, lehet, hogy a konyak adott bátorságot, de lehet, hogy a szabadság érzete tett ilyen magabiztossá: határozott mozdulattal felálltam, és a nő felé indultam. Valahol félúton átvillant rajtam, hogy amolyan vidéki piperkőcnek fogok látszani, ez a gondolat szinte belém nyilallt, pillanatnyi szégyenérzetet keltve, de nem állított meg. Odaléptem és megkérdeztem:

– Akar táncolni?

Meglepetten emelte rám sötét szemét, de nyilván tüstént megértette, hogy miről van szó, még nézett egy pillanatig, aztán elmosolyodott. Az arca nyomban átalakult, már nem látszott sem zárkózottnak, sem kimértnek, és csak most vettem észre ritka szeplőit.

– Persze, persze – válaszolta készséggel, és felállt.

Odamentünk az emelvényhez, bizalommal felém nyújtotta a kezét. A pillantása nyílt volt, mosolygott.

– Senki sem orrol meg rám a társaságukban? – kérdeztem.

Gyors pillantást vetett társaira és elnevette magát.

– Ugyan, észre sem vették... De honnan találta ki, hogy nagyon szeretnék táncolni?

– Néha távolról is sikerül a gondolatolvasás.

Megint elnevette magát, ezúttal azonban másképpen –

nemcsak úgy, minden gondolat nélkül, a nevetése mögött könnyed játékosság érződött.

– Maguk kicsodák? – kérdeztem a barátai felé intve fejemmel.

– Moszkvaiak – válaszolta.

– Pontosabban?

– Mérnökök.

– Csodás! – kiáltottam fel. – Tehát kollégák vagyunk. Én csak ma érkeztem Jarszkba...

– Mindjárt gondoltam – mondta. – Mi viszont két hónapja itt téblábolunk. És alighanem alaposan ráuntunk egymásra.

– Nem sokáig bírták! – kiáltottam fel akaratlanul.

– Mi bírtuk volna sokáig, de a munka nem megy. Mindenki ideges... Ne nézze, hogy most olyan békések. Mindegyikük robbanásveszélyes. Tűzzel ne közelítsen senki!

Ekkor a kis zenekar abbahagyta a játékot, táncosom boszszúsan összeráncolta a homlokát, és felsóhajtott:

– Kár... Most kezdtem belejönni.

A zenészek a székre tették hangszerüket, és kimentek az élénk kék színű függöny mögé rágyújtani.

Nem akartam elereszteni a partneremet.

– Mi lenne, ha odahívnám az asztalomhoz, és beszélgetnénk egy kicsit? Maga különben is olyan, mint aki nem szeret egy helyben ülni.

– Jó – egyezett bele egyszerűen.

Leültünk, ittunk egy kis konyakot, rágyújtottunk, és megkérdeztem:

– Hogy hívják?

– Galjának – felelte csodálkozva. – Talán nem mondtam?

Én is megmondtam a nevem és megkérdeztem:

– De hát mi okoz itt ennyi gondot maguknak, Galja? Persze, ha nem titok.

– Ezt a titkot az egész gyár tudja – válaszolta a lány, miután elhajtotta tenyerével a füstöt. – De most nem szeretnék erről beszélni... Így is egész nap fő a fejem, és éjszaka számokról álmodom... Inkább meséljen valamit.

Eszembe jutott a síksági erdő sötét vonulata mögött kihunyni készülődő alkony, amit a szobám ablakából láttam, és az, amire emlékeztetett; mesélni kezdtem Ivan Mitrofanovics tanítóról, Szimáról meg arról, hogyan halt meg a tanító, amikor évekkel ezelőtt itt éltem. Galja duzzadt ajkát félig kinyitva hallgatta, sötét szeme alig pislogott, és amikor befejeztem, így szólt:

– Nagyon érdekes... Honnan tudja mindezt?

– Itt laktam a faluban.

– Ne mondja!... Engem megdöbbentett a múzeumban ez a „Szima almái" című kép.

Nem kezdtem a képről faggatni, de éreztem, hogy okvetlenül el kell mennem a múzeumba.

A kis zenekar már visszatért az emelvényre, és a második vagy harmadik táncot játszotta, Galja azonban még mindig elaludt cigarettáját forgatta az ujjai között. Gondolataiból az asztalunkhoz lépő földszínű arcú, magas, vézna mérnök zökkentette ki, aki egész este a szakállassal vitatkozott. Minden teketória nélkül Galja elé tartott egy képletekkel teleírt papírlapot, és megkérdezte:

– Az öthengeres első állványának maximális nyomásfokára emlékszel?

Galja ránézett, eltolta magától a papírlapot, és így szólt:

– Menj az ördögbe, Szerjozska. Reggel. Csak reggel.

Nyomban megértettem, miről van szó, és megkérdeztem:

– Uztyomi hengermű?

– Az – bólintott gyakorlatiasan a nyurga mérnök.

Megmondtam a számot, ő gyorsan felírta, és köszönetet

sem mondva visszasietett az asztalához. Galja rám nézett és felkacagott:

– Hengerész?

– Az – bólintottam örömmel.

– Na, akkor gyerünk gyorsan táncolni!

Hirtelen támadt jókedve nyomban átragadt rám, még a twisttel is megpróbálkoztam, és magam is elcsodálkoztam, milyen könnyen megy. Mindent táncoltunk, ami jött, Galja élvezettel táncolt, fejének könnyed mozdulataival rendezgette széthulló gesztenyeszínű haját.

Amikor az emelvény felett kialudt a fény, Galja elbúcsúzott, és társait meg sem várva távozott az étteremből, mondván, hogy másnap kora hajnalban kell kelnie...

Reggel pillantottam meg ismét, miután a szobámban futtában megreggelizve, lementem az előcsarnokba. Az előző napi összetételben mentek el mellettem, egyforma szatén kezeslábast viseltek, elöl vállas, dús ősz hajzatú ember sietett, én meg az ablakon át figyeltem, hogyan szaladnak oda egy kis autóbuszhoz. Galja szállt fel utolsónak, az arca gondterhelt volt.

Zsúfolásig telt autóbusszal vergődtem el a gyárig, a portára mentem, a belépőm ki volt állítva, és a portás megmutatta, hogy jutok el a hideghengerlő-üzembe.

Széles aszfaltutak szelték át a gyárudvart, amely tiszta volt és tágas, támaszokra emelve fénylettek a közművesítés vékony lemezzel borított csővezetékei, az ostornyélre emlékeztető utcalámpák sárgára és pirosra voltak festve, a közlekedési utak mentén keskeny csíkokban zöld pázsit húzódott. Ez az udvar egyetlen olyan kohómű udvarára sem hasonlított, mint amilyet eddig ismertem. Ahhoz, hogy eljussak az üzembe, le kellett mennem egy színes csempével burkolt aluljáróba, és már messziről gyönyörködtem a mintegy

másfél kilométer hosszú, hatalmas, sziporkázó ablakú épületben.

Az aluljáró világos volt és üres, a lépéseim tompán visszhangzottak. Több kijárat vezetett a felszínre, az egyik fölött ez állt: „Üzemvezető." Felmentem a lépcsőn, és az igazgatóság épületszárnyában találtam magam, és máris megpillantottam egy fekete műbőr bevonatú ajtót „Fogadószoba" felirattal. „Akár egy menő gyárigazgatónál" – villant át az agyamon. Amint kinyitottam az ajtót, láttam, hogy nem tévedtem: a szoba valóban tágas volt, a faborítású fal mentén székek sorakoztak, az írógép mellől ismerős, pattanásos arcú titkárnő nézett fel rám, és megkérdezte:

– Ön kicsoda?

Megmondtam a nevemet, mire ő azonnal a dolgozószoba felé intett a fejével. Beléptem a tágas, világos szobába – az asztalnál Sztyepan Bortov ült. Tüstént felemelte a fejét, és széles tenyerével az asztalra támaszkodva barátságosan rám mosolygott:

– Gyere csak, gyere, Golikov. Vártalak, vártalak...

Mivel azonban nem mozdultam, felvette a fal mellől a botját, és bicegve elindult felém, és amíg jött, láttam, hogy nem sokat változott, csak a szeme alatt duzzadtak súlyos táskák. Odaért hozzám, kezet nyújtott és kacsintott:

– Ejha! Pedig még mikor hívtalak! Ami azt illeti, sokára szántad rá magad – kacagott fel súlyos, darabos kacagással. Kihajtott fehér inge alól, akárcsak régen, kilátszott a csíkos matrózing.

– Tehát te vagy itt a főnök? – szaladt ki a számon.

– Tehát én – bólintott elégedetten. – Miért ne?... Ez az üzem nagyobb annál a parányi gyáracskánál. De légy nyugodt, a feladata is világméretű... Mindjárt beavatlak. Mindent megértesz... Itt, testvér, nagy dolgok készülnek. Ho-ho-hóó!

És intett, hogy menjek a hosszú asztalhoz, amely az ablak mentén helyezkedett el.

Leültünk egymással szemben, Bortov elém tolt egy súlyos üveg hamutartót, és mesélni kezdett... A gyárat hihetetlenül gyorsan építették fel, és ellátták a legkorszerűbb berendezéssel, van egy nagyszerű elektromos acélolvasztó üzem, folyamatos öntőberendezések, meleghengerlő üzemek, a mi üzemünk azonban rendkívüli, külön határozat értelmében hozták létre. Arról van szó, hogy alapvető rendeltetése szerint elektrotechnikai lemezacélt kell hideg eljárással hengerelnie úgy, hogy a lemez jó minőségű legyen. Manapság egyre több és több energiára van szükség, az elektrotechnikai acél hiánya végzetes lehet egy egész sor ipari létesítményre. Ezért tehát azt a feladatot tűzték a gyár, elsősorban pedig az üzemrész elé, hogy a lehető leghamarabb kezdje meg ennek az acélnak a gyártását. Az üzemrészben jelenleg próbaüzem folyik, az első sorozatot még nem adták át, bár már minden fontos gépsor készen áll, de az üzemrész terméket még nem állít elő. De hát hogyan is állíthatna, ha a technológiát még nem dolgozták ki véglegesen.

Bortov elnevette magát. Mindaz, amiről beszélt, az én szakmám volt, hiszen már több éve foglalkoztam hideg acélhengerléssel, igaz, többnyire karosszérialemezével, de mindenféle rendszerű hengerműi érdekelt, és más gyárakban járva meg különféle folyóiratokat böngészve összeállítottam e berendezések részletes leírását, nemcsak a hazaiakét, hanem a külföldiekét is. Megértettem, miért lett Bortov ennek az üzemnek a vezetője – hiszen képesítésénél fogva ő is hengerész.

– Azzal tisztában vagy – mondta Bortov –, hogy lesz munkád csőstül. De hallottam, hogy tapasztalatod is van. Ugyanazt a beosztást kapod, mint amelyet betöltöttél, de

az üzem, persze, nagyobb lesz... Nos hát, menjünk, nézzünk szét.

Megint lementünk az aluljáróba, de alig mentünk egy keveset, tágas csarnokba értünk. Bortov megvárta, amíg körülnézek, és valóban volt mit szemügyre vennem: a fénysugarak felülről és a széles oldalablakokból hulltak, a csarnok közepén keresztezték egymást, ezért az üzem perspektíváját mintegy könnyű párán keresztül láttuk, a mennyezet alatt nagy magasságban hegesztők dolgoztak, sárga és zöld szikrákat szórva szerteszét, amelyek kialudtak, még mielőtt a földre értek volna. Elképzeltem a technológiai sémát, és könnyen megkülönböztettem az üzem részeit – a maratót, a hengerlőt, a hőkezelő részleget...

– Menjünk sorjában – javasolta Bortov, és elindultunk egymás mellett.

Semmit sem magyarázott, de nem is volt rá szükség, mohó pillantással vettem szemügyre a gépsorokat, a berendezéseket, láttam, milyen sokat tettek már, és milyen sokat kell még tenni, és már szerettem is ezt az üzemet, mint ahogy azt a munkahelyet szereti az ember, ahol meggyőződése szerint sok érdekes, eddig nem tapasztalt dolog vár rá. Így mentünk el a maratót részleg és benne a hatalmas savfürdő mellett, a fekete égetés kemencéi mellett, majd ismét egy tágas csarnokba értünk, ahol a hengerművek álltak. Észrevettem, hogy Bortov elfáradt – túl gyorsan mentem, ő meg igyekezett velem lépést tartani, közben minden lépésnél a botjára támaszkodott –, és egy padra mutattam:

– Elszívunk egy cigarettát?

Bortov beleegyezően bólintott, és élvezettel fújva ki egy füstoszlopot, megkérdezte:

– Na, mi a benyomásod?

– Óriási!

Rám sandított, elmosolyodott és határozatlanul ingatta a fejét:

– Na-na...

Nem értettem, mi rejlik emögött – gúny-e avagy figyelmeztetés –, de ekkor eszembe jutott, hogyan érkezett meg hozzánk a tűzeset után, milyen zaklatottan nézett Ignat Matvejevicsre, majd hogyan rontott neki, követelve, hogy hagyja el Jarszkot, magára vonva ezzel Lena váratlan dühkitörését, és megkérdeztem:

– Na és Remezzel hogy állsz, Sztyepan?

Rám nézett fáradt zöld szemével:

– Hát hogy állnék?... Jól! Sőt, nagyon is jól.

– Mi az, elfelejtette, hogyan űzted el innen?

Ezúttal Bortov lepődött meg:

– Nahát, de bolond vagy, Golikov!... De bolond vagy! Ki emlékszik most már az ilyesmire. Hallottak már ilyet! Különben sem sértődős kislány, hogy a szúrásokat számolja. – És vastag ujját felemelve határozottan mondta: – Remez igazgató. Az igazgató pedig nem akárki... – És megint őszintén felkacagott. – Na, te is jókat emlegetsz!

Láttam, hogy mindez valóban mulattatja, de nem értettem a jókedvét.

– És mit képzelsz, ha igazgató, akkor már a sértéseket is elfelejtette?

Bortov dühbe gurult:

– És miért sértődne meg, Golikov? Megmagyaráznád?... Talán én küldtem ide művezetőnek? Az én helyemben ő is úgy viselkedett volna, de lehet, hogy még keményebben. Az ember úgy viselkedik, ahogy a körülmények megkövetelik. Mi, testvér, komoly dolgokkal foglalkozunk. Az ilyesmiért meg sok mindent vállal az ember. És szó sem lehet semmiféle sértésről. Ha pedig a sértéseket kezdjük számolni, ahogy egyesek próbálják, az istennek sem tudunk

tovább lépni... Hát erről van szó, Kosztya, hiszen te is végigcsináltad a háborút, te is katonaviselt ember vagy. Nem igaz? Legyél hát katona, én csak a javadat akarom...

– Köszönöm – mondtam gunyoros mosollyal.

Bortov figyelmesen nézett rám, fejét súlyos mozdulattal egyik válláról a másikra hajtotta, majd szomorúan megjegyezte:

– Kár, hogy így gondolkodol... Egyébként, ha itt élsz majd egy ideig, ha belerázódsz a dologba, talán majd megérted... Na jó, menjünk tovább.

Már messziről láttam, hogy az egyik hatalmas hengerműnél nagy csoport ember gyűlt össze, de nem őket néztem, hanem a gépet; ez volt az ötállványos hengermű: öt magas, masszív állvány, közöttük pedig két-két óriási fényes henger. Egy ízben azt mondtam Szemjon Kulikovnak, hogy az ilyen hengermű a mammutra hasonlít, ő meg elcsodálkozott, nem értette; első pillantásra igaza is van – semmi külső hasonlatosság nincs, ez a gép mégis a kipusztult hatalmas ősállatra emlékeztetett, és csak most jöttem rá, hogy miért: a mammutnak is, akár a hengerműnek, minden egyes testrésze a masszivitása miatt magamagában befejezett egész (a lába akár egy külön állvány, a feje – hatalmas faltörő kos), de ezek a részek egyenként mégsem mutatnak, viszont együtt, egységükben nemcsak masszívak, hanem könnyedek, kecsesek, sőt kifinomultak is, így múlja felül az egész a saját részeinek összességét. A hengerműi új alkatrészei valósággal sziporkáztak, a vezérlőpultot oldalt helyezték el, minden automatikusan működött. De nyugtalanul figyeltem fel az állványon lévő meghajlott, elgörbült fémcsíkokra, amelyek úgy hevertek ott, mint robbanás után.

A vezérlőpult mellett ott volt mindenki, akit egy nappal azelőtt az étteremben láttam, a hosszú asztalnál; egy dús, ősz hajzatú, lebarnult, széles homlokú embert hallgattak,

aki határozott vonalú, hullámos görbületű ajka fölött rövidre nyírt ősz bajuszt hordott.

– Még egyszer! Mindenki a helyére! – adta ki az utasítást.

Az őszhajú és még ketten a vezérlőpultnál maradtak; Galja az állvány végéhez ment, a szakállas és barátja az elejéhez, az adagolóhoz, a szakállas felintett a darusnőnek, mire ereszkedni kezdett feléje egy kékes színű acéltekercs; ketten kesztyűsen fogadták, mindezt nagy igyekezettel, pontosan hajtották végre, de híján annak a könnyedségnek és hanyag egyszerűségnek, amellyel az efféle munkához szokott hengerészek dolgoznak; amíg ők ügyködtek, az ősz ember és társai pedig a vezérlőpultnál egyre számolgattak, a feszülten figyelő Bortovhoz hajoltam és megkérdeztem:

– Kik ezek?

– Szamarin professzor és munkatársai. Hallottál már róla?

Persze hogy hallottam, és nemcsak hogy hallottam, de tanulmányoztam is a hengerművekről szóló könyveit. A könyvek alapján nem ilyennek képzeltem, úgy éreztem, hogy külső megjelenésében Kulikov professzorra kell hasonlítania, ugyanolyan finomak az arcvonásai, és egy kissé sznob, itt meg egy vállas embert találtam, s ha nem volna az a rövidre nyírt kis bajusz, az arca borúsnak látszana, mint az erdei vagy tajgai emberé, aki kemény fagyokhoz szokott és eldurvult, megsötétedett tőlük pórusos bőre, a szája körül és a szeme alatt repedésszerű ráncok keletkeztek.

– Ereszd! – parancsolta Szamarin, és némi szünet után a vezérlőpultnál állók felé intett a fejével: – Kezdjük!

Mindnyájan feszülten figyelni kezdtek, a nyakukat előrenyújtották, a szemüket le nem vették a hengerműről, én pedig Galjára pillantottam, aki egész testével előredőlt, az arca

sápadt volt, és ettől jobban látszottak a szeplői, élesebb lett sötét szemének körvonala...

A feszültség rám is átterjedt. A kék, itt-ott szivárványszínben játszó széles acélcsík enyhén megremegett, kinyúlt, a két egymás fölött lévő óriási fényes henger áteresztette egymás között, forgás közben összenyomták és a következő hengerpárhoz továbbították, amely már gyorsabban forgott, a harmadik hengerpár között az acélcslk már szinte száguldott a negyedik, az ötödik hengerpár felé... aztán előbukkant a vége, a tekercselő felé húzódott és... recsegve-ropogva széttört, csikorogni kezdett, s akár az üveg, apró darabokra zúzódott az utolsó hengerpár szorítása alatt. Az egyik szilánk süvítve röppent fel, és a hengerállvány falának vágódott. Az arcokra nyomban kiült a fáradt kiábrándulás kifejezése.

– Stop! – süvített Szamarin hangja, habár feleslegesen kiabált: ijesztő búgással szólalt meg a jelzősziréna.

Bortov zsebkendőt vett elő, megtörölte izzadt homlokát és szemrehányóan mondta:

– Hát ez a helyzet, Golikov.

És én megértettem őt, mert tudtam, hogy a törékeny, forgácsolódó elektrotechnikai acél titkát megfejteni nem könnyű dolog...

Ekkor a vezérlőpult felől visító hang hallatszott:

– Megmondtam, ugye, megmondtam! Meddig, meddig fogjuk még csinálni, az ördög vigye el!

Ez a hisztérikus hang a feketeszakállúé volt.

– Hagyja abba, Sztrelcov! – szakította félbe azonnal Szamarin dörgő basszusa. – Szégyellje magát!

– Menjünk innen – szólított Bortov. – Mindjárt elkezdenek veszekedni.

Továbbindultunk a csarnokban, és amikor elmentünk a másik, valamivel kisebb hengerű mellett, visszanéztem:

a vezérlőpult mellett valóban szűk körbe tömörültek az emberek, és hadonászva bizonygattak egymásnak valamit. Galja távolabb állt, fáradtan szívta cigarettáját, és bennem megint megmozdult valami megmagyarázhatatlan szánalom ez iránt a nő iránt.

– Nehéz napokat élünk, Golikov – szólalt meg borúsan Bortov. – Amúgy minden jól megy, a legfontosabb dolog kivételével... lemezt nem tudunk csinálni. Ezek a széltolók Moszkvából jöttek... tudományos szakemberek, ez most divat... két hónapja nyavalyognak, de semmi sem sikerül nekik. Mindenkit meghülyítettek már. Ha jól összeszámolom, negyven változatot próbáltak ki, és még mindig egy helyben topogunk. Hamarosan a fejemet veszik. Egy hónap múlva, ha megszakadok is, de elektrotechnikai acélt kell hengerelnem... Már járt itt a miniszter is. A mieink megrohanták. Hogy, aszondja, toljuk ki a határidőt... Lesz itt, testvér, neked is min törnöd a kobakodat...

– Na és Remez?

– Remez most nincs itt – válaszolt Bortov. – Elutazott. De ha visszajön, alaposan elővesz majd bennünket, érzi a szívem... Na, rendben van, menjünk, megmutatom az irodádat. Igaz, hogy inkább az üzemben fogsz tartózkodni, de hát mégis... Kell egy hely... Ja, és még valami: van az igazgatónak egy utasítása a lakásoddal kapcsolatban. Felveszünk a listára, úgyhogy egyelőre maradj a szállóban... Na meg hozzám is járogass el. Akár most, vasárnap is. Eljössz? Hiszen nem vagyunk idegenek.

Arra gondoltam, hogy semmit sem tudok Bortov családjáról; amikor legutóbb itt voltam, nem sikerült elmennem hozzá, most meg együtt fogunk dolgozni. És én tudtam, hogy a munka akkor megy jól, ha az emberek fél szóból is megértik egymást.

– Örömmel.

Megmutatta a berendezések üzemvezető-helyettesének irodáját, amely ugyanazon az emeleten volt, mint az üzemvezetőé, megtetszett ez a kis szoba, minden új volt benne – az asztal, a fotelek, a mosdó a sarokban, amely ki volt csempézve –, itt még senki sem dolgozott, nekem kellett birtokba vennem a helyiséget...

Remez másnap érkezett meg, és azonnal összehívta az üzemi értekezletet. Bortov irodájában rengetegen gyűltek össze, a hosszú asztal mögött ültek, betöltötték az asztal és a fal közötti teret, úgy látszik, minden szobából összeszedték a székeket: itt voltak az üzemmérnökök, az igazgatóság tisztviselői és a Szamarin csoportja. Bortov mellett, papírokba mélyedve, két keze közé fogva kemény, vörös sörtehaját, Remez merült gondolataiba. Leültem, szinte faltam a szememmel, ő meg, mintha csak megérezte volna a pillantásomat, felemelte a fejét, és a szobában azonnal csitulni kezdett a zaj... Lena hűen írta le Remezt, akinek a szeme most vidáman csillogott:

– Kezdjük, elvtársak.

Nyugodtan és halkan arról kezdett beszélni, hogy az üzemben már négy hónapja folyik a munka a kis széntartalmú acél hengerlési technológiájával kapcsolatosan, hogy ebbe a munkába az egész gyár bekapcsolódott, két hónapja pedig a miniszter utasítására egy csoport szakember is érkezett, de a dolog nem halad, szeretné tudni, miért. Legfeljebb három percig beszélt, és ahogy befejezte, Bortov kért szót, erősen ökölbe szorított széles kezével hadonászva azt kezdte magyarázni, hogy rossz minőségű nyersdarabot adnak, a meleghengerlő-üzemből pedig olyan acéltekercsek érkeznek, amelyek nem felelnek meg a megadott programnak.

És elkezdődött!... Szenvedélyes hangon felszólalt az elektromos olvasztóüzem vezetője, a meleghengerlő-üzem

vezetője majdnem hisztérikus rohamot kapott, és minél tovább tartott az értekezlet, annál élesebbek lettek a viták, amelyekből már érteni sem lehetett semmit... Sokszor volt részem hasonló látványban abban a gyárban, ahol azelőtt dolgoztam, és megértettem, hogy a felszólalók egyike sincs tisztában a kudarcok valódi okával. Remezre pillantottam: vajon ő tisztában van-e vele? És nyomban rájöttem: tisztában van. Rendíthetetlen nyugalommal ült, és írt vagy rajzolt valamit a ceruzájával, senkit sem szakított félbe, senkitől sem kérdezett semmit, hagyta, hogy mindenki végigmondja a magáét, és a vita lassanként lecsendesedett... Ekkor felemelte a fejét, vidáman végignézett mindenkin, és halkan megkérdezte:

– Kész? Nos, akkor összegezzük az eredményt. Az pedig pocsék. Ezért holnaptól kezdve itt vagyok. – Az íróasztalra bökött a ceruzájával. – Remélem, Bortov, ideenged? – mosolyodott el, de nyomban szigorúan tette hozzá: – Azt akarom, hogy mindenki megértse: ezen a helyen dől el a gyár sorsa. Egy hónap múlva lemezt kell gyártanunk. Elmehetnek. Kérem, maradjon a tudóscsoport, Bortov és a helyettesei.

Egy ideig még mindenki némán ült a helyén, mintha kellemetlenül éreznék magukat a viharos, hazug szenvedélyekkel teli jelenetsorozat után, amelyet éppen hogy eljátszottak, aztán valamilyen súlyos sóhajtásféle vonult át a termen, majd az emberek tologatni kezdték széküket, sietni kezdtek, igyekeztek minél előbb távozni. Én a helyemen maradtam. Remez anélkül, hogy bárkire nézett volna, pipát és egy doboz dohányt vett elő, a pipája új volt, nem hajlított, hanem egyenes szárú, a feje pedig bőrrel volt borítva. Remez megtömte a pipáját, rágyújtott – rögtön édeskés illat támadt a szobában –, és Szamarin professzorhoz fordult.

– Ljubomir Szergejevics – mondta lágyan. – Megismer-

kedtem az eddig végzett munkájukkal, és a következő elképzeléseim vannak ezzel kapcsolatban. Azt hiszem, nem a megfelelő módszert választották...

Ahogy ezt kimondta, Szamarin elvörösödött, komor arca még sötétebb lett, és tompán mondta:

– Hát igen, Ignat Matvejevics, ami a módszert illeti... mást nem választhattunk. Ha tudni akarja: nincs elméletünk. Nincs! Ha megszakadunk, sincs. Sötétben tapogatódzunk. Ezért választottuk a kizárásos módszert. Ha egy változat nem felel meg, elvetjük. Megyünk tovább. Semmi mást nem tudok javasolni. Ez a helyzet!

Remez várt egy darabig, pöfékelt. Szamarinnak ez láthatóan nem tetszett, kelletlenül ráncolta össze a homlokát, aztán egy hessentő mozdulatot is tett.

– Én nem erről a módszerről beszélek, Ljubomir Szergejevics – szólt nyugodtan Remez. – Az ön csoportja az üzemi mérnököktől különváltan dolgozik. Önök teljesen elkülönültek tőlük. Talán illetékteleneknek tartja őket?

– És mi újat tudnának ők javasolni? – kérdezte a maga nyers modorában Szamarin.

– Nem tudom. Még nem kérdeztem meg őket – válaszolta Remez. – Mindenesetre, korábbi tapasztalatom alapján számtalan példát tudok említeni, amikor az üzemmérnökök, gyakorlati szakemberek oldottak meg olyan feladatokat, amelyek még a nagy tudósok erejét is meghaladták. – A hangja keményebb lett. – Holnaptól fogva kihirdetem a gyárban, hogy az elektrotechnikai acéllal kapcsolatban minden javaslatot azonnal megvizsgálunk. Erre prémiumalapot létesítek. És megkérem önt, hogy velem együtt foglalkozzék ezzel, ne hagyjon elemzés nélkül egyetlen javaslatot sem, még ha első pillantásra lázálomnak tűnik is.

Szamarin megvonta széles vállát.

– Nincs időm arra, hogy grafomániás feljegyzések között

turkáljak, ettől kíméljen meg, Ignat Matvejevics. Úgy végezzük a munkánkat, ahogy tudjuk, ha pedig nem tetszik... – Széttárta a kezét.

– Nem tetszik – bólintott Remez. – Bocsássa meg az őszinteségemet, de nem tetszik, Ljubomir Szergejevics. Amikor lesz eredmény, akkor majd tetszeni fog.

Ekkor számomra teljesen váratlan dolog történt: lehet, hogy a sok kudarc nyomán Szamarin idegei felmondták a szolgálatot, de lehet, hogy valóban szeszélyes ember volt, akit elkényeztetett a sok figyelem, kitüntetés és ünneplés – a hengerlés területén egyetlen szaktekintélynek számított a tudósok között –, Szamarin felállt, megrázta dús ősz hajzatát és színpadiasan mondta:

– Ebben az esetben itthagyjuk a gyárat!

Remez egy ideig kíváncsian nézett rá, úgy láttam, mintha szénfekete szemében gúny villant volna, de igyekezett elfojtani, és nyugodtan így szólt:

– Nem kell, Ljubomir Szergejevics. Kérem. Megértem, hogy kissé ziláltak az idegei... Üljön le...

Szamarin lesimította ősz haját, és váratlan alázattal leült.

– Na látja – bólintott Remez. – És hogy többé ne tegyen ilyen bejelentéseket, figyeljen arra, amit mondok: acélt fogunk hengerelni, mert kell hogy hengereljünk. Ha külföldön csinálják, mi is csinálni fogjuk. Ez törvény. Most pedig gondolja meg, hogy fog ön festeni, ha ön nélkül érjük el az eredményünket. Ezt önnek nemhogy az ellenségei, de a tanítványai sem bocsátják meg... Még ma aláírom a rendeletet: személyes ellenőrzésem alá vonok mindent, amit önök csinálnak. Önök gyárban dolgoznak, nem pedig magánlaboratóriumban. – És ellentmondást nem tűrő hangon tette hozzá: – Kész!

Érezni lehetett, hogy Szamarin megzavarodott a megszégyenítéstől, és nem tudja, mit válaszoljon. Remez, úgy lát-

szik, észrevette ezt, felállt, odalépett a professzorhoz és így szólt:

– Mindnyájunkkal előfordul az ilyesmi, Ljubomir Szergejevics. Higgye el, én és munkatársaim nagyra értékeljük önt mint komoly tudóst, és meggyőződésünk, hogy közös nevezőre jutunk. Úgyhogy segítsen nekünk...

Nem is annyira Szamarinnak mondta ezt, hanem segítőtársainak és tanítványainak, hogy valahogyan elsimítsa a Szamarin zavara keltette hatást, magasabbra emelje szemükben tanítómesterüket. Kezet nyújtott Szamarinnak és így szólt:

– Holnap ugyanitt találkozunk...

Szamarin valamit morgott válaszul, és a kijárat felé indult, s utánaindultak csoportjának mérnökei is. Galja, amikor elment mellettem, huncutul kacsintott egyet, és én láttam: örül annak, hogy így alakult a helyzet.

Alig zártuk be az ajtót a tudósok mögött – Remez elkísérte őket a pillantásával –, az igazgató megfordult, felém indult, és mosolyogva nyújtotta a kezét:

– Na, isten hozta, isten hozta, Kosztya! – Átölelt, enyhén magához szorított, és éreztem, mennyire erős és kemény a keze. – Maga aztán remek legény! – kiáltott fel. – Remek legény, hogy döntött és jött. Bizonyára meggyőződött már róla, mekkora itt az iram, milyen érdekes ez a gyár egy mérnökembernek. Együtt fogunk dolgozni, együtt bizony. Jellemzést kértem magáról, és a leghízelgőbb véleményt kaptam, úgyhogy bízom magában. – Barátságosan megveregette a vállamat, majd ismét elmosolyodott. – Még találkozunk, beszélgetünk... Most viszont sietek. Elnézést, elvtársak. Minden jót!

És gyorsan a kijárat felé indult könnyed, kissé hintázó járásával.

Hát ilyennek láttam sokévi távollét után, és megint meg-

tetszett, megint szívembe fogadtam. Amint a Bortov szobájának ablakából elnéztem, hogyan megy ki az utcára, hogyan száll be a kocsijába, arra gondoltam: ha annak idején vele dolgoztam volna, alighanem érdekesebb lett volna az életem. Még ezen a kis értekezleten is határozott magabiztosság és nyugalom sugárzott Ignat Matvejevics minden szavából, és ez nem is kevés a mi rohanós világunkban...

Alig távolodott el az üzemtől Remez kocsija, Bortov felsóhajtott és így szólt:

– Na, Kosztya, most aztán kapaszkodj. Kezdődik a tánc: ezután nemcsak a vasárnapokról szoksz le, hanem az alvásról is...

Hű, hogy dolgoztunk abban a hónapban! Sok minden előfordult az én mérnöki gyakorlatomban: a nagy rohammunkák nehéz nappalai és éjjelei, amikor csak egy volt a fontos – ha megszakadunk is, a tervet teljesíteni kell, különben vége-hossza nincs a ráncigálásoknak és fejmosásoknak, és az ember csak magára vonja a prémium nélkül maradt munkások vak elégedetlenségét; voltak balesetek, amelyek veszélyeztették egy-egy sürgős megrendelés teljesítését, és ilyenkor napokig ki sem léptünk az üzemből, s mi minden nem történt még. És mégis, az a Jarszkban töltött első hónapom semmihez sem volt hasonlítható.

Jarszkra rátelepedett a kánikula, amely súlyos volt és száraz, mintha a sziklás hegyekből hozta volna a szél az elégett zuzmók és mohák perzselt szagával együtt. Szinte zúgott a poros levegő.

Mindjárt az első napokban kiderült, hogy az átadott üzemben még sok minden nincs készen, és én reggeltől estig a gépmesterekkel és a szerelőkkel bajlódtam. Tisztában voltam azzal, hogy egyszerre mindent nem lehet elintézni, ez a munka egy évig is eltarthat, majd amikor az üzem teljes kapacitással fog működni, sok mindent kifejlesztünk, leegyszerűsítünk, tökéletesítünk, de most a legfontosabbat kellett megcsinálnunk.

Remez reggelente érkezett az üzemünkbe, és eligazítást tartott. Nem ült Bortov asztalánál, le s fel járkált az ablak és a fal között, nem írt fel semmit, mindent a fejében tartott. Őszintén bevallom, soha nem láttam ilyen eligazításokat: kérdések, válaszok, rövid következtetések... Mindössze húsz perc, de mindenki, aki a szobában tartózkodott, pontosan tudta, mit kell tennie és hogyan. Utána ki-ki ment a

maga munkaterületére, Remez viszont a szobában maradt Bortovval és Szamarinnal.

Az volt az érzésem, hogy annyira lefoglal mindenkit a hengerlési változatok keresése, hogy sem Bortov, sem Remez nem törődik velem – senki sem ad naponta utasításokat, senki sem hajt –, a legelején megkaptam a feladatomat, hogy húsz nap alatt tegyem üzemképessé a berendezést, és kész; nagyon hamar beláttam azonban, hogy milyen fontos ez a cselekvési szabadság, a kívülről jövő kicsinyes, kényszerítő ellenőrzésnek ez a hiánya. A reggeli eligazításon tömören elmondtam, mi van már készen, mit kell még elvégezni és milyen segítség szükséges. Remez meghallgatta, kérdezett egyet s mást, és azonnal intézkedett. Ezután már senki sem zavarta a munkámat. A hőség viszont elviselhetetlen volt, az üzemben sűrű volt a levegő, tele savak, olaj és fémpor szagával. Az elszívó berendezések még rosszul működtek. Déltájt mindig zúgni kezdett a fejem, mintha csak fakalapáccsal vernék, szaladtam zuhanyozni, ez egy ideig segített. Amikor néha átmentem a hengerművek csarnokán, láttam Szamarin csoportját, és önkéntelenül bepillantottam a hengerállványba, ahol még mindig szétszaggatott, deformálódott fémcsíkok hevertek.

Az egyik legforróbb és legfülledtebb napon a műszak vége felé baleset történt. Egy tizenhét éves fiú, a gépmesterek tanítványa, úgy látszik, teljesen megzavarodott, és a kés alá dugta a kezét, amely egy pillanat alatt levágta a mutatóujját. Mintegy öt méterre dolgozott tőlem, velőtrázó kiáltására nyomban hozzáugrottam, amint görcsbe rándulva összerogyott. Az egyik gépmester idejében elszorította a karját egy darab gumikötéllel, és a fiút az üzemi segélyhelyre vitték. Egy fél óra múlva pedig hívattak Bortov irodájába.

Az íróasztalnál Remez ült, Bortov pedig mellette a fotelben. Ignat Matvejevics nem állt fel, mint máskor, hogy ke-

zet nyújtson, összeszűkült, szinte teljesen feketévé vált szemmel nézett rám, fejével a szék felé intett, hogy üljek le, és keményen vágta oda:

– Jelentse, hogyan történt a baleset.

Elmondtam, hogyan esett a dolog, rendíthetetlen nyugalommal hallgatta végig, majd kisvártatva így szólt:

– Hogy hívják a fiút?

Ennek a tanulónak nem tudtam a családnevét, igaz, az utónevét megjegyeztem, mert a gépészek gyakran szólongatták: „Hé, Kotyka!"

– Kotykának hívják. A családneve... Még nem volt időm, hogy minden munkást megismerjek...

– Olyan sok idő kell ahhoz? – kérdezte Remez. – Szerintem egy mérnöknek az emberekkel való ismerkedéssel kell kezdenie mindent. Vagy más a véleménye?

– Rögtön bele kellett vetnem magam a munkába...

– Bocsásson meg, Golikov, de ez ingatag érv. Itt senkinek sem könnyű a munkája. Az a fiú tizenhét éves, és máris egy életre ujj nélkül maradt. Vegye úgy, hogy rokkant... Még a legsürgősebb munka alatt is be kell tartani a balesetvédelmi utasításokat. Ez az alfája mindennek.

Meg akartam mondani, hogy nálunk jól meg van szervezve a balesetvédelem, a baleset magának a tanulónak a hibájából történt, meg az ilyesmi ellen amúgy sincs biztonságos védelem, de nyomban megértettem, hogy ezt felesleges mondanom, ezt Remeznek is jól kell tudnia. Csak annyit tudtam mondani:

– Kánikula van... Az elszívók pocsékul működnek. Az emberek hamar elfáradnak.

– Magának mindjárt az első napon riadót kellett volna fújnia emiatt. A sérülés miatt megvonom havi prémiumát. Bortovot megbízom a körülmények részletes kivizsgálásá-

val. Végeztem – fejezte be keményen, és megint engesztelhetetlenül nézett rám száraz, sötét szemével.

Abban a pillanatban eszembe jutott, hogyan küldte a homokbányába Szemjon Kulikovot... Persze, a tanuló esetében nem voltam vétkes, és ennek számtalan bizonyítékát sorolhattam volna fel, de hát Kulikov is csak egy kupicával ivott meg a fagyon dolgozó munkásoknak rendelt szeszből, mivel neki is gyakran kellett kiszaladnia a dermesztő hidegbe, hiszen üzemvezető volt. De Remez akkor egyértelműen vétkesnek találta, mint ahogy most vétkesnek talált engem is.

– Várjon, Golikov.

Rögtön megéreztem, hogy lágyabb lett a hangja, habár még mindig elégedetlenség csendült belőle. Felállt, gépiesen meghúzta zakója alját, és hozzám lépett.

– Egy kicsit meglep, hogy még egyetlen javaslatot sem tett az elektrotechnikai acél hengerlésére vonatkozóan. Megértem, hogy lefoglalja a gépek beállítása. De... Valahogy kezembe került egy cikke a hengerművekről. Érdekes gondolatokat tartalmaz a tömörítési fokról. Gondolkodó mérnöknek tartom magát, ezért... – nem fejezte be, mi van „ezért": talán ezért hívott a gyárba, de lehet, hogy ezzel fejezte ki reményét. – Gondolkodjék, Golikov... gondolkodjék – és hűvösen bólintva kisietett a szobából.

Az ajtó bezárult mögötte. Forrt bennem a méreg. Eh, a fene enné meg, az ember látástól vakulásig dolgozik, kiteszi a lelkét, mégis úgy beszélnek vele, mint egy gyerekkel, aki rossz fát tett a tűzre! Az előző gyárban senki sem mert volna így beszélni velem, ott tudták, mit érek. Persze hogy sajnálom a srácot, de hát senkinek sem lehetek a dajkája. És mintha csak hallotta volna a gondolataimat, az asztal mellől dörmögve szólalt meg Bortov:

– Ejha! Mit fújtad fel magad, akár egy varangyos béka!

Nem megmondtam: ha ő egyszer odacsap, ott fű többé nem terem.

– Mi az hogy „odacsap"! Nem olyan időket élünk, hogy oda lehessen csapogatni. A háborúban megtehette. Most viszont...

– Mi van most? Szerinted most már fegyelem se legyen? Menjen mindenki a maga bolond feje után? Mi ?– Sóhajtott egyet, megtörölte az arcát. – Nincs miért felhúznod az orrod. Ő ilyen... Ilyen a konstrukciója. Saját magának sem bocsátotta volna meg, ha az ő tanulójának kapta volna el a kés az ujját. Hisz én is duzzoghatnék. Üzemvezető vagyok, vagy nem? Engem is valósággal félreállított, idejött a szobámba, beleült a székembe és elkezdett parancsolgatni. Pedig van saját széke, megvannak a saját gondjai. Vehetném úgy, hogy megalázott... Bárki másra megharagudnék, de rá... nem tehetem. Mert megértem, hogy meg kell csinálnunk ezt az elektrotechnikai acélt. Ha megszakadunk is. Látod, te magad mondtad, hogy mások az idők. Na jó, hát mások. De a feladatok néha most sem egyszerűbbek. A lelkesedés ma már nem elegendő. Ő viszont, látod, mekkora prémiumot tűzött ki, hogy az üzemben mindenki törje a kobakját, hogyan találják meg a megfelelő hengerlési eljárást... Először felkeltette az érdeklődést, másodszor ösztönzőt adott. Látod, barátocskám, ezt kell tőle eltanulni. Na jól van – Bortov megvakarta a fejét, és váratlanul megkérdezte: – Sok még a dolgod?... Mert mára már fájront. Most odacsörgök a feleségemnek, gyere el hozzánk, elüldögélünk. Ki tudja, mikor lesz rá alkalom?

Egy óra múlva elindultunk az ügyeletes kocsin, és hamarosan meggyőződtem róla, hogy milyen sok maradt még a régi Jarszkból. Elhaladtunk az új lakónegyed mellett, és a régi főtérre értünk, ahol még mindig állt a roskatag kis templom, az alacsony oszlopos épületben pedig, a bejáratnál

látható számtalan cégérről ítélve, a járási pártbizottság helyett más szervezetek kaptak helyet. A térről girbegörbe kis utcák ágaztak szét földszintes házaikkal és kerítéseikkel, amelyekről a hőségtől megsötétedett, porlepte levelek csüngtek alá. A kocsi megállt egy erős, jófajta deszkából ácsolt, zöldre festett kapu előtt, nem messze pedig, léckerítéssel körülvéve, amely mögött mályva nőtt, bádogtetős szép kőház emelkedett.

– Tessék a mi kis kunyhónkba – szólt vidáman Bortov, kitárva előttem a kiskaput.

– Hát ezt a palotát meg mikor kerekítetted ide? – kérdeztem, miközben beléptem az udvarra.

– Noiszen! – dörmögte Bortov. – Azt hiszed, én csináltam? Apósom itt a nagy építész! – És nyomban hevesen suttogni kezdett: – Hamarosan egy lépcsőházban lakom majd veled. Legkésőbb egy hónap múlva. – És rám kacsintott. – Apósom még nem tud róla. – És most már hangosan mondta: – Tessék, tessék...

A hangjának változásából megéreztem, hogy valaki fogad bennünket. És valóban, a verandára fiatal, sima arcú, telt nő lépett ki, az arcán és állán gödröcskék, ujj nélküli könnyű blúz volt rajta, lassan jött le a lépcsőn, barátságosan ránk mosolygott, és miközben a kezét nyújtotta felém, elnyújtott hangon így szólt:

– Nagyon örülök... Szólítson Klavának. Magát Sztyepan már bemutatta telefonon.

Klavából kemencemeleg és süteményillat áradt. Karon fogott és a házba vezetett, közben éneklő hangon mondta:

– Menjünk, menjünk, az ebéd már tálalva van. Hiszen maga most szalma, bizonyára hiányzik a jó házi koszt.

Mindnyájan egy tágas szobába léptünk, s én nyomban meglepetten álltam meg. Vörös, izzadt arcát törölgetve Dolgolobov jött felém.

– Á, a diák! – kiáltott fel. – Ez aztán a vendég!

– Mi az, ismeritek egymást? – kérdezte nyomban Bortov.

– Méghozzá hosszú évek óta – felelte vidáman Dolgolobov.

– De hát miféle diákról beszélsz te most? Valaha tényleg diákok voltunk mindketten. Most pedig középkáderek vagyunk, a legfontosabb láncszem mérnökei. Akár a hadsereg, a gyár is a középkádereken áll vagy bukik. Úgyhogy, apuska, több tiszteletet... Na, ne húzzuk az időt. Gyerünk szaporán az asztalhoz...

– Persze, parancsoljanak – énekelte Klava.

A keményített abrosszal leterített asztalon ropogósra sült lepény árasztott friss meleget, kocsonya fénylett, hatalmas pecsenyeszeletek sötétlettek, és az asztal közepén lévő tányéron zöldhagyma között friss paradicsomok hevertek, pedig mifelénk júniusban híre sincs ilyesminek. Nem tudtam visszatartani meglepetésemet:

– Ti aztán jól éltek!

– Ahogy a körülmények engedik – dörmögte Dolgolobov.

– Te meg ne légy ilyen érzékeny – mosolygott rám Bortov. – Inkább gyerünk, dobjunk be kezdetnek néhány kupicával.

A hosszú üvegből mindenkinek vodkát töltött egy-egy vékony pohárba, felemelte a poharát, és elálló kisujjal tartva, Dolgolobov felé intett a fejével:

– Mondjon pohárköszöntőt, apuska, maga mestere az ilyesminek.

– Ez igaz – hagyta rá rögtön Dolgolobov, és két kezével végigsimított ritkás, ősz haján, amely közül kiviláglott vörös fejbőre, köhintett, és ő is ünnepélyesen emelte magasba a poharát. – Hát, ennél az asztalnál most különféle emberek gyűltek össze. Én öreg vagyok, ti fiatalok. De ha jól megnézzük, úgy is vehetjük, hogy testvérek vagyunk, mert ti is

meg én is a vérünket hullattuk a háborúban... Hát akkor koccintsunk a mi testvériségünkre.

– Kitűnő, apuska! – kiáltott fel Bortov, és tempósan, nyugodtan kiitta az egész vodkát, az arca kipirult, a szeme csillogni kezdett, fújt egyet, könnyed mozdulattal a villájára vett egy kevés káposztát, és a szájába dobta.

– Matróz volt, matróz is maradt! – kiáltott fel Dolgolobov, és elragadtatással pillantott a vejére. – No, és te mire várasz, diák?

– Nem – nevettem fel –, ennyit nem bírok.

– Nem baj, lassanként majd csak eltakarítod – nyugtatott meg Dolgolobov. – Vegyél paradicsomot, mert ilyet ma hetedhét országban sem találsz.

– Honnan szerezték?

– Ejha! – kiáltott fel Bortov. – Gyerünk, gyerünk, Kosztya, vedd kezelésbe. Régen mondogatom már neki: egyszer még sittre vágnak, apuska, a kertedért meg a zöldségeidért.

– A fenét vágnak sittre! – fortyant fel hirtelen Dolgolobov. – Mondd meg nekem, diák, a hasznon kívül mi származik abból, ha én ilyesmit termesztek? Nem, te csak hallgass ide! Németországban különféle nép megfordult tőlünk. Egyesek a snapszot vedelték, mások az ottani életet figyelték... Itt van az én házam. Minden téglájáť én raktam a helyére mint egyéni építkező. És a tervrajzot honnan vettem? Na, hát megmondom neked, Németországban két tucat ilyen tervet is felrajzoltam magamnak a füzetembe. Így aztán volt miből válogatnom. Ugyanez a helyzet a zöldséggel... Ha érdeklődöl, megmutatom. Hej, kitapasztaltam én alaposan a németek üvegházait meg melegágyait. És ide is raktam a házam mellé. Az eredmény itt van az asztalon... De hát mondd meg nekem, mi lesz, ha a mi sivár vidékünkön minden jarszki lakos ilyen melegházat épít a háza mellé? Csak egy csepp föld kell hozzá... Isz nem titkolom, már

Mihejevék is eljöttek. Mutasd meg, azt mondják. Én meg nemcsak hogy megmutattam, hanem le is rajzoltam, hogyan fektessék le a csöveket, hogy meleget adjanak, meg hogy milyen szögben állítsák fel a kereteket. És jól meg is csinálták... Oszt látod, Sztyepan meg huzakodik velem. Ő maga rettenetesen szereti a paradicsomot, de huzakodik velem, azt mondja, nem jár. Hol van az megírva, hogy nem jár az embernek ennivaló? Na, előfordult egy s más... De hát ezt te is tudod, diák. Ma viszont más a szokás. Törd a kobakodat, csak hogy az asztalon is legyen valami. Nem igaz?... Én, diák, semmi tilosat nem teszek. Ott van, azt mondják, Dolgolobov, a kocsijával összefusizta magának. De én embereket fuvaroztam. Az állam nem fuvarozta őket, én meg fuvaroztam. És az, hogy ezért pénzt kaptam, hát megint csak ott kaptam, ahol az államnak nem kellett. Ahogy az állam fuvarozni kezdte az embereket, visszavonultam tüstént... Stimmel, amit mondok, diák?

Úgy nézett rám, mintha ellenvetést várna, én azonban nem akartam vele vitatkozni, a szavai valamilyen oknál fogva olyan emlékeket ébresztettek bennem, amelyek nem is függtek össze a mondókájával. Arra gondoltam, hogyan éltünk Lenával meg a pici Aszjával Natalja Mihajlovna házában, hogyan ébredtem fel számtalanszor a kemence körüli sürgölődésre és a meleg kenyér meg a lángos illatára, és hirtelen világosan megéreztem, mennyire hiányzik most nekem Lena, Natalja Mihajlovna és nyakigláb, csupacsont lányom. Valahogy az eddig Jarszkban töltött napok alatt nem nagyon aggódtam miattuk, a szabadság és a kötetlenség érzése nyilván olyan erős volt, hogy még a családom iránti aggódásomat is elnyomta, és arra gondoltam: „Bárcsak mielőbb megkapnám a lakást... Bortov azt mondja, egy hónap múlva esedékes."

– Hé, Kosztya, mit eresztetted úgy búnak a fejed? – szólalt meg Sztyepan.

Amíg én a magam bajain tűnődtem, elővett egy gitárt; Klava gyöngéden a vállára hajtotta a fejét, ő pedig, végigfuttatva a húrokon vastag ujjait, felhangolta a hangszert, ingét levetette, csak a csíkos matrózing maradt rajta, amely szorosan simult erős mellére...

– Apuska telebeszélte a fejed – kacsintott felém Bortov. – Ne törődj vele. Megdumál ő mindenkit, akit csak akarsz. Na, énekeljünk egyet...

Hátravetette rövid nyakán ülő fejét, és szemét lehunyva mély, kellemes hangon rákezdte: „Találkoztunk, s mi volt a múltban...", és Klava nyomban csatlakozott hozzá... Natalja Mihajlovna házában is szerettünk énekelni, megesett, hogy mulatozás közben így szólt hozzám az anyósom: „Miféle mulatozás az, ahol nincs nóta" – és képesek voltunk egész este ott ülni, lassan himbálózva jobbra-balra a vontatott dallamok ütemére... Valahogy helytelenül kezdtünk élni Lenával az utóbbi időben, mindegyikünk elmerült a maga dolgában, és gyakran olyan hévvel tette ezt, hogy amikor találkoztunk, már nem volt erőnk a gyöngédségre és a becézésre, ez az érzés azonban felgyülemlett a lelkünkben, és olykor, amikor egyedül maradtunk, viharosan kitört. Ilyenkor éreztem, mennyire drága nekem Lena, és mindaz, ami közöttünk történt a hétköznapok sodrában: a goromba szavak, a sértések, a véleménykülönbözet, Aszja és a pénzhiány miatti viták – mindez másodlagos lett, és szinte fulladoztunk egymás közelségétől, igyekeztünk meggyőzni egymást, hogy ezentúl másképpen fogunk élni, és ehhez nem is olyan sok minden szükséges, kivéve, persze, egy normális lakást. Aztán minden kezdődött elölről. „De most, most aztán vége ennek – gondoltam, miközben Bortov és Klava énekét hallgattam. – Meg kell végre kezdődnie a mi igazi

életünknek...” És szemrehányást tettem magamnak, hogy bizonyára sok mindenben nem értettem meg Lenát, nem tudtam igazán, milyen nehéz a munkája, hogyan hajszolja magát a vég nélküli utazások alatt, hogy zavaros ügyekben és ismeretlen emberekben kiigazodjék, szemrehányást tettem magamnak azért, hogy elítéltem éles szavait... „Hiszen nem is tehet másképpen, ilyennek kell lennie az ő munkája mellett... Hozzám jó és gyöngéd...”

– Na – szólalt meg Bortov –, még egy kupicával, és fájrontot csinálunk.

Töltött mindenkinek, és elálló kisujjal fogva a poharat, lehajtotta az egészet, szájába dobott egy csipetnyi káposztát, ropogtatva megrágta, közben egészen kipirosodott. És nyomban Klavához és Dolgolobovhoz fordult:

– Na, drága atyafiak, hagyjatok bennünket kettesben a barátommal, van egy kis megbeszélnivalónk.

Sem Klava, sem Dolgolobov nem sértődött meg, engedelmesen felkeltek és kimentek, betéve maguk mögött az ajtót.

Bortov megnyomogatott az ujjai között egy cigarettát, rágyújtott és felém fordult:

– Nos, Kosztya, most elmondok neked egyet s mást az üzemről, hogy ne legyen rá gondod. Hamarabb kellett volna, de látod, másképpen sikerült a dolog. Először a technikáról, aztán az emberekről, hogy lásd, kire támaszkodhatsz...

Nyugodtan, világosan beszélt, én meg csodálkoztam, hogy nem részeg, de nemcsak ezen csodálkoztam: Bortov pontosan és okosan beszélt a gépsorokról és berendezésekről, csupa olyan finomság ismeretében, amely csak egy komolyan gondolkodó mérnök számára lehet elérhető. Most ilyen is volt. Nem felelt meg annak a képnek, ami az én képzeletemben alakult ki róla, és minél tovább hallgattam, an-

nál jobban megértettem, miért nevezte ki Remez üzemvezetőnek – Bortov kitűnően látta, érezte a távlatokat.

– És hallgass rám, Kosztya – érintette meg a térdemet –, nem tudom elviselni a különféle civakodásokat és uszítgatásokat. Ha valamikor a tyúkszemedre taposok, gyere és pakolj ki, ne titkolj semmit. Nincs rosszabb az elmérgesedett haragnál. Hogy gondolod?

– Éppen így gondolom.

– Nos, ha így gondolod, menni fog a munka – bólintott. – Mi, testvér, katonák vagyunk. Ha azt mondják, hogy „kell", hát megcsináljuk – ismételte meg kedvenc szavajárását.

Ebédszünet közben az üzemi étkezdében tálcával a kezemben kis híján összeütköztem Galjával. Felnevetett és így szólt:

– Én már ettem, de leülök veled egy kicsit.

Asztalhoz ültünk, hozzáfogtam az evéshez, ő meg vidáman nézett rám, és éreztem, hogy valami megváltozott benne az utóbbi napokban, és ahogy fürkésztem az arcát, egyszerre csak rájöttem: eltűnt a csüggedt fáradtság nyoma, mintha összeszedte volna magát, széles csontú arca kipirult, még a szeme is megváltozott – azelőtt úgy láttam, hogy sötét, most meg apró zöld pettyek fénylettek benne.

– Jó kedved van? – kérdeztem.

– Eltaláltad.

– Jó híreket kaptál?

– Nem. Szerelmes lettem.

– Ohó! És kibe, ha szabad kérdeznem?

– Szabad. Remezbe.

Felkacagtam. Galja csodálkozva húzta fel a szemöldökét:

– Lehetetlennek tartod?

Biztosra vettem, hogy tréfál, de hirtelen elképzeltem őket

egymás mellett: a huszonhét éves törékeny nőt és Remezt, az ötvenéves férfit.

– Nem, lehetségesnek tartom – válaszoltam komolyan. – Ráadásul ő mindmáig nőtlen.

– Nagyszerű! – kiáltott fel Galja. – És, isten bizony, kezembe venném, ha a zsánerem lenne... Ő azonban másképpen tetszik nekem. El vagyok ragadtatva attól, ahogy leszállította a lóról a főnökömet. Szamarin elbízta magát, már meg sem lehet közelíteni. Mindnyájunkat úgy kezel, mintha kifutófiúk volnánk. Ide szaladj, ezt hozzad. Ötletei meg csak neki lehetnek. Más meg se próbáljon gondolkodni. Ezért is topogunk egy helyben...

– Most már gondolkodunk – nevetett fel újból. – Ez pedig, Kosztya, óriási élvezet.

– Reménykedtek, hogy most már megtaláltátok?

– Most már megtaláljuk – mondta a lány. – Nagyon sokan akarják. No meg aztán a versenyszellem sem utolsó dolog... Hiszen két hónapja semmilyen eredményt nem értünk el. A csoport fele már félt, hogy nem tudja befejezni a disszertációját. Az intézet presztízse volt veszélyben.

– De hát elsősorban nem ti szorultok, hanem a gyár. A gyáré a fő felelősség...

– Így van – bólintott Galja. – De a gyár a helyén marad, Szamarin viszont aligha.

– Á – ingattam a fejem hitetlenül. – Olyan híres professzor, akinek annyi könyve van... Igazi szaktekintély. Ugyan mi történhet vele?

– Nem értesz te ehhez, Kosztya, egy szemernyit sem – érvelt Galja. – A tudomány területén úgy van: ma szaktekintély az ember, holnap retrográd. És ez a mi egész laboratóriumunk a fenének sem kell... Ha tudnád, mennyi ellensége van Szamarinnak! Egyetlen termelésben dolgozó szakembernek sem lehet annyi ellensége.

– És miért?

– Hát csak azért... Te bizonyára azt hiszed, hogy a tudomány – szentély. Olyan mező, ahol dúsan teremnek és virágzanak az eszmék, amelyeket nevelnek és gondoznak. Pedig a tudomány egészen más, inkább a csatamezőre hasonló. Ott pedig csontok recsegnek, fejek repülnek. Ha pedig szúrnak, egyenesen a szíved közepébe... Ez van – rándította meg a vállát fázósan Galja.

Galja fején találta a szöget: az üzemben valóban forrt minden. Egy alkalommal hallottam, milyen késhegyre menő vitát folytattak gépmestereim az elektrotechnikai acél szerkezetéről, ami egyáltalán nem az ő dolguk volt, de komolyan vitatkoztak: miért van az, hogy a fekete égetéskor, amikor az acél széntartalmát a minimumra igyekszenek csökkenteni, hogy fokozzák az acél mágneses tulajdonságait, növekszik a szemcsenagyság, és az acél törékennyé válik. Úgy döntöttek, hogy erről megkérdeznek engem, és én megmagyaráztam, közben képleteket írtam egy acélcsíkra. Szorosan körém csoportosultak, a tarkómon éreztem nehéz lélegzetüket, helyeseltek, kérdeztek. Csak miután a magyarázatot befejeztem, jöttem rá: őket is magával ragadta az útkeresés hulláma. Hát ide juttatta őket Remez a rendeletével! Ettől a pillanattól kezdve gondolkodni kezdtem: hol a rejtély megfejtése? Késő este bementem Bortov irodájába és megkértem:

– Sztyepan, add ide az elektrotechnikai acél összes változatával kapcsolatos elemzéseket. Elüldögélek velük egy éjszakát.

Bortov nem lepődött meg, elővett egy mappát, elém tette. Ott ültem virradatig.

Attól a naptól kezdve belesodródtam a dologba. Nappal az üzemben dolgoztam. Nem emlékszem mindenre vissza, lehetetlen elmondani, mi mindenből áll egy munkanap

ilyen előkészületi időszakban. Este viszont rohantam Bortov irodájába, és kutatásokat végeztem. A gyári laboratórium elemzései, a mérnöki csoport számításai... Mindenütt kutattam. És egyszer csak rájöttem: de hiszen Szamarin csoportja minden változatot végigpróbált. Több változat nem lehet. Az ismétlés kezdődik. És ők maguk sem veszik észre, hogy bezárult a kör. Ez pedig csak egyet jelenthetett: a rejtély megoldását nem a fém szerkezetében kell keresni, hanem a fémet érő külső hatásokban. Valamit rosszul csinálnak a hengerlési eljárás folyamán. De mintha itt is ellenőriztek volna mindent: változtatták a hengerek összenyomódási fokát, az üzemmódot. Semmi sem használt. Az acél tovább zúzódott...

Hányszor igyekeztem később saját magamnak megmagyarázni, hogyan jutott eszembe az az egyszerű gondolat, és képtelen voltam. De eszembe jutott, és mindez hajnali négy órakor történt, amikor Bortov irodájának ablakai már világosodtak. Úgy döntöttem, hogy legalább itt, a díványon alszom egy keveset, felálltam, összekulcsoltam a kezemet, megnyomogattam zsibbadt ujjaimat, és hirtelen megértettem: a kis széntartalmú acélban a nagy szemcsét kell szétzúzni, akkor képlékeny lesz az acél. Ez az, amit eddig senki sem csinált. Ütés! De mivel? A hengerműnem kalapács. És nyomban kitaláltam: az első hengerpárral. Meg kell adni maximális összenyomódási fokát, és ez egyenlő hatású lesz az ütéssel. Így még sohasem üzemelt egyetlen hengerműsem. Megálltam, a gondolat teljesen megdöbbentett. „Ki kell próbálni – cikázott át rajtam a gondolat. – Azonnal ki kell próbálni." Tudtam, hogy aznap a gépmesterek, az én embereim dolgoznak a hengerműnél.

Egy óra múlva pedig már futottam is a gyárból a szálloda felé, könnyedén futottam Jarszk reggeli napfényben fürdő utcáin, a liftet meg sem várva szinte repültem a lépcsőn a

negyedik emeletre, és bekopogtattam Galja szobájába. „Ki az?" – lehelte valaki az ajtó mögött, és máris kattant a retesz. Galja zilált hajjal, szinte még fel sem ébredve, gyámoltalanul fogta össze a mellén kartonból varrt pongyoláját, és értetlenül nézett rám, én meg elkiáltottam magam:

– Megvan!

Galja hátralépett, és mintha imádkozna, így szólt:

– Istenem...

Később bizonygatta, hogy első pillantásra megértette, mi történt ezen az éjszakán, de őszintén szólva, nem nagyon hittem neki, mivel emlékeztem zavart állapotára... Mindjárt ott, az asztalon megrajzoltam az összenyomódási grafikont, hozzáfogtam, hogy elmagyarázzam a hengerműű új működési elvét, és láttam, hogyan gyulladnak ki a szemében a zöld szikrák. Aztán futottunk vissza az üzembe, hogy a műszakkezdetre még odaérjünk. Galja megtapogatta, megvizsgálta, majdnem körülszagolta az általam hengerelt lemezt, aztán hirtelen otthagyva felém fordult, viharosan megölelt és szájon csókolt. De nyomban hátralépett, arca komoly lett, izgatottan kezdett beszélni:

– Azonnal mégy, és mindent leírsz. Gépeltesd le két példányban, és add le Remez nevére.

– De mire ez az irkafirka?

– Tudom, hogy mit beszélek – kiáltotta szigorú hangon Galja. – Csak nem akarod, hogy a te ötletedet más kisajátítsa? Menj! – mondta most már parancsolóan.

Megírtam a papírt, és elvittem Bortovnak, aztán végeztem tovább a dolgomat. Teljesen kifárasztottam a gépmestereket, és magam is csodálkoztam, milyen szívesen maradnak túlórázni. A munkától és a hőségtől holtfáradtan jutottam el éjszakára a szállodai szobámba, és elaludtam, de mindig ugyanazt álmodtam: széles, vörös eres kék acélszalag kúszik a hatalmas, gömbölyű hengerek közé, azok gyengé-

den összeszorítják, és a szalag enged, puha lesz, mintha nem is fémből készült volna, hanem valamiféle más, tartós és nyúlós anyagból; ez az álom sokáig tartott, lassan múlt, és amikor felébredtem, valahogy a nyugtalanság zavaros érzete maradt utána.

Harmadnap Remez hívatott. Úgy siettem hozzá, hogy a kezemet sem mostam meg, menet közben törölgettem csepűvel, ami a kezemben is maradt, amikor átléptem az iroda küszöbét. Remez, amint megpillantott, gyorsan előjött az íróasztal mögül, megfogta a vállamat, megszorította és így szólt:

– Örülök, Kosztya, hogy nem csalódtam magában. Az, amit leírt nekünk, nagyszerű ötlet.

– Pompás ötlet – hallatszott egy dörgő hang az ablak felől.

Szamarin professzor ült ott, fehér haja harciasan emelkedett a feje fölött, kemény, darabos arca piros volt és ragyogott az élvezettől.

– Csak tessék, fiatalember – mutatott a vele szemben lévő székre.

Leültem, Szamarin közelebb húzott magához egy papírokat, grafikonokat, gondosan kidolgozott felvételeket tartalmazó köteget, és nyomban mesélni kezdte, hogyan megy végbe az acél deformációja, ha a munkát az én eljárásommal végzik; semmit sem hagyott ki, részletesen elmagyarázta, milyen lesz az abszolút összenyomódási fok, az anyagtágulás, milyen befogási szög mellett nyomják össze a hengerek legjobban a fémet... És én meggyőződtem róla, hogy e néhány nap alatt mindent ellenőriztek, meghatározták a hengermű üzemmódját, és minél tovább hallgattam, annál világosabbá vált előttem: én mint gyakorlati szakember csak a lökést adtam meg nekik a felfedezéshez, ők pedig, vagyis Szamarin csoportja, mindent annak rendje és módja szerint

kidolgoztak, és végső formába öntötték az ötletet, amelyről csak most, ezek után lehet úgy beszélni, mint valódi tudományos felfedezésről... Remez elhelyezkedett a sarokban, és ő is figyelmesen hallgatott, közben pipája szárával ütögette az ajkát, nem dohányzott, és láttam, milyen huncut és gunyoros kis szikrák lobbantak a szeme sarkában.

– Ez a helyzet – szólalt meg Szamarin, és behajtotta a mappát. Szemmel láthatóan elfáradt, elővett egy tiszta, gondosan összehajtogatott zsebkendőt, a homlokához és a nyakához érintette. – Kibírhatatlan a meleg...

Ebben a pillanatban hangzott fel Remez kacagása.

– Kitűnő! – kiáltott fel, talpra ugrott, és gyorsan végigment a szobán, majd ügyesen kivett Szamarin bezárt mappájából egy papírlapot, rábökött az ujjával, és így szólt: – Kitűnő munkát végzett, Ljubomir Szergejevics. Köszönöm, nagyon köszönöm... De előre is szeretném figyelmeztetni: a barátunkat, mármint Golikovot, nem hagyjuk bántani.

– Ugyan, az isten szerelmére – mosolyodott el Szamarin –, hát ki akarja őt bántani?

– Senki, senki – hagyta rá nyomban Remez –, és éppen ezért szeretném megkérni arra, hogy első szerzőként Golikovot tüntesse fel. Az, hogy ő kiszorítja önt erről a helyről, nem baj, ön amúgy is híres ember. Golikovnak azonban még szüksége lehet erre. Nos, megegyeztünk?

– Persze, persze – egyezett bele sietve Szamarin.

– Akkor meg is lennénk. – Remez az asztalra tette a papírlapot és így szólt: – Akkor javítsa is ki, Ljubomir Szergejevics.

Szamarin, továbbra is kellemesen mosolyogva, valamit kijavított a papíron, majd visszatette a mappába; nem hagyta magát odáig süllyedni, hogy ellenkezzék vagy megsértődjék, inkább igyekezett elnézőnek és nagylelkűnek látszani.

Nem is gondoltam volna, mennyire fontos lesz még számomra Remeznek ez a kitartó követelése. Ő valóban több lépésnyire előre látott.

– Most aztán aláírom az okmányokat – mondta Remez, gyorsan az asztalhoz lépett, és anélkül, hogy leült volna, aláírt néhány papírt, odanyújtotta őket Szamarinnak, és udvarias mosollyal mondta: – Még egyszer nagyon köszönöm...

Szamarin az asztalhoz lépett, elvette Remeztől a papírokat, félig meghajtotta magát, majd ugyanolyan kellemesen mosolyogva felém biccentett, és tempósan, méltóságteljesen az ajtó felé indult. Alig zárult be mögötte az ajtó, Remez váratlanul, egészen gyerekesen felugrott, összeütötte a bokáját, majd nyomban le is ült, és ellenállhatatlanul felkacagott. A kacagása szaggatott volt és zengő, egy kissé még visítós is; nem tudtam az okát, de Remezt nézve én is nevetni kezdtem. Remez felegyenesedett, egyetlen kézlegyintéssel letörölte arcáról kibuggyant könnyét, gyorsan töltött magának egy pohár vizet, de néhány korty után megint fújt egyet, újból kitört belőle a nevetés. Ezúttal gyorsan kézbe vette magát és így szólt:

– Bocsásson meg, Kosztya, az istenért, de biz' isten, ez a gúnár... – és legyintett anélkül, hogy a mondatot befejezte volna.

Szerettem volna megtudni, mitől lett ilyen jókedve.

– Szamarin nagy ember. A legnagyobb szaktekintély a hengerészetben. Olvastam a könyveit...

– Igen, igen, a könyvek – hagyta rám Remez, de fekete szemében még mindig ott fénylett a nevetés. – És mégis maga, az egyszerű mérnök volt az, aki fityiszt mutatott neki. Ráadásul hogyan! Hej, Kosztya, hány ilyen szaktekintélyünk van nekünk. De ha jobban megnézzük, az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. És mi rájuk hivatkozunk.

Magunk meg egy szermenyit sem gondolkodunk. A szaktekintély ezt mondta, és kész. Ez a szentírás. Ez a helyes. És lám, maga egyetlen csapással szétzúzta az egész szamarini koncepciót. És ha mi az ő útján haladtunk volna – vakon, gondolkodás nélkül –, a fene sem jött volna rá a hengerlési eljárásra.

Végigsietett a szobán, a támlájával maga elé fordított egy széket, felült rá lovagló ülésben, rákönyökölt a támlájára és rám mosolygott:

– Elugorhatnánk, Kosztya, halászhatnánk egyet hajnalban. Tüzet raknánk! Hallét főznénk! De pompás volna! Mint régen! – kacsintott rám. – Most beindítjuk a hideg hengerlést. Most már okvetlenül beindítjuk, aztán meglógunk. Mert hiszen miféle élet ez így?

Őszintén szólva, egyre kevésbé tetszett nekem, ami ebben az irodában végbement: ha Ignat Matvejevics így vélekedik a professzorról, mint ahogy azt az előbb mondta, mire való volt így játszani vele, hálálkodni, kedvesen mosolyogni? Hiszen amikor először láttam őket együtt, a professzort meg Remezt, Ignat Matvejevics nyíltan és nyugodtan viselkedett, mindent könnyen a helyére tett. Most Szamarin szemébe mosolygott, de alig hagyta el a professzor a szobát, máris gúnyosan kezdett beszélni róla. Itt valami nincs rendben, és Remeznek ez a nevetése, ez a gyerekes ugrálása...

– Min gondolkodott úgy el, Kosztya?

Elhatároztam, hogy őszintén kipakolok mindent. Nem lepődött meg, figyelmesen végighallgatott, elővette zsebéből a pipáját, megtömte, felszította.

– Lehet, hogy igaza is van – szólalt meg. – A bökkenő csak az, hogy Szamarin tegnap sürgönyt adott fel a miniszternek, és mindent saját magának tulajdonított. Engem viszont ostoba helyzetbe hoztak. Arról, hogy tudok a sürgönyről, nem beszélhetek, a papírjait viszont ki kellett javí-

tanom... Hát ezért kellett csinálnom ezeket a grimaszokat – és megint felkacagott. – Az egészben az a szép, hogy Szamarin nyomban rájött: tudok a sürgönyről. Megkezdődött hát köztünk ez a különleges tartalmú párbeszéd. Az én helyemben, biz' isten, magát is mulattatta volna a dolog. Egyébként túl szigorúan ítél. Akárcsak Lena. Vigyázzon, nehogy túlzásba vigye a szigorúságot – kacsintott rám, és felállt.

Mi köze van mindehhez Lenának? – gondoltam.

– De horgászni azért elmegyünk – mondta Remez, miközben kezet szorított velem. A tenyere meleg volt és száraz...

Este pedig alig érkeztem meg a szállodai szobámba, alig zuhanyoztam le és öltöztem át, telefonált Galja, és közölte, hogy korán reggel elutazik, most pedig az egész Szamarin-csoport búcsúvacsorára készül; a professzor megbízásából telefonál, hogy egy fél óra múlva menjek le az étterembe, meghívnak.

– Ők meghívnak, te meg nem? – kérdeztem, hogy ingereljem.

Galja azonban komolyan válaszolt:

– Én arra hívlak meg, hogy lógjunk el erről a vacsoráról, és csavarogjunk egy kicsit a folyónál.

– Akkor inkább egyáltalán ne jelenjünk meg a vacsorán.

– Azt nem lehet. Megsértődnek... Ellógni viszont ellógunk, amint erre lehetőségünk nyílik.

Az asztal ugyanabban a sarokban volt megterítve, ahol először pillantottam meg az egész Szamarin-csoportot, most a vezető is ott ült az asztalfőn, sötét öltönyben, fehér ingben, nyakkendővel; ünnepélyes volt és tekintélyt parancsoló, de a többiek is mind kiöltöztek, élénkek, vidámak voltak és előzékenyek egymással. Érezni lehetett, hogy befejezték a munkát, és örültek ennek, sokat beszéltek Moszkvá-

ról, és gondolatban alighanem mindnyájan otthon voltak. Nekem is jólesett velük együtt ülni az asztalnál, élvezettel hallgattam tréfáikat, enyhe argójukat, amely még nem vándorolt át teljes egészében a mi vidékünkre, tetszett, ahogy „öreg"-nek, „öreglány"-nak nevezik egymást, ahogy bebeszúrnak szavaik közé egy-egy gunyoros szócskát, ahogy csodálkozva mondják, hogy „mekkora szemétláda"... Tetszett a lezserségük, tetszett, ahogy Szamarint közvetlenül „főnök"-nek szólítják, amit a professzor szemmel láthatóan szívesen vett, tetszettek egyszerű kis tréfáik, idézeteik az akkoriban divatos költők legfrissebb verseiből, hangsúlyozott közönyük a társaik tetteivel szemben és ezzel együtt annak a készsége, hogy azonnal megvédjék egymást a kellemetlenségektől. Még a durva tréfákért sem haragudtak, türelmesek voltak egymás iránt, és ez volt az, ami mindennél jobban megnyerte a tetszésemet. Volt bennük valami, ami ismeretlen volt a számomra, de az is lehet, hogy egyszerűen hiányzott az ifjúságomból, azért volt olyan vonzó. Elképzeltem, hogy odahaza, Moszkvában egészen különleges életet élnek, amelyről hallottam, de sem az ízeit nem ismertem, sem az illatait, ehhez az élethez tartozott a „Szovremennyik" színház a maga merész fiatalságával, szellemességével és saját színészsrácaival, a Műszaki Egyetemen rendezett előadóestek és viták, a vidám éttermi történetek, a lóversenyek, a külföldi turistautak vagy távoli túrák hátizsákkal, a fizikusok és lírikusok közös részvételével, és Dubna, a titokzatos város... Ó, mi minden volt még ott, és ez az élet elkerült engem, a gondjaimat, a nehéz hétköznapjaimat, csupán egy gyönge szellő hozta el hozzám a vidám és viharos események távoli morajját. Olykor hallottam róluk Lenától, ő mégiscsak meg-megfordult Moszkvában, meg néha a gyári barátaimtól is.

Szamarin kellemes asztaltárs volt, mindjárt a legelején

kijelentette, hogy nem kellenek pohárköszöntők, mert azok fegyelmeznek, az asztalnál viszont a legjobb rend a diszharmónia. Miután ivott egy keveset, trükköket kezdett bemutatni, almát nyelt le, aztán Galja hajából vette elő, villák és kések tűntek el a tenyere alatt, majd lehunyt szemmel idézte Cvetajevát és Ahmatovát, amiért viharosan megtapsolták, szinte sugárzott belőle a jókedv és a jóság, egyre rokonszenvesebbnek láttam, erős, vörös homloka fölött szinte lángolt ősz hajzata, arcának kemény vonásai meglágyultak.

– Olyan, mint egy jóságos oroszlán – mondtam Galjának.

Galja boldogan felkacagott, sőt még tapsolni is kezdett. Aztán Szamarin táncra kérte, és könnyedén vezette a párok között, súlyos fejét fenségesen hátravetette, minden mozdulata magabiztosságot és könnyedséget árasztott. Hirtelen ment el az asztaltól, amikor úgy tetszett, hogy a jókedv a tetőfokára hágott, az órájára pillantott, elnézést kért, megmagyarázta, hogy találkoznia kell valakivel, egy fejbiccentéssel mindenkitől elbúcsúzott, engem pedig karon fogott és kivezetett az étteremből.

A szálló előcsarnokában álltunk meg, mosolyogva arról kezdett beszélni, hogy örült a velem való találkozásnak, reméli, hogy a sors még összehoz bennünket, és mintegy mellékesen, nyomban kijelentette: ha esetleg ki akarnám próbálni képességeimet tudományos területen, legyen szerencséje... Alig nyújtott kezet, hogy búcsút vegyen, a hátam mögül Remez hangját hallottam:

– Itt vagyok, Ljubomir Szergejevics!

Szamarin összerezzent, felhúzta bozontos ősz szemöldökét.

– Jó estét, Ignat Matvejevics. Hogy őszinte legyek...

– Mi az, nem várt? – kérdezte gunyorosan Remez. – De hiszen ön hívott meg ide. Ha jól értettem, komoly beszéde van velem.

– Igen, igen, hívtam. De nem vettem biztosra... Egyébként a beszélgetés is rövid lesz és nem kötelező. Ám ha már fontosnak találta...

Remez váratlanul felkacagott a megszokott rövid kacagásával, megérintette Szamarin kezét és így válaszolt:

– Ne mondja ezt, Ljubomir Szergejevics, ha valaki, hát mi tudjuk, hogy a legkevésbé kötelező beszélgetések a legkötelezőbbek. – Körülnézett, és az egyik sarok felé bökött a fejével, ahol egy hordóban nevelt pálma alatt alacsony asztal és négy fekete fotel állt: – Ha nem tart sokáig, itt is megteszi...

Vissza akartam térni a társasághoz, Remez azonban határozottan megfogta a karomat és így szólt:

– Jöjjön, jöjjön csak velünk, ugye, nem ellenzi, Ljubomir Szergejevics?

Szamarin rám sandított, de nem válaszolt, elsőnek indult a pálma alatti asztal felé; súlyosan ereszkedett a fotelbe, arca elvesztette szelíd lágyságát, megkeményedett. Szamarin hallgatott, amíg Remez a pipáját tömte, és én kellemetlenül éreztem magam komor szuszogása és acélossá váló tekintete miatt, Remez azonban mintha mindezt észre sem vette volna: az arcáról nem tűnt el az a huncutul gúnyos kifejezés, amelyet még Bortov irodájában fedeztem fel, amikor Szamarinnal beszélgetett.

Remez felszította a pipáját és így szólt:

– Hallgatom, Ljubomir Szergejevics.

– Nos, Ignat Matvejevics – hangzott keményen, sőt élesen. – Egyáltalán nem úgy akartam elbúcsúzni öntől, mint ahogy azt ma a gyárban tettük. Tapasztalt emberek vagyunk, sok mindenen átestünk, sok mindenben volt részünk. Őszintén kellene beszélnünk egymással... Mi viszont olcsó kis szerepecskéket játszottunk. Amikor eltávoztam öntől, éreztem, hogy a hátam mögött kinevet. Ennek

pedig semmi értelme, Ignat Matvejevics, különösen pedig most, a mai időkben... Hiszen nem titkoltam ön előtt, hogy a feladatunkba belebuktunk. A tudomány területén ennél különb dolgok is megesnek, azért tudomány. Nem titkoltam, hogy a feladat megoldása számomra létfontosságú. És nem is a presztízsemről van szó. Nálunk még vannak olyan emberek, akik meg vannak róla győződve: ha azt akarjuk, hogy elismerjenek bennünket, fel kell falnunk az ellenfelünket. Márpedig a mai fiatal, kemény legények közül soknak támadt étvágya, hogy Szamarint felfalja. Nekem ez a hengerlés jelenleg az életemnél is fontosabb. Hálás vagyok Golikovnak, hogy sugallta a helyes ötletet... De ez még nem minden. Itt még a technológiát is ki kell dolgozni, sőt, ha úgy tetszik, elméletre is szükség van, meg sok minden egyébre. Úgyhogy nem kell a dolgokat leegyszerűsíteni, és belőlem sem érdemes gúnyt űzni, kedves Ignat Matvejevics. Reggel nem tudtam mindezt őszintén elmondani, most viszont úgy döntöttem, hogy elmondom...

Szamarin komoran elhallgatott, nyilván várta, mit válaszol Remez, amaz viszont hallgatott, pöfékelt a pipájából, csak a gúnyos kifejezés tűnt el az arcáról, és a szeme lett szomorú.

– Mi az, nem ért velem egyet? – kérdezte nyíltan Szamarin.

– Az elektrotechnikai acél valóban kellett önnek – kezdte volna Remez –, kimondottan *önnek*, a gyárnak viszont...

Szamarin azonban nem hagyta végigmondani, legyintett súlyos kezével:

– Ugyan, hagyja már, Ignat Matvejevics, *önnek, önnek* is kellett ez az acél. Ha pedig kertelés nélkül akarunk beszélni, a rangok és a címek sokszor hasznosak, nekik köszönhetem, hogy egyesek hagyták véghezvinnem azt, amit elhatároztam. Nem a hiúságról van szó. Egyetlen tudós sem élhet

szellemi diétán, ha valóban tudós, néha ínyencfalatokra is szüksége van. És ahogy önt megismertem, ön sem a diétások közül való.

– De még most sem értem: mi a célja ennek a beszélgetésnek? – kérdezte némi hallgatás után Remez.

– Pedig érti – bólintott meggyőződéssel Szamarin. – Nagyon is jól érti. Ha akarja, hogy mindent kitálaljak, hát tessék, a dolgunkat végül is elvégeztük. És nemcsak a hengerlési eljárást fedeztük fel, hanem sok mindent ki is dolgoztunk járulékosan. Még egy sor tévhitet is megdöntöttünk. Ez pedig nem kis dolog. A tévhitek életképesek, gyakran még inkább, mint a valódiak. Nos, ha viszont a dolgunkat elvégeztük, nem szeretném, ha bármi is beárnyékolná. Különösen az ön részéről. Hát erről van szó.

– Egyáltalán nem kívánom csökkenteni a munkájuk jelentőségét – szólalt meg Remez.

– Meglehet, meglehet – bólintott egyetértően Szamarin –, de ön most a gyárban olyan hangon beszélt velem, hogy jobbnak láttam pontot tenni az „i"-re.

Remez szótlanul ült egy darabig, szokása szerint ajkát ütögette a pipaszárral, majd részvéttel így szólt:

– Önt viszont, úgy látszik, megijesztették.

– Előfordult – értett egyet Szamarin. – De én sem hagytam ám magam. Csak egy módszert ismerek el – a tekintély módszerét. Bármit is mondanak – amilyen a pap, olyan az eklézsia –, ez nem változott.

– Különös – mondta eltűnődve Remez. – Éppen a tudomány területén nem volna szabad, hogy ilyesmi előforduljon... A tekintély és a számára nyilvánvaló elvek – mindez olyan, mintha eltorlaszolnák az utat. Most már értem, miért nem fogadta el még a végén sem a mi ötletünket, hogy mindenki vegyen részt a hengerlési változatok kutatásában.

– Nem a lényegről beszélünk – ingatta a fejét Szamarin.

– Kell a kutatás, kellenek a kételyek. Itt minden világos. Abban az emberben azonban, aki egy irányzatot vezet, hinni kell... Így volt ez, így is marad. Mert Einsteint azért igazán nem vádolhatjuk azzal, hogy valakit is el akart nyomni a tekintélyével. A valódi haladás akkor kezdődik, amikor valakinek sikerül megtalálnia az összegző alapgondolatot – ez Einstein gondolata. Az ilyesmit nem a szögről akasztják le. Valakinek meg kell találnia. Ez a valaki – tekintély. Én erről beszélek. És ne akarja nekem bebizonyítani, hogy másképpen gondolkodik. Nem hiszem el. Akármilyen átalakításokat végez is itt a gyárban, akárhogyan igyekszik is minél több embert bevonni bárminek a megvitatásába és így tovább, és így tovább, nem csupán a tekintélyét fogja védeni, hanem élni sem fog tudni a hatalom érzete nélkül. Különben milyen igazgató ön? Lehet, hogy az emberek idővel találnak egy más formát a termelés és a tudomány irányítására, de bennünket még a jelenlegi forma tiszteletére neveltek. Na, most már úgy érzem, mindent kipakoltam.

Szamarin hátradőlve ült a széken, és fölényesen beszélt, mintha csak ezzel akarná kiegyenlíteni azt a megaláztatást, amikor kikelt magából és azzal fenyegetett, hogy itthagyja a gyárat, de nyomban le is csillapodott Remez gúnyos pillantásától.

Ignat Matvejevics végigsimította kemény sörtehaját, és engedékenyen bólintott:

– Köszönöm, Ljubomir Szergejevics... Az őszinteség – nagy kincs. Még egyszer ígérem, hogy mindent megteszek a helyzete megszilárdítása érdekében.

– Nos, köszönöm ezt is – válaszolta Szamarin, súlyos testéhez képest frissen felállt, és felénk biccentve, szilárd lépéssel indult a lift felé.

Remez még mindig ült, elaludt pipájának a csutoráját szopogatta; az volt a benyomásom, annyira elmerült gondo-

lataiban, hogy rólam meg is feledkezett. Egy ideig dobolt ujjaival az asztal fekete, polírozott lapján, majd csendesen mondta:

– Hát bizony, érdekes időket élünk... Érdekes időket. Hogy megugrott a technika és a tudomány. Szinte már az emberek fölé emelkedett. Mi, Kosztya?

Nem tudtam, mit válaszoljak. És ekkor ő maga válaszolt:

– Az emberek mindinkább apróbbak lesznek a műveiknél... Ez az, amiről gondolkodni kellene.

Remez felállt, búcsúra nyújtotta a kezét, és elment a szállóból, de alighogy elment, valahol egészen közel lilásrózsaszín villám hasított bele a sötétségbe, s hatalmas dörgés rázott meg eget-földet, majd a széles ablaküvegeken patakokban kezdett folyni a víz.

Sokáig tartotta magát a súlyos kánikula, és az eső hatalmas kincsnek számított.

– Ez aztán igen – szólalt meg mellettem elragadtatva valaki, és megpillantottam Galját.

– Már meguntalak várni – magyarázta. – Tudod, van itt egy hely... Na, gyerünk!

Nem eresztette el a kezemet, gyorsan a kijárat felé vezetett; kiugrottunk a zuhogó esőbe, futottunk egy darabig a fal mellett, és egy kisebb betonverandára jutottunk, ahol kerti padok sorakoztak.

– Jó itt, ugye? – kérdezte Galja, sötét szeme csillogott.

Leültünk az egyik padra, átöleltem vizes vállát. Hozzánk egészen közel nyugtalanul csapkodott az eső, a vízsugarak néha a korlátnak vágódtak, ilyenkor apró cseppek hulltak az arcunkba, de elhajolni nem akartunk. Élénken mesélni kezdtem a Remez és Szamarin között lejátszódott jelenetet.

– Tudod... Ez nagyon komoly dolog – válaszolt Galja. – Szamarin nemcsak tudós, hanem egyben egy egész korszak is. Hol sajnálom, hol el vagyok ragadtatva tőle, hol

valóságos farkasnak látom... Minden összekeveredett, összezavarodott benne. Megszokta, hogy mindig résen kell lennie. Nem hisz senkinek, és azt tartja, hogy neki sem hisznek... De azért mégiscsak tudós, még hallani fogunk róla. Ebben biztos vagyok... Tudod-e, hogy megtetszettél neki? Hiszen ő hívott meg hozzánk. Érted?... Na látod. Ez nála a bizalom legbiztosabb jele. Jaj, de belefáradtam az egészbe. Hallgassunk inkább egy kicsit.

– Nem – mondtam. – Te elutazol. Nem tudom, hova, milyen világba távozol. És egyáltalán, semmit sem tudok rólad.

– Nem is kell rólam tudnod semmit.

– Hogy élsz?

– Különbözőképpen. De inkább rosszul. Bár úgy teszek, mintha jól élnék. De hát még találkozunk.

Ömlött az eső, szinte áthatolhatatlan falat alkotott. Újból magam elé képzeltem Szamarint meg Remezt, amint ott ülnek egymással szemben a fekete fotelekben, amelyeket az asztal polírozott lapja választ el egymástól, és világosan megértettem: van, persze hogy van valamilyen közös vonás ezekben az emberekben... Újból hallottam Ignat Matvejevics hangját: „Az emberek mindinkább apróbbak lesznek a műveiknél..." Vajon nem vonatkoztatta ezt saját magára is?

Mintegy két héttel a Szamarin-csoport elutazása után kiutalták a lakásomat a hengerészek számára épült házban. A négyemeletes ház közvetlenül a nyírfaerdő mellett állt. A lakás nagy volt: három szoba, kettő közülük az erdőre nézett, konyha, fürdőszoba. Szinte egész életemet egyetlen szűk társbérleti szobában éltem le, s most egyszerre gazdag és megbecsült embernek éreztem magam, táviratot adtam fel az enyéimnek, hogy azonnal költözzenek át hozzám, nyomban meg is kaptam a választáviratot: egy hét múlva érkeznek. Hála Bortovnak, aki egy emelettel feljebb ugyanebbe a házba költözött, és tevékenyen részt vett berendezkedésemben, szert tettem a kezdetben nélkülözhetetlen bútordarabokra, s már csak a családomat vártam.

Vidáman és boldogan tettük egyre lakályosabbá az új hajlékot, egy szobát átengedtünk Natalja Mihajlovnának, a másikban Aszját helyeztük el, a harmadikat, a legnagyobbat pedig magunknak hagytuk – itt volt a háló- és a fogadószoba is, itt állt a televízió, egy kis íróasztal, hogy Lena dolgozni tudjon; most már a központi újság tudósítója volt, és nem kellett mindennap a munkahelyére rohannia. Natalja Mihajlovna Jarszkba érkezésünkkel kivirult, elmúlt számtalan betegsége, felkereste régi ismerőseit, naphosszat ült náluk, tettvágytól duzzadón tért haza, sütött-főzött, rendet csinált a lakásban. Mindennapi életünk kezdett megállapodni. Korán keltem, mentem a gyárba, az üzem második sorozatát még nem adták át, de az elektrotechnikai acéllal is sok bajunk volt még. Akárcsak az előbbi gyárban, itt is voltak rohammunkák, sokat kellett túlóráznom, de az üzem élete mégsem volt olyan mozgalmas és idegesítő.

Bortov magabiztosan végezte a dolgát, tetszett szigorú stílusa, amely mentes volt minden kapkodástól és kiabálás-

tól. Egyébként az egész gyárat a magabiztos nyugalom jellemezte, annak tudata, hogy ha odafigyelünk, nem várunk idegen segítséget, az eredmény sem marad el. És ha volt is fennakadás, senki sem okolta a másikat. Nem vártuk a munkaidő végét, korán reggel rohantunk az üzembe, szívesen gyűltünk össze Bortov irodájában, szívesen vitatkoztunk, sok volt a tréfa, de a munka ment! Akárhogy volt is, de akkortájt öröm volt számomra a munka.

Már ősz volt, amikor Remez eljött a lakásunkra. Alkonyatkor jöttem haza az üzemből, és a lepényillatról, Natalja Mihajlovna kipirult arcáról és az ünnepien felöltözött Lenáról tudtam, hogy a házban valami készül.

– Ünnep van? – kérdeztem, miközben az előszobában levettem a ballonomat.

– De még milyen! – nevetett fel Lena. – Vendéget várunk.

Összebeszéltek Natalja Mihajlovnával, felvetették velem az új öltönyömet, nem eresztettek az asztalhoz, pedig elviselhetetlenül éhes voltam, és nem mondták meg, hogy kit várnak. Amikor megszólalt a csengő, és az előszoba felé indultam volna, Lena megelőzött, fürgén az ajtóhoz ugrott. Remez lépett be ragyogó arccal, egy csokor aranyszínű rózsát hozott, amely ritkaságszámba ment a mi vidékünkön, átnyújtotta Lenának, háromszor megcsókolta Natalja Mihajlovnát, aki belepirult örömébe és zavarába.

Remezt ünnepélyesen a nagyszobába vezették, ahol már meg volt terítve, és a nyakigláb Aszja, aki azelőtt nem ismerte Ignat Matvejevicset, kacéran és kíváncsian nézett rá. Remez úgy jött hozzánk, mintha messziről érkezett közeli rokon lett volna. Engem valósággal háttérbe szorítottak, igyekeztek észre sem venni.

– Jaj, be jó színben vagy, Ignat Matvejevics, be jó színben vagy – kiáltott fel Natalja Mihajlovna. – Legalább húsz

évvel látszol fiatalabbnak. Az utcán meg sem ismertelek volna.

– Ugyan már, Natalja Mihajlovna, látja, hogy megőszültem.

– Nem baj. Mert a szemed az fiatal, akkor meg szomorú volt. Lám, mit jelent, amikor az ember megérzi maga alatt a talajt. Mi meg rólad, Ignat Matvejevics, sok mindent hallottunk. Azt mondják, robbanásba kerültél?

– Hát volt valami ehhez hasonló. Átszakadtak a régi csővezetékek, és a víz elöntötte a martinüzemet. Az meg felrobbant...

– És neked is bajod esett?

– Nekem is... Éppen el akartam zárni a szelepet az üzem falánál egy gödörben, és abba a gödörbe temetett a robbanás. Nem baj, kifeküdtem.

– És aztán hol kóboroltál, aranyoskám? Különféle híreket hallottam. Mintha a tajgában is jártál volna a geológusokkal, állítólag hajóztál is, autóbuszt is szereltél. Ugye, hazudnak?

– Egy s más elő is fordult. Nem minden hazugság.

– Nem bánod, hogy annyit hányódtál?

– Nem, Natalja Mihajlovna, nem bánom. Hát bánhatja az ember a tulajdon életét?

– Na akkor jó. Akkor biztosan nem maradt benned harag. Egyél, egyél a lepényből, Ignat Matvejevics, a mi receptünk, jarszki. Mindig szeretted. Látod, csak savanyúlevünk nincs. Ha vóna saját méhesem, főznék. Látod, a falunkat is hogy elnyelte a város. Még jó, hogy a temető megmaradt, legalább elmehetünk a szeretteink sírjához, meg Ivan Mitrofanovicshoz. Én is egészen megöregedtem. De te igyál és harapj hozzá valamit. Köszönöm, hogy nem felejtettél el minket, lám, idehívtál bennünket Jarszkba. Nem mindenki őrzi a jót, bizony, nem mindenki...

Az asztalnál Remez úgy viselkedett, mint egy családtag. Lena meg komoly beszélgetést indított. Nagyokat füstölve cigarettájából, kibontva mézszínű haját, elmélázva nézett Remezre, halkan beszélt a gyár gazdasági helyzetéről – ebben jártas lett az utóbbi években. Remez szívesen válaszolgatott, közben az ajkát ütögette a pipaszárral. Két-három alkalommal megkíséreltem, hogy beavatkozzam a beszélgetésükbe, de Lena elhárított, én meg elhallgattam, láttam, hogy úgysem hagynak szóhoz jutni. Hallgattam hát Remezt.

– Hát persze, hogy nem megfelelő az a stílus, amely a háború alatt alakult ki. Akkor mindennek a kemény szükségszerűség volt az alapja... Feltétel nélküli engedelmesség. A vezető vasakarata. Ellenben – itt lágyan Lenára mosolygott –, volt egy s más olyan is, ami nélkül még ma sem megy semmi. Itt van például a „globális" fogalma, amely akkor ismeretlen volt számunkra. Ennyi és ennyi tankot kellett adnunk a hadseregnek, és kész: tankokat, nem pedig bizonyos mennyiségű acélt vagy hengerelt árut. Minden őszintén konkrét volt. És aztán, a háború után megint megjelent ez a fogalom, hogy „globális". Az általános fogalmak mögött könnyebb elrejteni a melléfogásokat. A népgazdaságnak viszont nem százalékok kellenek, hanem konkrét dolgok: csővezetékek, acéllemezek, szóval valóságos termékek. Nos hát, ennek alapján kell a munkát értékelni. Ha a „globális" elvont fogalmával fogunk takarózni, azokra fogunk hasonlítani, akik az alma, körte, cseresznye helyett a „gyümölcs" kategóriáját használják. Ez meg olyasmi, ami a természetben nem létezik...

Remez vidáman beszélt, és láthatóan készakarva egyszerűsítette a beszédet, hogy Natalja Mihajlovna is értse, és ő értette is, egyetértően bólogatott.

– Őszintén szólva, félek a divattól. Most például sokat fecsegnek a munka tudományos megszervezéséről. Az ember

kinyitja az újságot, és látja: TMSz, TMSz... Mi sem lenne könnyebb, mint megszervezni az igazgatóság mellett a TMSz-osztályt. Fentről mindennap megkérdeznek: „Van ilyen osztályod?" Én meg így válaszolok: „Nincs, és egyelőre nem is kívánom létrehozni." A szememre vetik: „Mindenki létrehozza, te meg..." Én meg magamban arra gondolok: szükség van erre? Az irányítás lényege egyszerű: gyorsan, huzavona nélkül kell meghozni a megfelelő döntéseket. Nekem meg azt javasolják, hogy mindenféle bürokratikus toldalékkal bonyulultabbá tegyem, és közben tudományossággal takaróznak. Hiszen éppen arról van szó, hogy a termelésnek nem csupán tudományos alapra kell helyezkednie, hanem tudománnyá kell válnia, olyan pontos tudománynyá, mint a matematika. Ezért kell az irányításhoz egyszerű és rugalmas formákat keresnünk...

Lena az öklére támasztotta az állát, nagy szeme tágra nyílt, és ahogy a szemébe pillantottam, megdöbbentem – annyi bánat és gyöngédség volt benne. Én viszont már hozzászoktam ahhoz, hogy Lena szeme az utóbbi években az engesztelhetetlenség acélos fényét tükrözi, és csak igen ritkán sugároz meleget...

Remez késő este ment el, zajosan búcsúzkodtunk az előszobában, Natalja Mihajlovnával háromszor megcsókolták egymást, Lena is cuppantott egyet az egyik orcájára, Aszja meg a másikra, meghívták, hogy jöjjön el megint, ő megígérte, és némán kezet szorítva velem, eltávozott.

Két hét múlva betöltöttem harmincnyolcadik évemet, azon a napon nagyon kimerültem a munkahelyemen, és hazafelé jövet beugrottam Bortovval a szálloda éttermébe, megittunk egy-egy kupicával, aztán hazamentem. Késő volt már, otthon mindenki aludt, még reggel megtaláltam az asztalon az ajándékomat, egy új inget meg egy nyakkendőt – ennyiből állt a születésnapom. De amint a műszakra men-

tem a tömött autóbuszon, egyszer csak elgondolkodtam: hiszen nem vagyok már fiatal, és nemrég úgy tetszett, hogy még előttem áll az élet.

Elmúlt néhány nap, és megint jelzést kaptam az élet mulandóságáról, de a jel ezúttal a lányomtól jött.

Sokáig ültem azon az estén Bortovval a sakktábla mellett, mert tudtam, hogy Lena valamiféle gyűlésre ment, és későn jön haza. Az idő pocsék volt, nyirkos, tapadós havas eső esett. Bortovtól jövet eszembe jutott, hogy nem vettem ki az esti postát, és megindultam lefelé a postaládákhoz. Odalent a villany gyér fényében megláttam Aszját. Közvetlenül a postaládák mellett állt, és egy magas, sovány fiú csókolgatta, akin nem volt sapka, és fekete haja csillogott az esőtől. Megbotlottam, és elejtettem a kulcsokat, amelyek hangosan csörrentek a lépcsőház csöndjében. Aszja viharos gyorsasággal ellökte magától a fiút és feljajdult:

– Apu!

Én meg teljesen megzavarodva matattam a lépcsőn, hogy megtaláljam azokat az átkozott kulcsokat, amikor végre rájuk akadtam és felegyenesedtem, a fiú udvariasan meghajolt és ezt mondta:

– Jó estét kívánok...

– Szervusz, szervusz – válaszoltam, és visszaindultam a lakásunk felé.

Mintegy öt perc múlva Aszja rontott be a szobába, az arca lángolt, a szemében könnyek remegtek.

– Apuka, apuka – mondta, miután leült a díványra, tenyerét az arcához szorította és elsírta magát.

Megesett rajta a szívem, nem tudtam, hogy nyugtassam meg, hát így szóltam:

– Mit sírsz, kis bolond?... Nem láttam semmit.

– Láttad, láttad! – kiáltotta könnyei között.

– Na és ha láttam, akkor mi van?

Aszja megtörölte öklével az arcát, hangosat szipogott.
– Gondolod, hogy semmi különös? – kérdezte haraggal.
– Hát... igen – mondtam zavartan.
Aszja megint csak arcához szorította a tenyerét, és könnyei között hüppögte:
– Semmit... semmit sem értesz!... Én először... Az osztályunkban a lányok már mind rég csókolóznak. Én meg először. Elő-ő-ször. És akkor is ra-a-ajtavesztette-e-em.
– Ne bőgj már! – gurultam dühbe. – Ki ez a fiú?
– Vovka Sungyikov.
– A ti osztályotokból?
– Ne-em, a párhuzamosból... Hegedülni tanul.
– Értem. Mondta, hogy szeret?
– Mondta, miért?
– Semmiért. Menj aludni.
Aszja most könyörgő szemmel nézett rám:
– De anyunak nem mondod el?
– Nem mondom el.
– Esküszöl?
– Esküszöm!
Még egyet szipogott, és bevonult a szobájába.
Kezdetben nevetségesnek találtam az egészet, de később gondolkodni kezdtem: lám, már az én lányom is csókolózik a lépcsőházban, pedig még én is olyan keveset szerettem... Egyetlen komoly szerelem sem volt az életemben Lenán kívül. Hideg, komor városban lépett be az életembe, mint a hit és reménység meleg lehelete, és nekem még mindig az; bár minden megváltozott körülöttem, és ő is megváltozott meg én is, bennem mégis állandóan jelen volt az a kezdeti melegség, ami összekapcsolt bennünket.
Lena későn jött haza, kezét dörzsölve lépett a szobába; a haján még nem száradtak meg az elolvadt hó után maradt

cseppek, meglepődött, hogy nem alszom, nyugtalanul nézett rám és megkérdezte:

– Mi történt?

Akkor követtem el azt, amit sokáig nem tudtam magamnak megbocsátani.

– Aszja csókolózott a lépcsőházban – válaszoltam.

Lena egy ideig szótlanul nézett rám, gépiesen tovább dörzsölte a kezét, nyilván igyekezett megemészteni ezt az újságot, aztán határozottan az ajtó felé fordult, és éreztem, hogy kész berontani Aszja szobájába, felébreszteni, magyarázatot kérni, ezért elébe ugrottam, és a hátammal elzártam az utat.

– Mit csinálsz... megőrültél? – lihegtem.

Alighanem tényleg fenyegetően festettem, mert Lena hátralépett, leeresztette a kezét, és hangsúlyozott nyugalommal mondta:

– Hát jó... Ha most ennek nem vetünk véget, mi lesz ebből? Hiszen még csak tizenkét éves... Menjen férjhez egy év múlva? Mi?

– Miért menne férjhez?... Miket beszélsz?

– Akkor mondd meg nekem: hogyan képzeled el a további viszonyát ezzel a... Hogy hívják azt a fiút, te tudod?

– Vovka Sungyikov – feletem. – Hegedülni tanul.

– Váljék egészségére – nevetett fel gúnyosan Lena. – Tehát hogyan látod kapcsolatuk további alakulását?

– Ugyan, nem látok én semmit! – dühödtem fel végképpen. – Ma már minden tizenkét éves csókolózik. Valamikor csak el kell kezdeni. Náluk már az egész osztály túlesett ezen... Hiszen te magad is tizenkét évesen csókolóztál Sztyopka Bortovval.

Ez, persze, övön aluli ütés volt, Lena azonban nyugodtan fogadta.

– De hiszen velem semmi sem történt!

– És ki mondta, hogy Aszjával történik?

– Most mások az erkölcsök. Te nem tudod, én viszont tudom.

Az ördögbe is! Okos, komoly nő, szakcikkeket ír a termelésről, amint azonban megkezdődnek a családi perpatvarok, mintha kicserélték volna; mindketten ingoványra lépünk, amelyből nem egykönnyen vergődünk ki... Aztán legyintettem és megkértem:

– Csak légy szíves, semmit se mondj neki arról, hogy tudod.

– Ezt viszont magam döntöm el – mondta ellenségesen.

– Szavamat adtam, hogy hallgatok.

– Hallgattál volna...

– Elfáradtam, ideje aludni.

„Úristen, micsoda hülyeség, micsoda irdatlan hülyeség" – gondolam, és sokáig forgolódtam az ágyamban, sehogy sem tudtam elaludni...

Másnap, amikor a munkából hazajöttem, Aszja nyitott ajtót, és bedagadt szemét összehúzva sziszegte:

– Áruló! – Büszkén lendített egyet súlyos haján, sarkon fordult és a szobájába vonult.

Attól a naptól kezdve a lányom alig állt velem szóba, igyekezett észre sem venni, végszükség esetén pedig röviden és hányavetien válaszolt. Ezt nem hoztam szóba Lena előtt, mert tudtam, hogy egy ilyen beszélgetés csak vitát eredményezne. Néhány alkalommal azon kaptam magam, hogy igyekszem Aszja kedvében járni, helyre akartam állítani a békénket, hiszen szerettem a lányomat, és nagyon hiányzott, ha sokáig nem láttam; megromlott viszonyunk szenvedést okozott, ő viszont arra törekedett, hogy még jobban megszúrjon. Egy este elmentem a gyári klubba, és ott megpillantottam Aszját. A táncteremben állt néhány fiú és kislány társaságában, az a bizonyos Vovka Sungyikov valamit mesélt

nekik, és időnként az egész társaság harsány nevetésben tört ki. Aszja körülnézett, megpillantott engem, mérgesen összehúzta a szemét, és ezalatt Vovka megint mondott valami nevetségeset, Aszja pedig odaugrott hozzá, lábujjhegyre állt, és gyorsan cuppantott egyet az arcára. Ezt senki sem várta, maga Sungyikov sem, mindenki elhallgatott, Vovka pedig zavartan vakarta meg az arcát. Erre Aszja még egyszer az arcára cuppantott, az egész társaság gurult a nevetéstől, ő pedig győzelemittasan és dühösen nézett ismét felém... Sietve távoztam. Amúgy is belefáradtam az engesztelhetetlenségébe és azokba a kellemetlen meglepetésekbe, amelyek hol a munkahelyemen, hol pedig otthon vártak rám, amikor Lena egyik percről a másikra fanatikus lett, és lám, most a lányom is produkálja magát... Kezdett szétesni a családom, mindnyájan távolodtunk egymástól, és semmit sem lehetett jóvátenni.

Rohantak a napjaim, igyekeztem minél több időt tölteni az üzemben, és amikor a csupán üzemi gondok mellett maradt még időm, bezárkóztam az irodámba, és feljegyeztem a hengerléssel kapcsolatos megfigyeléseimet. Lassanként egy egész könyvre való anyag gyűlt össze a hideghengerlésről, nemcsak arról írtam, hogy milyen utat tesz meg az acélszalag attól a pillanattól kezdve, hogy a melegüzemből megérkezik, hanem arról is gondolkodtam, milyen lesz ez az út később, a jövőben; a realitás és a fantasztikum keveréke volt ez, és a munka magával ragadott. Az otthonom viszont mindig hallgatással fogadott, csupán Natalja Mihajlovna, aki nem értette, hogy mi történik, tett néha szemrehányást, hogy teljesen elkanászodtam, minden időmet a gyárban töltöm, nem akarok a családommal foglalkozni.

– Még az oktalan állatot sem egyedül a munka élteti – zsörtölődött velem.

Én azonban semmit sem tudtam neki megmagyarázni...

Így telt el a tél, zúgva viharzott tova a március, kiárasztotta a Jaronykát; a tél folyamán sok hó esett, és a langyos szelek hirtelen törtek be a vidékünkre, patakokat hajtottak a mezőkön és az utakon, április elsejére csupasz lett a föld, kesernyés, nyirkos illata eljutott a városba, bár az eldugott vízmosásokban még kemény, lyukacsos hó hevert. Április elseje napos volt és zajos a verebek csiripelésétől meg az emberek véget nem érő locsogásától: ezen a napon ment végbe a pénzreform, a régi, nagy alakú bankjegyeket szokatlanul kis méretűekre cserélték, megjelentek a fehér fémből vert fényes rubelek, a reformról beszéltek mindenütt és mindenféleképpen; a martinüzemben ezen a napon volt a fizetésosztás, új pénzt adtak, és sokan odaszaladtak, hogy megnézzék ezeket az érméket, vagy kölcsönkérjék másnapig.

Aznap korán hazaértem, gyalog mentem a portától, örültem a langyos szélnek, az egyre mélyebb kék égnek, amely a távolban lilába játszott, és amelynek hátterén élesen kiváltak a dagadó rügyeket ringató nyírfaágak. Könnyedén felszaladtam a lépcsőn, kinyitottam az ajtót, nagyot szippantottam a Natalja Mihajlovna sütötte pecsenye finom illatából, élvezettel megmosakodtam, és csak azután léptem ki a folyosóra, és kiáltottam el magam vidáman:

– Hé, emberek, van itt valaki?

Ekkor a szobánk ajtajában megjelent Lena. Karba tett kézzel állt, sápadt volt, kibontott haja kócosan hullt a vállára.

– Téged várlak – szólalt meg, és a hangját is természetellenesnek éreztem, nehezen tört fel belőle, száraz volt és fakó.

– Mi történt? – kérdeztem nyugtalanul, és átvillant rajtam: Aszja?... Natalja Mihajlovna?

Lena nem válaszolt, csak nézett rám, és én hirtelen rájöttem, hogy egyszerűen képtelen kimondani azt, amit ki akar

mondani, megbénult, mintha paralízist kapott volna. Odafutottam hozzá, megragadtam a kezét és akaratlanul is megráztam:

– Mi történt?... Na, mi történt?

Lena megrázta a fejét, mintha csak igézettől akarna szabadulni, elhúzódott, majd határozottan az asztalhoz lépett, ahol a hamutartóban még füstölögve parázslott egy cigarettavég, gyorsan szívott egyet belőle és így szólt:

– Csak kettőnkre tartozik – és ismét meglepett a hangja.

Megkönnyebbültem, mert kitaláltam, hogy sem Aszjával, sem Natalja Mihajlovnával nem történt semmi. Én is elővettem egy cigarettát, rágyújtottam, és szomorúan arra gondoltam, hogy most megint végig kell hallgatnom egy lelki prédikációt: teljesen elhanyagolom a családomat, csak a munkámmal törődöm, összekülönböztem a lányommal, és ideje ennek most már véget vetni.

– Kosztya – szólalt meg Lena, és a hangja mindjárt lágyabb lett –, elválunk egymástól...

Még nem értettem semmit, azt hittem, hogy kiszállásra kell mennie, és megkérdeztem:

– Hosszú időre?

Azonnal válaszolt, mintha minél hamarabb túl akarna esni a már rég előkészített szavakon:

– Ignat Matvejevicshez...

Furcsa, de még mindig nem értettem, és bután kérdeztem:

– Melyikhez?

Lena nem lepődött meg.

– Remezhez... Szeretjük egymást. Itt már semmit sem lehet tenni. Az lesz a legbecsületesebb, ha összeköltözünk. Tudom, hogy számodra ez bonyolult dolog, és váratlanul érint. Tudom, hogy fáj. De nincs más kiút. Köztünk már régen megromlott a viszony. Nincs már igazi családunk.

A formaságokat, Kosztya, később intézzük el. Remélem, mindent megértesz...

Gyorsan rágyújtott, felgyújtotta a villanyt. Szinte hibbantan néztem rá, néztem, ahogy cigarettázik, ahogy fújja a füstöt összecsücsörített szájjal, vékony sugárban, és mindent észrevettem: a ráncokat a nyakán, a kékre festett szeme alját, a halvány pírt, amely hirtelen elöntötte az arcát – mindez rendellenes volt, úgy látszott, mintha valahol a szervezete mélyén betegség lappangana, és ő igyekezne erőt venni rajta. Olyan érzésem támadt, mintha egy tompa, nehéz tárggyal vernék a fejemet. A szavai megint eljutottak hozzám:

– Hogy ne kínozzuk egymást, már ma elmegyek, most azonnal... Így jobb lesz. Értesz engem?

– Igen, igen – válaszoltam gépiesen.

– Akkor engedd meg, hogy átöltözzem.

Felálltam és kimentem a konyhába, megláttam az asztalon egy ócska pokrócba csavart fazekat – Natalja Mihajlovna így tartotta mindig melegen az ételt az érkezésemig. Kibontottam a fazekat, és egyenesen belőle enni kezdtem a sültet, mohón ettem, gyorsan rágtam a falatokat, de csak nem bírtam jóllakni... Valamiféle szűnni nem akaró éhségroham jött rám. Kenyér nélkül ettem a krumplival összekevert, jól megpuhult húst, amely erősen fűszerezve, paprikával és babérlevéllel készült; minden figyelmemet az evésre összpontosítottam. Hallottam, ahogy becsapódott az ajtó, de addig nem hagytam abba a dolgomat, amíg mindent ki nem kapartam a fazékból, majd teleittam magam hideg csapvízzel. „De hol vannak a többiek? Hol van Natalja Mihajlovna? Hol van Aszja?" – gondoltam. Kimentem a folyosóra, felgyújtottam a villanyt, odamentem a Natalja Mihajlovna szobájához, ott is felkattintottam a kapcsolót, minden a helyén volt, ott, ahol mindig: az ágy, a szekrény, a székek, a komód,

és a szobában mégis ürességet éreztem. Aszjához siettem, ott sem volt senki. Akkor aztán megértettem: mindent eldöntöttek még érkezésem előtt, mindent megtárgyaltak és eldöntöttek. Mindenki itthagyott. Egyedül Lena maradt itt, a lakásban, hogy mindezt közölje velem.

Félelem kerített hatalmába. Felkiáltottam. Visszhang felelt a távoli sarkokból... Az volt az érzésem, hogy most történni fog velem valami, valami meghasad és szétpattan a fejemben vagy a mellemben, és nyomban fulladni kezdtem, lekaptam a fogasról a ballonomat, és kirohantam a lépcsőházba.

Langyos tavaszi estén léptem ki a kapun, az enyhe levegőben gyermekhangok, távoli zeneszó, suttogás és messzi motorzúgás keveredett. Az utcalámpák alatt a padokon emberek ültek, dominóztak, valamiről beszélgettek. Lassan elindultam az utcán. A pillantásom egy kivilágított kirakatra esett, alighanem a gyógyszertár kirakata lehetett, mert valamiféle üvegek álltak benne feliratokkal ellátva, és fölöttük plakát függött: pirospozsgás, sítalpon álló ember felemelt kézzel szólított fel valamire, és ragyogó fehér fogsorát mutogatva mosolygott... Hányingert éreztem, és undorral elfordultam.

Magam sem vettem észre, hogy meggyorsítottam a lépteimet, egyre gyorsabban és gyorsabban mentem, szinte futottam... Hova? Eszembe jutott, hogy közvetlenül az erdő mellett megnyílt a „Szellő" elnevezésű eszpresszó, egy kerek bódé, kék műanyagból, amely egy kis sátorcirkuszra emlékeztetett. Sohasem voltam ebben a presszóban, és most átléptem a küszöbét. Az emberek apró kék színű műanyag asztalok közé zsúfolódtak, ettek, ittak és irgalmatlanul füstöltek. A zúgó tömegen keresztül a pulthoz mentem, amely mögött kabátjára húzott fehér köpenyben termetes asszony-

ság állt, kérdő pillantást vetett rám, és mivel tovább hallgattam, felvett a tálcáról egy párás poharat és megkérdezte:

– Mennyit?

Mindegy volt. Legyintettem. Az asszonyság körülnézett és teletöltötte a poharat. A langyos vodkaszag az arcomba csapott.

– Virslit?

Bólintottam, fizettem, fogtam a tányért és a poharat, körülnéztem a presszóban. Az egyik asztalnál, ahol már öten ültek, volt egy üres szék. Alig ültem le, máris tisztában voltam vele, hogy most sem inni, sem enni nem tudok. A moraj körülvett, a dobhártyámat döngette, a szavakat nem értettem, az arcokat nem tudtam megkülönböztetni egymástól, langyos kábulat nehezedett rám, himbálni kezdett, úgy éreztem: még egy pillanat – és leesem a székemről. Az asztalnál ülők nem néztek rám, szenvedélyesen vitatkoztak, ropogtatták az új bankjegyeket, és akkor eszembe jutott: „Hát persze, a pénzreform..."

– És a gyufa ára, mondd csak, az is emelkedik, ezek szerint? – kérdezte valaki mellettem.

– Rágyújtasz öngyújtóval...

A gyárban egész nap erről a reformról beszéltek, nekem is megvoltak a magam elképzelései, következtetései, mindez azonban most nem érdekelt. „El kell mennem – gondoltam. – Haza." És nyomban elképzeltem az üres lakást, ahol egyetlen nesz, egyetlen hang, egyetlen szó sincs... Nem is olyan régen még volt feleségem, lányom, anyósom. És egy csapásra mindenki eltűnt. Addig akármit tettem, minden értük történt, a számomra oly közeli, olyan drága emberekért. Most pedig nem volt senkim. Az, amit most éreztem, azelőtt csak egyszer fordult elő velem, a fronton, 1943-ban, amikor sokáig álltunk védelmi állásban. Akkorára már jócskán kivettem a részemet a háborúból, sok mindenen átmen-

tem, sokáig feküdtem kórházban is, és egyszer éjszaka, a tavaszi sárban kellett kúsznom, hogy megtaláljam, hol szakadt el a vezeték. Felkúsztam egy kis buckára, és látom: gépfegyversorozat villog felém. A földre lapultam. A szakadás két lépésnyire van tőlem, csak ki kellene nyújtanom a kezem, és nem lehet. A félelem egyre nőtt bennem, rázni kezdett a hideg. Többször a földhöz verődtem, és ahányszor megpróbáltam felemelkedni, arccal mindig a sárba vágódtam. Odaért a bajtársam, a híradós, minden további nélkül egymáshoz csatlakoztatta a vezetékeket, és rám csodálkozott: „Már azt hittem, megöltek." Aztán mi minden történt még velem, de én állandóan erre a lázas, legyűrhetetlen, ragadós rettegésrohamra gondoltam...

„Az ördögbe! Az ördögbe!" – ismételgettem dühödten, útban hazafelé.

Reggel alig pirkadt, elindultam a gyárba. Rengeteg dolgom volt, de folyton csak az járt az eszemben: bizonyára minden előre el volt döntve, talán már akkor, amikor Lena úgy ragaszkodott az átköltözésünkhöz... Hiszen valahol csak találkozgattak, valami történt közöttük, míg végre rászánták magukat erre a lépésre, én meg éltem, tettem a dolgomat, és nem tudtam semmiről... „De hogy merte!..." – gondoltam Remezről, és egyre nőtt a haragom iránta. „El kell mennem hozzá... el kell mennem..." De nyomban megállított a kérdés: „Minek?" Minden megtörtént már...

Este gyalog indultam haza, de félúton megfordultam, és határozottan a „Szellő" felé irányítottam a lépteimet... És attól a naptól elkezdődött. Innom kellett minden este, különben nem tudtam volna átlépni a lakásom küszöbét. Tudtam, hogy erőt kell vennem magamon, ennél nagyobb bajok is megesnek. Nekem azonban okvetlenül el kellett mennem a „Szellő"-be, hiszen ott olyan emberek ültek, akiknek az arcát reggelre elfelejtettem, de el kellett nekik mondanom

a bajomat, azt, hogy elhagyott a feleségem, ők meg szidták az asszonyt, és azt az embert is szidták, aki elvette tőlem. Alighanem ők is elfelejtették reggelre, amiről este beszéltek. Az ébredés kibírhatatlan volt, és én mindig előkészítettem egy üveg vodkát, a hűtőszekrényben tartottam, alig ébredtem fel, mentem a konyhába, legyűrtem undoromat, és ittam, hogy magamhoz térjek.

Így ment ez napokig. A maratórészlegben üzemzavar keletkezett, nem történt semmi különös, de a gépsor mintegy három napra üzemképtelen lett, én csak közvetve voltam felelős. Bortov mégis hívatott.

– Ülj le! – utasított, és járkálni kezdett a szobában, közben a botjára támaszkodott; ez annak a jele volt, hogy fel van háborodva, komoly beszélgetésünk lesz. Hirtelen megfordult, hozzám lépett, szorosan mellém állt, hozzám hajolt és szigorúan mondta:

– Lehelj rám!

Zavartan elhúzódtam tőle, de ő erős kezével vállon ragadott, és metsző hangon megismételte:

– Lehelj rám, ha mondom!

Önkéntelenül ráleheltem. Bortov összeráncolta a homlokát, úgy dörmögte:

– Hát mégis igaz! És én bolond, nem hittem. Azt mondják: Golikov ittasan jár be az üzembe. Azt hittem, rágalom. És lám, kiderül, hogy igaz... Hát megőrültél? Hát nem érted: kampányt hirdettünk az alkoholizmus ellen, utasításokat is kaptunk. Ő meg? Hát!... Otthon ihatsz, amennyi beléd fér. Hogy otthon mit csinálsz, a te dolgod. De hogy az üzembe ittasan járj be, ráadásul érezzék is rajtad? Ki engedte ezt meg?

– Na és ha érzik – feleltem kihívóan. – Hisz nem vagyok részeg.

– Azt akarod, hogy alkoholpróbát csináljunk? Ittál, tehát részeg vagy.

Még egyszer végigment a szobán, majd állt egy darabig, nézett rám, aztán leült mellém, és most már lágyan mondta:

– Mit vagy úgy elszontyolodva?

Ez olyan váratlanul ért, hogy akaratlanul is kibuggyant a könnyem. Rögtön észrevette.

– Na látod, ezt nem szabad... Ez már felesleges. – Kivett a zsebéből egy csomag Belomort, ezt a cigarettát szívta egyetemista kora óta, felém nyújtotta. – Ha kíváncsi vagy a véleményemre – szólt csendesen –, én Remez tettét nem helyeslem... Nem jó dolog, hogy egy igazgató elveszi a beosztottja feleségét.

– És ha nem igazgató? – kérdeztem.

– Ha nem igazgató, akkor a körülményektől függ – és rám sandított. – Mentegeted? Így értsem? Felcsaptál kisjézusnak? Ha megdobnak kővel, visszadobod kenyérrel? Mi?

– Mit tehetek most már...

– Értem – bólintott Bortov. – De egy katona ne lógassa az orrát. És figyelj ide: ha inni akarsz, gyere el hozzám. Hiszen egy lépcsőházban lakunk. Klava majd készít harapnivalót... A tévét is megnézzük, majd csak megvigasztalódsz. Nem igaz?

Voltam már Bortov új lakásában, ahol plüss függönyök lógtak az ajtó felett, számtalan kispárna és terítő volt az új bútorokon, s ahol a Klava langyos, émelygős lakályossága és tisztasága uralkodott. Nem magyarázhattam meg Bortovnak, hogy fulladok náluk, egy órát sem bírok ki. Nekem most másvalamire van szükségem: emberi beszédre, ismeretlen emberek pillantására... Hogy magyarázzam ezt meg?

– Hát ide figyelj, Golikov – mondta hivatalos hangon. – Adok neked egy fegyelmit. A vodkaszagért is, meg az üzemzavarért is.

Csodálkozva néztem rá.

– Hát mit képzeltél? Ezt muszáj... Te most elvesztetted az egyensúlyodat. A továbbiakban is sok mindenre képes vagy. Tehát: reagálnom kell... Másnak nem magyarázgatnám, neked azonban megmagyarázom. Ahogy mondani szokás: a barátság és a munka két különböző dolog. Ha egyszer hibáztál, bűnhődnöd kell, a személyedre való tekintet nélkül... Na, azt hiszem, mindent megértettél, az ivászatnak vess véget, most viszont várnak a maratóüzemben, a gépsort meg kell javítani. Szabad vagy.

– Jól csinálod, Bortov – mondtam és felnevettem.

Bortov gyanakvóan nézett rám:

– Nem értem.

– Á, semmi, semmi – nyugtattam meg. – Tetszik, ha így viselkedsz...

– Jó, jó – dörmögte, és a papírjaiba temetkezett.

Megindultam az ajtó felé, de megálltam, Bortov felé fordultam és megkérdeztem:

– Sztyepan, figyelj ide... A te életed még sohasem feneklett meg?

Derűs szemmel nézett rám:

– Ezt hogy érted?

– Hát csak úgy... Őrült szerelem vagy valami ehhez hasonló?

Gondolkodott egy ideig, majd nagyon komolyan válaszolt:

– Amikor még nőtlen voltam, voltak nőcskéim. Enélkül nem megy, nem titkolom... De hogy őrült szerelem? Nem, ilyesmire nem emlékszem... Most az én Klavám elég nekem – itt elhallgatott, és figyelmesen rám nézett. – De minek kérded... csak nem gyanúsítasz engem is... Hogy képzeled?

Akaratlanul is elnevettem magam:

– Ugyan, Sztyepan, csak úgy... a számra jött. – És sietve távoztam az irodájából.

Az üzemzavar mindig túlórázással, végtelenül sok munkával jár. Én is éjfélig nyűglődtem az üzemben, és amikor elindultam a gyárból, alig álltam a lábamon. A „Szellő" már alighanem be volt zárva, és én, nagy nehezen bevárva az autóbuszt, elindultam hazafelé.

Ahogy kinyitottam a lakásom ajtaját, nyomban megéreztem, hogy odabent van valaki. A konyhában égett a villany. Az asztalnál, fejét keresztbe tett kezére hajtva, Natalja Mihajlovna aludt, mellette szépen összerakva jó néhány kivasalt ingem, az éjjeliszekrényen pedig, ócska pokrócba bugyolálva a fazék a vacsorával... Úgy volt minden, mint régen.

Olyan érzésem volt, hogy most végigmegyek a folyosón, és az egyik ajtó mögött Aszja, a másik mögött meg Lena alszik. Visszaléptem a konyhából, de Natalja Mihajlovna gyorsan felemelte a fejét, és álmos szemmel nézett rám.

– Jaj, Kosztyenyka – szólalt meg, és csak ezután ébredt fel végérvényesen. – Én meg itt elszundítottam, amíg vártalak – és most már figyelmesebben szemügyre vett. – Józan vagy?

– Józan – mosolyodtam el.

– Na lám – bólintott elégedetten. – Mert az emberek meg azt fecsegik, hogy erősen inni kezdtél. Biztosan hazudnak... Mosakodj meg hamar, és ülj asztalhoz, készítettem neked egyet s mást...

Másnap alig virradt, együtt reggeliztünk Natalja Mihajlovnával; régimódian, kis tálkából teázott, és elmesélte, hogy egy kis házban laknak a nyírfaerdőn túl. Tudtam, hogy épült ott néhány villa a gyár magasabb rangú vezetőinek, és Remez is kapott egy házat.

– Csakhogy a lelkem a mi átköltözésünkig egyetlen szobát

lakott, a többi be volt zárva. Nem is járt bennük senki. Hát most aztán berendezkedtek...

Natalja Mihajlovna mesélt, nekem meg úgy tetszett, mintha idegen emberekről volna szó, ezért közömbösen fogadtam az elbeszélést. Amikor elött az ideje, hogy műszakra induljak, ő is szedelőzködni kezdett, mielőtt azonban átlépte volna a küszöböt, így szólt:

– Eljárok majd hozzád, Kosztyenyka. Ha valamit főzni kell, vagy ki kell takarítani... Mégiscsak atyafiak vagyunk.

Volt benne valami szánalmas ebben a pillanatban, valami kapkodó, ahogy állandóan félrenézett, és én megértettem: amíg nálam volt, állandóan hibásnak érezte magát, pedig semmilyen bűnt nem követett el ellenem, vele született becsületessége folytán most is magára vállalta mások vétkét, akárcsak régen. Megöleltem és így szóltam hozzá:

– Nem haragszom magára, Natalja Mihajlovna.

És a kezem között egészen kicsi lett, összetöpörödött, a válla is szánalmasan megrándult, de ő csak keserűen felsóhajtott:

– Mit lehet tenni, Kosztyenyka.

– Semmit, Natalja Mihajlovna... semmit.

– Hát akkor eljöhetek hozzád? – Most már kérdezte, méghozzá úgy, mintha félne a visszautasítástól.

– Mindig örömmel látom. Nagyon is.

– No lám... hát akkor jól is van.

Együtt léptünk ki a házból, de útjaink szétváltak: én a gyárba mentem, ő pedig a nyírfaerdő másik végébe, Remez házába... Velem viszont valami történt azon a napon: bármit csináltam – akár a maratóüzemben bajlódtam a gépmesterekkel, akár az eligazítást hallgattam, akár a második sorozat gépsorait jártam végig, vagy iratokat írtam alá – állandóan magam előtt láttam Natalja Mihajlovna homályos, bűntudatos tekintetét, szerettem volna megint látni mind-

nyájukat: Lenát is, Aszját is, Natalja Mihajlovnát is, látni őket vidámaknak, jóknak, mint életünk legszebb pillanataiban. Este megindultam az aszfalton a nyírfaerdőnek ahhoz a széléhez, ahol a vezetők villái álltak.

Az este áprilisiasan langyos volt, az úttest mellett salakkupacokkal borított zsombékos terület húzódott, fölötte kék árnyékok sűrűsödtek, a város gyér fényei baloldalt maradtak, előttem pedig nyírfatörzsek magasodtak, mögöttük sápadtsárgás visszfénnyel kihunyni készült az alkony. Alig mentem egy keveset, a földre végképp leereszkedett a sötétség, csak az aszfalt fénylett homályos szürke fénnyel, az országút elkanyarodott, és jobb felől máris sorakozni kezdtek az erdőszél mentén a házak.

Jártam már itt, tudtam, hogy a Remez háza középen áll. Letértem az aszfaltról, puha ösvényen mentem az útárok mentén, nehogy az ablakból észrevegyenek. Megálltam a kis híd mellett, amely az országútról az alacsony, lécből ácsolt kapuhoz vezetett, és szemügyre vettem a földszintes sárga téglás épületet. A három lefüggönyzött ablakban égett a villany, én meg álltam, remélve, hogy legalább egy árnyékot megpillantok, meghallok egy hangot vagy valamilyen zajt, de csend volt, csak az erdőből hallatszottak elmosódott hangok...

De hát mit keresek én itt? Miért jöttem ide, kit akartam látni, mit akartam megtudni?... Öreg vagyok már ahhoz, hogy a más ablaka alatt epekedjem... Átugrottam az útárkot, és megindultam vissza a város felé.

Velem szemben egyszer csak felbukkant a városi autóbusz, csikorgó fékekkel megállt, esetlenül meglódult, kinyíltak és becsukódtak az ajtói. Az úton ketten maradtak, és kézenfogva megindultak felém. Mindössze néhány lépést tettek, amikor kiáltást hallottam:

– Apuka!

A lányom futott felém, a nyakamba ugrott, és sietve arcon csókolt.

– Hát ez pompás! – kiáltott fel, és visszanézett Sungyikovra. – Mi meg nálad voltunk... Másfél órát vártunk. Mi az, nálunk jártál?

– Nem – feleltem zavartan ettől az elragadtatott fogadtatástól.

Aszja értetlenül körbenézett, aztán karon fogott, arrább vitt, és odakiáltott Sungyikovnak:

– Beszélnivalónk van. Várj egy kicsit...

Hozzám hajolt, egészen közelről láttam nagy szemét, szánalom volt benne.

– Nálad volt nagymama. Olyan nyugtalanul tért vissza... Nagyon megijedtem.

– Ne félj – válaszoltam élénken. – Sokkal nagyobb bajok is megestek már.

– Ide figyelj – súgta forrón a fülembe –, akarod, hogy átköltözzem hozzád?

– Vigyázz, elkeseríted anyut.

– Ő nincs egyedül, te viszont egyedül vagy – válaszolta Aszja makacsul, és én megijedtem. Most már tudtam, hogy milyen állhatatos és megingathatatlan tud lenni. Ha valamit a fejébe vesz, mindent úgy tesz, ahogy akar.

– Nem – válaszoltam. – Nem érzem magam magányosnak. Csak pocsék dolog, hogy nem jöttél el hozzám.

– Szemét alak vagyok. Ezt már megtárgyaltuk.

– Kivel?

– Hát... nem fontos.

Sungyikovra pillantottam. Az utcalámpa mellett állt, cingár alakja élesen kirajzolódott.

– Értem! – Csak most értettem meg, hogy vége a viszályunknak. – Elkérheted nagyanyádtól a kulcsot, és akkor jelensz meg, amikor eszedbe jut.

– Minek a nagymamától, van nekem sajátom... Csak ma nem tudtam rászánni magam.

– Megegyeztünk.

Aszja rám nézett, és megint gyorsan a mellemre borult.

– Most viszont menj – mosolyodtam el –, a Sungyikovod végképp eleped a várakozástól.

Aszja cuppantott egyet az arcomra és elfutott. Vissza se nézve megindultam, féltem, hogy zavarba ejtem őket, közben arra gondoltam, hogy mennyivel érettebb lett a lányom ez alatt a rövid idő alatt.

Harmincnyolc éves voltam akkor, de úgy éreztem, hogy leéltem az életemet, pályám a végéhez közeledik, hogy régen, nagyon régen élek már, és olyan sok minden történt velem: a háború előtti évek, a háború, aztán még egy másik élet, tele tanulással, munkával, zsúfoltsággal, és még egy, most már itt, Jarszkban. Mindazt, amit megtehettem ezek alatt az évek alatt, megtettem: mérnök lettem, egyet s mást létrehoztam, kigondoltam, továbbfejlesztettem, de nem ez a legfontosabb; olyan sok mindent megtudtam, hogy aligha kerülhet sor bármi újra is az életemben. Bizonyára szereztem egyfajta élettapasztalatot, erre azonban egyedül nekem van szükségem, és még a lányom sem veheti hasznát sohasem. Hogy fog élni a lányom? A sorsa ismeretlen vidékeken kanyarog majd, ezek a kanyarok azoknak a folytatását képezik, amelyek énmögöttem maradtak, de egyben új utat is jelentenek, amelynek nem én fogom megszabni az irányát... Legalábbis nem vállalkozom rá. De ki vállalkozik? És rögtön meg is találtam a választ: Remez? És újra magam előtt láttam szénfekete szemének dühödt fényét, előreugró homloka fölött meredő erős, vörös sörtehaját, szilárd, könnyed lépteit... Ő! Mindenütt csak ő!... Harmincnyolc éves vagyok, és érzem, hogy életem pályája a végéhez közeledik, ő

elmúlt ötven, és mégis úgy viselkedik, mintha most kezdte volna. Ő erősebb nálam. De hát csak nem vetem magam alá az ő akaratának, csak nem hagyom, hogy megsemmisítsen, mint egy csúszómászót, amely a lába körül tekereg?...

Abban az évben korai és meleg tavasz köszöntött ránk, még csak április volt, de az erdő nyírfáit már ellepték a zöld levelek; reggelenként madárhangok ébresztettek, és az ég meleg kékséget sugárzott Jarszk fölött. A májusi ünnepig egyetlen hét maradt; az üzemben, mint mindig az évnek ebben a szakában, összegezték az eredményeket, prémiumlistákat állítottak össze, a közgazdászok és a tervosztály adataiból ítélve elég jól mentek a dolgaink, ennek a híre nyomban elterjedt minden munkaterületen, és az emberek jókedvűen számolgatták, mire költik majd a pótkeresetüket.

Azon a napon mindjárt reggel elő kellett készítenem bizonyos iratokat, beültem hát az irodámba, ám ekkor váratlanul Bortov lépett be újsággal a kezében. Nem köszönt, hanem felém nyújtotta az újságot és megkérdezte:

– Olvastad?

Annyira siettem az üzembe, hogy bele sem pillantottam a postaládába. Most, hogy felnéztem a papírokból, meglepődtem Bortov arckifejezésének láttán: erős pofacsontján megduzzadtak az izmok, de nem volt mérges, és a szemében gyanakvás fénylett. Leült, botját a lába közé vette, és szabaddá tett kezével az újságlapra csapott.

– Tudod, prémiumot kaptunk – mondta. – De valahogy... nem úgy sikerült... Én, tudod... – Elhallgatott és rám meredt.

Kezembe vettem az újságot, egy egész oldalt elfoglalt a tudomány és a technika terén odaítélt prémiumokról szóló határozat, egy hasáb pirossal volt megjelölve, benne pedig azt olvastam, hogy „az elektrotechnikai acél új válfajai hengerlési technológiájának kidolgozásában és bevezetésében elért kimagasló eredményekért" prémiumot ítéltek oda... a továbbiakban a személyek felsorolása következett beosztá-

suk feltüntetésével; ezen a listán rajta volt Szamarin, az intézet három tudományos munkatársa, a gyáriak közül pedig – I. M. Remez igazgató és a hideghengerlő-üzem vezetője, Sz. T. Bortov. Én nem voltam a listán.

– Mit szólsz hozzá?

Belém hasított a sérelem, hiszen én is tettem egyet s mást, de... Nem tudtam, hogyan ítélik oda ezeket a magas prémiumokat, meg aztán nem is gondoltam sohasem arra, hogy megkaphatom.

– Gratulálok – mondtam Bortovnak. – Jó dolog.

Bortov zavarba jött, és megvakarta az arcát.

– Jónak jó – mormogta. – De hát ez így tisztességtelen! Hogy voltak ilyesmire képesek!

– Kicsoda? – kérdeztem.

Bortov azonban nem tudta, hogy kicsoda, és még jobban zavarba jött.

– Micsoda kínos ügy... Itt van az ünnep, ünnepelnünk kellene, de mintha valaki beleköpött volna a poharunkba.

Egy ideig még szótlanul ült, egyre csak forgatta a botját a lába közt, az egész ember súlyosnak, elnehezedettnek látszott, a hallgatása elhúzódott.

– Na, jól van – csapott határozottan a bot markolatára széles tenyerével. – Még meglátjuk!

Lehet, hogy valóban nincs bennem becsvágy, ahogy Lena mondta. Szerinte ez nem erény, hanem komoly hiányosság. És mégsem éreztem komoly sérelmet, egyrészt talán azért sem, mert azt, amit eddig tettem, nem tartottam a legfontosabbnak, a megoldás váratlanul jött, és, ahogy most éreztem, könnyen, minden erőlködés nélkül.

Körülbelül egy óra múlva bekapcsolt az asztalomon lévő házibeszélő, és Bortov hangját hallottam:

– Gyere be hozzám... De szaporán!

Amint kinyitottam az irodája ajtaját, nyomban megpillan-

tottam Remezt, ott ült Bortov helyén, és a pipájából pöfékelt, Bortov pedig az ablaknál állt és a botjára támaszkodott. Remez, amint megpillantott, gyorsan felállt, és felém indulva a kezét nyújtotta. Rég nem láttam, bár gondolatban mindennap találkoztam vele. Most pedig itt áll előttem, a kezét nyújtja, mintha mi sem történt volna, mintha nem ő tette volna tönkre az életemet. Mérgesen, követelően nézett rám, én alig viszonoztam a kézszorítását, megszólalt:

– Most telefonáltam a miniszternek. A prémiumot az intézet bevonásával intézték, Szamarin révén. A miniszter megígérte, hogy azonnal a prémiumbizottsághoz fordul, és módosítja a helyzetet...

Még mondott valamit, nekem azonban mindegy volt, hogy mit beszél, csak azt néztem, hogyan mozog a szája, hogy járnak az izmok szeplős bőre alatt, milyen tompán fénylik sötét szeme. Befejezte a mondókáját, és nyilván a válaszomat várta, esetleg a köszönetemet, hogy olyan aktívan beavatkozott, igyekezett jóvátenni az igazságtalanságot, én azonban hallgattam, igazán fütyültem a prémiummal kapcsolatos egész félreértésre, csupán a kárörömnek egy zavaros hulláma futott át rajtam: lám, mennyi gondot és kényelmetlenséget okozott neki ez a dolog. Még várt egy ideig, hátha megszólalok, és miután hiába várt, visszatért az asztalhoz, ahol a hamutartóban ott hevert a pipája, sietve felvette, gyorsan felszította, majd Bortovra nézett és így szólt:

– Hagyjon magunkra bennünket.

Bortov a botjára támaszkodva az ajtó felé indult.

– Üljön le, Konsztantyin Pavlovics – kínált hellyel Remez.

Leültem a kemény karosszékbe, amely szorosan az asztal elülső oldalához volt állítva, ő meg Bortov helyére, és az asztal úgy választott el bennünket, mint a főnököt és beosztottját. Remez láthatóan megérezte ezt, felállt és leült velem

szemben a másik vendégkarosszékbe. Vártam. Ő meg csak egyre pöfékelt a pipájából. És egyszerre csak kínos tehetetlenséget fedeztem fel az arcán, mintha csak elvesztette volna a magabiztosságát, és nem tudta volna, hogyan viselkedjék.

– Korábban kellett volna találkoznunk – mondta szomorúan. – De... Valahogy minden úgy jött...

Láthatóan nehéz volt ülve maradnia, hiszen megszokta, hogy amikor olyan dologról van szó, ami komolyan izgatja, a szobában fel s alá sétálva beszél, most is felugrott, de miután néhány lépést tett az ablak felé, észbe kapott, visszatért a helyére, és most valóban bűntudatosnak és tehetetlennek látszott.

– Tudom, Konsztantyin Pavlovics, hogy magának fáj... tudom jól. És a hozzám való viszonyát is megértem... másképpen nem is történhetett volna... Valamikor én is átéltem valami ahhoz hasonlót, amit most maga átél... Nem szeretném, ha ellenségekké válnánk... – amint ezt mondta, összeráncolta a homlokát, olyan hamisan hangzott.

Ekkor elfogott a harag. „Mi a fenének kerített sort erre a beszélgetésre – gondoltam magamban. – Jött volna el, mondott volna pár szót a prémiumról, és ment volna a dolgára. Minden világos lett volna... Ő meg csak ül, mint egy siránkozó vénasszony..."

– Minek erről egyáltalán beszélni? – szólaltam meg.

– Persze, persze – válaszolta, miközben az ajkát ütögette a pipaszárral, és elnézett mellettem. – Azt hiszem, igaza is van...

Megint elhallgatott, ezúttal sokáig nem szólt, bennem meg egyre nőtt a méreg, kellemetlen volt ránéznem, szerettem volna felugrani és kimenni a szobából. Alighanem így is tettem volna, ha nem Remezzel állok szemben.

– Rendben – szólt, és az asztal lapjára csapott a tenyerével. – Majd csak lesz valahogy – és hirtelen felállt. – Szeret-

ném, Konsztantyin Pavlovics, ha elrendeződne az élete. És meggyőződésem, hogy így is lesz. Minden jót! – bólintott, és sietve kiment a szobából.

Már rég eltűnt, de én továbbra is éreztem dohányának édeskés illatát, és nyomorult féregként vergődtem, mintha valaki egy szennyvízcsatornába rúgott volna fényesre tisztított csizmájával. A Lena távozása óta eltelt hónap alatt sok goromba szó gyűlt össze bennem Remez iránt, gondolatban számtalanszor lelepleztem: gyilkos; megdönthetetlen logikával bebizonyítottam, hogy hiszékenységemet kihasználva meglopott, nyilvános leleplezéssel fenyegettem. És most, hogy négyszemközt maradtam vele, szánalmas szavakon kívül semmi sem jött ki a számon. Megvetettem magam, és ezzel az érzéssel tértem vissza hivatali szobámba. Igyekeztem dolgozni – nem ment. Megint magam előtt láttam az arcát, és tudtam: ez után a találkozás után ő is megveti saját magát.

Három nap múlva beköszöntött az ünnep. Azelőtt mindig szerettem ezt a májusi ünnepet, szerettem felébredni reggelenként, amikor a lakás tele volt süteményillattal, szerettem jóízűen megreggelizni és rohanni a gyárba, ahol a barátaim gyülekeztek, hogy a felvonulásra induljanak, jó volt együtt vonulnom velük, gondtalanul énekelni, a megállóknál sietni a teherkocsikon működő büfékhez, friss sört inni egyenesen az üvegből, majd hazatérni ebédre a családi asztalhoz. Most viszont tudtam, hogy a magányon kívül nem vár rám semmi.

Április harmincadikán a gyári klubban ünnepi estet rendeztek, én is kaptam meghívót. Azelőtt Lenával nem jártunk el az ilyen estekre, azt tartottuk, hogy jobb otthon néznünk a televíziót, hiszen elég ritkán találkozunk. Most úgy határoztam, hogy elmegyek.

A klub tágas előcsarnokában rengeteg ember zajongott,

lassan lépkedtem az ünnepi díszbe öltözött emberek mellett, akik kisebb csoportokba verődtek, az erkélyen a gyári tánczenekar játszott, a sárga szalagos, élénk kék zakós fiúk szinte a bőrükből bújtak ki, és a zene dörgő ritmusa betöltötte a termet; a büféknél – jó néhány volt belőlük – söröztek, falatoztak az emberek, pezsgősüvegek durrogtak; ismerős arcok bukkantak fel, sokan megszólítottak, én azonban egyik társasághoz sem akartam csatlakozni, bánat telepedett rám, a magány bánata, amely titkos gyönyörűséget hozott. Éppen a terem bejáratához értem, amikor valaki erősen megragadta a vállamat, és ahogy visszanéztem, a mosolygó Bortovot pillantottam meg.

– Golikov! Mi meg ott toporogtunk Klavával az ajtód előtt, nem tudtuk, becsöngessünk, ne csöngessünk. Én csöngetni akartam, de Klava azt mondta, ne háborgassuk a nőtleneket. Ne-te-ne! – és súlyos, dörgő nevetésben tört ki, széles melle rengeni kezdett, a nyakkendője kicsúszott a zakója alól; Bortov új, sötétkék bosztonszövetből készült zakót viselt, és ebben a zakóban négyszögletesnek látszott; mellette széles, duzzadt arcával Klava állt és mosolygott.

– Kosztyenyka – mondta, miközben hamiskásan rám villantotta a szemét –, miért kerül így bennünket? Még jó szomszédként sem jön át hozzánk sohasem. Valaki nagyon érdeklődik maga iránt, maga meg nem is tud róla.

– Aztán kicsoda?

– Ez viszont titok, Konsztantyin Pavlovics, titok.

– Jól van, no – legyintett Bortov. – Asszonyi tréfa az egész. De nézd csak, Golikov, egy üveg pezsgő van az asztalunkon. Gyere, végezzük ki. Az igazat megvallva, nem nagyon szívelem ezt a löttyöt. De hát látod, ezen kívül meg a sörön kívül a klub kereskedelmi hálózata semmit sem kapott, talán azért, hogy ne legyen rendbontás.

– Én viszont szeretem a pezsgőt! – szólalt meg ismét

Klava. – Mást meg sem innék... Na, ki is van töltve. – Gömbölyű kezével felemelte a poharat. – Igyunk hát a tavaszra és az érzelmek ébredésére – és megint titokzatosan és sokatmondóan pillantott rám hosszúkás, csillogó szemével.

Ajkamhoz emeltem a poharat, de nem bírtam kiinni, letettem magam mellé az asztalra.

– No nézd, miből lesz a cserebogár – hümmögte Bortov, de a mozdulatomat nem vette észre. – Belőle is pohárköszöntő-szakember lesz. Úgy látszik, az apjára ütött... A Dolgolobovok mind ilyenek! – intett felém a fejével, összeráncolta a homlokát, ivott, aztán körülnézett és felsóhajtott: – Milyen szépek a gyerekek manapság. Mi, Golikov? A mi fiatalkorunk idején nem így volt. Öltözködni nem volt mibe. Ha egy mai lányt megnézel, minden tiszta és csinos rajta. Nálunk meg mi volt?... A háború előtt a legnagyobb sikk egy koverkóöltöny meg egy Kirov-óra volt, valóságos ébresztő az ember karján. Aki felvette, már gazdagnak számított. A háború után aztán a gimnasztyorka is megtette. Manapság viszont értenek a divathoz... Nézd csak, a fiúk milyen keskeny nadrágban járnak. Mennek az utcán, és egyszerűen lenézik az embert, mert a tangójával söpri a járdát. És hallgasd csak meg, miről beszélnek – Hemingway, Remarque... Én még ilyen könyveket nem is láttam. Tegnap a hengerészeidet hívattam, egy kis üzemzavaruk volt. Beolvastam nekik. Erre az egyik bajuszos srác azt mondja: „Hemingway viszont azt írja..." Képzeld, Golikov, először zavarba jöttem. Lehet, gondoltam, hogy tényleg írt valami fontosat! Hemingway olyan most nekik, mint a szentírás – Bortov mesélt, és közben nevetett, s én láttam, tetszik neki, hogy magát amolyan morgós, begyepesedett alaknak mutatja. Klava viszont mindezt a maga módján értelmezte:

– Ide figyelj, Sztyepan – fenyegette meg. – Sokat nézege-

ted a fiatalokat, különösen a nőneműeket, még ha nadrágban járnak is mostanában.

– Olyan féltékeny, hogy szinte már nem is ismer határt – kiáltott fel Bortov elragadtatva, erős kezével átölelte, magához vonta a feleségét, és megcsókolta meztelen nyakát.

Miközben beszélt, megszólalt a csengő, és az emberek az előcsarnokból a terem felé húzódtak. Az ajtó felé pillantottam, de Bortov elkapta a pillantásomat, és intett a fejével:

– Ne siess, foglalt helyünk van.

Ebben a pillanatban valami történt az előcsarnokban, a tömeg megállt, a terem bejáratánál folyosót alkottak az emberek, a zaj elcsendesedett. Bortov a botjára támaszkodott, és előrenyújtotta kurta nyakát. Az előcsarnokon Remez haladt keresztül könnyed, kissé hintázó járásával, barátságosan mosolyogva biccentgetett jobbra-balra, jobb kezével Lena könyökét tartotta. Lenát nem láttam az óta a bizonyos nap óta. De egyébként sem volt rá alkalmam soha, hogy kívülállóként nézzem. Mintha nem is ő lett volna, olyan sokat változott e rövid idő alatt. Könnyedén lépkedett, mintegy negyed lépéssel Remez előtt, a fejét kissé megemelte, ebben a tartásában azonban nem volt dölyf, inkább amolyan női büszkeség, kedvesen mosolygott, s a mosolygástól ragyogó arca is kellemes volt és barátságos, mentes attól a goromba kifejezéstől, amelyet olyan sokszor vettem észre rajta együttes életünk utolsó éveiben, fiatalabb lett, majdnem olyan, mint amilyennek a kórház lépcsőjén láttam az ablakon át behulló és egymást keresztező téli napsugarak fényében, mézszínű haja gondosan rövidre volt vágva, nem nézett se jobbra, se balra, engem nem láthatott, Remezhez hasonlóan vidáman üdvözölte azokat, akik fogadták. Beléptek a terembe, és eltűntek a magas, szélesre tárt ajtó mögött, és az emberek nyomban utánuk tódultak.

– Hát akkor menjünk mi is – sóhajtott fel mellettem Bortov.

– Menjünk, menjünk – sürgetett Klava karon fogva mindkettőnket.

Én azonban éreztem, hogy nem leszek képes belépni a terembe. Nem szabad őket együtt látnom, hisz minden egy csapásra felforrt, fellázadt bennem. Kiszabadítottam a könyökömet Klava kezéből, és szinte erőlködve mondtam:

– Menjetek.

Klava azonban, úgy látszik, semmit sem értett.

– Ugyan, Kosztya, ugyan már... Foglalt helyünk van.

– Várj – szakította félbe Bortov. – Te nem jössz?

– Nem megyek!

– Világos. Akkor ez... izé... Akkor holnap eljössz hozzánk ebédre...

– Igen, igen, csakis hozzánk – kapott a szón Klava. – Nálunk jó lesz... Eljön?

Megint belekapaszkodott a kabátujjamba, és én tudtam, hogy nem enged el, amíg bele nem egyezem.

– Elmegyek – bólintottam.

– Akkor jó – sóhajtott elégedetten Klava, és máris cipelte Bortovot a terem felé.

Megvártam, amíg kiürül az előcsarnok, és kiléptem a klubból. Odakint sötét volt, sűrűsödött a kék alkonyat, és a parkban, amely a klubtól a központig terjedt, különböző színű lampionok gyulladtak ki, a távolban pedig, a szállodán, narancsszínű fényfolyamok villantak fel, amelyek a forró fém mozgását ábrázolták. Mentem az utcán, a nyitott ablakokból zeneszó és a bekapcsolt televíziók hangja hallatszott... Különös dolog történt velem a klubban, amikor megpillantottam Lenát: egyszerre megértettem, milyen kedves még mindig nekem, és mennyire elérhetetlen lett. Örökre...

Megálltam, nehezen szívtam be a levegőt, lassan szétnéztem, és láttam, hogy a nyírfaerdő szélén állok; ha az aszfalton balra térek – ott a „Szellő". Én azonban képtelen voltam megmozdulni. „De hát mi van velem?! Ott egye meg a fene az egészet!" Ám nyomban felbukkant előttem Remez arca, elégedett, boldog mosolya. „Oda kell mennem... a terembe. Oda kell mennem hozzá, és meg kell ütnöm. Megütnöm teljes erőmből. Odavágni az arcába, a mosolyába, a fogaiba... Hogy pozdorjává törjön." Nem messze tőlem nevettek, gitárkísérettel énekeltek, beszélgettek. Valaki felém hajolt, egy cigarettát nyújtott.

– Nincs egy kis tüzed?

És akkor az ördög tudja, mi bújt belém, teljes erőmből kiütöttem az idegen ember kezéből a cigarettát, és máris elvakított a visszakapott ütés...

Egy padon ültem, amikor a szalmiákszesz szagától magamhoz tértem, még nem nyitottam ki a szemem, a fejemben tompa nyomást éreztem, és hangokat hallottam magam mellett:

– Önkéntes elvtársak, rendőr elvtársak, hiszen részeg – így egy női hang.

– Dehogy részeg. Nincs semmilyen szaga – hallatszott egy férfié.

– Én ismerem. Ez Golikov a meleghengerlő-üzemből.

Nagy nehezen felnyitottam elnehezedett szempillámat, és láttam, hogy egész tömeg verődött össze körülöttem, néhányan vörös karszalagot viseltek, az egyik szondát tartott elém, de eltoltam a kezét, és összeráncoltam a homlokomat:

– Vigye innen.

Azonnal elhallgattak, rám meredtek.

– Na, látjátok – sóhajtott fel valaki mellettem –, észhez tért.

Egy széles pofacsontú fiatal fiú közeledett hozzám és panaszosan kérdezte:

– Fájt, ahogy odacsaptam?

Nem válaszoltam, csak néztem az ismeretlen arcot.

– De hát te engem minek ütöttél meg? – kérdezte ugyanolyan panaszosan.

– Az őrsön tisztázzuk az ügyet – mondta valaki szigorúan.

Végignéztem az önkéntes rendőrökön és megszólaltam:

– Nem kell az őrsre... Véletlen volt... rám jött. Beteg vagyok.

Most már részvéttel néztek rám. Felálltam, a tömeg hangtalanul szétnyílt előttem, én meg elindultam, igyekezve minél magabiztosabban lépni. Befordultam a mi utcánkba, szédültem, hányingerem volt, az arcom fájt, a szemem bedagadt. Megtántorodtam, akaratlanul is a ház falához támaszkodtam, nehogy elessek. Mellettem lépések, hangok hallatszottak, ismét felzengett a gitár, s én még mindig féltem eltávolodni a faltól, úgy éreztem, hogy ha egy lépést teszek más irányba, rögtön elesem. „Alighanem kórházba kell mennem, nem pedig haza... Valakit el kellene hívni... Megkérni." De nem volt erőm. Ez az állapot egészen addig tartott, amíg kiáltást nem hallottam közvetlenül magam mellett:

– Apuka!

Az utcalámpa sárga ködén át a lányom ijedt arcát pillantottam meg.

– Apuka, mi van veled? Mi van veled? Úristen! Vovka, Vovka, segíts már!... Nem hallod, hogy segíts!

Mindketten belém karoltak.

– Menni tudsz?

– Tudok – préseltem ki magamból.

– Na, menjünk már, menjünk – és hallottam, ahogy Aszja sírva fakadt mellettem.

Kínos helyzetben voltam, a lányom bizonyára azt hiszi, hogy részeg vagyok, hiszen annak a híre, hogy inni kezdtem,

hozzá is eljutott, no meg Natalja Mihajlovna is elmondhatta. Szerettem volna megvigasztalni, nagy nehezen megszólaltam:

– Megtámadtak.

– Semmi baj, semmi baj – szólalt meg mellettem mély hangon Sungyikov.

Hazakísértek, lefektettek, és Aszja nyomban szorgoskodni kezdett, lemosta az arcomat, kiderült, hogy a tarkómon is van egy hatalmas dudor. A fiú nyilván úgy leütött, hogy hanyatt estem, Aszja erős forró teát itatott velem, vizes borogatást tett a szememre. Jobban lettem.

– Kifekszem – ígértem meg.

Aszja kisírt szemmel ült velem szemben, tenyerével törölrölgette a szemét és megkérdezte:

– De hát mi történt veled? – a kérdésében Natalja Mihajlovna hanghordozását fedeztem fel, és ettől nyomban jobb kedvem lett.

– Á, semmi különös. A nyírfaerdő mellett mentem, és leütöttek... Nem emlékszem, hogy ki.

– Hallottam, mondták a fiúk – szólalt meg Sungyikov –, valamiféle verekedés volt ott.

– Ezek szerint éppen abba kerültem bele.

– Mi meg azt hittük, részeg vagy – sóhajtott fel keserűen Aszja. – Olyan jó, hogy nem vagy részeg.

– Talán mégis orvost kellene hívnunk? – kérdezte Sungyikov.

– Nem kell – válaszoltam. – Már jobban vagyok. Az orvosokat ma úgyis sok helyre hívják. Ha készültetek valahova, mehettek. Most már megleszek magam is.

– Mit beszélsz, apa! – háborodott fel Aszja.

– De hát nem ülhettek mellettem végig egy ilyen szép estét.

– Vovka elmegy, én viszont itt maradok – jelentette ki határozottan Aszja. – Hátha váratlanul rosszabbul leszel.

Kimentek Sungyikovval a folyosóra, suttogtak egy ideig, majd hallottam, amint becsapódik az ajtó, aztán Aszja telefonon beszélt Natalja Mihajlovnával, és megmagyarázta, hogy nálam tölti az éjszakát, kora reggel elmegy az iskolába, mert felvonulásra kell mennie. Ezután visszatért hozzám, leült mellém a díványra, hosszú lábát maga alá húzta, átfogta a kezével, állát a térdére támasztotta.

– Nehéz neked mostanában, igaz? – nézett rám szomorúan.

– Nem – válaszoltam.

– Miért csapsz be?

„Napról napra felnőttebbé válik – gondoltam. – A pillantása is felnőtt... A beszéde is."

– Úgy látszik, nagyon szeretnél sajnálni, azért kezdeményezed ezt a beszélgetést. Így van? – kérdeztem mosolyogva. – Nem akarom, hogy sajnálj. Az embernek akkor nehéz, amikor nem tud a bajából kikeveredni. Én viszont kikeveredtem. Most minden egyszerűbb lett.

– Tehát nem szeretted? – kérdezte váratlanul.

– Miért gondolod?

– Ha szeretted volna, most nehezebb volna.

A szavaiból világosan kihallottam a Lenára jellemző kérlelhetetlenséget, a tőle megszokott határozottságot – ha ő valamit kijelentett, nem tűrt ellenvetést. Hallgattam. No, nem azért, mert nem akartam vele vitába szállni, hanem azért, mert úgy döntöttem, hogy Aszjának így egyszerűbb lesz, így könnyebben megmagyarázza magának a szakításunkat, és megnyugszik.

– Ezért veszekedtetek olyan gyakran – mondta csendesen. – Mióta az eszemet tudom, mindig veszekedtetek...

„Valóban így lett volna?" – gondoltam ijedten, és nagyon megsajnáltam a lányomat. Nekem meg úgy tűnt, hogy

békében és jól éltünk Lenával, persze voltak apróbb viszályaink, de hát hol nincsenek...

– Lehet, hogy igazad van – szólaltam meg.

Aszja meglepetten nézett rám.

– Te most beteg vagy – mondta csendesen. – Aludnod kell. Átmegyek a szobámba. Szólj, ha kérsz valamit – ezzel leugrott a díványról, megcsókolta az arcomat, és súgva mondta: – Minden rendbe jön. Jó éjszakát. – És kiszaladt a szobából.

Rezesbanda hangjára ébredtem, odakint derült, napos idő volt és ünnepi hangulat. Csak nagy nehezen tudtam felkelni, kimentem a fürdőszobába, és ahogy a tükörbe néztem, azonnal megértettem, hogy sehova sem mehetek, a szemem bedagadt, alatta lila és sárga foltok éktelenkedtek. Aszja bizonyára már rég elrohant, a konyhaasztalon néhány sort hagyott hátra: „Boldog ünnepeket, apuka. Szeretlek!"

A gyógyszeres dobozból gézt vettem elő, bekötöztem a szemem, megreggeliztem, és miután bekapcsoltam a televíziót, lefeküdtem a díványra. Így feküdtem néhány órát, teljesen elbódított a hangos zene, a képernyőn felvillanó rengeteg arc, a vidám dalok, de valahogy nem voltam képes kikapcsolni a televíziót. A csengő hangja térített magamhoz, felkeltem ajtót nyitni, és Bortovot pillantottam meg. Zöld szeme sugárzott.

– Nahát, te aztán valódi hős vagy! Jó kis csetepaté lehetett! – kiáltotta vidáman, miközben átlépte a küszöböt. – A felvonuláson azt pletykálták, hogy te is jól bekevertél valakinek. Tudod, nagyon elszaporodtak a huligánok Jarszkban. Régen csendes kis fészek volt, mindenki ismert mindenkit, és az emberek még a rendbontástól is féltek. Most meg, látod, azt hiszik, hogy mindent szabad... Na, sebaj. Az a fő, hogy talpon vagy. Én meg érted jöttem. Klava megterített és vár.

– Ugyan, hova mennék így – legyintettem.

– Mit szégyelled a kék foltjaidat, magunk közt vagyunk. El se hiszed, milyen hősnek festesz ezekkel a kék foltokkal.

– Nem tudok elmenni, Sztyepan – válaszoltam most már határozottan. – Feküdnöm kell. Félek, hogy agyrázkódásom van. Émelygek...

Bortov félszegen toporgott egy ideig a küszöbön, bosszúsan ráncolta össze a homlokát:

– Hej, nagy kár pedig – mondta, de mégis huncutul villant a szeme. – Na, nem baj... Majd küldök orvost.

Azt hittem, tréfál az orvossal kapcsolatban, és megint ledőltem, de alig múlt el egy fél óra, ismét csöngetés keltett fel. Ezúttal Klavát pillantottam meg az ajtóban, mellette meg egy magas termetű nőt.

– Itt van a mi betegünk – énekelte Klava, és összecsapta a kezét. – Hüü-ha, de jól helybenhagyták, Kosztyenyka! – de azonnal észbe kapott: – Elhoztam a barátnőmet. Orvos.

Betessékeltem őket a szobába.

Klava barátnője fiatal volt, és jarszki szemmel nézve, elég szokatlanul öltözködött: bő kék blúzt és nadrágot viselt, amely szorosan simult formás lábára. Hosszúkás orra és tág orrlika valamiféle darabos, férfias vonást kölcsönzött jóságos arcának.

– Ismerkedjenek meg, Kosztyenyka, őt Zinának hívják. Együtt nőttünk fel itt, Jarszkban. Aztán ő elrepült, és lám, doktornő lett belőle. Terített asztalnál akartam összeismertetni magukat, de ez a maga balesete – mondta egyszerűen. – Kár, kár... Egyébként Zina is egyedül él. Megszökött a férjétől. Kujbisevben laktak. A férje inni kezdett, és tönkrement az életük.

– De Klava – szólalt meg kérlelve Zina.

– Semmi baj, semmi baj – nyugtatta meg Klava kedvesen. – Kosztyenyka a mi emberünk, úgy kezeljük, mint rokonun-

kat. Meséltem már neked, mi történt vele. Jó az isten, lehet, hogy megtetszetek egymásnak. Miért is ne? Nincs ebben semmi. Ugyan, ne lökdöss már, Zina, én, amit gondolok, azt ki is mondom. De mit is titkoljam?

Zina elkomorodott, és az orvos szigorú, hivatalos tekintetével nézett rám.

– Mutassa csak a nyelvét... Úgy, adja ide a kezét. Nézzen egyenesen rám, most meg lefelé. Jó, nagyon jó – és lágyan elmosolyodott. – Nincs semmi baj, Konsztantyin Pavlovics. Egy darabig azonban feküdnie kell, és szeszes italt sem szabad fogyasztania. Még ha ünnep van, akkor sem.

– Pedig kár – mondta elnyújtva a szót Klava, de azonnal összeszedte magát, körülnézett. – Ugye, Zina, milyen szép a lakása. Az én emberem üzemvezető, mégis csak két szobánk van. Igaz, Kosztyenykának ezt a lakást az igazgatói alapból adták... – és hirtelen elhallgatott, még a szája is félig nyitva maradt.

– Zina sietve beszélni kezdett, nyilván azért, hogy a kínos helyzetnek véget vessen, és úgy tett, mintha észre sem vette volna Klava zavarát:

– Persze, Jarszkhoz viszonyítva Kujbisev óriási város. Az éghajlata is enyhébb, én azonban jarszki vagyok, nekem itt jobb. Ha jól tudom, maga is járt itt azelőtt? Ugye, hogy évről évre nehezebb ráismerni Jarszkra? Mennyi mindent építettek, és még mindig folytatják.

– Mi meg, Kosztyenyka, testi-lelki jó barátnők vagyunk Zinácskával – Klava egész lénye, az arcán és az állán lévő gödröcskékkel együtt, szinte sugárzott a jóságtól és az emberszeretettől. – Na, én akkor alighanem el is megyek, várnak a vendégeim. Ti meg beszélgessetek még. Szórakoztasd a beteget egy kicsit, jó, Zina?

Zina azonban felállt.

– Nem, nem, ideje mennem – mondta határozottan, hirtelen szigorúvá vált arccal.

– Minek vagy olyan félénk? – énekelte Klava még mindig mosolyogva. – Félsz egyedül maradni egy férfival. Mi ütött beléd, Zina?

– Jaj, hagyd már! – válaszolt Zina most már valóban zavartan, és hozzám fordulva kedvesen így szólt: – Gyógyuljon meg, Konsztantyin Pavlovics. Remélem, még találkozunk... Menjünk, Klava!

Elmentek és én elszomorodtam. „Lám, Bortovék hogy gondoskodnak rólam – gondoltam. – Külön meghívtak egy asszonyt a kedvemért..." És elképzeltem, amint Sztyepan megbeszéli az esetet Klavával, amint komolyan mondja: „Meg kell nősülnie. Keress neki valakit a barátnőid között..." Klava hát elrohant és keresett. Nősülni... Eddig valahogy nem gondolkoztam ezen. Talán azért nem, mert homályosan még élt bennem a remény, hogy hátha rendbe jön még minden, minden a maga helyére kerül úgy, mint régen, a körülöttem élő emberek azonban rögtön megértették, hogy ez lehetetlen, ezért úgy döntöttek, hogy elrendezik a sorsomat.

Valóban újra kellene kezdenem valahogy az életemet. De hát ezek csak szép szavak: mindig mindent elölről lehet kezdeni; ezt sokat hallottam, sokat olvastam. De semmit sem lehet elölről kezdeni, az évek elmúltak, az ember sokat tapasztalt, fáradt már, és a maga szemével nézi az embereket. Ezeket a dolgokat nem lehet figyelmen kívül hagyni, velejárói az ember életének. Tovább kell élni. Ez így van. De hát hogyan? Lenának megvolt az a tulajdonsága, ami hiányzott belőlem: a keménysége, a merészsége, a határozottsága. Amíg együtt éltünk, ezeket a tulajdonságokat én is átvettem, ezért tudtam megtenni sok mindent, amire egyedül sohasem lettem volna képes.

Az egész ünnepet végigheverésztem. Aztán jöttek a hajrá napjai – az üzemben a második sorozat átadására készülődtünk, és én reggeltől éjszakáig a gépmesterekkel bajlódtam. A május úgy repült el, mintha egyetlen nap lett volna. És a városra megint rázuhant a hőség, felszította a házfalakat és az aszfaltutakat, s csak az üzemben lehetett úgy-ahogy lélegezni, ahol most már jól működtek az elszívók és a szellőzőberendezés. Az egyik ilyen napon, amikor az egyik vadonatúj tizenkét állványos hengersor mellett dolgoztam (akkor állítottuk be, hogy az átadáshoz előkészítsük), odajött hozzám Bortov:

– Menj csak be az irodába, egy tudós elvtárs vár ott rád.

– Kicsoda?

– Nem értettem jól a nevét. De komoly embernek látszik. Azt mondja, régi ismerősök vagytok.

Ott helyben, az üzemben gyorsan kezet mostam, és siettem az irodámba.

Az asztalnál, a karosszéken méltóságteljesen hátradőlve egy ember ült, akit távolról ismerősnek láttam. Amíg azon gondolkodtam, hogy vajon ki lehet, felkelt, és mosolyogva felém indult. Szemjon Andrejevics Kulikov állt előttem, első üzemvezetőm. Mennyire megváltozott! Az arcának megszokott szürke fáradtságából semmi sem maradt. A szeme alatti táskák és a homloka feletti nagy kopasz foltok ellenére pirospozsgás és sima arcú volt, a szeme vidáman sugárzott. Örvendezve dörögte:

– Üdvözlöm, üdvözlöm a régi ismerőst!

Nyomban átölelt hosszú karjával, és magához szorított.

– Mi az, nem vártál? – kacagott fel. – Kár, kár!

Édeskés parfümillat áradt felőle, az egész ember ápolt volt és jólöltözött.

– Sokat hallottam rólad, nagyon sokat – mondta, miköz-

ben a vállamat veregette. – Egy világban élünk, egy szakmában dolgozunk... Hát, megbeszélnivalónk az van bőven!

– Hogy kerül ide, Szemjon Andrejevics? – kérdeztem, amint magamhoz tértem.

Azonnal észrevette a magázást, és elnevette magát:

– Mit beszélsz úgy velem, mint egy gyakorló főiskolás? Az utóbbi években tegeződtünk. Hiszen barátokként váltunk el, vagy nem? Vagy titkolsz valamit előttem? – mondta széles, barátságos mosollyal.

– Ugyan... csak nagyon váratlanul ért – motyogtam.

– Ljudmila üdvözöl. Emlékszik rád.

Leült, elővett egy doboz amerikai cigarettát, megkínált, de ő maga nem gyújtott rá.

– Bizonyára olvastad a könyvét? – folytatta. – Nagyszerű asszony. Most már világnagyságok is számolnak vele. Egy nő, aki fémkutató... Ilyesmi, tudod-e, még manapság is ritkaságszámba megy. Professzor, doktor. Na és a te alázatos szolgád is tett egyet s mást... Erről azonban később, még lesz időnk... – Nyugtalanul rám pillantott. – Te Kosztya, bocsáss meg, nem tartalak fel?

Dolgom valóban volt elég, vártak a gépmesterek, én azonban örültem Kulikovnak, talán azért, mert azokat az időket juttatta eszembe, amikor még boldog voltam.

– Ugyan – mosolyodtam el. – A munka megvár.

– Nem, nem – komolyodott el nyomban Kulikov. – Hiszen én több napra jöttem Jarszkba. Valaminek a végére kell járnom. Nagyon számítok a segítségedre. Úgyhogy inkább találkozzunk egyszer külön. Tudom, milyen bolondokháza van most nálatok. Ha tudsz, gyere el hozzám este a szállóba.

– Minek? Szívesen látlak otthon, a lakásomon – és felírtam neki a címemet. – Úgy nyolc óra körül. Megfelel?

– Megfelel – mondta, és még egyszer biztatóan megveregette a vállamat, aztán elbúcsúztunk.

A nap további részét úgy dolgoztam végig, hogy közben a Kulikovval való találkozásra vártam, valahogy éreztem, hogy ez a találkozás segít majd rendbe tenni az életemet, olyan megoldást találni, amely mindent megváltoztat, és engem magasabbra emel, hogy jobban lássam a múlt eseményeit, és könnyebben eldöntsem: mit tegyek? Vajon honnan eredt ez az érzés? Hiszen Kulikov a remény legkisebb jelét sem keltette bennem. Lehet, hogy maga a megjelenése volt a jel?

Kulikov pontosan nyolc órakor érkezett meg hozzám. Vacsorát készítettem, átszaladtam Klavához, aki bőkezűen tárta szélesre előttem hűtőszekrényük ajtaját. A szoba ablakai tárva voltak, de huzatot nem sikerült csinálnom, és hogy enyhítsem az estefelé sem csökkenő hőséget, be kellett kapcsolnom a ventillátort.

Szemjon Andrejevics ajándékot hozott – pompás kiállítású könyvet az apjáról, Andrej Kirillovics Kulikovról, a tudósról és tervezőről.

– Ebben a te alázatos szolgád is jelentős részt vállalt – mondta megkopogtatva a borítólapot.

A könyvben sok fénykép volt, egy részüket már ismertem: Andrej Kirillovics bajuszos, egyenruhás portréját, aztán egy másikat, amely az íróasztalánál ábrázolja, majd a tankszereldében, amint munkásokkal beszélget. Ahogy átlapoztam ezeket a fényképeket, mindössze egy olyat találtam, amelyen Remez is rajta volt. Alighanem rendkívüli felvétel volt ez, Kulikov és Remez egy harckocsi előtt áll, s a népbiztos beszélget velük; bár látszott, hogy a népbiztos Remezhez szól, Ignat Matvejevics mégis úgy festett, mintha a háttérbe szorulna, az arcvonásai elmosódottak voltak,

ugyanakkor Andrej Kirillovics szálas alakja nemcsak Remezt, hanem a népbiztost is eltakarta.

– Óriási sikere van ennek a monográfiának – mondta Szemjon. – Pillanatok alatt szétkapkodták. Veheted úgy, hogy bibliográfiai ritkaság. Szorgalmazni fogjuk a második kiadást. Nagyon sok embert érint, nagyon sokat...

A hűtőszekrényből egy üveg vodkát vettem elő, Kulikov azonban hadonászni kezdett:

– Nem, nem... Mit képzelsz! Ennek vége. Magas a vérnyomásom. Meg aztán Ljudmila sem szereti. Azelőtt még hagyján, most viszont nem szereti. Végképp leszoktam.

Ültünk az asztalnál, vacsoráztunk, teát ittunk, visszaemlékeztünk, hogyan dolgoztunk együtt, és ekkor így szólt Kulikov:

– De hát Kosztya, most már ideje eljönnöd az üzemből. Az természetes, hogy egyetlen komoly mérnök sem lehet meg az üzem nélkül, azon is át kell esnie, a saját bőrén kell éreznie az egész termelési folyamatot. Az évek során azonban az üzem kimerít, szükség van a következő lépésre. Egyesek tudományos területre mennek, mások vezetők lesznek. Te azonban, ahogy látom, mintha megrekedtél volna. Hiszen ez is olyan, mint a hadsereg – nem maradhat az ember örökké hadnagy. A munkáidból ítélve – azokra gondolok, amelyeket együtt csináltál Szamarin csoportjával –, egyetlen út áll előtted – a kutatómunka. Sietned kell. Hiszen hamarosan negyven leszel? A mostani tapasztalatoddal megfizethetetlen ember lennél...

Kulikov elmesélte, hogy változatlanul a régi lakásukban laknak:

– Gyermekkorom óta ott lakom, most már alighanem ott maradok öregkoromig.

És végül megmondta, hogy miért jött: nagyon érdekli őket az elektrotechnikai acél hengerlési folyamata, megkísé-

relték, hogy Moszkvában Szamarinéktól kapjanak adatokat, de az öreg fukar ember, semmit sem akart megmutatni, Kulikov hát eljött Jarszkba.

– Segítesz? – kérdezte.

– Természetesen.

Kulikovnak komoly segítséget nyújtottam. Az üzemnek is hasznára válik, ha munkájának tapasztalatát összegzik, tudományos művekben feltüntetik.

– Gyere el hozzám, és dolgozz a szobámban – mondtam. – Én reggeltől estig kint vagyok a részlegen. A dokumentációt majd odaadják.

– Akkor jó – örült meg Kulikov.

Tíz óra körül ment el tőlem, fáradt volt, az új környezet gyorsan kimeríti az embert. Én meg lefeküdtem a díványra, és belekezdtem Kulikov könyvébe. A könyv valóban jó volt, és tetszett, hogy nemcsak Andrej Kulikovról volt benne szó, hanem arról is, hogy mit tettek a háború előtt a harckocsigyártásban dolgozó tervezőmérnökök. Lebilincselő volt az a fejezet, amelyben arról olvastam, hogyan hozták létre a Koskin vezette harkoviak a híres T-34-est, hogyan vezette ez a bátor ember a tankot a messzi téli úton, hogyan szerzett gyógyíthatatlan betegséget, hogyan folytatta betegen a munkáját. Sok mindent tudtam abból, ami a könyvben állt, de először tárult fel előttem a hadban álló felek tervezőinek hatalmas versenye, a szó legteljesebb értelmében a mérnökök háborúja volt ez, hihetetlenül megerőltető folytonos útkeresés. Németország háromszor módosította harckocsijainak szerkezeti kialakítását, de hiába rendelkezett a leggazdagabb műszaki tapasztalatokkal, képtelen volt elérni a mi tankjaink harci erejét, amelyet állandóan korszerűsítettek, vagy újakat hoztak létre. És mindez nemcsak azok emberfeletti munkájának volt az eredménye, akik az acélt olvasztották, az esztergapadok mellett álltak, hanem

azoké is, akik naphosszat dolgoztak a tervezőasztalok mellett. Mintha csak élne, úgy láttam magam előtt Andrej Kirillovicsot, nyurgán, gunyoros és okos arcával, kissé dülledt szemével és csinos kis bajuszával, elképzeltem, ahogy fesztelenül, könnyedén beszél, ahogy kezet csókol a nőknek, zavarba hozva őket az akkoriban szokatlan udvariassággal. Így vonult végig a könyv oldalain. Felfigyeltem arra a jelenetre, amikor a kurszki ütközet után a gyárba érkezett a népbiztos. A csata tapasztalata azt bizonyította, hogy a tankot korszerűsíteni kell. Tudtam, hogy azokat a szavakat, hogy „a tanknak hosszú kézre van szüksége", amelyeket úgy értelmeztek, hogy a harckocsira a 76 mm-es ágyú helyett 85 mm-est kell szerelni anélkül, hogy a tank nehezebbé válna, maga a népbiztos mondta, erről sokat beszéltek a gyári szemtanúk. A könyvben azonban ezeket a szavakat valahogyan Kulikovnak tulajdonították. A továbbiakban is megengedhetetlen dolgokat találtam. Azt a hegesztést, amelyet „védő gázközegben való hegesztésnek" neveztek, Remez dolgozta ki, itt azonban Andrej Kirillovicsnak tudták be. Tulajdonképpen mindez apróság, de egyre több és több lett belőlük, és ha Remezt meg is említették a könyvben, csak mint szervezőt emlegették. Műszaki tevékenységéről szó sem esett.

Éjjel két óráig olvastam, utána még sokáig előttem volt a fagyos égbolt az üzemrészek fölött, ahogy meg-megremegett a hajtóművek nehéz dübörgésétől, láttam a fehér tűzrakásokat, a makacsságtól sötét arcokat és a síneken tankokat röpítő szerelvényeket, láttam Andrej Kirillovics bölcs, gunyoros szemét, és nem tudtam elnyomni a bosszúságomat. Csaknem tíz évig dolgoztam a gyárban, ahol a háború alatt Kulikov volt a főtervező, Remez meg az igazgató, az egyiket nem találtam életben, a másikkal már csak a háború után találkoztam, de mindig úgy éreztem, hogy ott vannak valahol a közelemben, szinte mindennap emlegették őket, néha

anekdotaszerű történeteket találtak ki – ilyen is előfordult –, de még azok is maguk elé képzelték ezt a két embert, és tudták mindegyikük helyét, akik sohasem látták őket. Aligha kell valamit is hozzátenni Kulikov érdemeihez, volt belőlük éppen elég, de arra sincs szükség, hogy Remezt megrövidítsék...

Reggel az üzemben találkoztam Szemjonnal, megígértem, hogy bemutatom annak az új hengerműnek a működését, amelyen az elektrotechnikai acélt hengereltük, és bár nem lett volna egy perc szabad időm sem, úgy döntöttem, hogy erre szakítok egy órácskát.

– Magyarázd meg, légy szíves, miért csökkentettétek le annyira a könyvben Remez szerepét? – kérdeztem, mert nem tudtam megállni, hogy meg ne említsem.

– Lecsökkentettük? – kérdezett vissza Kulikov, és gúnyosan felnevetett. – Nahát, hallod! Ami engem illet, én őt ebben a könyvben meg sem említettem volna.

– Hogy lehet az?

– Ide figyelj, Kosztya, az apám még most is élhetne, ha nem lett volna Remez. Ő küldte apámat betegen a biztos halálba, hogy leszámoljon vele – Kulikov mindezt közömbösen mondta, közben izzadt homlokát törölgette zsebkendőjével, és egyik karjáról átrakta a másikra összehajtott zakóját, mert zavarta.

– Biztos vagy ebben? – kérdeztem.

– Mint saját magamban – Kulikov a szódavizes palackhoz lépett, fogott egy poharat és inni kezdett.

– Tehát igaz az, hogy te jelentetted fel Remezt a hatóságoknál?

Kulikov megdermedt, az arca kővé vált. Rögtön eszembe jutott régi szokása: hirtelen elhallgatott, mintha egy rugó nyomódott volna össze benne, hogy egy pillanat múlva villámgyorsan kipattanjon – így tört ki belőle a düh annak ide-

jén a vendéglőben, amikor az üveget széttörte az asztalon. Már vártam, hogy most is valami hasonló történik, ő azonban görcsösen felsóhajtott, megsimította a mellét, és bűnbánó hangon így szólt:

– Látod, a nyomorult el-elkap néha. Elkopott már a motor, és a hőség, tudod, akár Közép-Ázsiában...

Úgy éreztem, hogy ki akarja kerülni a választ.

– Tehát igaz, hogy feljelentetted?

– Persze – válaszolta közömbösen. – Hát hogy képzelted? Amikor Remezt elővették, akkor én is feljelentettem. Enélkül, lehet, le se váltották volna. Ki kellett állnom az apám mellett. Ki álljon ki, ha nem én?

A hengerműhöz értünk, a hengerészek éppen akkor tápláltak be egy új acélcsíkot, amely tompa kék fénnyel csúszott tovább a nehéz, csillogó hengerpárok között. Kulikov gyorsan kivett a zakójából egy noteszt, és a kezelőpulthoz lépett, én meg magyarázni kezdtem, milyen üzemmódokon működik a hengermű. A legapróbb részletekig kíváncsi volt mindenre, és hogy a gép dübörgésétől hallani tudjon, hozzám hajolt. Kulikov megkért, hogy menjek el vele a laboratóriumba, hogy ott még egyszer ellenőrizhessen bizonyos adatokat.

Alig léptünk ki a hengermű mögül, egy egyenesen felénk tartó csoportot pillantottunk meg: legelöl Remez jött, mellette pedig, ügyelve, nehogy lemaradjon, Bortov lépkedett a botjára támaszkodva, valamit hevesen magyarázott, felfelvágta a fejét, és az arca kipirult az izgalomtól. Remez figyelmesen és komoran hallgatta.

Kulikovra pillantottam, aki alig észrevehetően hátrahúzódott. A tekintetében a régi időkből ismerős agyonhajszoltság kifejezése villant, amelyet nyomban a megadás váltott fel. Remez és Bortov elénk ért, Ignat Matvejevics rám

nézett, a komor elégedetlenség eltűnt a szeméből, kezet nyújtott, erősen megszorította a kezemet, és így szólt:

– Nagyon jó... Magára is szükségünk van, Golikov. Egy fél óra múlva várom Bortov szobájában.

Átható pillantása most megállapodott Kulikovon. Remez talán fel sem fogta még, hogy ki áll előtte, bár ennek az embernek az arca láthatóan ismerős volt neki, egy fejbólintással üdvözölte, és már tovább is ment, ám alig tett három lépést, hirtelen sarkon fordult, sötét szeme vidáman felcsillant.

– Kulikov? – mosolyodott el alighanem inkább azért, mert felismerte ezt az embert, semmint a találkozás örömétől. – Szemjon Andrejevics? Micsoda dolog ez, hogy így elhúzódik tőlem? Lám, milyen tekintélyes ember lett. Nos, üdvözlöm, üdvözlöm – és kezet nyújtott.

Kulikov gyorsan megszorította, az arcán még mindig a megadás kifejezésével.

– Milyen véletlen hozta a gyárunkba?

– Az intézet vezényelte ide – sietett a válasszal Bortov, a találkozásra az ő üzemrészében került sor, meg kellett hát mutatnia tájékozottságát.

– Miért csak most szerzek erről tudomást?

– Kulikov megkapta a belépési engedélyt. Mostanában, Ignat Matvejevics, sok tudós jár hozzánk.

– Én viszont elrendeltem, hogy mindenkit jelentsenek be a titkárságon – válaszolta Remez, közben rá sem nézett Bortovra, mert továbbra is Kulikovot vizsgálgatta. – Sajnálom, hogy így történt – most már egyenesen Szemjon Andrejevicshez fordult –, beszélgethettük volna egy keveset. Most viszont... Négy óra múlva Moszkvába repülök. Azért mégiscsak jöjjenek el hozzám egy fél órára Golikovval. Váltunk két-három szót – és sietve továbbindult a csarnokban.

Alig távolodtak el, Szemjon Andrejevics valósággal eler-

nyedt, az arca pillanatok alatt petyhüdtté vált, sárgás foltok jelentek meg a szeme alatt.

– Még csak ez kellett – sóhajtott fel. – Állandóan az járt a fejemben, ne adj isten, hogy találkozzam vele! És erre itt van, nesze neked.

– Na és most mi van, hogy találkoztatok?

– Mi az, nem ismered, mi? Most várhatom-találgathatom, mikor követ el valami disznóságot...

Az órámra néztem, és láttam, hogy már nincs időnk bemenni a laboratóriumba, indulnunk kell Bortov szobájába. Az igazgatósági szakaszig szótlanul mentünk, ugyanígy léptünk be az előszobába.

– Az üzemvezető még nincs itt – tájékoztatott a titkárnő. – De menjenek csak be. Már egy órával ezelőtt kereste önöket.

Beléptünk az üres szobába, Kulikov elmélázva állt meg az ablaknál, a zakóját még mindig a karjára vetve tartotta, és a szívét kezdte masszírozni.

– Rosszul vagy? – kérdeztem.

– Mitől lennék jól – válaszolta mérgesen, és bizonytalanul kérdezte: – Talán jobb lenne elmennem. Mi?

Nem volt időm válaszolni, mert a szobába Remez lépett be, nyomában Bortovval. Ignat Matvejevics futó pillantást vetett Kulikov felé, és miután leült, nyomban felém fordult; szemmel láthatóan fel volt villanyozva, mielőtt azonban beszélni kezdett volna, elővette a pipáját, gyorsan megtömte, megnyomogatta a dohányt hüvelykujjával és rágyújtott.

– Nos hát, Konsztantyin Pavlovics – mondta komolyan. – Valamivel korábban akartam kéretni, de így alakultak a dolgok... Most csak előzetes megbeszélésünk lesz. Pontosabban, csak amolyan gondolatébresztés. És szeretném, ha alaposan elemezné a most felmerült ötletet, s elmondaná a

vele kapcsolatos véleményét, esetleg ki is egészítené valamivel. A gyár egyre nő, az irányítás pedig egyre jobban elmarad azok mögött a feladatok és lehetőségek mögött, amelyek vele kapcsolatban felvetődnek. Régimódian dolgozunk, elavult formák szerint vezetjük az üzemeket. Mély meggyőződésem, hogy a vezető legfontosabb kötelessége, hogy gondolkodjék, és a vezetőt annak alapján kell értékelni, menynyire képes hasznos és eredeti ötleteket felmutatni. A mi gyárunkban viszont az üzemvezető az örökös rohanás miatt csakis a tervfeladatok végrehajtójává, sőt mondhatnám, e végrehajtás ellenőrzőjévé válik. Ez elfogadhatatlanul alacsony szint! A termelés a gondolatok állandó mozgása... Nos, a következő ötletünk támadt. Valamiféle összevont egységeket kellene létrehozni a gyáron belül. Három hengerlő üzemünk van, két acélolvasztó s a többi, s a többi. Minden ilyen egységnek adunk egy igazgatóságot, a vezetők egyben a gyárigazgató helyettesei is lesznek. Megszüntetjük az üzemi szolgálatokat, ideszámítva a könyvelőséget is, és csak az említett gyáregységek mellett hozzuk azokat létre. Érzi, mekkora létszámcsökkentés? Az üzemvezetők is megszabadulnak a töméntelen papírmunkától. Lesz idő a gondolkodásra. Ugyanígy időt nyernek azok is, akik, hogy úgy mondjam, a részlegek agyközpontját irányítják. Persze, a gyárigazgatóság is másképpen fog festeni. A gyáregységek vezetőiből alakítunk egy amolyan igazgatói tanácsot, amely operatív módon oldja majd meg a gyár alapvető problémáit. Vagyis a gyakorlatban valósítjuk meg azt, ami nagyjából megfelelne a kollektív vezetésnek. A termelés elérte azt a határt, hogy a régi irányítási struktúra mellett – amikor is az igazgató dönt mindenki helyett – könnyen megfulladhat. Érti a gondolatomat?

Persze hogy értettem a gondolatát, sőt emlékeztem, hogy évekkel ezelőtt, amikor Jarszkban találkoztam Remezzel,

amikor esténként Natalja Mihajlovnáéknál ültünk és teázgattunk, ő már említett valami ehhez hasonlót, igaz, konkrét részletek nélkül; tehát már akkor gondolkodott ezeken a problémákon. Akkor azt mondta: „Ha valamibe belekezdünk, biztosnak kell lennünk abban, hogy be is tudjuk fejezni. Nincs undorítóbb annál, mint amikor a szándékunk szerint ígérgetünk, és a körülmények szerint teljesítjük ígéretünket..."

– Nos, nagyszerű, hogy érti – bólintott Remez. – Bortovnak rengeteg kétsége van. Ez természetes. Mindent gondosan végig kell gondolni, mielőtt az átszervezéshez hozzákezdenénk. Egyelőre azt tervezzük, hogy Bortovot megtesszük a hengerlő gyáregység vezetőjének, magát pedig előléptetjük üzemvezetővé. Egyelőre ne válaszoljon semmit. Gondolkodjék. Két hét múlva visszatérek, és szeretném, ha saját javaslataival állna elő – fejezte be Remez, gyorsan az órájára pillantott, Kulikovhoz fordult, mint nemrég az üzemben, és közvetlenül elmosolyodott.

– Nos, Szemjon Andrejevics, sokat hallottam magáról. Olvasom a cikkeit. Tehát nem is mennek a dolgok olyan rosszul?

– Köszönöm. Nem panaszkodom.

– Pompás. Van magához egy kérésem: amint találkozik Ljudmila Szergejevnával, mondja meg neki, hogy rendkívül örvendek a sikereinek. Az ötletei közül egyet s mást alighanem megvalósítunk a gyárunkban. A munkatársaink majd közlik ezt vele. És adja át neki meleg üdvözletemet. Hogy van? Egészséges?

– Igen, persze.

– Na és természetesen csinos?...

Mindezt vidáman mondta, de volt valami e mögött a vidámság mögött, amelynek okát csak később találtam ki: ellenállhatatlanul vágyott rá, hogy minél többet megtudjon

arról a nőről, aki a felesége volt; de uralkodott magán, és vágyát könnyed mosoly mögé rejtette.

– Remélem, a munkatársaink segítségére voltak a gyárban? – Remez Bortovhoz fordult: – Ha még valamire szüksége lesz Szemjon Andrejevicsnek, kérem... – és sietve az órájára pillantott. – Sok sikert – és megint Bortovhoz fordult. – Kísérjen el. Útközben mindent megbeszélünk...

Alig mentek ki, Kulikov máris mohón nyúlt a vizesüveg után, egy hajtásra kiitta a poharát, néhány csepp víz az állára hullt, de ő le sem törölte. Egy ideig ott állt nehezen lélegezve, majd fáradtan káromkodott egyet.

– Micsoda demagóg... Micsoda vadállat! – mondta a dühtől eltorzult szájjal. – Figyelted? – intett az ajtó felé. – Akármennyit verték, mégis nyeregben maradt – mondta gyorsan, igyekezve legyűrni fulladását. – Te meg csak ülsz előtte és nagyokat pislogsz. Én adnék neki a te helyedben.

– De hát miért adjak neki?

– Ó, te isten báránya! Még hogy miért?... Éppen ilyen jámbor emberek kellenek neki. Hiszen én mindent tudok, Kosztya. Én a te helyedben nem hallgatnék, az elektrotechnikai acéllal kapcsolatos prémiumról már rég jelentést tettem volna a megfelelő helyen! Te meg, naiv bolond, elhitted, hogy a gyár igazgatója nem tudta, hogy kit terjesztettek fel prémiumra a vállalattól. Ilyen nincs. Tudott ő mindenről, előtted csak komédiázott. Éppen úgy, mint ahogy most a demokráciáról szónokolt. Hogy megjássza magát előttem!

– Mit beszélsz! – kiáltottam rá Kulikovra. – Miért csinálná?

– Mert ő – Remez! Ezért csinálja. Engem palacsintává lapított, amikor a tankszereldét vezettem, és tettem is egyet s mást. Nem szereti, és nem is szerette sohasem, ha valaki kiválik a többiek közül. Már megbocsáss, hogy fájó sebben vájkálok, de a feleségedet ő vette el tőled. Lassan befolyásos

ember leszel. Mert más dolog az, ha egy kisemberrel csinálja, és megint más, ha egy olyannal, aki számít valakinek. Így hát az orrodra koppintott. Hogy fogd be a szád, és ne ugrálj. Mi messze vagyunk tőle, első szempillantásra úgy látszik, el sem érhet bennünket, én mégis bevallom: félek tőle. Hát ez a helyzet, Kosztya!

Megint felkapta a poharat, és mohón inni kezdett.

– Na, jól van – mondta. – Gyerünk, csináljuk a dolgunkat!

Tudtam, hogy Kulikovból régi gyűlölete beszél, de hát Remeznek is megvolt a maga számadása Kulikovval, ő azonban ezzel, láthatóan, leszámolt.

Előfordult, hogy bennem is fel-fellobbant a düh Remez iránt, megesett, hogy éjjel ez az érzés ébresztett fel, és úgy éreztem, hogy képes lennék megsemmisíteni ezt az embert. De amikor elöntött egy-egy ilyen hullám, akkor is olyannak láttam Remezt, mint amilyennek azelőtt elfogadtam.

Gyalog jöttem a gyárból hazafelé, nem gondoltam semmire, vittem magamban a sorsom tompa súlyát, és csak akkor álltam meg hirtelen, amikor hatalmas udvarunkon mentem keresztül, amelyet zavaros neszek töltöttek meg: nem akartam elveszíteni az *én* Remezemet, bármi is történjék. Bárhogy is alakul a sorsom, ő számomra nem csupán az az ember, aki feldúlta a családomat, hanem több ennél: ő már régóta része az énemnek, az egész életemnek.

Június végén átadtuk a második sorozatot, üzemünk maga volt a modern technika csodája, egyenletes moraj töltötte be, amelyben a részek egységes mozgása sejlett – a hatalmas hajók hajtóművei zúgnak így, betöltve minden kabint és rekeszt anélkül, hogy zajuk zavarná az embert. Az üzem szinte fürdött a fényben, amely a széles színes ablakokon és az üvegezett tetőn keresztül hullt a helyiségbe, amelyben hűvös volt, amikor odakint tombolt a hőség, és meleg a legkegyetlenebb fagyok idején is; volt itt minden: étkezdék, zuhanyozók, pihenőszobák, és amire különösen büszkék voltunk, két színes csempékkel borított gépterem, ahol a legújabb elektronikus műszerek működtek. Csodálatos üzem, a gyár büszkesége! A második sorozat átadásának napján röpgyűlést tartottunk. A hengerművek csarnokában gyűltünk össze, emelvényt állítottunk, virágot hoztunk magunkkal. Felszólalt Bortov, az egyes munkahelyek vezetői, majd Remez, aki visszaérkezett az átadás napjára. Mintegy öt percig beszélt. Mindnyájan tudtuk, hogy nem szereti a hosszú beszédeket, és ha mond valamit, annak van értelme; elmondta, mekkora jelentősége van ennek az üzemnek egész iparunk szempontjából, elmondta, hogy a jó munkáért az igazgatóság sok munkást prémiumban részesít, és külön megemlítette a gépmestereket, ami számomra nagyon fontos volt. Ezzel be is fejeződött a gyűlés, az emberek széledni kezdtek. Láttam, hogy mindenki vidám, mindenki elégedett, és nemcsak azért, mert nagy dolgot vittek végbe, hanem azért is, mert szépen megünnepelték, és az igazgató mindenkinek köszönetet mondott.

Már indultam volna az irodámba, de észrevettem, hogy az aluljáró bejáratánál egy kis csoport áll: Bortov, az egyes munkaterületek vezetői és közöttük Remez, aki valamit me-

sélt, körülötte meg mindenki kacagott, és Remez fel-felcsapta a fejét, széles mosollyal mutatva ragyogó fehér fogsorát, a homlokán apró, harmonikaszerű ráncok gyülekeztek, és a szeme szenvedélyes-pajkosan csillogott. Megint mondott valami nevetnivalót, megint kirobbant a kacagás, Remez kezet nyújtott, búcsúzni kezdett mindenkitől, aki hallgatta; a pillantása megállapodott rajtam, éreztem egyenes, kutató, figyelmes tekintetét, és nyomban láttam, hogy Remez sötét szeme bánatos lett, ő pedig, vállát leeresztve, a lépcső felé indult, és már el is takarták az emberek.

„Hazudik Kulikov!" – gondoltam dühösen.

Egy óra múlva bejött hozzám Bortov és így szólt:

– Vedd a kocsimat, rohanj haza, öltözz át, és gyerünk a megyei pártbizottságra. Érkezett valaki Moszkvából, hogy átadja a prémiumot.

– Micsoda prémiumot?

– Ne-te-ne! Hát azokat a bizonyosakat... Tudod, kihez verekedte fel magát Remez? Légy nyugodt, nem akárkihez. Ha ő egyszer a fejébe vesz valamit, a falat is áttöri. Nincs ember, aki megállítaná...

Hozzászoktam a sérelmemhez, és kiderült, hogy nem könnyű tőle megválnom. Az öröm azonban mégis erősebb volt, hiszen nem hittem el mindent Kulikovnak, nem akartam elhinni, és igazam lett...

Este Bortov meghívta a helyetteseket meg egy-két üzemmérnököt; ültem egy ideig az asztalnál, sem az italt, sem az ételt nem kívántam, és észrevétlenül hazaszöktem. Vonzott az íróasztalom, visszatértem a feljegyzéseimhez, amelyeket korábban vezettem, amikor Lenával éltem; egészen terjedelmes kézirat gyűlt össze a hengerművekről, ez a munka mind jobban magával ragadott. Alig ültem azonban le, amikor csöngettek.

A küszöbön Bortovot pillantottam meg, már éppen meg-

ijedtem, hogy szemrehányást tesz: úgymond, otthagytam az asztalt és a barátaimat, s arra kényszerít, hogy térjek vissza, ő azonban suttogva így szólt:

– Hozzád jöttem... elmondok valamit.

Bementünk a szobába, Bortov leült, a botját szokása szerint a térde közé szorította, az arca piros volt az elfogyasztott vodkától, a tekintete azonban kemény volt és józan.

– Remez Moszkvában, mondhatni, borotvaélen táncolt – szólalt meg újra. – Hallottad?

Én semmit sem hallottam: a gyárban semmilyen beszéd nem járta arról, miért marad Remez olyan sokáig Moszkvában, máskor is előfordult, hogy tovább maradt, amikor bizonyos koordinációs kérdéseket tárgyaltak meg a gyárral kapcsolatban.

– Egyébként is az a véleményem, hogy még nem csendesedett el minden – mondta Bortov.

– De hát mi történt? – kérdeztem.

– Hát az, érted, hogy hívatták a Minisztertanácsba. Hogy kicsoda, milyen szinten, nem tudom. Megint átszervezés. Regionális gazdasági tanácsokat hoznak létre a népgazdasági tanácsok irányítására... Bevallom őszintén, már magam is belezavarodtam az átszervezésekbe. Nos, azt mondják Remeznek: „Eleget ültél már a gyárban, Ignat Matvejevics. Gyere át, úgymond, a tanácsba. Kevés a tapasztalt emberünk..." Ő aztán kivágta: „Mi az, csinovnyikot akartok csinálni komoly gazdasági szakemberekből? Egymás fölé rendelitek a hivatalokat. Ahelyett, hogy egyszerűsítenétek, bonyolítjátok a dolgokat?" Aztán már nem tudta magát leállítani: „Azelőtt a gyárigazgató bemehetett közvetlenül a miniszterhez, és egykettőre megoldotta a problémákat. Most meg minden csigalassúsággal halad." Azok, persze, nekiestek: „Mi az, ellenzed a népgazdasági tanácsokat?" Azt már nem tudom, mit válaszolt nekik, de elkapta

a gépszíj. Miféle átszervezés folyik a gyáradban? Gyáregységek meg ehhez hasonló. Fel akarod fújni a nadrágodat, bürokratákat akarsz a világra hozni? Erre ő beadott egy feljegyzést legfelülre. Hogy, úgymond, összetévesztik a bürokráciát az irányítással, a bürokrácia a legfontosabb dolgokból felesleges papírhalmazt csinál, a tervszerűen felépített igazi irányítás pedig tökéletesíti a termelést... Egyszóval, birokra kelt velük, méghozzá komolyan. Kezdetben még szövetségesei sem voltak. Egyedül ment. Később aztán úgy alakult a dolog, hogy felcibálták a csúcsig. Szót kapott. Öt percet. Neki meg öt percnél többre nincs is szüksége. Megmondta, hogy minden kísérlet komoly előkészületet igényel. Ami a gyárat illeti, ő folytatja ezt az előkészületet, és semmibe nem vág bele hűbelebalázs módjára. Amíg hétszer meg nem fontolja. A gazdasági kísérlet nem szenvedhet vereséget, különben lezülleszti az embereket, megöli a reményeiket... Vakmerő fickó! – Bortov elragadtatva csapott tenyerével a bot díszveretére. – És képzeld el: sikerült. Nemcsak sikerült, hanem komoly biztatást is kapott: csinálja, próbálja meg, ha meggyőződése, hogy a termelékenység javára válik. Mire ő – régi szabály: ha nem vagy biztos magadban, ne előzz... Hát ez a helyzet!

Visszaemlékeztem, hogyan állt ma Remez az aluljáró bejáratánál, és milyen vidáman mesélt, és arra gondoltam: lehet, hogy éppen erről volt szó, mert olyan szenvedélyespajkosan csillogott a szeme.

– És még valamit, Kosztya – mondta Bortov. – Emlékszel, egyszer megkért arra, hogy terjeszd elő az elképzeléseidet? Jegyezd meg, ő semmit sem szokott elfelejteni. Hiszen most komolyan belefog ebbe az átszervezésbe, ha már egyszer szabad kezet kapott. Gondolkodtál a dolgon?

– Rövid feljegyzést készítettem az elképzeléseimről.

– Akkor hát add ide. Holnap elviszem neki.

Csak most jutott eszembe, hogy holnap vasárnap.

– Sebaj – legyintett Bortov. – Remez bent lesz. Megbeszéltük, hogy találkozunk.

Bortov elment. Én meg arra gondoltam, hogy a háború választ elé állította Remezt: vagy vereséget szenved, vagy túllépi a lehetőség határát, s akkor ő az utóbbit választotta. És azóta ez kötelező lett számára. Szilárd meggyőződése volt, hogy élni csak úgy lehet, ha az ember a távlatokra gondol, és ő maga tervezte meg mindig a holnapot. A mi gyárunk szem előtt volt, sokat írtak róla, a gyár dolgai is rendben voltak, nyugodtan működhetett volna így évekig, és az igazgató is élhetett volna nyugodtan, de hát Remez éppen erre nem volt képes, azért is volt nehéz vele dolgozni, mert mást sem hagyott nyugodtan élni. Még ma reggel is, amikor az üzemünk második sorozatát adták át, erről beszélt. Most, Bortov elbeszélése után értettem meg a szavait: „Mindazt, ami elméletileg lehetséges, a gyakorlatban is feltétlenül megvalósítják, bármilyen nagyok is a műszaki nehézségek, csak nagyon kell akarni. Az a kifejezés, hogy »Ez az ötlet fantasztikus!«, nem lehet érv semmilyen elgondolás ellen. Századunk szinte minden tudományos és technikai vívmánya kezdetben fantasztikus volt, és semmi reményünk sincs arra, hogy megelőzzük a jövőt, ha nem fogadjuk el kezdeti feltételnek azt, hogy a mi vívmányaink is fantasztikusak lesznek."

Arra gondoltam, hogy ő ebben fanatikusan hisz, és állandóan ebből a hitből merít erőt. Én meg nem tudok így élni, és nem is érzem ennek szükségét. Természetesen örülök, amikor rábukkanok egy megoldásra, amikor sikerül olyat teremtenem, amit előttem senki sem tudott megtenni, és ha valamelyik nap sikert hoz, ezt a napot hálatelten őrzöm meg emlékezetemben, ugyanakkor Remez alighanem csupán úgy tekinti a mai napot, mint a múlt és a jövő közötti határvona-

lat, mint amolyan indulópályát. Én gyakran megelégedtem azzal, amim volt, ő azonban mindig fejjel megy a falnak, keresi és ezzel meg is teremti a nehézségeket nemcsak a maga, hanem a környezete számára is. Mindegyikünknek megvan a maga életcélja, és nincs értelme, hogy megváltoztassuk. Lám, Bortov alighanem másképpen vélekedik, ezért is beszél most olyan elragadtatással Remezről...

Vasárnap volt. A fél napot átdolgoztam, nem volt kedvem ebédet főzni. „Elugrom a szállodai étterembe" – határoztam el.

Autóbusszal kellett volna mennem, és úgy esett – talán az időpont volt ilyen, vagy épp az előbb ment el az autóbusz –, hogy egyedül voltam a megállóban, és sokáig vártam. Ez a kis véletlen elég volt ahhoz, hogy meghiúsítsa a terveimet. Messziről megláttam egy kis piros Moszkvicsot, amely igen vakmerően robogott végig az utca közepén. Felemeltem a kezemet, a kis Moszkvics elszáguldott mellettem, aztán megállt, és hátramenetbe kapcsolt. Odafutottam, megrántottam az ajtaját, és a kormány mögött Lenát pillantottam meg. Mindez olyan váratlan volt, hogy földbe gyökerezett a lábam. Lena felnevetett:

– Szállj be, ha már egyszer megállítottál.

– Nahát, ezt nem vártam – hebegtem zavartan, miközben beültem mellé.

– Pedig már egy hónapja, hogy nyúzom – dicsekedett, akár egy kislány. – Vagy talán nem áll jól?

– De még milyen jól áll! Az isten is vezetésre teremtett. Kár, hogy erre nem jöttem rá korábban.

– Ha gúnyolódni fogsz, kiteszlek – fenyegetett meg tréfásan. – Sietsz?

Annyira megörültem ennek a találkozásnak, olyan régen nem láttam, hogy kihívóan válaszoltam:

– Nem. Pihenek!

– Pompás – mosolyodott el Lena. – Akkor megkocsikáztatlak. Ha tudnád, milyen csodálatos érzés a volán mögött ülni. Menjünk ki a városból. Akarod?

És meg sem várva a válaszomat, ráfordult arra az utcára, amely a Jaronykán keresztülívelő hídhoz vezetett, átrobogtunk a hídon, és előttünk kitárult az egyenes pusztai út. Ismertem ezt az utat, és emlékeztem rá: ugyanaz az út volt, amelyen még egyetemista koromban először jöttem Jarszkba, a régi állomást most „Jarszk-1"-nek, a városit pedig „Jarszk-2"-nek hívták. Ezen a vasárnapon az aszfaltozott úttest, amelyet a korábbi földút helyén fektettek le, üres volt, és Lena nyomban rátaposott a gázpedálra, az oldalsó ablaküvegeken át süvíteni kezdett a szél, és Lena szemében szenvedély csillant. Összeszorult a mellem és megkértem:

– Lenka, ne virtuskodj!

Miért jött a számra éppen ez a „Lenka"?

Mindjárt megkönnyebbültem, ezt ő is megérezte, lassított, mosolyogva pillantott rám, és tréfás megvetéssel mondta:

– Mi az, kisfiú, inadba szállt a bátorságod?... Na, gyerünk, fürödjünk meg. Nagyon meleg van! Rendben?

– Rendben – egyeztem bele.

Lena megfordult a Moszkviccsal, a híd előtt letért az útról, és megindult a part mentén. Itt sok volt a kocsi, a part menti bokrok mellett álltak, a víz felől hangokat, nevetést hallottunk. Mentünk mintegy két kilométert, míg végre szabad helyet találtunk, itt kiszélesedett a folyó, és nem voltak part menti homokzátonyok sem, a parton néhány farönk hevert. Megismertem ezt a helyet: ide jártunk horgászni Remezzel, amikor Natalja Mihajlovnánál lakott.

– Kosztya, azok ott a te bokraid – mutatott Lena egy víz fölé hajló fűzfa felé. – Menj oda, én meg átöltözöm a kocsiban.

A fűz felé mentem, és arra gondoltam, hogy olyan sok évig együtt voltunk, és abban, hogy most el kell bújnunk egymás elől, van valami természetellenes. Lehet, hogy minden, ami kettőnk között történt, képtelenség, és csak át kellene lépnünk...

– Kosztya! – kiáltotta Lena. – Ne húzd az időt! – És csobbanást hallottam.

„Ostobaság az egész! – gondoltam határozottan. – Lenának igaza van. Nem élhetünk úgy, mint ellenségek..."

Nekifutottam és beugrottam a vízbe. Lena intett, és úszni kezdtünk egymás mellett a Jaronykán felfelé.

Sokáig úsztunk, és amikor felkapaszkodtunk a partra, Lena keresgélt egy ideig a kocsiban, kidobott nekem egy bolyhos törülközőt, aztán cigarettát vett elő, és találkozásunk óta először rágyújtott, hunyorogva ült és a folyót nézte, meg a város fehér házait a túlsó parton. Én meg néztem kissé leégett hátát, Lena előrehajolt, bőre alól kidudorodtak gerinccsigolyái.

– Igazán szereted?

Lena felém fordult, és elnevette magát:

– Még mindig kételkedsz benne?

Bizonyára ő is érezte, hogy szavai túlságosan keményen hangzottak, és feledtetni igyekezvén ezt a keménységet, a fűre heveredett, s alulról fölfelé bizalomteljesen nézett rám:

– Máskülönben sohasem hagytalak volna el. Néha még most is rettenetes érzés, hogy eljöttem. Hiszen régimódi vagyok, ez paraszti tulajdonság bennem... Nemcsak nekem és neki volt erre szüksége, hanem neked is.

– Nekem nem volt erre szükségem – válaszoltam határozottan.

Lena elhallgatott, mintha az előtte lévő fűszál szemléletébe merült volna el, amelyen valamilyen bogár mászott, majd megszokott mozdulattal megrázta a haját.

– Nem, Kosztyenyka, erre neked is szükséged volt. Csak te még mindig félsz bevallani magadnak: mi már régen nem szerettük egymást, csak együtt éltünk. Ha nem félnél ezt bevallani...

– Talán nem volt közöttünk szerelem?

– Volt – hagyta rám nyomban. – Volt idő, amikor több voltál nekem az életemnél is. Volt egyszer egy kislány, aki kikerült a jarszki faluból a nagy városba, a falhoz simulva járt a diákszállások folyosóin, és egyszer csak jött egy nagy ember, háborút járt, erős, mindenhez értő, mindent tudó, és megvédte a hatalmas, hideg várostól. Akkor képes lettem volna meghalni érted... Esküszöm, képes lettem volna – lágyan mosolyogva beszélt, mint annak idején, amikor elalvás előtt mesét mondott a kis Aszjának. – Most már tudom, miért van ez így, tudom, hogy a szerelem akkor kezdődik, amikor a szerelmesét jobban szereti az ember, mint saját magát.

– És ennek vége?

– Régen. Mindjárt elmondom, hogyan éreztem meg. Emlékszel, amikor anyu hozzánk költözött Jarszkból, és négyesben kezdtünk élni? Egyszer behoztam a szobába a mosdótálat, és mosni kezdtem a lábam. Te meg az ágyon ültél és undorral néztél. Aztán lefeküdtünk, te a fal felé fordultál. Én meg feküdtem és dühödten sírtam.

– Nem emlékszem.

– Persze – bólintott Lena. – De nem teszek neked szemrehányást. Minden apróságokkal kezdődik, lehet, hogy ezek az apróságok a mindennapi életből adódnak. Ne haragudj, Kosztya. Én csak azt szeretném, ha mindent megértenél. Mikor szerettük egymást, igazi szerelemmel... még azelőtt, hogy Aszja született?... Utána is. Akkor mindenestül elfogadtál, és én is téged. Nagyon értettünk ahhoz, hogyan kell megbocsátani. Emlékszel, egyszer elmentem a diákszállásra

egy barátom esküvőjére. Ott az egyik fiú a falnak szorított és csókolni kezdett. Jólesett. Amikor hazamentem, mindent elmondtam neked, mert féltem attól, hogy bármit is eltitkoljak előtted. Te ezt is elfogadtad. Lehet, hogy kínlódtál, de elfogadtad. És én elhittem, hogy szeretsz. És megértettem, hogy miért hiszem. Mert úgy gondoltam, hogy a szerelem legszentebb bizonyítéka, amikor elismerjük a szerelmesünk jogát arra, hogy hű maradjon önmagához, még akkor is, ha ez fájdalmat okoz. Aki őszintén szeret, mindig tudja: nem rabot szorít ölelő karjába, hanem szabad teremtést, és éppen azért olyan kedves neki. Nálunk így volt. És ez volt a szerelem.

– Vannak isteni és vannak emberi dolgok – nevettem fel. – Nem lehet mindig magas hangon énekelni.

– Na igen – bólintott Lena. – De abból sem lehet élni, hogy örökösen a múlt szilánkjait ragasztgatjuk össze. Hiszen csak azt akartam neked megmondani, hogy ha vele nem találkoztam volna, sohasem mentem volna el tőled.

Láthatóan elfáradt, hanyatt fordult, kezét a feje alá tette, a nap a szemébe vágott.

És nyomban olyannak láttam megint, amilyennek valóban nem szerettem az utóbbi éveinkben: kategorikusnak az ítélkezéseiben, amelyek néha már szinte ellenszenvesen egyenesvonalúak voltak. Most éppen így igyekezett beszélni a szerelemről! De ahogy néztem enyhén kipirult arcát, a füvön szétterülő nehéz, mézszínű haját, sima bőrű testét, úgy csitult egyre jobban a mérgem.

– Kosztya – szólított halkan. – Sohasem gondoltál még arra, hogy végképpen elmenj innen?

– Nem, nem gondoltam.

– Lehet, hogy megérné?

– Minek?

– Jarszk nem olyan nagy város. Itt az emberek mindent tudnak egymásról. Ez néha zavaró.

– Engem nem zavar.

Lena felkelt a fűről, gunyoros mosollyal nézett rám.

– És persze rólunk is beszélnek. – De én nem magamra gondolok. Engem ez nem nagyon izgat. De szeretném, ha nálad is minden elrendeződne.

– Hova mennék? Új gyárat kell keresnem, ott elölről kezdenem mindent, amikor itt már olyan sokat tettem... Nem kezdhetem az életemet örökké a nulláról. Nemrég Kulikov sopánkodott, hogy még mindig az üzemben téblábolok.

– Kulikov? – lepődött meg Lena. – Mi az, itt volt?

– Persze.

– És hova hívott?

– Tudományos területre.

Egy ideig ült még szótlanul, aztán határozottan így szólt:

– Menjünk...

A lakásomtól nem messze tett ki, aztán megfordult és elszáguldott, én meg álltam egy darabig, és a szűkülő utcát néztem, ahol eltűnt a piros Moszkvics, és megindultam hazafelé. Nem siettem, féltem, hogy elhullatom azt, amit magamban viszek: a Lena kacagását, azt a szokását, ahogy egy fejrándítással hátraveti súlyos haját, a frisseségét, amely belőle és a ruhájából árad, merész, szenvedélyes tekintetét, amellyel a kocsit hajtotta...

Néhány nap múlva, amikor egy kis rajzot néztem a szobámban – az egyik gépmester újítási javaslatát –, az asztalomra, lesöpörve a papírokat, egy kerek női táska huppant, és nyomban csengő nevetés hallatszott. Felugrottam, és Galját pillantottam meg magam előtt.

– Ez aztán egy beképzelt alak! – kiáltott fel. – Egy egész évig rest volt írni egy szegény kislánynak!

– Ez aztán igen! – lepődtem meg. – Hogy kerülsz ide?

Könnyű, virágos ruhában állt előttem, apró szeplőkkel telehintett kis csontos arca széles mosolyra derült, sötét szemének pillantása vidám volt és kihívó.

– Miért nem mentegetődzöl?

– De hisz nem hagytad itt a címedet.

– Írhattál volna az intézet címére. Na, szervusz, főnök – nyújtotta a kezét, és csókra csücsörítette duzzadt kis ajkát.

Valósággal elkábított az öröm, és olyan kedvesnek, olyan közelinek éreztem, mintha nagyon sok minden történt volna közöttünk a múltban; odaugrottam hozzá, felkaptam, és az asztalra ültettem, majd magamhoz szorítottam és megcsókoltam.

– Hohó! – kiáltott fel. – Az isten szerelmére, eressz el, eltöröd a bordámat.

Leült a vendégfotelbe, a táskájából cigarettát vett elő, és vizsgálgatni kezdett.

– Megférfiasodtál – mondta.

– Azelőtt sem voltam gyerek.

– Gyerek nem voltál, de sok gyermeki maradt benned. Különösen a szemedben... Egy csomó üdvözletet hoztam neked. Sőt még egy levelet is. Magától Szamarintól.

Kemény, fényes borítékot vett elő a táskájából és letette elém. Nyúltam volna utána, de megállított:

– Később elolvasod. Inkább mondd el, hogy élsz.

– Hogy élhet egy üzemmérnök? Folyton a terv jár az eszében... De mi újság a tudományban?

– A tudományban minden csodálatos! Mindnyájan megvédtük a disszertációnkat a ti elektrotechnikai acélotok jóvoltából, ki-ki a maga területén. Úgyhogy gratulálhatsz: a műszaki tudományok doktora vagyok. Tehát?

– Tehát! Ezt meg kell ünnepelnünk.

– Természetesen. És én hívlak meg. Hat órakor a mi éttermünkben. Rendben?

– El van boronálva – mondtam.

Ahogy elment, felbontottam Szamarin levelét. Intézeti papírra írták. A professzor igen ünnepélyesen meghívott a laboratóriumába. Azt írta, hogy a laboratóriumuknak rendkívül nagy szüksége van új áramlatra, amelyet olyan termelési szakemberek hozhatnak, mint én, hogy a fő témát ismerem, ezért reméli, hogy komoly segítséget nyújtok az intézetnek. A lakással nehézségek adódnak, de ha a gyártól sikerül engedélyt kapnom a cserére, az intézet meggyorsíthatja ezt a folyamatot; a levele végén arra kért, hogy vegyem nagyon komolyan a meghívását.

Hat órára értem a szállodába egy hatalmas virágcsokorral. Galja egy fotelben ült az egyik alacsony asztalnál, amelynél a frissen érkezettek szokták kitölteni a bejelentőket, nem állt fel, hanem előrenyújtotta a kezét, én meg a kezébe tettem a virágot, Galja a csokorba fúrta az arcát, felnevetett, és amikor kibújt a csokorból, az arcán néhány sárga folt maradt a porzóktól. Az étterem, mint ebben az időpontban mindig, félig üres volt; a pincérnő nyomban megismerte Galját, gyorsan harapnivalót és bort hozott, ittunk a találkozásunk örömére, és Galja megkérdezte:

– Mit válaszolsz Szamarinnak?

– Erre nem gondoltam.

– Hát mire gondoltál?

– Rád.

– Nana – fenyegetett meg. – Ne légy vidéki udvarló. Szamarin meghagyta, hogy válasz nélkül, méghozzá kedvező válasz nélkül ne menjek vissza. Ha pedig téged is magammal hozlak, még jobb.

– Miért lett rám hirtelen ilyen szüksége?

– Hát erre, Kosztya, nem tudok válaszolni. Te is tudod,

hogy a mi professzorunk a meglepetések embere. Ha egyszer elhatároz valamit...

– Mi az, csak ezért jöttél ide?

– Azt hiszem, igen, bár magammal kell vinnem az elektrotechnikai acél hengerlésével kapcsolatos legújabb adatokat. Bortovtól már kaptam egyet s mást. Ide figyelj, Kosztya, semmit sem akarok erőltetni, de én a te helyedben rászánnám magam. Nagyon sok minden szól a dolog mellett. Szamarin már azelőtt is hívott téged. Szüksége van rád. Nálunk te sokat tehetsz.

– Itt is tettem egyet s mást.

– Például?

Beszélni kezdtem neki a hengerművekkel kapcsolatos kéziratomról, arról, amelynek oly sok éjszakát szenteltem, és amely miatt már Natalja Mihajlovnától megkaptam a magamét. Galját mindig nyugodtnak láttam, aki mindent józanul át tud gondolni, most azonban nyugtalankodni kezdett, kipirult:

– A csoda vigye el ezt az éttermet – szólalt meg. – Itt minden olyan szomorú.

Ezt én is megéreztem, alig léptük át a küszöböt; a falak kopottak voltak, minden elhanyagoltnak látszott, de nem szóltam, arra gondoltam, hogy bizonyára akkor is így volt, csak nem vettem észre, mert a szabadság érzete éltetett, és a jövőről álmodoztam.

– Hát ha a csoda vigye el, akkor a csoda vigye el – egyeztem bele nyomban.

– Szeretném megnézni a kéziratodat. Most azonnal. Jó?... Lehetséges ez?

– Ha autóbuszra ülünk, egy fél óra múlva a lakásomon leszünk.

Úgy is tettünk. Bevezettem Galját a szobámba, leültettem az asztalhoz, eléje tettem a mappát a papírokkal, én

meg kimentem a konyhába kávét főzni. Csészékkel tértem vissza a szobába. Galja az asztalra könyökölve ült, közelebb húzta a csészét, közben rám se nézett. Erre leültem a díványra, és szótlanul várni kezdtem, oldalról láttam Galját, láttam behajlított kezét, a redőt sűrű szemöldöke között – éppen úgy ült, mint az étteremben, amikor először megláttam.

Végre becsukta a mappát, és felém fordult.

– Kosztya – szólalt meg –, ember vagy a talpadon.

Felállt, én meg türelmetlenül hozzá léptem, rövid, duzzadt ajka megnyílt felém.

Három óra tájt ébredtem fel. Galja arcát a kezembe fúrva aludt, a hajnali szürkületben a válla egészen barnának látszott, hozzáértem és megijedtem, hogy felébresztem. Odakint a nyírfák csúcsa mögött rózsaszínűvé vált az ég, és olyan hang ért el hozzám, mint amilyet a pusztában hallottam, mint egy magányos, zsongító harang szava, amely kondult egyet, a hangja meg egyre terjedt, terjedt, betöltve az egész reggeli messzeséget... Megint Galjára pillantottam, hozzá hajoltam, megcsókoltam, és hirtelen teljes bizonyossággal megértettem: ebben a pillanatban kezdődött új életem.

A repülőgép ablaka mögött sűrűsödött a kékség, és egyszerre megszűnt egyhangúsága, a mélység kézzelfogható lett, és lent, a gép szárnya alatt aranysárga fényözön terjedt, lágyan lélegezve vette körül a felhőket, amelyek helyenként rózsaszínűvé váltak.

A légikisasszony, kacsa módra ringatva csípőjét, gyorsan Aszjához ment, és hozzá hajolva így szólt:

– Az első osztályba kéretik.

Aszja tanácstalanul nézett rám.

– Te is jössz?

Nekem azonban nem volt kedvem felkelni. Aszja megértette és így szólt:

– Ha szükség lesz rá, majd hívatlak...

Megtapogattam a zsebeimet, és eszembe jutott, hogy a cigarettám a bőrzakóm zsebében maradt, amelyet feldobtam a csomagtartóra. Amikor felálltam, hogy elérjem a zakóm zsebét, megláttam az előttem ülő férfit és nőt. A férfi fejét hátradöntve nyitott szájjal aludt; ősz kefehaja az ülés támlájának ütközött, az arcán pedig gyermekien boldog kifejezés ült: a nő kezét fogta, aki hálásan hajtotta vállára a fejét. Bizonyára valami közel hozta őket egymáshoz az út folyamán.

Élvezettel gyújtottam rá, és néztem, hogyan váltakozik az égbolt színe.

Hiába, rohan az élet. Tizenöt éve már, hogy otthagytam Jarszkot, és átköltöztem Moszkvába. Nem vagyok fiatal, elmúltam ötvenéves, és ez a tizenöt év úgy suhant tova, mint egyetlen pillanat, pedig megvoltak a maga mérföldkövei, a maga hágói, és ha jól megnézzük, volt számtalan nehézség is, ezek az évek mégis olyanok számomra, mint valami megbonthatatlan egész. Sokat tettem ez alatt az idő alatt, kandi-

dátus, majd doktor lettem, könyveket írtam, közülük kettőt, amelyek a hengerművekről szólnak, több nyelvre is lefordítottak, ezeket most tankönyvként használják a műszaki egyetemek hallgatói, én pedig tudományos segédmunkatársból laboratóriumvezető lettem. Van egy jó laboratóriumom, amely arról híres, hogy nincsenek benne civakodások, a munkát akadályozó veszekedések. Mindaz, amiben annak idején éltem, és ami állandóan gyötört Jarszkban, most eltávolodott tőlem, de mint ahogy most kiderült, csak én hittem így, mert csak egyszer kellett visszatérnem ebbe a városba, és ismét előbukkant minden, mintha csak egy tófenékről merült volna fel, és az elmúlt évek távlatából a részletek is láthatókká váltak.

Ezekben az években alig láttam Remezt, azért mondom, hogy alig, mert időnként hol a minisztériumban láttam, hol meg valamilyen értekezleten. Csak egy alkalommal, mintegy öt évvel ezelőtt, találkoztunk szemtől szembe. Tekintélyes fórum került megrendezésre, ahova sok igazgatót meghívtak, nemcsak a mi országunkból, hanem a KGST tagországaiból is. Éppen felszólaltam, amikor az emelvényről megpillantottam a teremben Remezt, közel ült az emelvényhez, és minden jel arra mutatott, hogy érdeklődéssel hallgat, néha odahajolt a mellette ülő nőhöz. Ez az asszony, aki magas kontyba fonva viselte sűrű ősz haját, ismerős volt, nem tudtam, honnan, de sejtettem, hogy sokszor találkoztam már vele.

Felszólalásom után szünetet hirdettek, lementem a terembe, és észrevettem, hogy Remez és az említett nő engem vár. Akkor ismertem meg Ljudmila Szergejevna Kulikovát.

Egyszerre nyújtotta felém mindkét kezét, és én lehajoltam, megcsókoltam barna, ráncos kezét, amely egzotikus virágok édeskés illatát árasztotta.

– Nagyon örülök – mondta. – Olvasom a műveit, Konsz-

tantyin Pavlovics. Maga viszont nem ügyel magára. Olyan karcsú legény volt, frontkatona, mérnök... Hogyan engedhetett meg magának ekkora deformációt? Mire ez a pocak? Nézze csak meg Ignat Matvejevicset. Valódi atléta. Hiszen őt sem láttam egy egész emberöltő óta, akárcsak magát.

Remez valóban nagyon fiatalosan festett. A haja elvesztette ugyan élénk vörös színét, valahogy megfakult, sötét szeme azonban éppen úgy sugárzott, mint régen, és ő maga is mozgékony volt és vidám. Kimentünk a teremből, és ő azonnal elővette a pipáját, megtömte. Ljudmila karon fogott bennünket és kivezetett az előcsarnokba, keresett szemével egy szabad pamlagot, és határozottan arrafelé vezetett.

– Milyen furcsa – szólalt meg, közben előbb rám, majd Remezre nézett. – Mintha különböző bolygókon élnénk, és mégis van, van egy kis lánc, amely összeköt mindnyájunkat. Hát nem?... Milyen érdekes!

Remez felkacagott.

– Oknyomozás nélkül nem megy, ugye, galambocskám? – és gyöngéden megsimogatta Kulikova kezét.

Rájöttem, hogy Ljudmila Szergejevnának az utóbbi időben nagy port kavart munkájára céloz, amelyben a szerző, kimondottan fémtani problémákat elemezve, hirtelen filozófiai fejtegetésekbe kezd azzal kapcsolatban, hogy a különféle nehézségeket az emberek leggyakrabban véletlenszerű, ideiglenes, felületesen megvizsgált okoknak tulajdonítják, a valóságban azonban ezeknek a nehézségeknek mélyreható törvényszerűségük van; ez a munka, egyszerű alapgondolata ellenére, annyira váratlan volt, hogy nemcsak a mi területünk szakemberei vitatkoztak rajta, hanem még a humán jellegű folyóiratokban is napvilágot láttak vele kapcsolatos vélemények.

– Hát hogyne, persze! – örült meg Kulikova. – Ez az én

vesszőparipám – és nyomban ismét felém fordult. – Nekem viszont Szemjon Andrejevics mesélt magáról. De ez már nagyon régen volt. Úgy emlékszem, mintha nem értett volna egyet az Andrej Kulikovról megjelent monográfiával?... Így volt? Csak arra nem emlékszem már, hogy melyik pontját kifogásolta... Olvastad a monográfiát, Ignat? – kérdezte Remeztől.

– Nagyszerű monográfia – válaszolt nyomban Remez. – Nekem mind a két kiadása megvan.

– No lám – bólintott Kulikova. – És Konsztantyin Pavlovics... Mit ellenzett maga ebben a könyvben?

Furcsa volt most visszatérni egy tizenöt éves beszélgetéshez, amely egyébként is véletlenszerűen merült fel: visszaemlékeztem arra, hogyan érkezett a gyárunkba Szemjon Kulikov.

Alighanem találtam volna módot a válasz elkerülésére, elüthettem volna tréfával, vagy hivatkozhattam volna az emlékezetemre – hogy, úgymond, semmi sem marad meg benne, Remez fekete szemének pillantásában azonban a számomra oly ismerős, mélyen rejtőző gunyoros mosoly bujkált, s ez nyíltságra késztetett.

– Egyetlen pontot, Ljudmila Szergejevna – válaszoltam mosolyogva, közben ügyeltem arra, hogy válaszom minél szelídebb legyen. – Akkoriban úgy éreztem, hogy Andrej Kirillovics nem az az ember, akinek idegen érdemeket kell tulajdonítani, van éppen elég saját érdeme...

– Pompás! – kiáltott fel Ljudmila. – Igazán pompás! Maga, persze, Ignat Matvejevicsre gondolt. Nem így van?

– Rá is – válaszoltam.

Remez váratlanul felkacagott:

– Nem is tudtam, Konsztantyin Pavlovics, hogy maga engem védelmez. És ezt így egyenesen meg is mondta Szemjonnak?... Mulatságos, nagyon mulatságos!

Nem tetszett a nevetése, és így válaszoltam:

– Egyáltalán nem védelmeztem önt... Egyszerűen a tudományos objektivitásról van szó.

– Úgy gondolja, hogy létezik ilyen az effajta munkákban? – szokásához híven alsó ajkát ütögette a pipaszárral, aráncok vidám sugarakba gyűltek a szeme szögletében.

– Úgy gondolom, hogy minden munkában léteznie kell.

– Örülök, hogy nem vesztette el az optimizmusát – mondta vidáman, és az órájára pillantva sietve mondta: – Bocsássanak meg, az istenért, a szünetben súgnom kellett volna valamit a miniszterhelyettesnek – azzal felállt, de mielőtt elment volna, Ljudmilához fordult: – Nos, mi még este találkozunk; – aztán meg felém: – Meglátogathatna bennünket Jarszkban, Kosztya. Becsületszavamra, ez érdekes lehetne magának.

A tőle megszokott könnyedséggel távolodott, eltűnt az előcsarnokot benépesítő tömegben, és én meglepődtem, hogy ezek az évek szinte semmit sem változtattak rajta. Ljudmila Szergejevna arca hirtelen megváltozott: a vonásai megnyúltak, arcának pírja elhalványodott, és látható lett, mennyire megöregedett, talán beteg is.

– És hogy van Szemjon? – kérdeztem.

Szomorúan nézett rám, úgy válaszolt:

– Ő már nem él, csak létezik. Nyugdíjba vonult... Bottal jár. Rosszabbodott a látása. Még olvasni sem tud. Öregszünk, Konsztantyin Pavlovics.

– Na, önnek még korai erről beszélni.

– Ne mondjon olcsó bókokat! – szakított félbe fenyegetően, aztán egy ideig az ajkát rágva hallgatott, és váratlan szomorúsággal szólalt meg ismét: – Ha van is valaki közöttünk, aki valóban fiatal, akkor ő az – intett a fejével arrafelé, amerre eltűnt Remez.

Összedörzsölte a kezét, és még rá is lehelt, ahogy akkor

tesznek az emberek, amikor meg akarják melegíteni elgémberedett ujjaikat.

– A vereség pocsék dolog. Egyszer veszít az ember, és elég egy egész életre – gúnyosan elmosolyodott, de mintha észbe kapott volna, felém fordult, a szeme visszanyerte korábbi keménységét. – Tudja, Konsztantyin Pavlovics, szeretném felhívni a figyelmét az előadásának egyik fejezetére...

És a felszólalásomról kezdett beszélni; valóban tett néhány helytálló és okos megjegyzést, nem volt könnyű ezekre a dolgokra rájönni, nyilván nagyon figyelmesen hallgatott, komolyan belemélyedt abba, amit az emelvényről közöltem, és amikor elváltunk, keményen megrázta a kezemet.

Ez volt az egyetlen találkozásom Remezzel az elmúlt tizenöt év alatt, az életéről azonban sokat tudtam, különösen az utóbbi években, mert Aszja, a lányom, felnőtt, Moszkvába jött tanulni, és meg-meglátogatott bennünket Galjával. Amikor pedig befejezte tanulmányait, és dolgozni ment az egyik biológiai laboratóriumba, gyakran megjelent nálunk.

Tizenöt év... Mintha csak tegnap vett volna fel a laboratóriumába Szamarin, rázta volna ősz hajzatát, gúnyosan ráncolva súlyos homlokát, közben rövid kis bajusza megrándult erős orra alatt; akkor ezt mondta vállamat veregetve:

– Nahát, pompás, hogy megjött, pompás. Hiszen már korábban hívtam. Megtehette volna magától is, Ignat Matvejevics telefonja nélkül.

– Miféle telefon nélkül?

– Hát ön nem tudta? – fenyegetett meg vastag ujjával. – Telefonált az igazgatója, megkért a maga ügyében. Én meg elküldtem magáért Galját.

Néhány napig dühöngtem, hogy bevettem a maszlagot,

akár egy gyerek, nem jöttem rá azonnal, honnan ered ez a váratlan hívás Moszkvába. Mindent Lena eszelt ki. Jarszkban szálka voltam a szemükben... Később azonban megbékéltem, megszoktam a laboratóriumot, három év múlva pedig meghalt Szamarin, amikor a tudományos tanács ülésén összeakaszkodott az egyik opponensével. Erről a halálesetről, amely az intézet vezető munkatársainak szeme előtt következett be, sokat beszéltek; nemcsak mindenféle szóbeszédet eredményezett, hanem szigorú vizsgálatot zúdított az intézetre.

Szamarinról sok rosszat beszéltek életében, bár nekem tetszett ez a kissé faragatlan, még ravaszságában is esetlen ember. A halála hőssé avatta, és a mai napig is arról beszélnek a fiataloknak, hogy milyen bátor volt ez az ember, mennyire nem tűrte a megalkuvást; lassanként legendás alak lett, amihez az is hozzájárult, hogy otthon megtalálták néhány merész, sőt vakmerő munkáját, amelyet életében nem akart megvitatásra javasolni. Ezekkel a munkákkal foglalkozni kezdtek, az ötleteit kidolgozták, így aztán az intézetünkben egész szamarini irányzat jött létre, az általam jelenleg vezetett laboratórium is ehhez az irányzathoz tartozik.

Tizenöt év, tizenöt év... Így is folyt volna tovább az életem megszokott medrében, ha nincs ez a szörnyű távirat Aszjától. Galja reggel kapta meg, én azonban akkor már úton voltam az Elektrosztalba,* ahol kísérletet folytattunk. Galja egész nap idegeskedett, nem tudta, hogyan tudassa velem a szerencsétlenséget. Idegeskednie nem volt szabad, mert az utóbbi években gyomorfekélye lett, igaz, nem nagyon látszott rajta. Igyekezett megkönnyíteni az életemet, hogy minél többet foglalkozzam a tudománnyal, a legfőbb

* Elektrotechnikai Acélkutató Intézet.

otthoni munkákat magára vállalta, bevásárolni járt, mindig szaladgált valamiért, és nem panaszkodott emiatt.

– Azok közül való vagyok, akik feloldódnak a férfiakban – mondotta.

Előfordult, hogy semmiségek miatt civakodtunk, Galja nem tudott sokáig duzzogni, elsőnek jött mindig békülni.

Amikor késő este visszatértem az Elektrosztalból, és Galja ajtót nyitott, beesett arcára pillantva azonnal tudtam, hogy valami történt, és mindenekelőtt az ő betegségére gondoltam:

– Rosszul vagy?

Megrázta a fejét, jelezve, hogy nem róla van szó, a szeme megtelt könnyekkel.

– De hát mi történt?

– Lena szörnyethalt...

Csak akkor értettem meg, kiről van szó, amikor odanyújtotta a táviratot, és elolvastam rajta a „Jarszk" szót.

– Oda kell utaznom... – szólaltam meg, ahogy magamhoz tértem.

– Csak reggel lesz repülőgép – felelte Galja. – Már érdeklődtem. Gyere, egyél.

Szótlanul megvacsoráztunk, szótlanul lefeküdtünk. Gajla átölelt, egész testével hozzám simult, és én úgy éreztem, hogy rázza a hideg.

– Nyugodj meg – mondtam halkan –, mi van veled?

– Félek...

Megsimogattam a fejét, és éreztem, hogy megnyugodott. Az elmúlt évek alatt sohasem beszélgettünk Lenáról, bár Galja is sok mindent tudott róla.

– Miért? – kérdeztem.

– Szeretted – suttogta Galja.

Hallgattam egy ideig, egy keveset gondolkodtam és így válaszoltam:

– Igen. De az régen volt...

– Mindig szeretted. Tudom – mondta, és a válla megremegett a tenyerem alatt.

Volt ebben valami természetellenes: amíg Lena élt, Galja hallgatott, nem is volt oka a féltékenységre, most pedig, hogy Lena meghalt...

– Mitől félsz?

– Nem tudom. De ijesztő, hogy nincs többé...

És csak azután, hogy ezt kimondta, értettem meg igazán, hogy mi is történt ott, Jarszkban, pillantottam meg lelki szemeimmel a vadul száguldó piros Moszkvicsot, Aszjától tudtam, hogy Lena már rég Volgán jár, én azonban mégis azt a Moszkvicsot láttam, ahogy repült az úton, olyan éles fordulókat vett, hogy a kerekei a levegőbe emelkedtek, búzakalászok között kanyargott a mezei dűlőúton, sűrű porfelhőket hagyva maga után, majd kitört az országútra, és egyre jobban távolodott, míg végül parányi véres ponttá zsugorodott.

– Annyi éve vezetett már kocsit – szólaltam meg.

– Te... találkoztál vele azután? – kérdezte félénken Galja.

– Nem... Utoljára még a te Jarszkba jöveteled előtt találkoztunk.

Lena mégis bennem élt mindig. Nemcsak álmaimban látogatott meg, hanem voltak olyan pillanataim is, amikor láttam az arcát, hallottam a hangját, miközben a metró kocsijában ültem vagy az utcán mentem, szinte fokozatosan lett része az életemnek, és ez boldoggá tett, mintha csak előre vártam volna az érkezését, hogy elszámoljak a tetteimről és az életemről... Lehet, hogy Galja megsejtette mindezt? Megértette női ösztönével, és ezért olyan nyugtalan most?

Korán reggel Domogyedovóban voltam. A felszállópálya

fölé sűrű köd ereszkedett, a repülőtér épületének hatalmas ablaküvegein át semmit sem láttam az aszfalt fölött lassan gomolygó piszkosfehér ködfelhőkön kívül. A járatot törölték. Mintegy két óra hosszat ténferegtem a repülőtéren, amikor ismét meghallottam, hogy a járatot későbbi időpontra halasztják. Akkor elmentem a postára, és meghívtam Jarszkot, Remez lakását. A kagylót sokáig nem vették fel; végül egy ismeretlen női hang megkérdezte, hogy ki telefonál. Megneveztem magam, és Asziát kértem a telefonhoz.

– A temetésen van – válaszolta.

Futkosni kezdtem a repülőtéren, az információhoz rohantam, közölték, hogy a köd eloszlott, a repülőgépek megkezdték a felszállást, egy óra múlva bejelentik a beszállást Jarszk felé.

Fülledt este volt, amikor a taxi a nyírfaerdőhöz érkezett, ahol Remez háza állt, meleg aszfalt szagát és a kertben nevelt virágzó dohány kábító illatát éreztem, a ház minden ablaka világos volt, belülről azonban egyetlen hangot sem hallottam. Aszja nyitott ajtót, hátralépett, beengedett az előszobába, meg akartam magyarázni késésemet, de ő közbevágott.

– Mindent tudunk. Telefonáltam a repülőtérre...

Bevezetett a szobába, megállt, mintha tűnődne valamin, aztán váratlanul a mellemre ejtette a fejét, és olyan keservesen, olyan elkeseredetten kezdett sírni, hogy összeszorult a torkom, és semmit sem tudtam mondani. Végre felemelte az arcát, és határozott mozdulattal megtörölte tenyerével a szemét.

– Na, kész... elég! – parancsolta szigorúan saját magának.

A kerek asztalhoz lépett, amelyen néhány mosatlan tányér, egy tálon alma és egy pohárban víz állt, felhajtotta a vizet és megkérdezte:

– Bemégy hozzá?

Bólintottam. Erre karon fogott, kivezetett a fényesen kivilágított folyosóra, ahol a padlón piros futószőnyeg volt számtalan poros lábnyommal, és egy barna műbőrrel bevont ajtóra mutatott. Kopogtam, nem válaszoltak, ekkor Aszjára pillantottam. Intett, hogy lépjek be. Be is léptem.

Remez az íróasztalnál ült, amely nyitott ablak elé volt állítva; csak az asztali lámpa égett, a fénye kiszakította a félhomályból Ignat Matvejevics arcát. Nem hallotta, hogy beléptem. Megdöbbentem: egy öregember ült előttem. A homlokát mély ráncok szelték át, számtalan vonalat alkottak vékony, kifehéredett ajka körül, sárgás ősz haja a halántékára hullt, és ami a legjobban meglepett: a szeme elvesztette szénfekete fényét, és most fakózöldnek látszott. A szobát dohányfüst erős illata töltötte meg, Remez előtt a hamutartóban hevert a pipája, ráncos, érdes keze petyhüdten nyugodott az asztalon.

A küszöb előtt álltam. Mennyezetig érő könyvespolcok, széles sárga bőrdívány a fal mentén, amelyen gyűrött párna és egy kockás takaró hevert, a dívány fölött hosszú polcot helyeztek el, rajta néhány harckocsimakett és egy gépsor modellje állt. Az az érzésem támadt, hogy voltam már itt, bár jól tudtam, hogy sohasem léptem át ennek a szobának a küszöbét. De minden nagyon, nagyon ismerős volt... Lépni akartam egyet előre, hogy köszönjek vagy valamiképpen jelezzem érkezésemet, Remez azonban, anélkül, hogy felnézett volna, fáradtan így szólt:

– Régóta várlak...

Sohasem tegezett, ezért szokatlanul hangzott, mint ahogy a hangja is, amely tompa volt és érdes.

– Ülj le.

Az asztaltól nem messze álló egyetlen fotel tele volt pa-

kolva folyóiratokkal és nagyméretű, felbontatlan borítékokkal, nem maradt más hátra, mint leülni a díványra.

Ekkor értettem meg, miért olyan ismerős ez a dolgozószoba – Andrej Kirillovics Kulikov dolgozószobájára emlékeztetett: ugyanolyan könyvespolcok, ugyanolyan bőrdívány és fotel. „Mindmáig az ő tanítványa maradt" – mosolyodtam el.

Remez a szájába dugta a pipáját, cuppantott néhányat:

– Hallottad, hogyan történt?

– Nem.

– Annyenszkben járt... A bányában. Valami hiányzott a könyvéhez. Éjszaka meg száguldott haza. Miattam. Látni akarta, hogyan búcsúzom a munkatársaimtól.

Nyelt egyet, erős ádámcsutkája, amelyet azelőtt nem vettem észre, felkúszott ráncoktól barázdált nyakán.

– Hogyhogy „búcsúzom"? – kérdeztem.

– Átadtam a gyárat – válaszolta. – Úgy döntöttünk, hogy elutazunk innen... Moszkvába. Lenának könyvei jelennek meg. Egyébként ez nem lényeges.

– Mi nem lényeges?

– Semmi! Semmi! Semmi! – Váratlanul hatalmasat csapott két tenyerével a fotel karjára, és nyomban felállt, combjával nekiment az asztal sarkának, és csak akkor vettem észre, hogy hosszú bolyhos köpeny van rajta, amelynek szárnyai szétnyíltak, és felfedték inas lábát. Remez hátratette a kezét, és papucsában csoszogva végigment a szobán.

– Átadta a gyárat? – kérdeztem.

Felém fordult és szinte kiáltott:

– Az ő érdekében tettem! Most azonban... Hát meglehetek én a gyár nélkül? Láttad, mit hoztam itt létre? Láttad?... Hát el tudok én ettől szabadulni? El tudok?! – Most már kiabált, elfehéredett ajka kifordult, és én arra gondoltam, hogy magánkívül van.

– Azt híresztelik, hogy kiöregedtem. El tudod te ezt hinni? Tudok mindenről, amit írnak, tudok minden apróságról... Nézz ide – a fotelhez ugrott, egyetlen mozdulattal a földre söpörte a halomban heverő folyóiratokat és leveleket. – Ilyen már volt egyszer! Azt hitték, hogy végem. Én meg elölről kezdtem az egészet... Mindent elölről! Hát mondd meg, nem így van? Elölről kezdtem, és létrehoztam ezt a gyárat... Itt kell meghalnom. Ehhez jogom van... hogy itt haljak meg, ezen a földön. A gyár – az én lényegem. Én magam. Érted?

„Lehet, hogy nyugdíjba akarták küldeni?" – gondoltam. De ő felkiáltott:

– Oda akartak dobni a ti intézetetekbe!

Valóban, intézetünk már egy éve működött igazgató nélkül, elfáradtunk a sok szóbeszédtől, hogy ki lesz az igazgatónk, de Remez neve sohasem jött szóba.

– Elküldtem őket az ördögbe! Ez nem az én dolgom. Laboratóriumok, szimpozionok, veszekedések... Erre azt akarták, hogy a minisztériumban dolgozzam. Ezt már korábban is visszautasítottam... Nálam csak a gyár jöhet szóba, csak a gyár!

Hirtelen megállt mellettem, rám nézett felülről lefelé, sietve összerántotta a köpenyét, leült mellém, és csendesen, szomorúan így szólt:

– Lena nincs többé, Kosztya.

Elsírta magát, és egyszerre összezsugorodott, arcán folytak a könnyek, a válla esetlenül meg-megrándult. És mintha csak meghallotta volna a sírást, a szobába gyorsan bejött Aszja, valami italt hozott egy bögrében, odanyújtotta Remeznek és így szólt:

– Idd meg.

Remez két kézzel engedelmesen elvette tőle a bögrét,

nagy kortyokkal inni kezdett, Aszjára nézett szomorúan, mintha az utasításait várná. Aszja utasította is:

– Feküdj le. Az orvos azt mondta, hogy ettől elalszol.

Felém intett a fejével, és együtt kimentünk a szobából, bementünk abba, amelybe először bevezetett. Az asztalt már leszedte, tiszta abroszt tett fel.

– Mégiscsak hozok egy teát – szólt Aszja, és kiment.

Amíg kint volt a konyhában, körülnéztem a szobában, ahol egy masszív, antik tálaló állt, és ugyanolyan fekete, magas támlájú székek; mindenütt Lena nyomára találtam: felnyitott táskaírógép az újságtartó asztalkán, a szék támlájára dobott virágos pongyola, a szék alatt félretaposott papucs, a tálalón egymásra rakott noteszek, arannyal rájuk nyomva annak az újságnak a neve, ahol dolgozott... Kimentem a fürdőszobába, hogy kezet mossak; a polcon kis üvegcsék sorakoztak tonikkal, krémekkel, mellettük málnaszínű szájrúzs. Aszja az élénkpirosat szerette.

Amikor visszatértem a szobába, Aszja éppen teát töltött a csészékbe.

– Hogy éltek? – kérdeztem.

– Mint mindenki...

Valahogy meglepett ez a közömbös, száraz válasz.

– Hogyhogy mint mindenki?

Néztem lebarnult arcát, lágy, elmosódott vonásaival, naivan nyílt szemét.

– Úgy – válaszolta szárazon –, hogy voltak különböző napjaik.

– Veszekedtek?

– Korábban nem. Az utóbbi években azonban... Neked ezt valóban tudnod kell? Tudhatod, mennyire elfáradtam ma... Na, jól van! Végül is azért jöttél, hogy elbúcsúzzál tőle. Három évvel ezelőtt azt hittem, hogy válás lesz a vége. Nem, nem személyes dolgok miatt. Anyu, ha harcot is indí-

tott néha, általában olyan dolgok miatt tette, amelyeket fontosaknak tartott. Ignat Matvejevics Bortovot nevezte ki főmérnöknek. Helyesebben ezt akarta, mert a gyárba mást küldtek. Egy fiatal és mint mondták, nagyon jó szakembert. Anyunak az volt a véleménye, hogy ennek a fiatalnak kell főmérnöknek lennie, ő meg, Ignat Matvejevics, úgymond, meg akart bújni a maga kipróbált embere mögött, mert ingatagnak érezte a helyzetét. Érted?

Értettem, és arra gondoltam, hogy mindez Lenára vall, legalábbis arra a Lenára, akit életünk utolsó éveiben ismertem.

– Hát ezzel kezdődött minden. Anyu nagyon goromba volt vele. Ő meg, persze, nem engedett, mindig azt tartotta, hogy anyunak nincs mit beleavatkoznia az ő dolgaiba. De hát éppen anyu ne avatkozott volna bele?... Nem tudom, apa, de nekem ezt nagyon nehéz volt elviselnem. Még jó, hogy többet voltam Moszkvában.

– És kibékültek?

– Mindig kibékültek, de nem tartott sokáig. Hiszen mindketten pokolian hajlíthatatlanok...

Azelőtt sohasem beszéltünk Remez és Lena életéről; Aszja közlései, amikor nálunk járt, Moszkvában, rendszerint rövidek voltak: „anyunak vettünk egy Volgát", „elutaztak Kiszlovodszkba", „anyunak új könyve jelenik meg"... És nekem az volt az érzésem, hogy ők ott, Jarszkban, valahogy rendkívüli módon élnek, nem tudtam pontosan, hogyan, de biztos voltam benne, hogy másképpen, mint a körülöttünk élők, különben miért kellett volna feldúlni a mi családunkat, miért okoztak volna annyi szenvedést, hittem, hogy csodálatosan élnek, minden perc, minden pillanat érdekes, amit egymással töltenek – hiszen Remez olyan nagy, olyan erős, olyan jelentékeny ember, Lena pedig szép, okos nő, és a kettejük szövetsége – az ész, az erő

és a szépség ötvözete. Aszja szavai egyetlen csapással szétzúzták mindezt! Már láttam lelki szememmel, hogyan kap lábra a kicsinyes veszekedés e ház rosszul takarított szobáiban, hogyan jár egyik saroktól a másikig a vadul cigarettázó, feldühödött, zilált Lena, az alacsony, vézna öregember pedig mérges, gyanakvó pillantásokat vet rá. „Ez lehetetlen" – hessegettem el nyomban a látomást...

– Igazán átadta a gyárat? – kérdeztem.

Aszja elgondolkodott, megigazította a haját.

– Tudod, apa – szólalt meg –, nem akarom feszegetni, kinek van közülük igaza, és ki a hibás. Mindkettejüket szerettem... És mindkettejüknek szüksége volt rám. Ignat Matvejevics engem mindig a lányának tartott, és – ne haragudj – most is a lányának tart. És ha gyakran jó volt velük lennem, ez azért volt, mert nem ártottam magam az ügyeikbe. Úgy éreztem, ezt mindketten értékelték.

– De hát mégis, mi van a gyárral?

– Miért fontos ez neked?... Na jó. Az utóbbi két évben ő sokat betegeskedett. De lehet, hogy korábban is beteg volt, csak előttünk titkolta. Még arra is gondoltam, azért nem akart új főmérnököt, mert érezte, hogy nem bírna ki vele egy összeütközést.

– Hát az összeütközés elkerülhetetlen volt?

– Az az érzésem, hogy igen. A gyárnak, ahogy mondani szokás, új fuvallatra van szüksége. Anyu megijedt. Kezdte rábírni arra – persze nem egyszerre, hanem fokozatosan –, hogy hagyja ott. Anyunak is Moszkvába kellett volna mennie. De ő megmakacsolta magát. Erre anyu a kezébe vette a dolgot. Ignat Matvejevicsnek különféle munkákat kezdtek ajánlgatni Moszkvában. Ő dühöngött, semmit sem fogadott el... Anyu végeredményben mégiscsak meggyőzte, hogy el kell utazniuk. Tegnapelőtt akarták búcsúztatni a nyugdíja-

zása előtt. Ünnepélyt terveztek. Reggel tíz órakor. De... ez történt.

– Annyenszkben volt?

– Ott. Éjjel indult vissza... Köd volt. Azt mondják, egy billenőkocsi állt az úton keresztben.

Aszja a szájába harapott, hogy el ne sírja magát.

– Ideje aludni mennünk – mondtam.

– Itt ágyazok meg neked a díványon.

Reggel kimentem a temetőbe... Még előző este, amikor leszálltunk a jarszki repülőtéren, a fényeiről láttam, milyen nagy lett a város, és most, amikor végigmentem az utcáin, amelyek ugyanolyanok, mint Moszkva új lakónegyedeinek utcái, még egyszer meggyőződhettem erről. Lenát a régi temetőben temették el, amely most már szinte a város központjában volt, és betonlapokból emeltek köré kerítést, ide már ritkán temettek, az új városi temető más helyen volt.

Végigmentem az omladozó sírok közötti homokos úton, és nem messze egy orgonabokortól friss halmot fedeztem fel, amely tele volt hintve félig hervadt virágokkal; sokáig álltam a sír mellett... Aztán körülnéztem. Lena Ivan Mitrofanovics tanítótól nem messze volt elhantolva, Natalja Mihajlovna mellett. A földnek olyan csücske volt ez, ahol azok pihentek, akiket szerettem. Leültem egy rozzant padra Ivan Mitrofanovics sírja mellett, és hallgattam, hogyan szólítgatják egymást lustán a madarak a bokrok között. A végtelenségig tudtam volna így ülni. Ám ekkor az úton lépések hallatszottak, jól megtermett ismeretlen farmeröltönyös legény jött oda hozzám, és udvariasan köhintett. Kérdően pillantottam rá, ő pedig így szólt:

– Sztyepan Trofimovics kéreti...

Nem értettem. Erre megmagyarázta:

– A gyárigazgató, Bortov elvtárs.

A temetőkapu előtt fekete Volga állt, a legény kinyitotta előttem az ajtaját.

Jártam már ebben a hatalmas igazgatói szobában valamilyen értekezlet alkalmából, most sok minden megváltozott benne, a falat faburkolattal látták el, több televízió állt egymáson, magnetofonok sorakoztak, de az igazgatói székben nem Remez ült, hanem Sztyepan Trofimovics Bortov, őszen, bajuszosan, táskákkal a szeme alatt, de ugyanaz a régi Bortov. Amint megpillantott, felállt, fogta fém- és gyöngyházberakással díszített botját, és mosolyogva indult meg felém, megölelt erős kezével, megbökött a bajuszával, és visszatért a helyére.

– Örvendek, hogy látlak, Konsztantyin Pavlovics – mondta valamilyen oknál fogva szigorúan. – Nagyon örvendek.

– Tehát igazgató vagy? – mosolyodtam el.

– Egyelőre ideiglenesen kinevezett. Ülj le. – Egy darabig szótlanul nézett rám, nem minden tetszett meg neki bennem, és tompán sóhajtott. – Természetesen sajnálom, hogy így kellett találkoznunk. Másképpen kellett volna. Ilyen az élet... De jó, hogy eljöttél...

Én is jobban szemügyre vettem őt. Bortov narancsszínű és fehér csíkos ingben ült velem szemben, a zakóját a karosszéke támlájára akasztotta, bár a szobában a légkondícionáló berendezéstől hűvös volt, és ráérősen forgatott a kezében egy legújabb típusú elektronikus öngyújtót. Ez az öngyújtó volt az, ami óvatosságra intett. Észrevettem, hogy Bortov egész valójában pontosan tükröződik a divat: megőszült haját hosszabbra hagyva úgy fésülte hátra, hogy érintette az inge gallérját, de ez a gallér maga is széles volt, hosszú és hegyes, aztán a széles szőrös csuklót szorító ezüst karkötős kvarcóra meg a tompán csillogó fém golyóstoll, amely egy tiszta papírlapon nyugodott – ez az egész piperkőc környe-

zet feltűnő volt, ezek a férfijátékszerek túlságosan kérkedtek.

– Tehát Remez mégiscsak elment?

– Ünnepélyesen, hogy úgy mondjam, nem sikerült elbúcsúztatni – válaszolt Bortov. – Tragédia történt, nem jutott idő az ilyesmire. Az ajándékokat viszont elküldték. A hivatalos körrendeletet már egy hete...

– Ő maga, vagy?...

Bortov figyelmesen rám nézett, és ismét sóhajtott:

– Rosszul teszed fel a kérdést, Konsztantyin Pavlovics. Mi az, hogy „vagy"? Remez számára ilyen kérdés nem merülhet fel. Ha érdekelnek a részletek, a felmondást ő maga adta be. Hogy aztán miért – ez más kérdés. – Erős ujjai között megnyomogatott egy cigarettát, elém tolta a cigarettásdobozt, meggyújtotta az öngyújtót, és tenyerével igyekezve eloszlatni a füstöt, így szólt: – Senki sem ajánlotta fel neki, hogy távozzon. De nem is ajánlhatta. A gyár állandóan teljesítette a tervet, és különben is egyike a legjobbaknak... Terjeszkedünk, új üzemeket építünk, a színvonalunk is korszerű. Ki is javasolhatja egy ilyen gyár igazgatójának, hogy távozzon?... Emlékezz csak vissza: hány nagyszerű parancsnok volt a háborúban? Mindnyájukat nevén tudjuk nevezni, írnak róluk... A háború azonban véget ért, az évek elmúltak, és a régi igazgatók sem húzhatták tovább. Hogy mi az oka? Más lett a stílus, a vezetés színvonala... Ignat Matvejevics azonban lépést tudott tartani. És nemcsak hogy lépést tartott, hanem sok új embernek száz pont előnyt tudott adni. És megint csak mi az oka?... Úgy tudott élni, hogy mindig több lépéssel előre látott. Gondold csak meg: az irányítással nálunk hat-hét éve kezdtek komolyan foglalkozni. Ő meg még a te idődben hozzáfogott a gyár átszervezéséhez. Akadályozták? Akadályozták. De ő nem rettent vissza, ment a maga útján... Te tudod, hogy mellette nem

lehet unatkozni. És egyszer csak „Stop!". És megkezdődött nálunk egy látszólag csendes, békés élet... Ő meg kínlódott. Hányszor kiabálta nekem: „A múltban élünk, legjobb esetben a jelenben, ez viszont egy helyben topogás..." Nem tudta, mihez kezdjen, semmit sem tudott javasolni. Az, amit mi javasoltunk, neki apróságnak tűnt. „Olyan változás kell, hogy új fuvallat támadjon, és sokáig tartson." Vagy három évig törte a fejét. Mi meg valahol megrekedtünk a középmezőnyben: nem hátul, de nem is elöl. Nehéz lett volna dolgozni... Nagyon nehéz. Talán csak Jelena Alekszandrovna – okos, nagyon okos nő – értette meg igazán. És ragaszkodott ahhoz, hogy átköltözzenek Moszkvába...

Visszaemlékeztem arra, hogyan rohangált tegnap késő este a szobájában Remez, hogyan söpörte a földre a folyóiratok és borítékok tömegét.

– Ő meg azt mondja, hogy mások azt tartják, megöregedett.

– Ő maga kezdte ezt tartani... Ő maga! És kitalálta, hogy mások tartják ezt – Bortov kesernyésen elmosolyodott.

– Át tudod venni a helyét?

– Ismered az álláspontomat, Konsztantyin Pavlovics. Én katonaember vagyok. Ha kell, megtesszük – mosolyodott el szokott mosolyával a bajusza alatt, és ez a mosolya tetszett nekem: – Hej, Kosztya, Kosztya, válassz már valamilyen témát, és gyere el hozzánk. Minden feltételt megteremtünk. Dolgozzunk egyet közösen.

– Meggondolom.

– Az ám! Gondold meg. És van egy kérésem is hozzád. Most telefonáltak, hogy Remeznek baj van az egészségével, Moszkvába kell utaznia. Félek, hogy Aszja egyedül nem birkózik meg a dologgal. Kérlek, segíts neki.

Beleegyezően bólintottam, és nem tudtam visszatartani a kérdést:

– Hogyhogy ilyen divatos lettél? Mi, Sztyepan Trofimovics?

– Milyen divatos? – lepődött meg Bortov, de nyomban észbe kapott. – Most mindenki ilyen. Hát én is. Mi az... helytelen?

– Á, nem – kacagtam fel. – Normális dolog. Csak szokatlan.

– Újabb tizenöt év múlva végképp elszoksz mindentől – válaszolt mosolyogva, és gyorsan az órájára pillantott, nyilván búcsúzni akart; már fel is állt, két kezével az asztalra támaszkodva, amikor bekapcsolt a házibeszélő, és a titkár száraz hangja szólalt meg:

– Sztyepan Trofimovics, vegye fel a városit, Remez van a vonalban.

Bortov egy időre megmerevedett, aztán lassan visszaült a karosszékbe, úgy ült egy pillanatig, mintegy latolgatva, hogy jól hallotta-e, és fürgén felkapta a piros telefonkagylót:

– Hallgatom, Ignat Matvejevics.

A kagylóból Remez hangja tört elő, és ez a hang olyan volt, mint azelőtt, szigorú és nyugodt:

– Éppen most tudtam meg – mondta Remez külön tagolva minden szót –, hogy visszavonta azt az intézkedést, hogy ma déli két órakor utoljára találkozhassam a gyár aktívájával.

Bortov erősebben szorította meg a kagylót.

– Hall engem, Sztyepan Trofimovics? – kérdezte Remez valamivel hangosabban.

– Igen, igen, persze...

– Senki sem kérte arra, hogy házhoz küldje az ajándékaimat. Nekem találkoznom kell az emberekkel. És szerintem ebben már öt nappal ezelőtt szilárdan megállapodtunk. Miért változtatta meg ezt a döntést?

– Igen... De... – szólalt meg nagy nehezen Bortov. – De hát azóta történt ez a... Azt hittem...

– Semmilyen esemény nem jogosította fel arra, hogy megváltoztassa a közösen hozott döntést. Ma elhagyom Jarszkot, de erre csak az aktívával való találkozás után kerül sor. Tehát, mikor legyek a kultúrházban?

Erre már Bortov azonnal feltalálta magát:

– Ahogy megállapodtunk, Ignat Matvejevics, pontban két órakor.

– Jól van.

És ismét búgás hallatszott. Bortov lassan letette a kagylót, egy ideig szótlanul ült, majd felsóhajtott:

– Ez van, Konsztantyin Pavlovics. Össze fogjuk hívni az aktívát.

Két órakor a gyári kultúrház nagyterme zsúfolásig megtelt, a székek között is emberek álltak; még szerencse, hogy Aszjával egy fél órával hamarabb érkeztünk.

Az erkély első sorában találtunk helyet magunknak, és így szinte az egész termet beláttuk, láttuk a fényesen kivilágított színpadot, amelyen egy kis asztal, egy mikrofon, előtte pedig egy kosár virág állt. Halkan zsongott a terem, mintha az ide érkezett emberek félhangon igyekeztek volna beszélni. Úgy két óra múlhatott tíz perccel, amikor az oldalsó színfal mögül elsőnek Bortov lépett ki, utána pedig egy számomra ismeretlen magas ember.

– A városi pártbizottság titkára – súgta Aszja.

És a zúgás egy csapásra elcsendesedett. Bortov néhány lépést tett a mikrofon felé, de a színpadra a másik oldalról gyorsan, heves mozdulatokkal kijött Remez, és felsőtestével kissé előredőlve megállt; katonás szabású gimnasztyorka volt rajta, gallérral és tűzött zsebekkel, amelyet széles tiszti derékszíj fogott össze, szorosan a mellén pedig több sorban kitüntetések fénylettek – az a bizonyos, korábbi Remez volt

ez, akit először láttam Jarszkban Natalja Mihajlovnáéknál; ökölbe szorított kézzel állt, és az volt az érzésem, hogy kemény vörös kefehaja lángol a fején, a szeme meg olyan, mint két égő széndarab. Még nem volt ideje megszólalni, csak megállt nem messze a mikrofontól, a teremben azonban feldördült a taps, egymás után álltak fel az emberek, csattogtak a szabaddá tett székek. A taps percekig tartott, Remez meg csak állt, szinte megdermesztette ez az üdvözlés, majd egy lépést tett a mikrofon felé, és erősen megragadta a fémrudat.

– Barátaim – mondta egészen halkan.

És ez a szó úgy hangzott, mint egy parancs, a taps elhallgatott, ő pedig, végignézve a termen, megvárta, amíg elül a helyet foglaló emberek zaja, aztán nagyot nyelt és így szólt:

– Itt az idő, hogy elbúcsúzzunk egymástól. Ha az ember mögött hosszú élet áll, amely tele volt munkával, útkereséssel, kétségekkel, kudarcokkal és bár aprókkal, de győzelmekkel is, úgy az ilyen távozás csupán az élet természetes folytatása... – szünetet tartott, hangosat sóhajtott, és még erősebben szorította meg a mikrofon szárát. – Elképzelésekkel és reményekkel tele lépünk be az életbe – ennek így is kell lennie, és ahogy mozgunk az időben, arra kényszerülünk, hogy egyre bővítsük elképzeléseinket. De bizonyára nincs és nem is volt olyan ember, aki álmait maradéktalanul valóra váltotta volna... Az én nemzedékem embereinek nehéz munka jutott osztályrészül. És ha megkérdeznének, mi volt a legfontosabb az életemben, egyetlen szóval tudnék csak válaszolni: a *munka*. Abban, amit mi létrehoztunk, kínlódások és szenvedések közepette, bizonyára sok minden akad, ami használhatatlan és hibás. Az idő ezt mind félredobja. Búcsúzóul szeretném megszorítani a kezét mindazoknak, akikkel együtt felépítettük ezt a gyárat, a várost,

de olyan sokan vannak, hogy arra kértem az új vezetőséget, hívja meg önöket ide, hogy meghajolhassak önök előtt, és azt mondjam: köszönöm...

Anélkül, hogy a fémrudat elengedte volna, meghajtotta a fejét, és a reflektorfény mintha száműzte volna hajából a vörös szálakat. Aszja csendben sírt...

Egy óra múlva pedig hárman mentünk autóval a repülőtér felé, szótlanul mentünk, elsuhantunk a nyírfaerdő mellett, a ház mellett, amelyben egykor éltem, a széles tér mellett, ahol a szálloda állt, az új lakónegyedek mellett, átrobogtunk a Jaronyka hídján, és arra gondoltam: lám, Remez is elhagyja Jarszkot, és most már örökre...

A kocsi kiért a felszállópályára, és megállt a repülőgép lépcsője mellett. Remez szállt ki elsőnek, fogta fekete aktatáskáját, és magabiztosan megindult a lépcsőn felfelé. A légikisasszony úgy mosolygott rá, mint régi ismerősre, Remez megszorította a kezét, a lány pedig kitárta előtte, mint bizonyára számtalanszor azelőtt, az első osztály ajtaját.

Kigyulladt a felirat: „Tilos a dohányzás, csatolják be az övüket!"; kinéztem az ablakon – félig áttetsző kék fény borította a földet, és csak előttünk, a látóhatár szélén égett még egy sápadt aranyszínű csík, alattunk meg lehetett különböztetni az erdőket, a fények sárga gerezdjeit. Hamarosan megkezdődik a leszállás, bár Moszkva fényeit még nem láttuk. Aszja nem tért vissza, nyilván úgy döntött, hogy a leszállásig Remezzel marad.

Elsőnek léptem a betonra, a lépcső mellett vártam Remezt és Aszját. Mellettem felbukkant a szőke hajú, lebarnult navigátor fényesre tisztított rézgombos, világos zubbonyában, ugyanaz, aki találkozni szeretett volna Aszjával. Remez majdnem utolsóként szállt ki; Aszja karon fogta,

ő azonban elhárította, és keményen lépett ki a lépcsőre; egyenes tartással, nyugodtan és magabiztosan jött lefelé, és a reflektorfényben az arca is nyugodt volt. Amikor a betonra lépett, a navigátor elállta az útját, alighanem azért, hogy valamit mondjon Aszjának, de Remez olyan pillantással mérte végig, hogy amaz akaratlanul is visszalépett.

A felszállópálya felől mentünk a kijáratig, együtt léptünk be a repülőtér épületébe, és a várakozók tömegében megláttam Galját. Mosolygott és integetett felém, de nyomban eltakarta egy magas, ősz kontyos nő, határozottan lépett előre, és mindkét kezét Remez felé nyújtotta. Remez is azonnal elindult feléje, valami mosolyféle derült keskeny ajkán.

– Ljudmila Szergejevna... – szólította Aszja, de a nő nem nézett vissza, karon fogta Remezt, és együtt indultak el a hatalmas termen át a kijárat felé. A tömeg eltakarta őket. – Ljudmila Szergejevna majd gondoskodik róla – mondta Aszja.

Ennek bizonyára így kellett történnie. Egymástól eltérően élték le az életüket, de volt valami közös kincsük abban a messzeségben, ahol fehér tüzek égtek a dermedt éjszakában, gépek motorjai dübörögtek a fagyos égbolt alatt, és hernyótalpukkal zakatolva vadonatúj tankok indultak a vasúti kocsik felé...

Bármit tettek is később, bárhova vitte is őket az élet, örökre azoknak az időknek a rabjai maradtak, azok az idők nem eresztették el maguktól őket. Mindegyikünknek megvan az indulópályája, ahonnan repülésünket megkezdjük...

112372

36

Kiadta az Európa Könyvkiadó
A kiadásért az Európa Könyvkiadó igazgatója felel
Szedte és nyomta a Kner Nyomda
A nyomdai rendelés törzsszáma: 761
Készült Gyomán, 1982-ben

Felelős szerkesztő: Sándor Judit
A könyvet Liener Katalin tervezte
Műszaki vezető: Szegleth Károly
Készült 5500 példányban, 14,8 (A/5) ív terjedelemben
EU-i-8283
ISBN 963 07 3072 3

25,– Ft